

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI
(1950–1960)

EMRE KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarih Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. İhsan Güneş

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat 2008

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1950–1960)

Emre KILIÇ

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2008

Danışman: Prof. Dr. İhsan Güneş

DP, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ocak 1946'da kurulan DP, çok partili hayata geçiş sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Kurulduktan kısa bir süre sonra geniş halk kitlelerinin desteğini alan DP, bu destekle 1950 yılında yapılan seçimlerde ezici bir çoğunlukla iktidarı CHP'den devir alarak Tek Parti yönetimine fiilen son verdi. CHP'ye göre daha liberal bir siyasi çizgi takip eden DP, halk desteğini sağlamak için özellikle laiklik konusunda verdiği tavizlerle Cumhuriyetin temel ilkelerinin sarsılmasına, Atatürk'ün manevi şahsının ve devrimlerin yıpratılmasına neden oldu. DP'nin en çok tepki alan politikalarından biri de uyguladığı Milli Eğitim Politikası oldu.

Cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu çağdaş, Cumhuriyete, devrimlere ve Atatürk ilkelerine sahip çıkan ve bağımsızlığına düşkün yeni nesiller yetiştirmek için Milli Eğitim Politikası başat bir rol üstlenmişti. CHP, iktidarı süresince eğitim politikasında bu hedeflere ulaşmak için taviz vermeden kararlıkla adımlar attı. Devrimlerin tüm ulusa yayılması için büyük çaba harcadı.

Ancak CHP'nin izlediği bu kararlı Milli Eğitim Politikası, DP'nin iktidar olmasından sonra duraklama sürecine girdi. DP, iktidara geldikten sonra devrimleri millete mal olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayırarak devrimlerin yıpratılmasına zemin hazırladı. İzlediği ılımlı laiklik politikası sonucu ilk ve ortaöğretimde dini eğitime tekrar başladı. Ülke genelinde imam-hatip okulları açtı. Oy kaygısıyla atılan bu adım iyi denetlenemediği için devrim karşıtı tarikatların bu okullarda hâkimiyet kurmasına ve laik eğitim sisteminin büyük yara almasına yol açtı.

Diğer taraftan ise Amerika ile artan ilişkiler neticesinde DP, Türk Eğitim Sisteminin her kademesinde yoğun bir Amerikan etkisinin görülmesine ve Milli Eğitim Politikasının bağımsızlığını kaybederek Amerikanın etkisi altına girmesine neden oldu.

ABSTRAC

Emre KILIÇ

Department of History

Anadolu University Institute of Social Sciences

January 2008

Consultant: Prof. Dr. Ihsan Güneş

Democratic Party has got an important place in the political history of Turkey. Democratic Party which has been found in January 1946 played an important role during the period of multy-party system. A short period after the foundation Democratic Party got a great support of the people and due to this support it won in the election made in 1950 with an extraordinary majority and came to power instead of Republican People's Party and in this way completed the one-party system. Democratic Party followed more liable political line in comparison with Republican People's Party and in order to provide the support of people the Democratic Party made concessions regarding laicism and in this way caused shaking of the basic principles of the Republic, the attrition of spiritual character of Atatürk and his revolution. On of the most criticised policies of Democratic Party was the policy of National Education.

In order to grow up new generation Republic needed young people who are mordern, maintains the principles of revolution and Atatürk and is excessively fond of independence the policy of National Education played an important role. Republican People's Party in order to reach its aims made unbending steps during its rulership without making concessions to its principles. It made great efforts to spread revolution to the people.

But the unbending policy of Republican People's Party in National Education entered the process of stagnation after the Democratic Party's rulership. After Democratic Party became the ruling party divided the revolutions into two parts ones which have brought benefit to the people and ones which haven't brought any benefit to the people and prepared the ground to fray the revolutions. As a result of the policy of laicism followed by the party in primary and secondary schools the religion lessons started to be taught again. All over the country the vocational religious high schools were organised. This step made because of the anxiety of vote wasn't supervised very well and this gave rise to domination of religious

orders that have antirevolutionary thoughts in these schools. On the other hand as a result of growing relations with the USA Democratic Party caused a great influence of the USA on the every level of Turkish educational system. The National Education Policy lost its independence and came under the influence of America.

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Türk siyasi tarihinde önemli dönüm noktasını oluşturmaktadır. Savaş süresince savaşın dışında kalmaya gayret eden Türkiye, tüm çabalarına rağmen dünya geneline yansıyan ekonomik krizden kendisini koruyamadı. Savaş yıllarında giderek derinleşen ekonomik kriz, toplumun değişik kesimlerinde hükümete ve dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi'ne yoğun bir tepkinin oluşmasına neden oldu. Oluşan tepkiler, 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla somut bir anlam kazandı. Savaşın neden olduğu krizin halk üzerinde yarattığı tepkiyi kendi lehine kullanmasını bilen DP yöneticileri, partiyi kısa sürede ülke genelinde güçlü bir siyasal örgüt haline getirdiler. CHP'den daha liberal bir politika izleyen DP, laiklik ve devrimler konusunda da daha ılımlı bir yaklaşım sergiledi. DP'nin izlediği bu politikalar CHP'ni Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana izlediği politikaları gözden geçirmesine neden oldu. Bu kapsamda CHP'nin değiştirmek zorunda kaldığı politikalarından birisi de Milli Eğitim Politikası oldu. DP'nin baskısıyla özellikle dini eğitim politikasında yaşanan değişim ve atılan adımlar Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana izlenen Milli Eğitim Politikasında kırılmaların başlamasına neden oldu.

Ancak esas kırılma DP'nin iktidara geçmesiyle başladı. DP, iktidarda olduğu süre içerisinde izlediği Milli Eğitim Politikasıyla laiklik ilkesinde önemli tahribata neden oldu. Laiklik ilkesinin zedelenmesinin yanı sıra izlediği plansız ve istikrarsız Milli Eğitim Politikası sonucunda Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan eğitim politikası ve felsefesi büyük yara aldı ve eğitimin her kademesinde ciddi bir duraklama döneminin yaşanmasına neden oldu.

Tez konusu olarak DP'nin Milli Eğitim Politikası'nı seçmemi öneren ve tezin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Kemal Yakut'a içten teşekkürlerimi sunarım. Tezin yazımı süresince yoğun çalışmalarına rağmen her türlü yardımı ve desteği veren tez danışmanım sayın hocam Prof. Dr. İhsan Güneş'e teşekkürü borç bilirim. Son olarak öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini bir an bile esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım

ÖZGEÇMİŞ

EMRE KILIÇ

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans 2003 Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Lise 1999 Antalya Muratpaşa Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri: Sivas Şarkışla
Doğum Yılı: 22.02.1982
Cinsiyet: Erkek
Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	Sayfa ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1946–1950)

1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU.....	3
2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN EĞİTİM POLİTİKASI (1923– 1946).....	12
3. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ.....	33
3.1. Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri.....	33
3.2. İç Nedenleri.....	35
3.3. Dış Nedenleri.....	41
3.4. Demokrat Parti’ nin Kurulması.....	42
4. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI.....	46
4.1. Muhalefet Partilerinin Milli Eğitim Politikaları.....	46
4.1.1. Milli Kalkınma Partisi’ nin Milli Eğitim Politikası.....	46
4.1.2. Demokrat Parti’ nin Milli Eğitim Politikası.....	47
4.1.3. Türkiye Sosyalist Partisi’ nin Milli Eğitim Politikası.....	49
4.1.4. Millet Partisi’ nin Milli Eğitim Politikası.....	49
4.2. İktidar Partisinin Uyguladığı Milli Eğitim Politikası (1946–1950).....	51
4.2.1. İlköğretim Politikası.....	54

4.2.2. Ortaöğretim Politikası.....	58
4.2.3. Mesleki ve Teknik Öğretim Politikası.....	62
4.2.4. Dini Eğitim Politikası.....	65
4.2.5. Öğretmen Yetiştirme Politikası ve Öğretmenlerin Sosyal Durumları.....	70
4.2.6. Yüksek Öğretim Politikası.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1950–1960)

1. DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELMESİ VE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM.....	80
2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YAPILAN MİLLİ EĞİTİM ŞÛRALARI.....	87
2.1. V. Milli Eğitim Şûrası.....	87
2.2. VI. Milli Eğitim Şûrası.....	90
3. DEMOKRAT PARTİ’NİN UYGULADIĞI MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1950-1960).....	92
3.1. İlköğretim Politikası.....	92
3.1.1. Prof. Dr. Kate V. Wofford’un Türkiye İlkokulları Hakkında Raporu ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar.....	94
3.1.2. Köylerde İlköğretimin Yaygınlaştırılması Çalışmaları.....	97
3.1.3. Özel Eğitime ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Yapılan Çalışmalar.....	105
3.2. Ortaöğretim Politikası.....	106
3.2.1. Amerikalı Uzmanların Ortaöğretimle İlgili Raporları.....	106
3.2.1.1. Prof. Dr. John Ruffi’nin Raporu.....	107
3.2.1.2. Ellswort Tompkins’in Raporu.....	108
3.2.1.3. Prof. Dr. Lester Beals’in Raporu.....	109
3.2.2. Ortaöğretim Alanında Yapılan Çalışmalar.....	110
3.3. Mesleki ve Teknik Öğretim Politikası.....	121
3.4. Dini Eğitim Politikası.....	129
3.4.1. İlk ve Orta öğretime Zorunlu Din Dersi Konulması.....	131
3.4.2. İmam-Hatip Okullarının Yeniden Açılması.....	134
3.4.3. Yüksek İslam Enstitüsü’nün Kurulması.....	135

3.5. Öğretmen Yetiştirme Politikası ve Öğretmenlerin Özlük Haklarında Yapılan Düzenlemeler.....	140
3.5.1. Köy Enstitüleri'nin Kaldırılması.....	140
3.5.2. İlköğretime Öğretmen Yetiştirme.....	145
3.5.3. Ord. Prof. Roben J. Maaske'nin Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Raporu.....	145
3.5.4. Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme.....	148
3.5.5. Öğretmenlerin Özlük Hakları ve Sosyal Durumlarında Yapılan Düzenlemeler.....	149
3.6. Yükseköğretim Politikası.....	151
3.6.1. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşu.....	156
3.6.2. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Kuruluşu.....	158
3.6.3. Ege Üniversitesi'nin Kuruluşu.....	158
3.6.4. Açılan Diğer Yüksek Öğretim Okulları.....	159
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	166

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
A. Ü.	: Ankara Üniversitesi
bkz.	: bakınız
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y.a.g.e.	: Yukarda adı geçen eser

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra yaşanan muhalefet partisi boşluğunu dolduran ilk ciddi siyasi parti Demokrat Parti oldu. 7 Ocak 1946 tarihinde siyasi hayatına başlayan Demokrat Parti, Türkiye’de çok partili hayata geçişte çok önemli bir rol oynadı. DP, Tek Parti dönemi süresince Cumhuriyet Halk Partisi’ne tepki duyan çeşitli toplumsal kesimlerin seslerini duyurabilecekleri, kızgınlıklarını dile getirebilecekleri bir merkez haline geldi. Halkın isteklerine daha yakın duran, CHP’ye göre daha ılımlı bir politika takip eden DP, kısa sürede ülke genelinde büyük bir destek buldu ve 22 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte de iktidarı CHP’den devir aldı. DP’nin iktidara gelmesinden sonra ülke önemli bir değişim sürecine girdi. Hiç kuşkusuz diğer alanlarda olduğu gibi DP döneminde uygulanan Milli Eğitim Politikası da bu değişim sürecinden doğrudan etkilendi. Bu çalışmanın amacı, DP’nin iktidarı süresince izlediği Milli Eğitim Politikası’nı ve bu politikanın sonuçlarını incelemektir.

DP, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen DP’nin izlediği Milli Eğitim Politikası’nı ve bu politikanın etkilerini inceleyen akademik çalışmalar ne yazık ki yok denecek kadar azdır. DP’nin Milli Eğitim Politikası’nı inceleyen iki akademik çalışma vardır. Bunlardan ilki Erdoğan Başar’ın 1988 yılında kabul edilen “Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatlarının Değerlendirilmesi (1920–1960)” isimli doktora tezidir. 1920 ile 1960 yılları arasında görev yapan Milli Eğitim Bakanlarını inceleyen oldukça geniş kapsamlı bu çalışmanın DP ile ilgili bölümü, DP’nin Milli Eğitim Politikası’nı bir bütün halinde inceleyen ve geniş bir kapsama sahiptir. DP’nin Milli Eğitim Bakanlarının özgeçmişlerini ve çalışmalarını anlatan tek çalışmadır.

DP’nin Milli Eğitim Politikası’nı inceleyen bir diğer çalışma Ayşegül Dilek Nakkaş’ın 2000 yılında kabul edilen “Demokrat Parti Dönemi’nde (1950–1960) Milli Eğitim Politikalarındaki Değişmeler” isimli yüksek lisans tezidir. Bu çalışma DP’nin Milli Eğitim Politikası’nı inceleyen ilk akademik çalışmadır. Nakkaş’ın çalışması ilk çalışma olmasına rağmen oldukça yetersiz bir çalışmadır. Çalışmada Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak nasıl bir Milli Eğitim Politikası izlendiği belirtilmemiştir. Bu durum DP’nin izlediği eğitim politikasının Türk Milli Eğitim Sisteminde nasıl bir

kırılmaya neden olduğunu açıklamada yetersiz kalmasına neden olmuştur. Yine Nakkaş'ın çalışmasında DP'nin mesleki ve teknik öğretim kademesiyle öğretmen yetiştirme politikalarına hiç yer verilmemiş olması çok önemli bir eksikliklerdir. Çalışmanın bir diğer önemli eksikliği de DP'nin izlediği Milli Eğitim Politikasının mecliste nasıl yansıdığına değinmemiş olmasıdır.

Bu çalışmada yukarıda belirtilen çalışmaların eksiklikleri de dikkate alınarak DP'nin nasıl bir Milli Eğitim Politikası izlediği incelenmiştir. Çalışmada Milli Mücadele Dönemi'nden başlayarak oluşturulan Milli Eğitim Politikası'nın ana hatları belirtildikten sonra DP'nin kurulması, çok partili yaşama geçtikten sonra 1946–1950 yılları arasında CHP'nin izlediği Milli Eğitim Politikası ve DP'nin bu politikaya bakışı ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. DP döneminde yaşanan kırılmalar ana hatlarıyla incelendikten sonra ise DP'nin iktidarı süresince belirlediği ve izlediği Milli Eğitim Politikası, bu politikanın uygulamaları, sonuçları ve bu politikaya gösterilen tepkiler incelenmiştir.

DP'nin Milli Eğitim Politikası inceleyen bu çalışmada ağırlıklı olarak ilk el kaynaklar ve dönemin yazılı basını kullanılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi ve Düstur'un 1945–1960 yıllarına ait olan ciltleri DP'nin Milli Eğitim Politikasına ait bilgilere ulaşmada en önemli kaynaklardır. Yine dönemin nabzını tutan kamuoyunun düşüncelerini yansıtan yazılı basını gazeteler, DP'nin Milli Eğitim Politikası hakkında önemli kaynaklardır. Gazetelerde, DP'nin izlediği politikalara oluşan destek ve tepkiler hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan diğer bir ilk el kaynak grubu ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı kitap ve raporlardır. Bu çalışmalar arasında DP döneminde ülkeye gelen yabancı uzmanların bakanlığa sundukları raporlar, DP tarafından kurulan komisyonların raporları, 27 Mayıs ihtilalinden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi döneminde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan komisyonların hazırladıkları raporlar bulunmaktadır. İlk el kaynakların yanı sıra Türkiye'de Milli Eğitim Sistemi ve Politikası üzerine yazılan kitap ve makalelerden de yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1946–1950)

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın bilimsel ve askeri alanda kaydettiği ilerlemeleri takip edememesi sonucu eski gücünü kaybetmeye ve Avrupa karşısında askeri yenilgiler almaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya karşı yaptığı savaşları kaybetmesi ve gerileme dönemi içine girmesi üzerine devlet adamları imparatorluğu içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve eski gücüne kavuşturmak için 18. yüzyılda reform hareketlerine girişti. III. Selim döneminde askeri alanda yoğunlaşan reform hareketleri, II. Mahmut devrinde siyasi ve sosyal alanlara taşındı. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlayan Tanzimat döneminde ise reform hareketi bir devlet politikası haline geldi. Ancak yapılan reformlar İmparatorluğun gerilemesini engellemeye yetmedi.¹ İmparatorluğun gücünün azalması, Avrupalı devletlerin kışkırtması ve Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisiyle İmparatorlukta yaşayan uluslar birer birer Osmanlı'dan koptu. Osmanlı tebaası olan usulların kopmasını önlemek isteyen aydınların çabasıyla 1876'da İmparatorluğun ilk anayasası kabul edilerek meşruti yönetime geçildi.² Ancak II. Abdülhamit 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşını bahane ederek anayasayı yürürlükten kaldırdı ve meclisi feshetti. II. Abdülhamit döneminde İmparatorluk dağılmaya ve toprak kaybetmeye devam etti. Yaşanan toprak kayıplarını ve çöküşü II. Abdülhamit'in yönetimine ve anayasanın kaldırılmasına bağlayan asker ve sivil aydınlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurdu. Bu cemiyetin çabası sonucu 1908 yılında meşrutiyet tekrar ilan edildi.³

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan reformlar için bkz. Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma** (İstanbul: YKY Yayınları, 2004); Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (Ankara: TTK, 2004).

² I. Meşrutiyet'in ilanı ve 1876 Anayasası'nın hazırlık süreci için bkz. İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci** (Cilt 1, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1997), s. 46–72.

³ İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet'in ilanı için bkz. Ernest J. Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali** (Çev: Nuran Ülken), (İstanbul: Sander Yay. 1972); Sina Akşin, **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki** (İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990); Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908–1914** (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999).

Meşrutiyetin ilanından sonra iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki yöneticileri de ülkenin dağılmasını önleyemediler. 1911 yılında başlayan Trablusgarp Savaşı hemen arkasından çıkan Balkan Savaşları sonunda İmparatorluk hem Afrika’da hem de Balkanlarda büyük toprak kaybederken Ege’deki tüm adalarını kaybetti.⁴ İmparatorluk, Balkan Savaşı’nın şokunu üzerinden atamadan 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı’na Almanya’nın yanında girdi.⁵

Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı’nda birçok cephede birden savaşmak zorunda kaldı. Ancak bu cephelerden sadece Çanakkale’de başarılı oldu. Diğer cephelerde ise büyük yenilgiler aldı. Bir yandan I. Dünya Savaşı devam ederken diğer yandan da İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarını paylaşmak için aralarında gizli anlaşmalar yaptı.⁶ Osmanlı İmparatorluğu, 1918 yılına gelindiğinde müttefiklerinden Bulgaristan’ın savaştan çekilmesi üzerine İngiltere’ye başvurarak barış istedi. Yapılan görüşmeler sonucunda 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandı. Son derece ağır şartlar içeren Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlı ordusu dağıtılıyor, boğazların kontrolü İtilaf devletlerinin kontrolüne bırakılıyor ve en önemlisi de anlaşmanın 7. maddesi gereği Osmanlı toprakları İtilaf devletlerinin işgaline açılıyordu.⁷

İtilaf Devletleri anlaşmanın 7. maddesini, aralarında yaptıkları gizli anlaşmaları uygulamak için bir bahane olarak kullandılar ve anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Anadolu’yu işgal etmeye başladılar.⁸ İtilaf devletlerinin işgalinin başlaması

⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi** (Cilt IX, Ankara: TTK, 1996), s. 350.

⁵ I. Dünya Savaşı, 19. yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik İdeolojisinin etkisi ve birliğini tamamlayarak giderek güçlenen Almanya ve İtalya’nın emperyalist devletlerarasına girmesi sonucunda yaşanan gerginliğin sonucunda çıktı. **Aynı**, s. 355–359.

⁶ İtilaf Devletleri savaş devam ederken 4 ayrı gizli anlaşma yaptılar. Bu anlaşmaların ilki 4 Mart–12 Nisan 1915 tarihleri arasında Rusya, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan “İstanbul Anlaşması”dır. İkinci anlaşma 26 Nisan 1915 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya arasında imzalanan “Londra Anlaşması”dır. Üçüncü anlaşma 3 Ocak 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında imzalanan “Sykes-Picot Anlaşması”dır. Yapılan son anlaşma ise yine Rusya, İngiltere ve Fransa arasında 19–21 Nisan 1917 tarihleri arasında yapılan “Saint Jean De Maurienne Anlaşması”dır. Anlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Hürşit Tolon, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol** (Ankara: ATAM, 2004), s. 39–86.

⁷ 7. madde gereğince İtilaf devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumla karşılaşmaları halinde Osmanlı topraklarını işgal edebileceklerdi. Seha L. Meray-Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri** (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977), s. 2.

⁸ İşgal edilen yerler için bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi** (Cilt 1, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s. 69–75.

Anadolu halkının ve vatansever komutanların tepkisine neden oldu. Ülkenin çeşitli yerlerinde işgale karşı koymak için cemiyetler kuruldu.⁹ Ancak kurulan dernekler birbirinden bağımsız ve bölgesel nitelikteydi. İşgale tepki gösterenler arasında Çanakkale kahramanı Mustafa Kemal Paşa da vardı. Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918’de Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı’nın fesih edilmesi üzerine İstanbul’a geldi.¹⁰ Ancak İstanbul’da vatani kurtarmak için yapılacak çok fazla bir şey kalmadığını anlayınca Anadolu’ya geçmek için yollar aramaya başladı. İtilaf devletlerinin 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlıların İzmir’i işgal etmesine izin vermesinden sonra çabalarını yoğunlaştıran Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz’de asayişin sağlanması için 3. Ordu Müfettişi olarak Samsun’a gönderilince istediği fırsatı yakalamış oldu.¹¹

19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıkan Mustafa Kemal Paşa, hemen çalışmalarına başladı. 22 Haziran 1919 tarihinde yayınladığı “Amasya Genelgesi”yle Vatanın parçalanması ve bağımsızlığının ortadan kalkması karşısında İstanbul Hükümetinin hiçbir çaba göstermediğini belirterek, ulusun bağımsızlığını yine ulusun azim ve kararının kurtaracağını belirtti. Bunu sağlamak için Sivas’ta milli bir kongrenin toplanması ve bütün ulusu temsil eden kişilerden oluşan bir kurulun kurulması gerektiğini söyledi.¹² Amasya Genelgesi’yle birlikte Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi resmen başlamış oldu. Genelgenin yayınlanmasından sonra çalışmalarına devam eden Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa’nın isteği ve daveti üzerine Erzurum’a geçti. Burada 23 Temmuz–7 Ağustos 1919 tarihlerinde yapılan “Erzurum Kongresi”nde ülkenin bağımsızlığına kavuşabilmesi için mücadele edileceği vurgulandı. Kongre’de manda ve himaye gibi düşünceler reddedildi. Milli mücadelede Doğu Anadolu’yu temsil eden Heyet-i Temsiliye kuruldu. Heyetin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi. Bu durum Milli Mücadelenin bir çatı altında toplanmasına yol açıldı.¹³ Erzurum Kongresi’ni 4–11 Eylül 1919 tarihlerinde yapılan “Sivas Kongresi” izledi.

⁹ Kurulan dernekler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Aym**, s. 124–130.

¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam** (Cilt 1, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976), s. 341

¹¹ **Aym**, s. 401–402

¹² Mustafa Kemal Paşa Atatürk, **Nutuk Söylev** (Cilt 1, Ankara: TTK, 1999), s. 42.

¹³ Erzurum Kongresi kararları için bkz Turan, **a.g.e.**, s. 214-218; Haluk Selvi, **Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923)** (Ankara: ATAM, 2000) s. 117-121.

Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi'nde alınan kararları tüm yurda yaydı. Kongre'de manda ve himaye gibi ulusal bağımsızlık karşıtı düşünceler kesin bir ifadeyle reddedildi. Milli mücadele için yurdun çeşitli yerlerinde kurulan dernekler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" çatısı altında toplandı. Erzurum Kongresi'nde kurulan Heyet-i Temsiliye daha da geliştirilerek tüm yurdu temsil etmesi kararlaştırıldı. Erzurum Kongresi'nde alınan Meclis-i Mebusan'ın bir an önce toplanması isteği burada da vurgulandı. Hem Heyet-i Temsiliye'nin hem de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığına Mustafa Kemal Paşa getirildi.¹⁴

Heyet-i Temsiliye'nin yurdu temsil eden bir yapıya kavuşmasıyla Milli Mücadele Anadolu'dan yönetilmeye başlandı. Ayrıca Heyet-i Temsiliye'nin kurulması Anadolu'da yeni bir devletin oluşması yönünde atılmış ilk somut adımdı. Çünkü Heyet-i Temsiliye Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nı ulustan aldığı yetkiyle yürütecekti.

Sivas Kongresi'yle giderek güçlenen Anadolu'da ulusal direnişi önleyemeyen İstanbul hükümeti Anadolu'da Milli Mücadele karşıtı girişimleri destekleyerek ulusal direnişi kırmaya çalıştı.¹⁵

Sivas Kongresi sonrasında Milli Mücadele karşıtı Damat Ferit sadrazamlıktan istifa etti. Onun yerine atanan Ali Rıza Paşa, Heyet-i Temsiliye ile görüşme teklifinde bulundu. Heyet-i Temsiliye'nin teklifi kabul etmesi zerine 20 Ekim 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın başkanlığındaki İstanbul heyeti ile Heyet-i Temsiliye'nin başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki heyet Amasya'da bir araya geldiler. Yapılan görüşmeler sonucunda alınan kararlar içinde en önemlisi Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını İstanbul Hükümeti'nin kabul etmesi oldu.¹⁶

¹⁴ Sivas Kongresi ve alınan kararlar için bkz. Turan **a.g.e.**, s. 219–243.

¹⁵ 27 Eylül–2 Kasım 1919 tarihlerinde çıkan "Bozkır Ayaklanması", 27 Ekim–2 Kasım 1919 tarihleri arasında çıkan "Ahmet Aznavur Ayaklanması", 18 Ekim 1919 tarihinde çıkan "Şeyh Recep" olayı İstanbul Hükümetinin desteklediği hareketlerdir. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi** (Cilt 2, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s. 16–19.

¹⁶ Amasya Görüşmeleri için bkz. Atatürk, **a.g.e.**, s. 325-335.

İstanbul Hükümetinin Meclis-i Mebusan'ın açılmasını kabul etmesinin ardından ülkede seçim çalışmalarına başlandı. Bu arada Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldi ve çalışmalarına burada devam etti.¹⁷ Meclis-i Mebusan için yapılan seçimlerde kazanan Milli Mücadele taraftarı ve Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi milletvekilleri İstanbul'a gitmeden önce Ankara'ya uğrayarak izlenecek çalışmalar hakkında bilgi aldılar.

Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 tarihinde açıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarını kaleme aldığı ve Hüsrev Bey ile İstanbul'a gönderdiği metin, 28 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'da görüşüldü ve 17 Şubat 1920 tarihinde Misak-ı Milli (Milli Ant) olarak yayınlandı. Böylece Anadolu ulusal hareketinin eylemsel planı oluşturulmuş oldu.¹⁸ Misak-ı Milli'nin Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmesi Anadolu'daki milli mücadeleye bir yasallık kazandırırken diğer yandan da eski bir devletten yeni bir devlete geçişin hazırlıkları tamamlanmaya çalışılmıştı.¹⁹

Misak-ı Milli'nin kabulü ve Milli Mücadelenin giderek güçlenmesi üzerine İtilaf Devletleri daha sert kararlar aldı ve 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. İstanbul'un işgal edilmesi ile Meclis-i Mebusan çalışamaz hale geldi. İstanbul'un işgalinden bir gün sonra Mustafa Kemal Paşa ordu komutanlarına gönderdiği genelgede Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclisin, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacağını ve bu meclise gelecek mebuslar için de yeni bir seçim yapılacağını bildirdi.²⁰

19 Martta yapılan seçimler 23 Nisan'a kadar sürdü. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldı. BMM, gücünü doğrudan ulustan almaktaydı. Olağanüstü şartlarda toplandı ve büyük bir sorumluluk aldı. BMM yasama, yürütme ve yargı yetkisini

¹⁷ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele** (Cilt 2, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004), s. 60–76.

¹⁸ İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920–1923)** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay. 1997), s. 53.

¹⁹ **Aym**, s. 53.

²⁰ Güneş, **a.g.e.**, s. 56; Atatürk Nutuk'ta Ankara'da kurulacak meclis için "Kurucu Meclis" adını kullandığını ancak halkın alışkın olmadığı bir terim diye Erzurum ve Sivas'tan uyarı aldığını bunun üzerine "Olağanüstü yetkili bir Meclis" demekle yetindiğini belirtmektedir. Bkz. Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 563.

kendinde topladı. Güçler birliği ilkesi sayesinde Milli Mücadele için gerekli adımları hızlı ve kolay bir şekilde attı. BMM'nin açılmasıyla birlikte Anadolu'da ulus egemenliğine dayanan yeni bir devlet fiilen kurulmuş oldu.

Büyük Millet Meclisi Milli Mücadele'yi düzenli bir şekilde yürütebilmek için milli bir hükümet kurup çalışmalarına devam ederken İstanbul Hükümeti de Milli Mücadele'yi engellemek için, halkı kışkırtarak çeşitli bölgelerde ayaklanmalar çıkardı.²¹ Bununla da yetinmeyen İstanbul Hükümeti, 10 Ağustos 1920'de Anadolu'yu parçalayan ve Türk ulusuna yaşama hakkı tanımayan "Sevr Anlaşması"nı imzaladı. Ancak, ulusun bağımsızlığı için mücadele eden BMM, bu anlaşmayı kesin bir dille reddetti.²²

Sevr anlaşmasını reddederek Milli Mücadele'ye devam eden BMM, 20 Ocak 1921'de kabul ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile oluşturmaya çalıştığı devletin hukuki temellerini de atmış oldu.²³

Düzenli ordunun kuruluşunu tamamlayan BMM, 1921 yılı başından itibaren işgalci güçlere karşı çetin bir askeri mücadeleye girişti. Birbiri ardına yapılan savaşları kazanan BMM Hükümeti'nin 26 Ağustos 1922'de başlattığı Büyük Taarruz, 9 Eylül 1922'de İtilaf Devletlerinin desteklediği Yunanlıların kesin yenilgisiyle sonuçlandı. BMM'nin aldığı bu kesin zaferi üzerine İtilaf devletleri'ni BMM Hükümeti ile barışa zorlandı.²⁴

İtilaf devletleriyle BMM arasında 11 Ekim 1922'de Mudanya'da imzalanan Ateşkes Anlaşmasıyla Milli Mücadelenin savaş dönemi sona erdi ve İtilaf devletleri BMM Hükümeti'ni hukuken tanımış oldu.²⁵

²¹ BMM'ye karşı çıkan ayaklanmalar için bkz. Turan, **Türk Devrim...**, Cilt 2, s. 174-185.

²² Sevr Anlaşması için bkz. Meray-Olcay, **a.g.e.**, s. 43-179.

²³ 1921 Anayasası için bkz. Ergun Özbudun, **1921 Anayasası** (Ankara: ATAM, 1992).

²⁴ Türk ordusu Yunanlılarla sırasıyla 6 Ocak 1921 tarihinde Birinci İnönü, 31 Mart-1 Nisan 1921 tarihinde İkinci İnönü savaşlarını kazandı. Bu başarılarından ardından 23 Ağustos 1921 günü başlayan Sakarya Meydan Muharebesi ile düşman ilerleyişi durduruldu ve bu savaştan sonra Türk ilerleyişi başladı. savaşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 733, 775, 811.

²⁵ Turan, **Türk Devrim...**, Cilt 2, s. 275.

Ateşkesin imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri yapılacak barış görüşmelerine hem İstanbul Hükümeti'ni hem de Ankara Hükümeti'ni davet etti. Bunun üzerine BMM, barış görüşmelerinde iki başlılığı ortadan kaldırmak, hem de Türk Ulusu'nun tek temsilcisinin BMM olduğunu göstermek için 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatı kaldırdı.²⁶

Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte BMM Lozan barış görüşmelerine Türk ulusunun gerçek temsilcisi olarak katıldı. 20 Kasım 1922'de başlayan Lozan görüşmeleri çok çetin tartışmalardan sonra Ankara'da kurulan BMM Hükümeti'nin devletinin İtilaf Devletler tarafından tanınmasıyla sonuçlandı.²⁷ Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine yeni Türkiye Devleti'nin kurulduğu İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiş oldu.

23 Nisan 1920'de görevine başlayan BMM, kendi içinde yaşadığı fikir ayrılıklarına ve çatışmalara rağmen Milli Mücadeleyi başarıyla yürüttü. Ancak meclis içinde gruplaşmalar ve fikir ayrılıkları meclisin çalışmasını zorlaştırmaya başladı.²⁸ Özellikle Lozan barış konferansı sırasında yaşanan fikir ayrılıkları Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarında meclisin yenilenmesi düşüncesini doğurdu.²⁹ 1. Meclis kurucu meclis olarak Milli Mücadele'nin kazanılması üstüne düşen görevi fazlasıyla yapmıştı. Ancak

²⁶ Lozan'da barış görüşmelerine hem İstanbul Hükümeti hem de Ankara Hükümeti çağrılmıştı. Davetiye mektubunun iki hükümete de gelmesinden sonra Sadrazam Tevfik Paşa 29 Ekim 1922 günü BMM'ne bir telgraf çekti ve BMM'nin barış görüşmelerine katılmak için İstanbul'a bir temsilci göndermesini istedi. Eğer Ankara'dan temsilci gönderilmezse görüşmelere İstanbul Hükümeti'ni temsilen Ziya Paşa'nın katılacağını söyledi. Bu telgraf Ankara'da büyük bir tepkiye neden oldu. Oluşan bu tepki Saltanat'ın kaldırılmasıyla sonuçlandı. Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 3, s. 1837.

²⁷ Lozan görüşmelerinde Türkiye heyetine kimin başkanlık edeceği tartışma konusu oldu. Mondros Anlaşmasını imzalayan Rauf Orbay, kendisinin başkan olmasını istiyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa bunu kabul etmeyerek İsmet Paşa'yı heyetin başkanı olarak seçti. Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 1025; Lozan Barış Anlaşması ile bağımsızlık önünde büyük bir engel olan kapitülasyonlar kaldırıldı, Anadolu'nun toprak bütünlüğü korundu ve Anadolu'da kurulan yeni devletin sınırları İtilaf Devletleri tarafından tanınmış oldu. Lozan Anlaşmasının maddeleri için bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı** (Cilt 1-2, İstanbul: YKY, 1993).

²⁸ 1. TBMM, çok farklı siyasi fikir ve gruplardan oluşmaktaydı. Milli Mücadele süresince bu fikir ayrılıkları giderek arttı. Meclisteki gruplar arasındaki siyasi mücadelenin kaygı verici boyutlara ulaşması sonucu bazı milletvekilleri kendi aralarında toplanıp yeni grup kurmaya karar verdiler. Alınan kararın Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesi zerine Mustafa kemal Paşa duruma doğrudan müdahale etti Mustafa kemal Paşa'nın "inkılâpçı zihniyete sahip" milletvekilleriyle gruplar halinde görüşmesinden sonra mecliste 10 Mayıs 1921 tarihinde "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" adında bir grup kuruldu. Bunun üzerine mecliste Mustafa kemal Paşa'ya karşı muhalefet eden milletvekilleri 1921 sonları 1922 başlarında "İkinci Grup" adında bir grup kurdular. Yaşanan bu ayrışım meclisin çalışmalarını zorlaştırmaya başladı. meclisteki gruplar için bkz. Güneş, **1. Türkiye...**, s. 148-193.

²⁹ Aynı, s. 93.

ulusal bağımsızlığın kazanılmasıyla birlikte görevini tamamlamış oldu. BMM'nin kurulmasıyla birlikte Anadolu'da yeni bir devlet kurulmuş oldu. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'nin başından beri Anadolu'da ulus-devlet temeline dayanan laik ve çağdaş bir devlet kurmak istiyordu. Fakat bu devletin kurulabilmesi ve gerekli olan devrimlerin yapılabilmesi için kendisiyle aynı heyecanı ve amacı paylaşan milletvekillerine ihtiyacı vardı. Bu nedenle de meclisin yenilenmesi gerekiyordu.

1923 yılı başında biri Batı Anadolu'ya, diğeri orta ve güneydoğu Anadolu'ya iki gezi yapan Mustafa Kemal Paşa, elde ettiği izlenimleri icra vekilleri heyetiyle paylaşarak seçimin yenilenmesini istedi. Bunun üzerine BMM, 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararı aldı.³⁰ 8 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak 9 umdeden oluşan bir beyanname yayınladı. Bu beyanname var olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürüleceği açıklandı.³¹ Bu kararın ardından 16 Nisan'da Birinci Meclis'in çalışmaları sona erdi.

Barışçı bir ortamda yapılan seçimleri Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen adaylar kazandı. Yeni meclis 11 Ağustos 1923 günü toplanarak çalışmalarına başladı. Yeni meclisin açılmasından kısa bir süre sonra 9 umdede kurulacağı belirtilen Halk Fırkası'nın tüzüğünün hazırlanmasına başladı. Tüzüğün hazırlanmasından sonra 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası kuruldu ve genel başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçildi.³²

Halk Fırkası'nın kurulmasından sonra çalışmalarına hız veren Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulan devletin başkentini ilan etmek için harekete geçti. BMM'ne ev sahipliği yapan ve Milli Mücadele'nin karargâhı olan Ankara, mecliste oluşan muhalefete rağmen 10 Ekim 1923 günü başkent olarak kabul edildi.

³⁰ Aym, s. 94.

³¹ İhsan Güneş, "Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinden Halk Fırkasına Geçiş", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (C. 3, S. 8, Ankara: Mart 1987), s. 440.

³² Zeki Çevik, **Millî Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" Geçiş (1918-1923)** (Ankara: ATAM, 2002), s. 482.

Heyet-i Temsiliye'nin kurulmasıyla temelleri atılan yeni devlet, BMM'nin açılmasıyla birlikte ulusun iradesini doğrudan ülke yönetimine katılmasını sağlamıştı. 1921 Anayasası'nın hazırlanmasıyla hukuksal bir zemine kavuşmuş, Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte Anadolu'da ulusun bağımsızlığının ve egemenliğinin tek temsilcisi olduğunu açıkça ilan etmişti. Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte de devlet oluşumunu tamamlamıştı. Ancak Yeni devletin rejimi hâlâ belirlenmemişti. Mustafa Kemal Paşa, devletin rejimini belirlemek için beklediği uygun ortamı 24 Ekim 1923 tarihinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi (Okyar) Bey'in istifa etmesiyle yakalamış oldu. 27 Ekim'de Heyet-i Vekile'nin istifa etmesiyle birlikte siyasi bir kriz çıktı.³³ Çıkan krizi iyi yöneten Mustafa Kemal Paşa, yeni Heyet-i Vekile'nin seçilmesini engelleyerek krizi derinleştirdi. Krizin çözülememesi üzerine krizi çözme yetkisi Mustafa Kemal Paşa'ya verildi. Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 gecesi arkadaşlarıyla yaptığı toplantıda yeni devletin rejiminin "Cumhuriyet" olacağını açıkladı. 29 Ekim 1923 günü mecliste yapılan kanun değişikliğiyle devletin Rejimi Cumhuriyet olarak belirlendi. Yeni devletin adı da "Türkiye Cumhuriyeti" oldu. Yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini Mustafa Kemal Paşa kazandı ve yeni devletin ilk Cumhurbaşkanı oldu.³⁴

---

³³ Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 78-80.

³⁴ Atatürk, **a.g.e.**, Cilt 2, s. 1083-1085.

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1923–1946)

Milli Mücadele döneminin en yoğun günlerinde bile ülkenin eğitim sorunlarının yakından izlendiği görülmektedir. Atatürk'ün 1919 yılında Samsun'a çıkmasıyla başlayan ve Cumhuriyetin ilan edilmesiyle büyük hız kazanan köklü toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde Tek Parti iktidarı, eğitime başat bir rol yüklemiştir. “Köklü toplumsal değişim ve dönüşüm yaşayan başka toplumlarda olduğu gibi Türkiye’de de ulus-devlet kurma sürecinde, yeni toplumu yaratmak ve yaratılan yeni toplumun ihtiyaçlarına ve değerlerine uygun yeni insanı yetiştirmek” zorunlu olmuştur.³⁵

Milli Mücadele Döneminde, Önder Kadrosu, bir yandan imkânlar el verdiği ölçüde yeni devlet için gerekli olan eğitim teşkilatı oluşturmaya çalışırken, diğer bir yandan da eğitimin sorunlarını belirlemek ve bunlara çözümler üretmek üzere çeşitli yollar aranmıştır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışından çok kısa bir süre sonra 2 Mayıs 1920 de TBMM'nde kabul edilen 3 sayılı yasayla İcra Vekilleri Heyeti'nin kurulması kabul edildi ve bu ilk örgütlenmede Maarif Vekâleti de yer aldı.³⁶

Meclis'in ilk kurulan hükümete Eğitim Bakanlığı'nı da dâhil etmesi iki açıdan önemlidir. Birincisi, Meclisin eğitimi devletin temel görevlerinden biri olarak görüldü. İkincisi de Meclisin yürüttüğü savaşın sadece askeri savaş değil aynı zamanda bir eğitim savaşı olduğunu göstermesidir.

Savaşın ağır şartları nedeniyle Maarif Vekâleti ilk yıllarında çok kısıtlı imkânlarla çalışmak zorunda kaldı. Milli Mücadele boyunca eğitime ayrılan bütçeler bunun önemli bir göstergesidir. 1920 yılında 63.018.357 liralık genel bütçeden eğitime 577.061 lira, 1921 yılında 82.162.190 liralık genel bütçeden eğitime 504.063 lira ve 1922 yılında 100.974.458 liralık genel bütçeden eğitime 432.245 lira ayrılmıştır. Görüldüğü üzere genel bütçeler her yıl artarken eğitime ayrılan bütçe azalmıştır.³⁷

³⁵ Fatma Gök, “75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 5.

³⁶ Necdet Sakaoglu, “Milli Eğitim Bakanlığı'nın Merkez Örgütü”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 111.

³⁷ Güneş, **I. Türkiye...**, s. 307.

Milli Mücadele Döneminde eğitimin temel sorunlarını belirlemek ve ülkenin bağımsızlığını kazandıktan sonra nasıl bir eğitim politikası oluşturulacağını tartışmak üzere 1921 yılında “Maarif Kongresi” adında bir kongre düzenlendi. Bu kongrede, ilkokul programının düzeltilmesi ve ilkokul öğretim süreleri, köy öğretmeni yetiştirmek için köy öğretmen okulu açılması gibi ilköğretim sorunlarının ağırlıkta olduğu konular tartışıldı.³⁸ Atatürk burada yaptığı konuşmada, Osmanlı eğitim sisteminin hatalarına değinerek, geçmişin boş inançlarından, yabancı düşüncelerden, Doğu’dan ve Batı’dan gelen tüm etkilerden uzak, tam anlamıyla milli bir eğitimden yana olduğunu belirtti ve eğitimdeki hedeflerini şu sözlerle açıkladı:

“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken, onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile çatışan bütün yabancı öğelerle savaş gereği ve ulusal değerleri tam bir coşku ile, her karşıt düşünce önünde şiddetle ve özveri ile savunma zorluğu iyice öğretilmelidir. Yeni kuşağın bütün tinsel güçlerine bu nitelik ve yeteneklerin aşılması gerekir.”³⁹

Eğitim politikasını oluşturmak için yapılan başka bir toplantı ise Heyeti İlmîye Kurulunun toplantısıdır. Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasından sonra eğitimle ilgili konuları görüşmek üzere 15 Temmuz 1923 tarihinde Heyeti İlmîye adında bir kurul toplandı. Kurulda ortaöğretimle ilgili konular ağırlıklı olarak konuşuldu ve bir devreli liselerin ortaokul haline getirilmesi ve bunların tek bir öğrenim bütünü olarak sayılması, Kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı olarak kurulması ve aralarındaki süre farkının kaldırılması ve ortaokul ve liselerin üçer yıllık ayrı ayrı okullar olması kararı alındı.⁴⁰

Milli Mücadele süresince Atatürk, bağımsızlığın kazanılmasından sonra yeni kurulacak devlette eğitimin nasıl bir rol üstleneceğini TBMM’nin açılış konuşmalarında ve çeşitli toplantılarda yaptığı konuşmalarda açıkça ortaya koydu. Atatürk, 1922 ve 1923 yıllarında mecliste yaptığı açılış konuşmalarda, eğitimin hükümetin en önemli görevi olduğunu belirterek tüm ulusun özellikle de köylülerin

³⁸ Adil Çağlar, “75. Yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 131.

³⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri** (Cilt 1, Ankara: MEB, 1946), s. 4.

⁴⁰ Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim** (Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985), s. 134; Şevket Gedikoğlu, **Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamaları** (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978), s. 28.

mutlaka cehaletten kurtulmasını, ulusal, bağımsız bir eğitimin en kısa zamanda tüm ülkeye yayılması gerektiğini söyledi.⁴¹

Atatürk'ün meclisin açılışında yaptığı konuşmalarda şekillenmeye başlayan eğitimin amaçları 1923 yılında yayınlanan Misak-ı Maarif adlı genelgeyle daha da netleşti. 8 Mart 1923 tarihinde Maarif Vekili İsmail Sefa (Özler) Bey tarafından eğitimin temel amaçlarıyla ilgili “Misak-ı Maarif” adıyla bir genelge yayımlandı. Bu genelgede dile getirilen eğitim düşüncesinin temelinde, eğitim etkinliklerini öncelikle halk kitlelerine ulaştırma ve yaygınlaştırma düşüncesi yatmakta; ulusal ve çağdaş eğitimin tüm yurda yaygınlaştırılması amaçlanmaktaydı. Ortaöğretimin yeniden düzenlenmesi, öğretmen yetiştirecek bölge okullarının açılması, dil ve çeviri etkinliklerine özel bir önem verilmesi, yeni kuşakları, toplumun gereksinmelerine uyarlı biçimde yetiştirmenin yol ve yöntemleri konu edilmektedir. Ortaokullar, gençleri yaşama hazırlayan, üretici niteliği olan iş okulları olarak algılanmaktadır.⁴²

Cumhuriyet'in ilânından kısa bir süre önce kurulan Ali Fethi (Okyar) Bey Hükümeti'nin Programı'nda Devrim Kadrosu'nun devrimci eğitim anlayışını yansıtan düşünceler yer aldı. Hükümet programına göre, eğitim politikası genel eğitimde birlik ve beraberlik, meslek eğitiminde ise uzmanlaşma esasına dayanacaktı. Hükümet programına göre, eğitimin birinci görevi çocukların eğitimi ve öğretimi, ikincisi halkın eğitimi ve öğretimi, üçüncüsü de milli seçkin, önder kişilerin yetiştirilmesi için gerekli altyapının sağlanmasıdır.⁴³ Programda Ulusal Kültür teşkilatına özel verileceği belirtilmiş ve “... Terbiye ve talimin esası millî harsa ve asrî medeniyete müstenid olacaktır” diye açıklanmıştır.⁴⁴

Cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra Milli Eğitim Politikası, Cumhuriyet Hükümetlerinin en önemli konusu oldu. Yeni rejimin ihtiyaç duyduğu, Atatürk'ün 1924

⁴¹ Atatürk'ün 1922 ve 1923 yıllarında yaptığı meclis konuşmalarının eğitim ile ilgili bölümleri için bkz. **Aynı**, s. 5–14.

⁴² Gürsen Topses, “Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Gelişimi”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 11. Maarif Misakı'nın tam metni için bkz. Mustafa Özodaşık, **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923–1950** (Konya: Çizgi Kitabevi, 1999), s. 255–265.

⁴³ Nuran Dağlı ve Belma Aktürk, **Hükümetler ve Programları (1920–1960)**, (Cilt 1, Ankara: TBMM Basımevi, 1988), s. 15–16

⁴⁴ **Aynı**, s. 15–16.

yılında Türkiye Muallimler Kongresi'nde yaptığı konuşmada belirttiği “fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli, yüksek seciyeli ve fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür”⁴⁵ genç nesillerin ve önder kadrolarının yetiştirilmesi için milli eğitimin yaygınlaştırılması gerekiyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkedeki eğitim alt yapısı çok kötü durumdaydı. Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşıyordu. Eğitim veren kurumlar arasında işbirliği yoktu. Örneğin Medreseler Şeriyye ve Evkaf Nezareti'ne bağlıyken rüştiyeler ve idadiler Maarif Vekâleti'ne bağlıydı. Eğitimde milli birlik yoktu. Eğitim programları eskiydi ve yeterli değildi.⁴⁶ Cumhuriyetin ilk bütçesi bile avans ve geçici yasalara göre düzenlenebilmişti. Bu bütçenin tutarı 105.926.911 liraydı. Bundan milli eğitime ayrılabileni 3.033.003 liraydı ki, bu da bütçenin % 2,8'ini oluşturmaktaydı.⁴⁷

Milli bir eğitim politikasının oluşturulabilmesi, medreselerin kaldırılarak eğitimin devletin denetimi altına girmesi için 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla laik, milli, bilim ve teknolojiye dayanan ve birlik içinde bir eğitim sistemi hedeflendi. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni kurulan Cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu her türlü taassup ve bağnazlıktan kurtulmuş, aklı hür, vicdanı hür, irfanı hür, özgür bireyler yetiştirmek için gerekli olan çerçeveyi çizerek uygulanacak Milli Eğitim Politikası'nın da alt yapısını hazırlaması bakımından önemlidir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu 5 maddeden oluşmaktadır. Birinci maddeyle, ülke dâhilindeki bütün eğitim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlandı. İkinci ve üçüncü maddeleriyle, Şer'iyye ve Evkaf Vekâletine ve özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medrese ve mektepler bütçeleriyle birlikte Maarif Vekâleti'ne dâhil edildi. Dördüncü maddesinde ise medreselerin kapatılmasıyla din adamı yetiştirmede oluşacak boşluğu doldurmak amacıyla İstanbul Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fakültesi'nin, imam ve diğer din adamlarının yetiştirilmesi için de ayrı okulların açılacağı belirtildi.

⁴⁵ MEB, **Cumhurbaşkanları...**, s. 19-20.

⁴⁶ Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), s. 297.

⁴⁷ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 28; Başgöz, **a.g.e.**, s. 96. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı istatistiklere göre ise bu rakamlar farklıdır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın verdiği rakamlara göre; 1923 yılında genel devlet bütçesi 109.178.000 lira, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi ise 3.573.000 lira olup genel bütçeye oranı % 3,2'dir. Bkz. Milli Eğitim Bakanlığı, **Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz** (İstanbul: MEB, 1973), s. 10.

Kanunun beşinci maddesiyle de diğer Bakanlıklara bağlı okullarla sağlık Bakanlığına bağlı öksüz yurtları eğitici kadrolarıyla ve bütçeleriyle birlikte Maarif Vekâleti'ne devredildi.⁴⁸

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda diğer Bakanlıklara bağlı eğitim kurumları eğitici kadrolarıyla ve bütçeleriyle birlikte Maarif Vekâleti'ne bağlanırken Şerriye ve Evkaf Nezareti'ne bağlı mektep ve medreselerin sadece bütçeleri Maarif Vekâleti'ne bağlanmış ve medreselerin tüm eğitici kadroları yeni eğitim sisteminin dışında tutulmuştur. Tevhid-i Tedrisat kanunuyla Maarif Vekâleti'ne bağlanan medreseler 11 Mart 1924 günü dönemin Maarif Vekili Vasıf (Çınar) Bey tarafından yayınlanan bir genelgeyle kapatılmıştır.⁴⁹

“Tevhid-i Tedrisat Kanunu, adının çağrıştırdığı gibi, dinsel eğitimle laik eğitimi birleştiren ve onları bir kap içinde boca eden bir amaç ve anlam taşımamaktadır.”⁵⁰ Tam tersine eğitimde bilimsel metotları benimseyerek, dinin eğitim üzerindeki etkinliğini kırmayı amaçlamıştır. Bu kanunun en önemli sonuçlarından biri de karma eğitim sistemine geçilerek kız çocuklarıyla erkek çocuklarına eşit eğitim hakkı tanınmasıdır. Bu kanunla birlikte kız ve erkek öğrencileri birbirinden ayıran medreseler, sistemin dışına çıkarılarak karma eğitim veren modern okulların önü açılmıştır.

Maarif Vekâleti'nin ülke genelinde eğitim çalışmalarını yürütebilmesi için her şeyden önce örgütlenmesini tamamlaması gerekiyordu. Maarif Vekâleti, 1920 yılında ilk kez kurulduğu zaman merkez örgütü, her biriminde Ankara Maarif Müdürlüğü'nden atanan üçer beşer kişinin görev aldığı Program Heyeti, İlk Tedrisat, Orta Tedrisat, Türk Asarı Atıkası, Sicil ve İstatistik Müdürlükleriyle Muhasebe, Kalemli Mahsus birimlerinden oluşmuştur.⁵¹ Bakanlığın merkez teşkilatına teftiş işlerini yürütmek üzere 10 Mayıs 1923 tarihinde bir teftiş kurulu eklendi.⁵²

⁴⁸ Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi** (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), s. 27.

⁴⁹ Akyüz, **a.g.e.** s.300.

⁵⁰ Niyazi Altunaya, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Din Eğitimi”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 216.

⁵¹ Sakaoğlu, **a.g.m.**, s. 111.

⁵² Kamil Su, “Milli Eğitimde Teftiş”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** (İstanbul: MEB Yayınları,1983), s. 178.

Cumhuriyetin ilânından sonra Maarif Vekâleti'nin merkez örgütünü yapılandıran ilk yasa Mustafa Necati Bey'in Bakanlığı döneminde 22 Mart 1926 tarihinde yürürlüğe giren 789 sayılı Maarif Teşkilâtına Dair Kanun'dur.⁵³ Bu kanunla Maarif Vekâleti'nin teşkilatlanması yeniden düzenlendi ve Maarif Vekâleti'ne "Dil Heyeti" ve "Talim ve Terbiye Dairesi" adında iki yeni kurum eklendi.⁵⁴

789 sayılı yasayla birlikte ülke, on üç Maarif Eminliği'ne bölündü. Maarif Eminlerine kendi bölgelerindeki ilköğretim kurumlarında her türlü atama, yer değiştirme, denetim ve disiplin, hatta bütçe işlerini yürütme yetkisi verildi.⁵⁵

Maarif Vekâleti'nin merkezi örgütündeki önemli bir diğer düzenlemede 1941 yılında kabul edilen 4113 sayılı kanunla yapıldı. Bu kanunla birlikte Maarif Vekâleti merkez teşkilatı 22 daireye ayrıldı ve Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurularak merkez teşkilatı içine alındı.⁵⁶

Cumhuriyetin ilanından Çok Partili Hayata geçişe kadar olan zaman diliminde ilköğretimin algılanmasında ve yapılanmasında önemli değişiklikler oldu. Cumhuriyet ilan edildiği zaman ülkenin % 80'i okuma yazma bilmiyordu.⁵⁷ Ülkede eğitimin süratle halk kitlelerine yaygınlaştırılması ve ulusal kültür birliğinin oluşturulması, Cumhuriyetin düşün yapısına uyarlı aydın bireylerin yetiştirilmesi, halk kitlelerinin bu düşün yapısını özümseyecek şekilde eğitilmesi⁵⁸ için özellikle ilköğretimin ülke geneline yaygınlaştırılmasına büyük önem verildi.

⁵³ Sakaoglu, **a.g.m.**, s. 114.

⁵⁴ **Aym**, s. 115. İlhan Başgöz bu iki yeni kurumdan en çok umut bağlananın Talim ve Terbiye Dairesi olduğunu ancak bu kurumun kendisine bağlanan umutları boşa çıkardığını söyleyerek şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Ama yeni kurulan Talim Terbiye Dairesi kendisine bağlanan umutları hayal kırıklığına uğratmış, önderlik ödevini yapamamıştır. Okullarda karma eğitime karşı gelmiş, Latin alfabesinin kabul edilmesini önlemeye çalışmış, daha sonraları gelişen Köy Öğretmenleri ve Köy Enstitüleri hareketlerini baltalamaya gayret etmiştir. ... Talim Terbiye Dairesi, okul kitaplarının incelenmesi ve yazdırılması gibi ikinci dereceden işlerle uğraşan bir kuruluş olarak kalmıştır." İlhan Başgöz, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk** (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), s. 100.

⁵⁵ Ancak Maarif Eminlikleri 1933 yılında 1834 sayılı yasa ile yürürlükten kaldırıldı. Sakaoglu, **a.g.m.**, s. 115.

⁵⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar** (Cilt 1, Ankara: MEB, 1953) s. 10–11.

⁵⁷ Topses, **a.g.m.**, s. 10

⁵⁸ **Aym**, s. 10

Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre önce açıklanan hükümet programında ilköğretimin zorunlu hale geleceği belirtildi.⁵⁹ Hükümet programında belirtilen bu hedef, 1924 Anayasası'nın kabul edilmesiyle birlikte anayasal zorunluluk haline geldi. 1924 Anayasası'nın 87. maddesine göre; ilköğretim bütün yurttaşlar için zorunludur. Yine bu maddeye göre eğitim devlet okullarında ücretsizdir.⁶⁰ Aynı yıl eğitim işlerini görüşmek üzere Ankara'da İkinci Heyeti İlmiye toplantısı yapıldı. Bu toplantıda ilköğretimin süresi 6 yıldan 5 yıla indirildi.⁶¹

1926 yılında çıkarılan 789 sayılı Maarif Teşkilâtı Kanunu'na göre şehir ve köy okulları birbirinden ayrıldı.⁶² Köy ve şehir okullarının birbirinden ayrılmasının nedeni şehirlerin ve köylerin sosyal ve ekonomik durumlarının farklı olmasıydı. Nüfusun % 80'i köylerde oturmaktaydı. O nedenle de köy çocuğuna ilköğretimi götürmekle, ülke çocuklarının çok büyük bir kısmı ilköğretimden geçmiş olacaktı.⁶³

1924 yılında Türkiye'ye gelen ve Türk eğitim sistemi üzerine bir rapor hazırlayan Prof. John Dewey'in görüşlerinin ilkokul programlarına yansıdığı görülür. Prof. Dewey raporunda özellikle köylere mutlaka okul götürülmesini, orada bulunan köylülerin devrimler doğrultusunda eğitilmesi gerektiğini belirtmişti.⁶⁴ 1926 yılında şehir ilkokulları için yeni bir ilkokul programı hazırlandı. Bu programın en önemli yeniliği, yine Prof. Dewey'in raporunda belirttiği öğretimde toplu tedris ilkesinin uygulamaya konulmasıdır.⁶⁵ Bu ilkeye göre öğrenciler derse aktif olarak katılacak, dersle ilgili gözlem ve deneye yöneleceklerdi. Bu yöntemde konular birbirleriyle ilişkili olarak anlatılacak, dersler arasında konu bütünlüğü sağlanacaktı.⁶⁶ Programın bel kemiğini

⁵⁹ Dağlı, **a.g.e.**, s. 15.

⁶⁰ Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000), s. 136-138.

⁶¹ 1869 tarihinde yürürlüğe giren "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ilköğretimin süresini 4 yıl olarak tespit etti. I. Meşrutiyet'le bu süre üç yıla indirildi. II. Meşrutiyet Dönemi'nde 1913 yılında kabul edilen "Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı" ile ise ibtidai ve rüşdi kısımları birleştirilerek ilköğretimin süresi 6 yıla çıkarıldı. Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim** (Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985), 34.

⁶² MEB, **Kanunlar**, s. 3.

⁶³ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 36.

⁶⁴ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 41-42; Özodaşık, **a.g.e.**, s. 180-181.

⁶⁵ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 95.

⁶⁶ Özodaşık, **a.g.e.**, s. 211.

Hayat Bilgisi dersleri oluşturdu. Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Bilgisi dersleri Hayat Bilgisi dersi adı altında birleştirildi.⁶⁷

1926 İlkokul Programı'nın hazırlanmasından bir yıl sonra 1927 yılında köyler için 1926 İlkokul programıyla aynı içeriğe ve hedeflere sahip Köy Mektepleri Programı hazırlandı.⁶⁸

1929 yılında, 1926 ve 1927 yıllarında hazırlanan programları tamamlayıcı nitelikte İlkokullar Talimatnamesi çıkarıldı. Talimatnamede, ilköğretim çağındaki çocukların ruh ve beden yapısının sağlıklı gelişmesi için, öğrencinin sağlığı ve temizliği için ve devrimin niteliklerine uygun ahlaki erdemleri kazanması için yapılması gerekenler belirtildi.⁶⁹

1936 yılında, uygulanmakta olan 1926 programında bazı değişiklikler ve eklemeler yapılarak yeni bir ilkokul programı hazırlandı. Yeni hazırlanan programdaki en önemli değişiklik Kemalizm'in altı okunun programa dâhil edilmesiydi. Programda, ilkokullarda verilecek eğitimin günlük hayatta kullanılacak pratik bilgilere yer verildi.⁷⁰ 1939 yılında yeni bir köy ilkokulları programı hazırlandı. Programın amacı şehir ve köy çocuklarını ana bilgiler açısından eşit düzeye getirmek ve üç yıllık köy ilkokullarını beş yıla çıkarmaktı. Hazırlanan program, şehir ilkokulları programının aynısıdır. Sadece hayat bilgisi, tabiat bilgisi, iş ve ziraat dersleri köy şartlarına uygun hale getirilmiştir.⁷¹

İlköğretimde hazırlanan ilkokul programları, Cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu, Cumhuriyetin temel niteliklerine sahip çıkan genç nesillerin yetişmesi için çok önemliydi. Ancak devlet, ilköğretimin masrafları için gerekli bütçeyi sağlamakta güçlük çekmekteydi. Bu nedenle ilköğretimin giderlerini yurttaşların karşılamasına karar verildi. Bu amaçla yurttaşlardan Eğitim Vergisi alınmaya başlandı. İl özel idareleri tarafından toplanan bu vergiyle öğretmenlerin maaşları ve okulların giderleri

⁶⁷ Cavit Binbaşıoğlu, "Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları", **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 132.

⁶⁸ Binbaşıoğlu, **a.g.m.**, s. 149.

⁶⁹ Özodaşık, **a.g.e.**, s. 212-214.

⁷⁰ **Aym**, s. 215-217; 1936 Programında köy okulları için ufak bir değişiklik yapılarak ziraat dersleri konulmuştur. Ders programları için bkz. Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 97-98.

⁷¹ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 98-99.

karşılanmaya çalışıldı. İl özel idare kurulları, vatandaştan alınacak vergi miktarını belirliyordu. Bu nedenle her ilde farklı miktarlar belirleniyordu ve Eğitim Vergisi diğer vergilerden ayrı olarak toplanıyordu. İl özel idareleri vatandaşlardan topladığı eğitim vergilerini başka amaçlar içinde kullanmaktaydılar. Bu durum halkın Eğitim Vergisi'ne direnmesine neden olmaktaydı.⁷²

1927 yılında kabul edilen 1130 sayılı Eğitim Vergisi Kanunu ile ilköğretim giderlerinin ayrı bir vergi olarak vatandaştan toplanması esası kaldırıldı; sayım, arazi ve kazanç gibi vergilere yapılan zamlarla eğitim giderlerinin karşılanması kabul edildi.⁷³

İlköğretimin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülke geneline yayılmasına özen gösterildi. 1923–1924 öğretim yılında ülke genelinde 278'i özel olmak üzere toplam 5.172 ilkokul vardı.⁷⁴ Şehir ve köylerdeki resmi ilkokullarda görev yapan öğretmen sayısı 10.238⁷⁵, bu okullarda okuyan öğrenci sayısı ise 341.941 idi.⁷⁶ 1945–1946 öğretim yılına gelindiğinde okul sayısı 13.890'a, öğretmen sayısı 26.433'e ve öğrenci sayısı da 1.342.892'ye ulaştı.⁷⁷ İlkokula giden öğrencilerin nüfus çağındaki çocuklara oranındaki artışta ilköğretimde yaşanan gelişmeyi göstermektedir. 1935 yılında ülke genelinde 7 yaşında toplam 439.410 nüfus vardı. Ancak bu nüfusun sadece 154.648'i ilkokula kayıt yaptırmıştı. Yani okul çağındaki nüfusun % 35'i okula gidebiliyordu. 1945 yılında ise 7 yaşında toplam 480.794 nüfus vardı. İlkokula kayıt yaptıran nüfus ise 318.284'dü. Yani okul çağındaki nüfusun % 66 sı okula gidiyordu. 10 yılda yaklaşık yüzde yüzlük bir artış yaşandığı görülür.⁷⁸

İlköğretimde olduğu kadar ortaöğretimde de Cumhuriyetin ilk dönemlerinde önemli gelişmeler oldu. Ortaöğretim, ilköğretimin tamamlayıcısı ve yükseköğretimle mesleki eğitimin de altyapısını oluşturmaktadır. Atatürk, Cumhuriyetin kuruluşundan 1 yıl önce 1922 yılında Meclisin yasama yılı açılışında yaptığı konuşmada ortaöğretimin

⁷² Başgöz, **a.g.e.**, s. 92.

⁷³ **Aynı**, s. 94.

⁷⁴ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 44.

⁷⁵ **Aynı**, s. 55.

⁷⁶ **Aynı**, s. 60.

⁷⁷ **Aynı**, s. 44, 55, 60.

⁷⁸ **Aynı**, s. 40.

amacını, memleketin ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve yükseköğretime öğrenci hazırlamak olarak açıkladı.⁷⁹

Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre önce toplanan Birinci Heyeti İlmiye toplantısında “Sultani” adı “Lise”ye çevrildi ve liseler bir ve iki devreli olmak üzere iki kademeye ayrıldı.⁸⁰ 1924 yılında yapılan bir düzenlemede ortaokul ve lisenin, ortaöğretimi meydana getiren kurumlar olarak, kapsam ve amaçları ayrı ayrı tanımlandı. Ortaokul, lisenin bir parçası olmaktan çıkarılıp bağımsız bir kademe haline getirildi. Ortaokulun amaçları Atatürk’ün 1922 yılında yaptığı konuşmada belirttiği gibi öğrencileri liseye ve meslek okullarına hazırlamak veya ilkokul sonrası öğrencilere genel ve mesleki bilgi vermek olarak belirlendi.⁸¹

1926 yılında yapılan düzenlemeyle ortaöğretim kurumları şöyle belirlendi. Liseler, ortaokullar, İlk Öğretmen Okulları ve Köy Öğretmen Okulları.⁸² Aynı yıl Bilim Kurulunun aldığı karara uyularak yatısız okullarda “karma öğretim”e gidildi. Kız liseleri bulunmayan yerlerdeki kızların lise öğrenimlerini sağlamak üzere 1928–1929 öğretim yılında erkek liselerine, kız öğrencilerin alınmasına başlandı.⁸³

1927 yılında ortaokullara ve liselere yönelik “Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi” hazırlandı. Bu talimatnameye göre liseler, öğrencilerini yüksek öğrenime hazırlayan okullar, ortaokullar da öğrencisini lise sınıflarına ve orta meslek okullarına hazırlayan veyahut ilkokul üstünde genel bilgi ve bazı mesleki bilgi veren okullar olarak tanımlandı.⁸⁴

1927 yılına kadar lise programlarında önemli bir değişiklik olmadı. 1927 yılında din dersleri liselerin birinci devresinden kaldırıldı. 1928 yılında yapılan harf

⁷⁹ MEB, **Cumhurbaşkanları...**, s. 6.

⁸⁰ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 133-134.

⁸¹ Hıfzı Doğan, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 198.

⁸² MEB, **Kanunlar**, s. 4.

⁸³ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 60.

⁸⁴ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 160.

devriminden sonra da (1929–1930 öğretim yılında) Arabî ve Farsî dersleri programdan çıkarıldı.⁸⁵

1935 yılına kadar hazırlanan ortaokul ve lise programlarının soyut kavramlardan çok somut ve uygulama olanağı fazla bilgilere öncelik tanıdığı görülür. 1931 yılında hazırlanan lise programında da yeniden bir gruplamaya gidildi. Nebati ve hayvani fizyoloji, arziyat dersleri (Jeoloji) “tabiiye”; geometri, cebir, nazari hesap, mekanik ve kozmografya dersleri ise “matematik” dersi adı altında toplandı.⁸⁶

1932 yılında uygulamaya konulan ortaokul programında da önceki programlarda kuramsal olarak okutulan fizik, kimya ve tabii ilimler dersleri fen bilgisi adı altında toplandı. Fen bilgisi dersinin amacı öğrencinin çevresindeki fiziki olaylarla ilişki kurmasını sağlamak ve bunlardan hayatta ne şekilde yararlanacağını göstermek olarak belirlendi.⁸⁷

1935 yılına kadar ortaokullar, hem liseye hem de hayata nitelikli eleman yetiştiren kurumlar olarak algılanmıştı. 1935 yılından itibaren ise ortaokullar, çevrenin ve ekonominin ihtiyaçlarını karşılamaktan çok kültürlü insan yetiştirmeye yöneldi. 1935 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Saffet Arıkan, ortaokul, lise ve yükseköğretimi bir bütün olarak algılayarak, ortaokulu lisenin bir parçası olarak değerlendirdi. Ortaokulların amacının liseye öğrenci hazırlamak olduğunu belirtti.⁸⁸

1923–1924 öğretim yılından 1945–1946 öğretim yılına kadar geçen sürede ortaokulların ülke geneline yayılmasında önemli bir artış sağlandı. 1923–1924 öğretim yılında ülkede 72 ortaokul vardı. Bu okullarda 796 öğretmen görev yaparken 5.905 öğrenci okumaktaydı. 1945–1946 öğretim yılına gelindiğinde ise 210 ortaokul vardı. Okullardaki öğretmen sayısı 3.341, öğrenci sayısı 59.401’e ulaştı.⁸⁹ Görüldüğü üzere özellikle öğrenci sayısında büyük bir artış olmuştu. 1923–1924 öğretim yılında ülkede

⁸⁵ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 60

⁸⁶ Doğan, **a.g.m.**, s. 199.

⁸⁷ Derslerin içerikleri de öğrencinin çevresindeki sosyal, ekonomik ve kültürel olaylar dikkate alınarak hazırlandı. Örneğin matematik evde, markette, sanayide karşılaşılabileceğimiz konulara öncelik verirken, fen bilgisi dersinde ise ev ve iş yerinde karşılaşılan sorunlar temel alındı. **Aynı**, s. 199.

⁸⁸ **Aynı**, s. 202–203.

⁸⁹ MEB, **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 92.

23 lise vardı. Bu liselerde 517 öğretmen görev yapmakta ve 1.241 öğrenci okumaktaydı. 1945–1946 öğretim yılına gelindiğinde lise sayısı 53'e çıktı. Bu liselerde öğretmen sayısı 1.283'e öğrenci sayısı da 21.935'e ulaştı.⁹⁰

Ülke, içinde bulunduğu savaşlar nedeniyle ekonomik olarak çökmüştü. Bu nedenle Atatürk, bağımsızlığın kazanılmasından sonra ülke ekonomisinin tekrar güçlenmesi için mesleki ve teknik eğitime büyük önem veriliyordu. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi eğitiminin önemli ayaklarından birini de mesleki ve teknik öğretim oluşturdu. Çünkü Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimden, bir yandan yeni topluma uygun ve rejimi güçlendirecek insan yetiştirilmesi beklenirken, diğer yandan özellikle ülkenin sanayileşme sürecine girmesiyle ekonomik amaçlara hizmet edecek insan gücü yetiştirilmesi beklenmiştir.⁹¹

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi için ülkeye yabancı uzmanların davet edildi. 1925 yılında ülkeye gelen Alman Ticaret ve Sanayi Danışmanı Prof. Alfred Kühne, ülkedeki meslek okullarını inceleyerek hazırladığı raporunda çırak ve uzman işçilerin yetiştirilmesine özgül kurumların açılması ve teknik personelin yetiştirilmesini istedi.⁹² Belçikalı teknik eğitim programları uzmanı Omar Buyse 1927 yılında, ülke genelinde yaptığı incelemeler sonunda hazırladığı raporunda, her ekonomik bölgenin ihtiyaçlarına göre meslek okulları, meslek okullarına öğretmen, yüksek teknik elemanları ve mühendisler yetiştirecek kurumların açılması gerektiğini belirtti.⁹³ 1927 yılından itibaren bu rapora dayanılarak mesleki eğitimin bölgelerin ekonomik ihtiyaçlarına göre planlanmasına başlandı.⁹⁴

Bir yandan yabancı uzmanlar mesleki ve teknik eğitime ilişkin raporlar hazırlarken diğer yandan da mesleki ve teknik eğitimin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandığı dikkati çekmektedir. 1926 yılında 1052 sayılı kanunla mesleki ve teknik öğretimin öğretmen yetiştirme, program geliştirme sorumluluğu Milli Eğitim

⁹⁰ Aym, s. 134.

⁹¹ Gök, a.g.m., s. 5.

⁹² Özodaşık, a.g.e., s. 182.

⁹³ Gedikoğlu, a.g.e., s. 44.

⁹⁴ Doğan, a.g.m., s. 200.

Bakanlığı'na verildi.⁹⁵ 1927 yılında çıkarılan bir kanunla, Erkek sanat okullarının, mali idareleri yine vilayetlerde kalmak üzere, öğretim ve iş programlarının hazırlanması, öğretmenlerin sahip olması gereken niteliklerin tayin edilmesi yetkisi Maarif Vekâleti'ne devredildi.⁹⁶

Vekâletçe ilk iş olarak mevcut erkek sanat okulları için yeni öğretim programı hazırlanarak bu müesseseler arasında bir birlik temin edildi ve okulların öğretim süreleri 5 yıla çıkarıldı. İktisat ve Ticaret Vekâleti'ne bağlı bulunan orta dereceli ticaret okullarının idaresi 1927 yılı bütçe kanunu ile Maarif Vekâletine devredildi. Bu okulların öğretim süreleri üç yıldan dört yıla çıkarıldı.⁹⁷

1931 yılında 9 Mesleki ve Teknik Eğitim Bölge Okulu oluşturuldu.⁹⁸ 1935 yılında sanat ve ticaret liseleri Maarif Vekâleti'ne bağlandı. Tüm masrafları devlet tarafından karşılanması ve tüm ülkede aynı programın uygulanması kabul edildi.⁹⁹ Bir yıl sonra Bakanlıklar arası bir komisyonun hazırladığı “Mesleki Tedrisatın İnkişaf Planı”nda illerin ekonomik durumlarına göre ve bölgelerin ihtiyaçlarına göre meslek alanları önerildi.¹⁰⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında mesleki okulların sayısı oldukça azdı. Ancak zaman içinde okul ve öğrenci sayısında önemli sayıda artış oldu. 1927–1928 öğretim yılında Erkek ve Kız Teknik Öğretim okulları, Ticaret Okulları, Akşam Okulları olmak üzere ülkede 16 okul vardı. Bu okullarda 2078 öğrenci ve 256 öğretmen vardı.¹⁰¹ 1940–1941 öğretim yılında mesleki ve teknik öğretim okullarının sayısı 70'e, öğrenci sayısı 16935'e, öğretmen sayısı da 983'e çıktı. 1940–1941 öğretim yılından sonraki 5 yıl içinde 67 erkek sanat ve ticaret okulunun açılmasıyla mesleki ve teknik öğretimde büyük bir ilerleme kaydedildi.¹⁰² 1945–1946 öğretim yılında mesleki ve teknik öğretim

⁹⁵ Cevat Alkan, “Türk Milli Eğitim Sisteminin Teknik Eğitim Boyutu”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 226.

⁹⁶ Reşat Özalp, **Rakamlarla Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim I** (Ankara: MEB, 1956), s. 33.

⁹⁷ **Aym**, s. 33–34.

⁹⁸ Alkan, **a.g.m.**, s. 226.

⁹⁹ Doğan, **a.g.m.**, s. 205.

¹⁰⁰ Örneğin İstanbul’da aralarında tesfiyecilik, terzilik, kürkçülük, pastacılık gibi mesleklerin bulunduğu otuz dört meslek alanında eğitim yapılması planlandı. **Aym**, s. 200.

¹⁰¹ Özalp, **a.g.e.**, s. 41-42.

¹⁰² **Aym**, s. 42.

okullarının sayısı 270'e ulaştı. Mesleki ve teknik öğretimde okuyan öğrenci sayısı 5 yıl içinde iki kattan fazla artarak 48752'ye öğretmen sayısı da yaklaşık üç kattan fazla artarak 3238'e ulaştı.¹⁰³

Devletin ihtiyaç duyduğu yeni rejimin niteliklerine uyarlı nesillerin yetişmesi ancak bu görevi benimseyen ve yayma amacıyla çalışan öğretmen kadrosuyla başarılabilirdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin en önemli hedefi tüm ülkeye ilköğretimin yayılmasıydı. Ancak ülkenin büyük çoğunluğu köylerde yaşadığı için Cumhuriyetin ilk yıllarında temel hedef köylere eğitimin götürülmesi oldu. Bu hedef öğretmen yetiştirme politikasını da etkilemiş ve ilk yıllardan başlayarak özellikle ilköğretimde köye yönelik öğretmen yetiştirme çalışmaları ön plana çıkmıştır.

1923–1924 öğretim yılında Türkiye’de toplam 20 Darümuallimin (Erkek İlköğretmen okulu) ve Darümuallimat (Kız İlköğretmen okulu) okulu bulunuyordu.¹⁰⁴ 1925–1926 öğretim yılında bu sayı 25'e çıkmasına rağmen ülkenin ihtiyaç duyduğu miktarı karşılamaktan uzaktı.¹⁰⁵

1926 yılında çıkarılan 789 sayılı kanunla ilköğretmen okulları “İlk Muallim Mektepleri” ve “Köy Muallim Mektepleri” şeklinde ikiye ayrıldı.¹⁰⁶ Bu kanuna uygun olarak iki “Köy Muallim Mektebi” açıldı. Ancak bu iki okul çeşitli nedenlerle 1932 ve 1933 yıllarında kapatıldı.¹⁰⁷

Bu iki okulun kapatılmasına rağmen özellikle köylere yönelik öğretmen yetiştirme çabasından vazgeçilmedi. Çünkü 1935 yılında dahi, nüfusun % 80'inin yaşadığı yaklaşık kırk bin köyün otuz beş bininde okul yoktu. Bu nedenle, Genç Türkiye

¹⁰³ **Aym**, s. 41–42.

¹⁰⁴ Cemil Öztürk, “Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 288.

¹⁰⁵ **Aym**, s. 288.

¹⁰⁶ **Aym**, s. 296.

¹⁰⁷ Bu Köy Muallim Mekteplerinden biri Kayseri’de diğeri de Denizli’de açıldı. **Aym**, s. 297; Bu okullara alınan öğretmen adayları ortaokulu bitiren kent çocuklarıydı. Bunlar köy çocuğu olmadığı için kente geri döndüler. Bu durumda okulların kapanmasına neden oldu. Mevlüt Kaplan, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri** (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), s. 4.

Cumhuriyeti'nin geleceği için bu köylere okul ve öğretmen gönderilmesi çok önemliydi.¹⁰⁸

Saffet Arıkan'ın Milli Eğitim Bakanı olmasından sonra köye öğretmen ve okul götürme çalışmaları tekrar hız kazandı. Saffet Arıkan, İlköğretim Umum Müdürlüğü'ne vekâleten İsmail Hakkı Tonguç'u atadı. İ. Hakkı Tonguç köylere eğitim götürülmesi için çalışmalara başladı. 1936 yılında ismini Atatürk'ün koyduğu "Köy Eğitmeni" projesi başladı.¹⁰⁹ Askerliğini çavuş olarak yapmış ve okuma yazma bilen köy çocuklarından seçimle belirlenenler 7-8 aylık kurslara tabi tutulacaklar ve kursu bitirenler köylere eğitmen olarak atanacaktı.¹¹⁰ Köy eğitmenleriyle elde edilmesi hedeflenen amaç nüfusu 400 den az olan köylerde köy çocuklarına okuma yazma öğretmektir.¹¹¹ Eskişehir Çifteler İlçesi'nin Mahmudiye Kasabası'nda 1936 yılında ilk Köy Eğitmeni kursu başladı.¹¹²

Bu kursun başarılı olması üzerine, ülkenin çeşitli yerlerinde kurslar açılmaya başladı. 1937 yılında köy eğitmenleri yasası çıkarılarak eğitmen yetiştirme çalışmalarına hız verildi.¹¹³ Eğitmenler köylerde üç yıllık ilkokullarda öğrencileri eğitiyor ve onlara üç yıllık ilkokul diploması veriyorlardı.¹¹⁴ 1938 yılında kurs sayısı 11'e, burada okuyan öğrenci sayısı da 1.500'e yaklaştı.¹¹⁵

Köy Eğitmen Kursları'nın başarılı olması üzerine köy öğretmeni ihtiyacını karşılamak için Köy Öğretmen Okulları da açıldı. Mahmudiye'deki kurs da Köy Öğretmen Okulu'na çevrildi.¹¹⁶ 1936 yılında başlayan köye yönelik eğitim seferberliği Hasan Âli Yücel'in Aralık 1938'de Milli Eğitim Bakanı olmasından sonra farklı bir boyut kazandı. Köyün eğitim sorununu çözmek için yapılan çalışmalardan edinilen tecrübelerin ışığında 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı kanunla Köy Enstitüleri kuruldu. Köy Enstitüleri Kanunu'na göre tarıma elverişli arazisi bulunan yerlerde köy

¹⁰⁸ Öztürk, **a.g.m.**, s. 288.

¹⁰⁹ **Aym**, s. 297.

¹¹⁰ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 45; **Aym**, s. 298.

¹¹¹ Kaplan, **a.g.e.**, s. 20.

¹¹² Öztürk, **a.g.m.**, s. 298.

¹¹³ Kaplan, **a.g.e.**, s. 24.

¹¹⁴ **Aym**, s. 25.

¹¹⁵ Öztürk, **A.g.m.**, s. 298.

¹¹⁶ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 49.

öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere Köy Enstitüleri açılacaktı.¹¹⁷ Tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sağlıklı ve uygun köylü çocukları alınacaktı. Enstitülerin süresi en az beş yıl olacaktı. Enstitüden mezun olan öğretmenlere aylık 20 lira para ödenecekti. Bununla birlikte öğretmenlere geçimlerini sağlayabilmeleri için okul çevresinde arazi tahsis edilecekti.¹¹⁸ Böylece Enstitü mezunu öğretmenler devletten çok az bir aylık alacaklar esas geçimlerini ise kendilerine verilen toprağı işleyerek sağlayacaklardı.

Yasanın kabul edilmesinden sonra, daha önce açılan 4 köy öğretmen okulu enstitüye çevrildi. 1940 yılının sonuna kadar açılan Köy Enstitüsü sayısı 14 oldu. 1944 yılına gelindiğinde ise 20 Köy Enstitüsü eğitim vermekteydi.¹¹⁹ “Köy Enstitüleri şehir ve kasabalardan uzakta köy veya bucakların yakınında, çoğunlukla kurak ve susuz dağ başlarında kurulmuş, böylece devletin görevlendirdiği kişiler eliyle köy toplumlarının sorunlarına çözümler götürebilmelerine olanak sağlamışlardır.”¹²⁰

Köy Enstitüleri'nin eğitim ve öğretim felsefesinin temelinde, her şeyden önce insanın tüm kişilik özellikleriyle bir bütün olarak geliştirilmesini amaçlayan bir düşünce boyutu vardır. “İş içinde, işle birlikte, yaparak, yaşayarak öğrenme” bu eğitim düşüncesinin temel ilkesini oluşturmaktaydı.¹²¹ Enstitülerde eğitim süresi beş yıldır. Öğrenciler enstitülerde kültür dersleri, tarım dersleri ve sanat ve teknik dersler adı altında üç grup ders görmekteydiler. Bir yandan okudukları enstitü bölgesinin coğrafi, sosyal ve ekonomik şartlarına göre tarım ve teknik dersler görürken diğer yandan da devletin rejimine uygun, çağdaş, aydın ve sosyal birey olarak yetişmeleri için hazırlanıyorlardı.¹²² Enstitülere kuruluşundan itibaren kızlar da alınmaya başladı. Köy Enstitüleri, Çok Partili Hayata Geçiş sürecinde köylere eğitimin götürülmesi ve köy bölgelerinin kalkınmasında önemli roller üstlendiler. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar ülkede açılan Köy Enstitüsü sayısı hızla arttı. 1945–1946 öğretim yılında 20 Köy Enstitüsü açılmış ve enstitülerde okuyan öğrenci sayısı 15.529'u bulmuştu.

¹¹⁷ MEB, **Kanunlar**, s. 64.

¹¹⁸ **Aym**, s. 64.

¹¹⁹ Deniz Ilgaz, “Köy Enstitüleri”, **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 327.

¹²⁰ **Aym**, s. 328.

¹²¹ Topses, **a.g.m.**, s. 19.

¹²² Binbaşoğlu, **a.g.e.**, s. 240-241.

Ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmen ihtiyacı Cumhuriyetin ilk yıllarında Orta Muallim Mektepleri'nden karşılanmaya çalışıldı. Ortaöğretime öğretmen yetiştirmeye yönelik ilk çalışma 1926–1927 öğretim yılında ortaokullara Türkçe öğretmeni yetiştirmek için Konya'da açılan Orta Muallim mektebi oldu. Okulun öğrenim süresi 2 yıldır.¹²³ 1928–1929 yılında okul Ankara'ya taşındı ve bölüm sayısı genişletildi. Tarih, Coğrafya, Fizik ve Tabii Bilimler ve Matematik bölümleri açıldı. Öğrenim süresi üç buçuk yıla çıkarıldı. Lise mezunlarının sınavsız olarak okulun herhangi bir bölümüne girebilmesine olanak sağlandı.¹²⁴

1929 yılında okulun adı Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü oldu. Yeni açılan okulun en önemli özelliği Pedagoji bölümünün açılmasıydı. 1936–1937 öğretim yılında orta dereceli okullara öğretmen yetiştirmek amacıyla kurslar açıldı ve buraya başarılı ilkokul öğretmenlerinin devamı sağlanarak orta dereceli okulların öğretmen açığı kapatılmaya çalışıldı.¹²⁵

Mesleki ve Teknik öğretime öğretmen yetiştirecek öğretmen okulları 1930'lardan sonra açılmaya başladı. 1937–1938 öğretim yılında üç yıl süreli ve yatılı olarak Ankara'da Erkek Teknik Öğretmen Okulu açıldı.¹²⁶ Kız enstitülerine meslek dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1934–1935 öğretim yılında, Kız Enstitüleri üstünde, iki yıl süreli Kız Teknik Öğretmen Okulu açıldı. Okul mezunları eğer alanlarında uzmanlık yaparlarsa, kız teknik öğretim kurumlarına, uzman olmayacaklar ise biçki-dikiş öğretmeni tayin edildiler. 1938–1939 öğretim yılında bu okulların öğretim süresi üç yıla çıkarıldı ve uzmanlık alanları artırıldı.¹²⁷

Cumhuriyet'in eğitin felsefesinin temelinde akli ve vicdanı hür, çağdaş bireyler yetiştirmek vardı. O yüzden din eğitimi konusu Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren sürekli tartışma konusu oldu. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla

¹²³ Cavit Binbaşoğlu, **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi** (İstanbul: MEB, 1995), s. 202.

¹²⁴ **Aym**, s. 202.

¹²⁵ **Aym**, s. 205.

¹²⁶ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 307.

¹²⁷ **Aym**, s. 308.

medreseler sistem dışına itildi. Ancak bu durumun neden olduğu boşluğu doldurmak ve rejimin niteliklerine uygun çağdaş din adamları yetiştirmek gerekiyordu.

Medreselerin kapatılmasından kısa bir süre sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesinde açılması kararlaştırılan din adamı yetiştirecek İmam – Hatip mektepleri faaliyete geçti. İlkokula dayalı dört yıllık bu okullarla, medreselerin kaldırılmasıyla oluşan din adamı yetiştirmedeki boşluk doldurulmuş oldu.¹²⁸ İlk açıldıkları yılda 29 olan İmam – Hatip Mektepleri beklenen ilgiyi görmedi ve sayıları 1924–1925 öğretim yılında 26'ya, 1925–1926'da 20'ye, 1926-1927'de ise 2'ye düştü ve 1931–1932 öğretim yılında da ilgisizlikten ve öğrencisizlikten tamamen kapatıldı.¹²⁹

Tevhid-i Tedrisat'ta açılması kararlaştırılan bir diğer dini eğitimi kurumu olan İlahiyat Fakültesi ise 21 Nisan 1924 tarihinde Mecliste alınan bir kararla İstanbul Darülfünun'un içinde açılmış ve öğrenim üresi 3 yıl olarak belirlenmiştir.¹³⁰ Yüksek din adamı yetiştirmek için açılan İlahiyat Fakültesi'nde yoğun bir din eğitimi verilmekteydi. Ancak aldıkları eğitime rağmen fakülteden mezun olanlar iş bulmakta zorlanmaktaydılar. Fakülte ilk mezun verdiği 1927–1928 yıllarında ortaokullardan din bilgisi dersi kaldırıldı. Ayrıca Diyanet İşleri Teşkilatında da, İlahiyat Fakültesi mezunlarına hiç eğitim görmemiş olanlarla aynı görevi veriyorlardı.¹³¹ Buda fakülteye ilginin her geçen yıl azalmasına yol açtı. 1927–1928 öğretim yılında Fakültenin 53 öğrencisi varken 1931–1932 öğretim yılında bu sayı 22'ye düştü ve 1933 yılında öğrencisizlikten kapandı.¹³²

Nitelikli din adamı yetiştirmek için orta ve yüksek okulların açıldığı 1924 yılında ilk ve ortaöğretim okullarının ders programlarında genel din eğitimi derslerinin de yer aldığını görülmektedir. Liselerde ise bu dönemde din dersi yoktur. İlkokullarda din

¹²⁸ Ömer Okutan, "Din Eğitimi", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** (İstanbul: MEB Yayınları, 1983), s. 416.

¹²⁹ 1931–1932 öğretim yılında İmam – Hatip Mektepleri'ne hiç yeni kayıt yapılmamıştır. Okulun kayıtlı öğrenci sayısı 10, mezun öğrenci sayısı ise 19'dur. MEB, **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 167; Okutan, **a.g.e.**, s. 416; Halis Ayhan, İmam – Hatip Mektepleri'nin kapatılmasının başka nedenleri olduğunu belirtmektedir. Ona göre, mekteplere duyulan ilgisizliğin yanı sıra mekteplerinin lise kısmının açılmayışı, yalnız dört yıllık bir orta mektep seviyesinde kalmış olması ve istihdam alanlarının olmayışı kapanmada etkili olmuştur. Bkz. Ayhan, Halis Ayhan, **a.g.e.**, s.38.

¹³⁰ Okutan, **a.g.e.**, s. 415.

¹³¹ **Aym**, s. 415.

¹³² Ayhan., **a.g.e.**, s. 43; Okutan, **a.g.e.**, s. 415.

dersleri 3, 4 ve 5. sınıflarda haftada birer saat olarak sınıf öğretmenleri tarafından okutulmaktaydı. 1930 yılına gelindiği zaman ise din dersleri sadece 5. sınıf öğrencilerine, velileri isterse, haftada yarım saat verilmeye başlandı. 1930 yılından sonra ise din derslerine programda rastlanmamaktadır.¹³³ Ortaokulların 1. ve 2. sınıflarında birer saat din dersi vardır. Ancak 1927 yılından sonra din dersleri programdan kaldırıldı. 1924 yılında beş yıllık ilköğretmen okullarının 1. ve 2. sınıflarında haftada iki saat din dersi vardı.¹³⁴ 1931 yılından itibaren öğretmen okullarında da din dersleri programdan kaldırıldı.

Cumhuriyet ilan edildiğinde ülkedeki tek üniversite darülfünun'du. Darülfünun'da 9 fakülte ve yüksek okul vardı. Bu okullarda 2.914 öğrenci ve 328 öğretim üyesi görev yapmaktaydı.¹³⁵ 1924 yılında çıkarılan bir kanunla Darülfünun ekonomik bağımsızlık ve tüzel kişilik kazandı.¹³⁶ 5 Kasım 1925 tarihinde ülkenin ihtiyaç duyduğu hukukçu ihtiyacını karşılamak üzere Ankara'da Hukuk Mektebi açıldı.¹³⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaöğretimin gelişmemiş olmasından dolayı Darülfünun'a ve yüksek okullara liseyi bitiremeyenler de kabul ediliyordu. Ancak 1927 yılında bu uygulamaya son verildi. 1927 yılında çıkarılan 493 sayılı kanunla Darülfünun, tüzel kişiliği olan katma bütçeli bir kuruluş haline getirildi. 1928 yılında da Yüksek Mühendis Mektebi'ne aynı yönetim biçimi tanındı.¹³⁸ Darülfünun'da yapılan düzenlemelere rağmen Darülfünun, kendisinden beklenen çalışmaları bir türlü gösteremedi. Ülkede yaşanan hızlı dönüşümlerde kendisinden beklenen önder rolünü üstlenmemesi tepkilere neden oldu. Ekonomik, sosyal ve kültürel devrimlere uzak durması, kendi içine kapanması tepkileri arttırdı. Tepkilerin artması üzerine İsviçre'den çağrılan Prof. Albert Malche, 1932 yılında hazırladığı raporunda, fakülteler arasında bilimsel işbirliği olmadığını, bilimsel inceleme araştırmaların yapılmadığını, öğretim üyelerinin zamanlarının çoğunu başka işlerle geçirdiğini belirtti.¹³⁹ Prof Malche'nin raporunu bizzat inceleyen Atatürk, Darülfünun'un kapanarak yerine İstanbul

¹³³ Okutan, **a.g.e.**, s.

¹³⁴ Hasan Âli Yücel, **Türkiye'de Ortaöğretim** (İstanbul: MEB, 1938), s. 227-231.

¹³⁵ Haldun Özen, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yüksek Öğretimin ve Üniversitenin 75 Yılı", **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999), s. 265

¹³⁶ Mehmet Kayıran, "Atatürkçü Düşünce Işığında: Çağdaş Eğitim", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no 14, Sayı no 42, (Kasım 1998), s. 817.

¹³⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, (Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 74.

¹³⁸ Özen, **a.g.m.**, s. 265.

¹³⁹ Binbaşoğlu, **a.g.e.**, s. 230.

Üniversitesi adında yeni bir üniversite kurulmasını istedi.¹⁴⁰ Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda 1933 yılında Darülfünun kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi açıldı¹⁴¹ yeni üniversitenin açılmasıyla birlikte Darülfünun'da görev yapan hocalardan 157'si görevden uzaklaştırıldı. Yeni göreve atanan hocaların başka işlerle uğraşmamasına dikkat edildi.¹⁴²

Yeni açılan İstanbul Üniversitesi, tüzel kişiliği olmayan bir kurumdu. 1934 yılında çıkarılan talimatnameyle İstanbul Üniversitesi genel bütçe içine alındı ve kadro yasası çıkarıldı.¹⁴³ Bu talimatnamenin amacı yeni baştan kurulan üniversiteyi, kuruluş yıllarında kontrol altında tutarak hem okulu hem de öğretim üyelerini gelecekteki görevlerine hazırlamak ve ileride kendi başlarına üniversiteyi yönetebilecek bir duruma getirmektir. 1933 yılında ziraat alanında görev yapacak ziraatçıları yetiştirmek üzere Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü açıldı.¹⁴⁴ 1935 yılında iki yeni yüksek okul açıldı. İstanbul'daki Mülkiye Mektebi Ankara'ya taşındı ve Siyasal Bilgiler Okulu'na dönüştürüldü. Diğer yüksek okul ise Ankara'da açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'dir.¹⁴⁵ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Cumhuriyetin rejimine ve felsefesine uygun olarak hem dil birliği hem de tarih birliği kurmak üzere Atatürk'ün öncülüğünde kuruldu. Fakülteden beklenen görev yeni dil ve tarih tezlerinin bilimsel zeminini hazırlamak ve bu alanda bilim adamları yetiştirmektir. 1944 yılında ise Yüksek Mühendis Mektebi, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürüldü.¹⁴⁶ Üniversite Reformu'ndan sonra yüksek öğretimde öğrenci sayısında artış olduğu görülür. 1945–1946 öğretim yılına gelindiğinde Türkiye'de üniversite ve yüksek okullarda okuyan öğrenci sayısı 19.273'e ulaştığı görülür.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Atatürk, Prof. Malche'nin raporunu okuduktan sonra yazdığı notta, esas meselenin sadece üniversite reformu olmadığını belirterek esas meselenin Türkiye'de nasıl bir kültür planının hazırlanması meselesi olduğunu yazmıştır. Bu nedenle hükümetin çağdaş dünyadaki düşünceler, üniversitelerin faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerektiğini söylemiş ve bu amaçla Almanya'nın, İngiltere'nin, Amerika'nın bilim dünyasında tanınmış profesörlerini Ankara'ya davet etmekten çekinmeyeceğini belirtmiştir. Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no 1, Sayı no 1, (Kasım 1984), s. 9–10.

¹⁴¹ Özen, **a.g.m.**, s. 266.

¹⁴² **Cumhuriyet Ans...** s. 211.

¹⁴³ Özen, **a.g.m.**, s. 267.

¹⁴⁴ **Cumhuriyet Ans...**, s. 222.

¹⁴⁵ **Ayn**, s. 250.

¹⁴⁶ **Ayn**, s. 267.

¹⁴⁷ MEB, **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 233.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkede örgün eğitime önem verildiği kadar halkın eğitimine de önem verildi. 1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesinden sonra halkın bu yeni harfleri öğrenmesi için hükümet çalışmalarına başladı. 1929 yılında Millet Mektepleri açıldı. Bu mekteplerde 15–45 yaş arasında bulunan kadın erkek bütün yurttaşlar açılan okuma yazma kursuna katılmak zorundaydılar.¹⁴⁸ Kurslara devam eden yurttaşlara okuma yazmanın yanı sıra basit hesap ve sağlık bilgileri, iyi bir yurttaş olmak için gerekli medeni bilgilerde öğretiliyordu.¹⁴⁹

Millet Mekteplerinin ilk yılında yarım milyon yurttaş okuma yazma öğrendi. Her ne kadar 1932 yılından itibaren bu mekteplere giden yurttaş sayısı azalmış ise de 1935 yılına gelindiğinde okuma yazma bilen yurttaş sayısı 2.478.000'i buldu.¹⁵⁰ Halk eğitimi alanında yapılan bir diğer çalışma ise 1932 yılında Halkevlerinin açılmasıdır. Halk Evleri'nin amacı ulusal değerleri işlemek, devrimleri yaymak ve ulusal birliği güçlendirmektir.¹⁵¹

19 Şubat 1932 yılında 14 yerde açılan Halkevleri 1940 yılına gelindiğinde 379'a ulaştı. Halkevinde, Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Toplumsal Yardım, Halk Dershaneleri ve kursları, Kitaplıklar, Müze, Sergi Yayın ve Köycülük kolları bulunuyordu.¹⁵² Halkevlerinde yurttaşlara okuma yazma, genel bilgiler, dikiş-nakış, ev işleri, muhasebe, bağcılık gibi konuların yanında yabancı dil kursları açılarak yurttaşların Türkçenin dışında bir dil öğrenmelerine yardımcı olundu. Ayrıca konferanslar, konserler düzenlenerek temsiller verilerek halkın sosyal yaşama katılımı sağlanmaya çalışıldı.¹⁵³

¹⁴⁸ Başgöz, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁴⁹ **Aym**, s. 121. Millet Mekteplerinde okutulan Yurt Bilgisi dersinde yurttaşlara, Türk bayrağı, tarihi, vatani, coğrafyası, komşularımız, Cumhuriyetin kuruluşu, Atatürk'ün yaptığı hizmetler, Bağımsızlık Savaşı, Anayasa, seçimler, TBMM, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın görevleri, Belediyelerin görevleri, vergiler ulusal bayramlar, askerlik, yargı, devlete dilekçe verme ile ilgili bilgiler veriliyordu. Böylece yurttaşlara ulusal bilinç aşılanıyor ve Cumhuriyet'e, devrimlere bağlı aydın düşünceli insanlar yetiştiriliyordu. Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no 10, Sayı no 29, (Temmuz 1994), s. 478.

¹⁵⁰ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁵¹ **Aym**, s. 76.

¹⁵² Kaplan, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁵³ **Aym**, s. 15.

3. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ'İN NEDENLERİ

3.1. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Türkiye'de "Çok Partili Hayat"a geçiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren başladı ve 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasına kadar da aralıklarla devam etti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Devrim Kadrosu'nda yaşanan fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar ilk muhalefet partisinin kurulmasına neden oldu. Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün birbiri ardına yaptığı hızlı devrimler, lider kadrosundaki bazı yakın arkadaşlarının tepkisini çekti. Atatürk'ün devrimleri büyük bir hızla gerçekleştirmesi bu yakın arkadaş çevresinin Atatürk'e karşı muhalefete geçmelerine neden oldu.¹⁵⁴ "Atatürk, parti içinden gelen bu meydan okumayı otoritesine yöneltmiş bir tehdit olarak algıladı. Henüz ekonomide devlet müdahalesi, korumacılıkla ilgili önlemler alınmamış ne de laisist reformlar yapılmıştı."¹⁵⁵ Devrim Kadrosu'nda oluşan muhalefet Kasım 1924'te "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası"nı kurdu. Yeni partinin kurulmasından kısa bir süre sonra 1925 yılının başında Doğu Anadolu'da Şeyh Sait önderliğinde bir isyan çıktı. İsyanın bastırılmasından sonra kurulan ve isyanı soruşturan İstiklal Mahkemeleri isyanın çıkmasında TCF'nin de rolü olduğuna karar verdi ve TCF 3 Haziran 1925'te kapatıldı.¹⁵⁶

TCF kapatıldıktan sonra rejimin sağlam temellere dayanması için gerekli radikal devrimler birbiri ardına yapılmaya başlandı. 1925 ile 1930 sonbaharı arasında yapılan bu devrimler halka iyi anlatılamadığı için bir dirençle karşılaştı. "Toplumun, kökleri tarihin derinliklerinde olan tutucu karakteri bu biçimsel ama hızlı olan değişimleri özümseyecek yapıda değildi."¹⁵⁷ "Üstelik ekonomide artan devlet baskısı, ağır vergiler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tahakkümü ve üyelerinden bazılarının mevkilerinden faydalanarak şahsi kazançlar sağlamaları halk arasındaki hoşnutsuzluğun bir kat daha

¹⁵⁴ Mustafa Albayrak, Atatürk'ün yakın arkadaşlarının muhalefete geçme nedenlerinden birisinin Atatürk'ün devrimleri yaparken arkadaşlarına danışmaması olduğunu söylemektedir. Bkz. Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)** (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), s. 9.

¹⁵⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu** (Ankara: Doruk Yayıncılık, 2002), s. 80.

¹⁵⁶ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hakkında detaylı bilgi için bkz. Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992); Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)** (İstanbul, Cem Yayınevi, 1992), s. 99-149; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler 1859-1952** (İstanbul: Arba Yayınları, 1995), s. 606-622.

¹⁵⁷ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950** (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), s. 290.

artmasına neden oldu.”¹⁵⁸ 1929 yılında dünyada baş gösteren ekonomik bunalım ve 1928–1929 yıllarında tarım ürünlerinden alınan kötü mahsul zaten ilkel koşullarda çalışan köylünün yoksulluğunu artırdı.¹⁵⁹

Artan ekonomik bunalımın neden olduğu tepkilerin şu ya da bu nedenle bir yerde patlak vermesinden, merkez denetimin yitirilmesinden çekinen Atatürk, bu tepkileri kontrol altına alabilmek için bir muhalefet partisinin kurulmasını gerekli görüyordu. Böylece bir toplumsal patlamanın önüne geçilmiş olacaktı.¹⁶⁰ Bu amaçla Atatürk, yakın arkadaşı Fethi Okyar’a “Serbest Cumhuriyet Fırkası”nı kurdurdu. İlk başlarda “güdümlü muhalefet” olarak görülen Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa sürede ülke genelinde örgütlenmeye başladı. “İzinli bir muhalefetin ortaya çıkması, birçok farklı çevrelerde birikmiş nefretlerin ve kızgınlıkların patlamasını tahrik etti.”¹⁶¹ Halkın bir anda SCF’ye ilgi duymaya başlaması ve onu açıkça desteklemesi başta Atatürk olmak üzere devrim kadrosunu korkuttu. Fethi Bey’in halktan gördüğü desteğin giderek artması yanında Eylül ayındaki İzmir gezisinde halkın SCF’ye büyük ilgi göstermesi ve burada çıkan olaylar CHF ile SCF’nin arasının açılmasına neden oldu.¹⁶² İzmir olaylarının sonrasında yapılan belediye seçimlerinde yaşanan gerilim ise SCF liderlerinin partiyi kapatmalarına yol açtı.

SCF’nin kapanmasından sonra Türkiye’de çok partili hayata bir süre ara verildi. Ülkede, yeni rejime karşı duyulan tepki CHF yöneticilerini korkutmuştu. Yaşanan başarısız çok partili hayat denemesinden sonra rejimin daha sağlam temellere oturtulması, yapılan laik-milliyetçi reformların halk tarafından benimsenmesi için yoğun bir çaba başlatıldı.¹⁶³ 1930 ile 1939 arasında devlet, bir yandan yaşanan ekonomik bunalımdan kurtulmak için devletçilik politikasıyla ekonomik alana yoğun bir şekilde müdahale ederken diğer yandan da devlet kurumlarının güçlendirilmesine

¹⁵⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967), s. 61. Bu dönemdeki ekonomik durumun ayrıntılı incelemesi için bkz. Çetin Yetkin, **Atatürk’ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), s. 25–34; Cem Ermence, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 50–74.

¹⁵⁹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 31.

¹⁶⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 291.

¹⁶¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu** (Ankara: TTK, 2004), s. 279

¹⁶² **Aym**, s. 294-295; Ayrıca İzmir Olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s. 172-183.

¹⁶³ Karpat, **a.g.e.**, s. 64.

çalıştı. Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı seçilen İnönü'yle birlikte cılız da olsa bir muhalefetin oluşturulması için çaba harcandı.

TCF ve SCF'nin kapatılmasından sonra yapılan 1931 ve 1935 Seçimlerinde mecliste bir muhalefet boşluğu olmaması için CHP, belirli sayıda milletvekili adaylığı için aday göstermedi. CHP, 1931 yılında yapılan seçimlerde 22 ilden 30 milletvekili için aday göstermedi. 1935 yılında yapılan seçimlerde yine CHP 16 ilde aday göstermeyerek mecliste muhalefetin oluşmasına olanak tanıdı.¹⁶⁴ Mayıs 1939'da CHP V. Büyük Kurultayı'nda "Devlet işlerinin iyi yürütülmesini, Parti Tüzük ve Programının ve Büyük Kurultay kararlarının en iyi uygulanmasını, Meclis Grup Kararına bağlı olmaksızın denetlemek" amacıyla "Müstakil Grup" adında küçük bir muhalefet grubu kuruldu.¹⁶⁵ Kurulan bu grup mecliste örgütlü muhalefet yapacaktı. Ancak aynı yılın sonunda başlayan II. Dünya Savaşı ülkedeki merkezi otoritenin artmasına neden oldu ve zaten çok etkili olmayan Müstakil Gruptan istenilen verimde alınamadı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte oluşan olağanüstü koşullar ülkedeki muhalefetin örgütlü bir biçimde açığa çıkmasını bir süre erteledi. Ancak savaş sonrasında muhalefet tekrar açığa çıkarak bir parti teşkilatı altında örgütlenme imkânı buldu.

3.2. İç Nedenleri

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca tüm baskılara rağmen savaşa girmedi ve tarafsız kaldı. Ancak savaşa girmemesine rağmen savaşın neden olduğu ekonomik ve siyasi bunalımı çok yoğun olarak yaşadı. Savaş boyunca Tek Parti yönetiminin uğraştığı iki büyük sorun vardı. Bir yandan olası bir tehdide karşı orduyu sürekli hazır

¹⁶⁴ İhsan Güneş, "Atatürk Döneminde Seçimler (1919–1938)", **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan** (Ankara: A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2004), s. 221–222.

¹⁶⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi** (Cilt 4, Bölüm 1, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s. 33; Müstakil Grup, hükümet üzerinde siyasi denetimin artırılması amacıyla oluşturulmuştu. 21 üyeden oluşan Müstakil Grubun meclis üzerinde büyük bir etkisi yoktu. Zaten bütün Grup üyeleri CHP milletvekiliydi. Müstakil Grup'un başkan vekili de yine CHP Genel Başkanı tarafından seçiliyordu. Grubun çok kısıtlı haklara ve güce sahip olması nedeniyle istenilen verim alınamamıştır. Müstakil Grup için bkz. Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)** (Cilt 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), s. 72-82; Albayrak, **a.g.e.**, s. 18-20; Taner Timur, Müstakil Grubun çok işlevsel bir özelliğe sahip olmamasına rağmen Türk Demokrasisi için önemini şöyle açıklıyor. "...öyle sanıyorum ki, Müstakil Grup'un önemi şuradadır: Avrupa'da tek parti, tek şef sistemlerinin pek canlı olduğu ve bunun Türk siyasal sistemine çok uygun düştüğü bir sırada, Türkiye'de yine de örgütlü bir muhalefet fikri terk edilmemiştir." Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş** (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), s. 13.

tutmak ve ülkede rejimi güvence altına almak için sıkı bir denetim kurmak, diğer yandan ise savaşın neden olduğu ekonomik bunalımı en az zararlarla atlattı. CHP ve dolayısıyla devlet bu iki sorunu çözmek için yoğun çaba harcadılar. Bu iki sorunu çözmek için uygulanan politikalar ve sonuçları çok partili hayata geçişte önemli rol oynadılar.

“İkinci Dünya Savaşı ve bu savaş süresince Türkiye’de izlenen iktisat politikası toplumsal dengeyi sarsıcı sonuçlar yarattı. Bu politikanın temel çelişkisi, enflasyonist girişimlerle baskıcı ve kontrolcü önlemleri bir arada yürütme çabasından doğmuştur.”¹⁶⁶ Savaşa girmemesine rağmen büyük bir ordu beslemek zorunda kalan devlet, ihtiyaç duyduğu kaynağı normal vergilerle karşılayamadığı için sürekli olarak Merkez Bankası sürümlerine başvurdu.¹⁶⁷ Hükümet ordunun beslenmesi ve kentlerde iâşe sorunu yaşanmaması için ekonomi üzerindeki denetimini ve müdahale alanını artırdı. Ancak bu sıkı denetim ve baskıya rağmen ülkede bir anda fiyatlar yükseldi.¹⁶⁸

Savaşın başından itibaren Türkiye’nin karşılaştığı temel ekonomik sorunlardan birisi dış ticaret zorluğu oldu. Ekonominin en önemli kısmı ithalata bağılıydı. Önemli yatırım malları, sanayi malları ithal ediliyordu. Savaş başlayınca ithalat oldukça zorlaştı ve zaman zaman durma noktasına geldi. İthalat zorlaşınca birçok ürün karaborsaya düştü ve fiyatları kat kat arttı.¹⁶⁹ Artan enflasyonu kontrol altına almak ve yaşanan mal darlığını önlemek için Refik Saydam Hükümeti, piyasa üzerinde katı denetim politikası izlemeye başladı.

¹⁶⁶ Timur, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁶⁷ **Aynı**, s. 24.

¹⁶⁸ Savaşın başlamasıyla birlikte ülkedeki fiyatlarda büyük bir artış göze çarpmaktadır. Örneğin 1939 Eylülünde kalay 280 kuruştan 12 liraya, demir 8 liradan 18 liraya fırlamıştı. Bkz. Çetin Yetkin, **Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930–1945** (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983), s. 182.

¹⁶⁹ Ekonominin en önemli ayaklarından biri ithalattı. Savaş başlayana kadar ithalatın yaklaşık % 50’si Almanya’yla yapılıyordu. Savaş başlayınca Almanya ile ithalat durma noktasına geldi. Dış ticaretin Almanya’ya bağılı olması nedeniyle Türk ekonomisi büyük bir darboğaza girdi. Müttefikler ise Türkiye’nin yaşadığı ithalat açığını karşılayamayacak durumdaydı. Çünkü Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu mallar savaşan ülkelerin bile ihtiyacını karşılamıyordu. Yaşanan ithalat darlığı nedeniyle ülkede ulaştırma ve sanayi yatırımları durma noktasına geldi. Bkz. Koçak, **a.g.e.**, s. 367-370; Ayrıca ithalatta yaşanan daralma ithalattan alınan vergi resimlerin önemli ölçüde azalmasına neden oldu. Bkz. Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik** (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), s. 217.

Refik Saydam Hükümeti, ekonomik bunalımdan kurtulmak, enflasyonu kontrol altında tutmak ve karaborsacılığı önlemek için 1940 yılının başında “Milli Korunma Kanunu”nu çıkardı. Kanuna göre hükümet, üretimin miktarını, üretilecek ürünün cinsini belirleme hakkına sahipti. Üretilen malın tamamını çok düşük kârla alıp piyasa sürebilecek, böylece tüm üretim araçlarını kendi isteği ve ihtiyacı doğrultusunda kullanabilecekti.¹⁷⁰

Milli Korunma Kanunuyla birlikte işçiler ve küçük çiftçiler üzerindeki iş yükü arttı ve bu kesim yasanın bütün ağırlığını üzerinde hissetti.¹⁷¹ Her iki kesimde angarya sayılabilecek çalışma yükümlülükleri altında ezildi.¹⁷² Alınan tüm önlemlere rağmen karaborsacılığın önüne geçilemedi. Zaman zaman yiyecek ve giyecek sıkıntıları yaşandı ve ülke genelinde vurgunculuk arttı.¹⁷³ Ayrıca eski örgütlenmeye, yani bürokrasiye hiç dokunmadan, onu temel alarak, onun aracılığıyla ve yine onun tarafından uygulanmak istenmesi de ayrı bir sorundu.¹⁷⁴

Refik Saydam’ın 1942 yılında ölmesi üzerine Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu, hükümetin piyasa ve fiyatlar üzerindeki denetimini büyük ölçüde kaldırdı.¹⁷⁵ Fiyat denetiminin kalkmasından sonra yaşanan hızlı karaborsacılık ve hızlı fiyat artışı, yeni bir savaş zenginleri sınıfının doğmasına neden oldu. Ancak haksız kazançlarla zenginleşen bu yeni zümre başta Hükümet olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinde tepkiye neden oldu. Aynı dönemde Hükümet hızlı fiyat artışı nedeniyle yaptığı

¹⁷⁰ Koçak, **a.g.e.**, s. 373-379.

¹⁷¹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 316.

¹⁷² Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi** (Ankara: İmge Kitabevi, 2003), s. 317.

¹⁷³ Gerçekten de sadece yiyecek değil giyecek bulmakta zaman zaman oldukça zor oluyordu. Bu nedenle de 1942 yılının Kasım ayında çıkarılan bir kanunla, düşük gelirli memur ve hizmetlilere maaşları oranında elbiselik kumaş ve ayakkabı yardımı yapılmasına karar verildi. Bkz. Turan, **a.g.e.**, s. 158.

¹⁷⁴ Koçak, **a.g.e.**, s. 431; Korkut Boratav Milli Korunma Kanunu’nu şöyle değerlendirmektedir. “Bu sistem, ne kusursuz işlemiştir, ne de tamâmen iflas etmiştir. Asker ucuza beslenmiş ve giydirilmiştir. Kentli nüfus, gelir sınırları zorlanmadan, ekmek ve kömür sağlayabilmiştir. Buna karşılık, kontrol uygulanan her alanda karaborsa oluşumunun, istifçiliğin, fatura ticâretinin, hava parasının ve zorunlu olarak rüşvet ve nüfuz ticâretinin önüne geçilememiştir.” Korkut Boratav, “İktisat Tarihi (1908–1980)”, **Türkiye Tarihi**, C. 4, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 306.

¹⁷⁵ Piyasalar üzerindeki denetimi kaldıran karar özetle, mahsulün tamamından, istihsal miktarı 50 tona kadar olan müstahsillerden bu cins hububatın her birinden % 25’inin, istihsal miktarı 100 tona kadar olan müstahsillerden bu cins hububatın her birinden % 35’inin, 100 tondan fazla olan müstahsillerin ise % 50’sinin devletçe bedeli peşin olarak ödenip alınmasını içeriyordu. Böylece hububatın arta kalan kısmı serbest piyasada rahatça satılabilecekti. Bkz. Çavdar, **Türkiye Ekonomisi...**, s. 313.

harcamaları ödeyemeyince yeni gelirlere ihtiyaç duymaya başladı.¹⁷⁶ Hükümet, hem haksız kazançlarla hızla zenginleşen tüccarlarla büyük toprak sahiplerini vergilendirerek savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntıyı toplumda dengeli olarak dağıtmak, hem de normal harcamalarla karşılayamadığı harcamaları karşılamak için “Varlık Vergisi” ve “Toprak Mahsulleri Vergisi” adında iki yeni vergi çıkardı.¹⁷⁷

Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe giren “Varlık Vergisi”, savaş sırasında karaborsacılıkla zenginleşen sanayi ticaret burjuvazisini kapsıyordu. Varlık Vergisi, iş yerleri, sanayi işletmeleri, emlak sahipleri ve büyük toprak sahiplerinden kurulan komisyonlar aracılığıyla alındı.¹⁷⁸ Varlık Vergisini Türk ve gayrimüslim tüm zenginler ödemek zorundaydı. Varlık Vergisi’nin toplanmasında bazı sıkıntılarda yaşandı. Toplanan verginin miktarlarında değişik oranların farklı olduğu ve gayrimüslim Türk vatandaşından fazla vergi toplandığı yönünde eleştiriler yapıldı.¹⁷⁹ Varlık Vergisi hem beklenen vergi gelirini karşılayamadı, hem de ülkedeki sermaye gruplarını kızdırdı.¹⁸⁰

1943 Haziran’ında yürürlüğe giren “Toprak Mahsulleri Vergisi”, tarım ürünlerinde yaşanan artışlardan yararlananlardan vergi almaktı.¹⁸¹ Ancak verginin tahsil edilmesinde büyük sıkıntılar yaşandı. Verginin alınmasında büyük ve küçük çiftçiler arasında fark gözetilmedi. Bu nedenle de verginin esas yükü zaten ağır savaş şartlarında ezilen küçük çiftçinin üstüne kaldı ve sadece kendi tüketimine yetecek kadar ancak üretim yapabilen küçük çiftçiler kazanmadıkları paranın vergisini vermek

¹⁷⁶ Koçak, **a.g.e.**, s. 476.

¹⁷⁷ **Aym**, s. 476; Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)**, Ankara, Doğan Yayınları, 1971, s. 240.

¹⁷⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 105; Varlık Vergisi’ne göre, büyük çiftlik sahipleri, sermayelerinin % 5’inden fazla vergilendirilemiyordu. Limited şirketlerden 1941 yılı net kârlarının % 50’si ile %70’i arasında vergilendiriliyordu. Diğer mükellefler için ise vergi miktarı vergi tarhi özel komisyonlarınca kendi takdirlerine göre belirlenecekti. Bkz. Lewis, **a.g.e.**, s. 297

¹⁷⁹ Birçok yazar Varlık Vergisi’nin uygulanmasında azınlıkların çok daha ağır uygulamalara maruz kaldığı düşüncesinde hemfikirdir. Bkz; Lewis, **a.g.e.**, s. 297-301; Timur, **Türk Devrimi ...**, s. 242; Boratav, **a.g.m.**, s.306; Necdet Ekinci, **II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler** (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), s. 192-193; Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi...**, s. 380; Koçak, **a.g.e.**, s. 510.

¹⁸⁰ Hükümet Varlık Vergisi’nden 424.906.421 TL beklerken ancak 314.920.940 TL gelir elde etmiştir. Bu rakamda beklenen % 74’üne denk gelmektedir. Koçak, **Y.a.g.e.**, s. 517.

¹⁸¹ Toprak Mahsulleri Kanunu’na göre, Hububat, bakliyat, fındık, fıstık, incir, üzüm, zeytin ve pamuk gibi ürünleri aynı; afyon, kendir, keten, pancar, narenciye, patates ve tütün gibi ürünleri de nakdi olarak vergilendirmiştir. Vergi oranı Milli Korunma Kanunu’na göre hükümetçe belli bir fiyattan alınan ürünlerde % 8 diğerlerinde ise % 12’dir. Timur, **Y.a.g.e.**, s. 245; Koçak, **Y.a.g.e.**, s 519-524.

zorunda kaldılar.¹⁸² Toprak Mahsulleri Vergisi, büyük tepkiye neden oldu. Mustafa Albayrak, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin çok partili hayata geçişte ve CHP'ye karşı bir muhalefetin oluşmasındaki etkisini şöyle açıklamaktadır:

“Toprak Mahsulleri Vergisi, C.H.P.nin Halkçılık düşüncesiyle bağdaştırılmayacak, acemice çıkarılmış, uygulamada küçük üreticileri olumsuz yönde etkilemiş, bunların rejime karşı içten içe bir rahatsızlık göstermelerinde ve çok partili dönem öncesinde, yeni bir potansiyel muhalefetin oluşmasında etkili olmuştur.”¹⁸³

Savaş boyunca yaşanan ekonomik bunalımdan etkilenen bu nedenle de hükümete dolayısıyla da CHP'ye tepki duyan topraksız ya da küçük toprağı olan köylülerin tepkilerinin azaltılması için Mayıs 1945'de Hükümet “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”nu meclise getirdi. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na göre, öncelikli olarak devlete, belediyelere, özel idareye ve köylere ait değerlendirilmeyen topraklar, çiftçilere dağıtılacaktı.¹⁸⁴ Devlete ait toprakların dağıtılmasından sonra eğer toprak ihtiyacı devam ederse tasarının 17. maddesine göre özel mülkiyete ait 5000 dönümden büyük topraklarda istimlâk edilebilecekti. Böylece özel mülklere ait arazilerde ihtiyaç durumunda köylüye dağıtılabilecekti.¹⁸⁵ Yine bu kanunla, çiftçiler bilgilendirilecek, gerekli araçlar ve hayvanlar verilecek, ihtiyacı olan çiftçiye ucuz kredi verilecekti.¹⁸⁶ Kanunun iki temel amacı vardı. Büyük toprak sahiplerinin siyasi gücünü kırmak ve toprak mülkiyetini üretimi artıracak şekilde yeniden düzenlemek.¹⁸⁷ Ancak kanun tasarısı mecliste görüşülürken büyük toprak sahipleri özellikle özel mülklere ait toprakların çiftçiye dağıtılmasına sert tepki gösterdiler. Adnan Menderes, Emin Sazak, Refik Koraltan gibi milletvekilleri kanunun 17. maddesini şiddetle eleştirdiler.¹⁸⁸

İkinci Dünya Savaşı boyunca uygulanan ekonomi politikaları toplumun çeşitli sınıflarının tepkisine neden oldu. Ekonomide yaşanan bunalım siyasi ve sosyal boyutta

¹⁸² Boratav, **a.g.e.**, s. 352; Çavdar, **Y.a.g.e.**, s.328.

¹⁸³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 28.

¹⁸⁴ Çavdar, **Türkiye Ekonomisi...**, s. 332.

¹⁸⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 108.

¹⁸⁶ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), s. 78; Timur, **Türk Devrimi ...**, s. 257; Albayrak, **Y.a.g.e.**, s. 22.

¹⁸⁷ Timur, **Ya.g.e.**, s. 254.

¹⁸⁸ Çavdar, **a.g.e.**, s. 333-334; Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi** (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), s. 27; Turan, **a.g.e.**, s. 172-174; Refik Koraltan, kanun hakkında mecliste yaptığı konuşmada tepkisini şu sözlerle dile getirmiştir; “...Ne denirse densin, bu kanunun ruhu, Ali'nin malını Veli'ye vermektir” Çavdar, **Türk Ekonomisi...**, s. 353.

hissedildi. Şehirlerde yerli tüccarlar, köylerde ise büyük toprak sahipleri farklı nedenlerle Tek Parti yönetimine tepki duydular.

Savaş boyunca belki de en çok ezilen ve zor durumda kalanlar köylüler oldu. Savaş başlayınca ülke güvenliğini sağlamak için erkek nüfusun büyük çoğunluğu silâh altına alındı. Bu durum özellikle tarım alanında büyük bir nitelikli iş gücü kaybına neden oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında çıkarılan Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasını sağlamak için "Toprak Mahsulleri Ofisi", "Petrol Ofisi", "İaşe Müdürlüğü" gibi yeni kurumlar açıldı.¹⁸⁹ Açılan bu kurumlardan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin savaş boyunca uygulamaları köylülerin durumunu daha da kötüleştirdi. Milli Korunma Kanunu'na dayanarak hükümet, mahsul fiyatlarını serbest piyasa fiyatlarının altında belirledi. Bu, şehirlerde ekmek fiyatlarının artmasına ve hayat pahalılığına karşı bir tedbirdi ama mali yükü köylülere yüklendi.¹⁹⁰

Ürünlerini devlete satma mecburiyeti köylünün Toprak Mahsulleri Ofisi'ne dolayısıyla da hükümet ile CHP'ye karşı öfkesini artırdı.¹⁹¹ "Devlete verilecek mahsulün miktarları önceden tespit olunuyordu. Ailenin ihtiyaçları ve tohumluk için gerekli miktarlardan fazlası devlete teslim olunacaktı. Birçok hallerde köylüler önceden tespit edilmiş miktarı tedarik edebilmek için hükümet memurlarının baskısı ile eşyalarını satmak zorunda kalıyorlardı."¹⁹²

"Cumhuriyet Halk Partisi, enflasyonist ortamda memur zümresini bile gereği gibi koruyamadı. Diğer ücretli kategorilerden farklı olarak, memurlara aynı yardım, ucuz satış, maaşlara zam gibi kolaylıklar sağladıysa da, memurları memnun edemediği gibi halkı da memurlardan büsbütün soğuttu."¹⁹³

İkinci Dünya Savaşı boyunca uygulanan politika "Savaş Zenginleri" denilen yeni bir sınıfın doğmasına neden oldu. Karaborsacılıkla hızla zenginleşen bu sınıf, devletin tüm müdahalelerine rağmen varlığını korudu ve savaşın sonuna doğru giderek güçlendi.

¹⁸⁹ Koçak, **a.g.e.**, s. 391-395.

¹⁹⁰ Karpat, **a.g.e.**, s. 94-95.

¹⁹¹ **Aynı**, s. 95.

¹⁹² **Aynı**, s. 95.

¹⁹³ Timur, **Türkiye'de...**, s. 26.

Bu sınıfın güçlenmesinde memurlarla yapılan işbirliği önemli rol oynadı. “Özellikle enflasyon yıllarında çok kazançlı bir işlem haline gelen ithalatçılığın, bütün organlarının seçimi Ticaret Bakanlığı’nın onayından geçen ve çok çeşitli dallarda ithalat tekeline elinde bulunduran ithalat birlikleri’nce yürütülmesi tüccar-memur işbirliğini kolaylaştırıyordu.”¹⁹⁴

Devletin savaş zamanı oluşan savaş zenginlerine karşı aldığı önemler çok fazla işe yaramadığı gibi sermaye çevrelerinin hükümetten soğumasına neden oldu. Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamalar sermaye gruplarının tepkisini çekti. Devletin içinde sermaye düşmanı gruplar bulunduğu düşüncesi hükümete dolayısıyla CHP’ye duyulan güveni sarstı. Çeşitli halk gruplarının savaş boyunca oluşan tepkileri savaş sonunda Çok Partili Hayata Geçişte en önemli dinamiği oluşturdu.

3.3. Dış Nedenleri

Çok partili hayata geçişte iç politikada yaşanan gelişmelerin etkisi gibi doğrudan olmasa da II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerin dolaylı etkisi oldu. II. Dünya Savaşı bir anlamda demokrasi rejimiyle totaliter ve faşist rejimlerin savaşıydı. Türkiye, II. Dünya Savaşı’na girmemiş olmasına rağmen savaş boyunca savaşın taraflarıyla ilişkisini hiç kesmedi ve savaşın gidişatına göre her iki tarafa da yakınlaştı. Hatta tüm baskılara rağmen her iki tarafla ticari ilişkilerini de sürdürdü.¹⁹⁵

II. Dünya Savaşı’nın sonuna doğru Almanya’nın savaşı kaybedeceği anlaşılınca Türkiye, izlediği tarafsızlık politikasını terk etti. Şubat 1945’de yapılan Yalta Konferansı’nda 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya ve müttefiklerine karşı savaş açan devletlerin Birleşmiş Milletler’e alınacağı açıklandı. Türkiye’de bunun üzerine 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve müttefiklerine savaş ilan ederek Birleşmiş Milletler’e katılma olanağına kavuştu¹⁹⁶ ve Nisan 1945’de yapılan San Francisco Konferansı’nda

¹⁹⁴ Aym, s. 27.

¹⁹⁵ Türkiye ile Almanya arasındaki ticari ilişkiler uzun süre devam etti. Öyle ki Türkiye, 1944 yılına kadar Müttefiklerin tüm tepkisine rağmen Almanya’ya silah yapımında kullanılan krom madenin satışına devam etti. Yetkin, *Türkiye’de...*, s. 233; Ekinci, *a.g.e.*, s. 197-203.

¹⁹⁶ Ekinci, *a.g.e.*, s. 253;

da Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzaladı.¹⁹⁷ Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul etmekle Türkiye bu anayasanın demokratik prensiplerine uygun, daha hür bir rejime geçmeyi garanti etmiş oldu.¹⁹⁸ Türkiye, Birleşmiş Milletler Anayasası'nı kabul ettikten sonra ülkede demokrasinin güçlendiğini göstermek için adımlar atmaya başladı. Atılan adımlar dolaylı da olsa Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde etkili oldu.

3.4. Demokrat Parti'nin Kurulması

İkinci Dünya Savaşı süresince uygulanan ekonomik politikalar ve bu politikaların neden olduğu siyasi ve sosyal yansımalar, değişik halk tabakalarında Tek Parti Yönetimi'ne karşı tepkiye neden oldu. 1945 Mayıs'ında meclis gündemine gelen Çiftçiye Topraklandırma Kanunu, Tek Parti Yönetimi'ne karşı oluşan muhalefetin meclis içinde açıkça ortaya çıkmasını kolaylaştırdı. San Fransisco Konferansı'nda ortaya çıkan demokrasi rüzgarı da muhalefetin ortaya çıkmasını kolaylaştırıyordu.¹⁹⁹ Muhalefetin açığa çıkmaya başladığı ve toprak reformunun mecliste görüşüldüğü sırada 19 Mayıs 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü Gençlik ve Spor Bayramı'nı kutlama konuşmasında, Cumhuriyet rejiminde meydana gelmiş bulunan siyasi sistemle halk hükümeti şeklinin her cephesiyle her bakımdan geliyeceğini ve harbin zorunlu kıldığı şartlar ortadan kalktıkça memleketin siyasi ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin gittikçe daha fazla yer alacağını belirtti.²⁰⁰ İsmet İnönü'nün demokrasi prensiplerinin zaman içinde ülkede daha fazla yer alacağını açıklaması da muhalefete cesaret verdi.

Mayıs ayında meclisin görüştüğü hükümetin 1945 yılı ilk yedi aylık bütçesinin meclisteki oylamasında içinde Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün yer aldığı yedi milletvekili bütçeye red oyu verdi. Yedi milletvekilinin muhalif bir tavır takınması basında da yankı buldu. Bu durumun mecliste muhalif milletvekillerinin olduğu, bunun da ülkede demokrasinin gelişmesi için bir işaret sayılması gerektiği belirtildi.²⁰¹

¹⁹⁷ Aym, s. 269–270.

¹⁹⁸ Karpat, a.g.e., s. 126.

¹⁹⁹ Karpat, a.g.e., s. 127.

²⁰⁰ Aym, s. 127; Ekinci, a.g.e., s. 278; Albayrak, a.g.e., s. 30.

²⁰¹ Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945–1950** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 146–149)

Oluşan bu yeni hava, Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra yeniden bir muhalefetin çekirdeğini oluşturdu. İstanbullu iş adamı Nuri Demirağ, 6 Haziran 1945 tarihinde yeni bir siyasi parti kurmak için İçişleri Bakanlığı'na başvurdu. 18 Haziran'da gerekli izinleri alan Nuri Demirağ, Türkiye'nin savaş sonrası ilk Muhalefet Partisi'ni kurdu.²⁰² Onun kurduğu Milli Kalkınma Partisi, Türk siyasi yaşamında çok fazla etkili olamadı. Ancak partinin kuruluşu hükümetin muhalefet partilerinin kurulmasını kabul ettiğini göstermiş oldu.

Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluş için çalışmalar başladığı sırada Mecliste de toprak reformu tartışılıyordu. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'na şiddetli muhalefet eden milletvekillerinden Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubu'na "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önergeyi sundular. Dörtlü Takrir'de; Millet Meclisi'nde gerçek bir denetimin sağlanmasını, demokratik kurumların serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu sınırlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların gerektirdiği düzenlemelerin hemen yapılması isteniyordu.²⁰³

Ancak Dörtlü Takrir, parti grubunda yapılan görüşmede kanun düzenleme teklifleri mecliste, tüzük düzenleme teklifleri de parti kurultayında yapılması gerektiği gerekçesiyle reddedildi.²⁰⁴ Dörtlü Takrir'in reddedilmesinden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan Gazetesi'nde hükümeti eleştiren yazılar yazmaya başladılar.²⁰⁵ Parti divanı bu eleştiriler üzerine toplanıp oybirliğiyle 21 Eylül'de Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yü partiden ihraç etti. İki arkadaşının partiden ihraç edilmesi üzerine Refik Koraltan, 2 Ekim'de Vatan Gazetesi'ne arkadaşlarının partiden ihraçlarının parti

²⁰² Karpat, **a.g.e.**, s. 133.

²⁰³ Eroğul, **a.g.e.**, s. 28; Albayrak, **a.g.e.**, s. 44; Karpat, **a.g.e.**, s. 130.

²⁰⁴ Eroğul, **a.g.e.**, s. 28; Dörtlü Takrir'in reddedilmesinin nedeni hakkında farklı görüşler vardır. Kemal Karpat, önergenin gerçek bir muhalefet partisinin kurulmasını sağlamak için bilinçli olarak reddedildiğini belirtmektedir. Karpat, **a.g.e.**, s. 130; Cem Eroğul ise önergenin reddedilmesinin nedenin "parti başkanın Mayıs'ta verdiği liberalleşme direktiflerine rağmen, Halk Partililerin henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmemiş" olmalarından kaynaklanabileceğini söylemektedir. Eroğul, **a.g.e.**, s. 28.

²⁰⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s.29; İkinci, **a.g.e.**, s. 304.

tüzüğüne aykırı olduğu yönünde bir beyanat verdi. Bunun üzerine Refik Koraltan'da partiden ihraç edildi.²⁰⁶

1 Kasım 1945 tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü meclis açılış nutkunda “ülkenin serbestlik ve emniyet içinde demokrasiye doğru ilerlemekte olduğunu, tek eksikliğin, iktidardaki partinin karşısında bir muhalefet partisinin bulunmayışı” olduğunu belirtti.²⁰⁷ İnönü'nün bu açıklaması hem muhalefete hem de demokrasi taraftarı gazetelere cesaret verdi. Gazeteler, İnönü'nün bu açıklamalarını çok olumlu karşıladı.²⁰⁸

Dörtlü Taktik'in sahiplerinden üçünün partiden ihraç edilmesinden sonra dikkatler Celal Bayar'a çevrildi. Celal Bayar, arkadaşlarının partiden ihraç edilmesinden sonra Basın Kanun'un haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 17. ve 50. maddelerinin değiştirilmesine dair bir tasarı hazırladı. Bu tasarı parti meclis gurubunda reddedilince önce milletvekilliğinden 2 Aralık 1945 günü de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etti.²⁰⁹ İstifa Ettiği gün basına yaptığı açıklamada yeni bir parti kuracaklarını açıkladı. Üç gün sonra İnönü, Bayar'la yeni kurulacak parti hakkında görüştü.²¹⁰ Yeni partinin kuruluş çalışmalarının tamamlanmasından sonra 7 Ocak 1946 tarihinde Celal Bayar Başkanlığında “Demokrat Parti” kuruldu.

Demokrat Parti'nin programını Liberalizm ve demokrasi olarak iki başlık altında toplamak mümkündür. Bu iki kavram iç içe, birbirinden ayrılmayan kavramlardır.²¹¹ “Liberalizm derken hem toplumsal yaşam açısından hem ekonomi açısından bu ilke savunuluyordu. Devletçiliğe karşı mülkiyetin temel alındığı bir özel girişimcilik ruhunun arkanacağı program maddelerinden anlaşılmaktaydı. Demokrasi yaklaşımı ise, bilinen soyut bir özgürlük kavramı çerçevesinde oluşturulmuştu. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi ve Ana Sözleşmesi'nce kabul edilen birçok temel

²⁰⁶ Eroğul, **a.g.e.**, s. 29; Albayrak, **a.g.e.**, s. 57.

²⁰⁷ Kapat, **a.g.e.**, s. 131;

²⁰⁸ Gürkan, **a.g.e.**, s. 181-185.

²⁰⁹ Karpat, **a.g.e.**, s. 131.

²¹⁰ Eroğul, **a.g.e.**, s. 29. Metin Toker, İnönü'nün Bayar'la yaptığı görüşmede parti programı hakkında konuşulduğunu belirterek İnönü'nün Bayar'dan laiklikle, Köy Enstitüleri ve ilkokul seferberliğiyle uğraşmayacakları garantisini aldığını ve yeni parti kurulmasına onay verdiğini söylemektedir. Toker, **a.g.e.**, s. 112-113.

²¹¹ Tefvik Çavdar, “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, ... s. 2065.

hak ve özgürlük sayılıyordu. Ne var ki bunların uygulanması, tanımı konusunda yeterince bir açıklık yoktu.”²¹²

Programın birinci maddesi DP'nin hangi amaçla kurulduğunu şöyle ortaya koyuyordu: “... Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasimizin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetiyle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.”²¹³ Programda DP, CHP'nin temel ilkeleri olan ve Anayasanın ikinci maddesinde yer alan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerini kendine özgü yaklaşımlarla olsa da benimsemişti.²¹⁴ Ancak Demokrat Parti, programının temel ilkelerinden olan liberalizm düşüncesine uygun olarak özellikle Devletçilik ve Laiklik ilkelerini kendilerince yorumlamıştı. Parti Programına göre Devletçilik ilkesi, doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi yanı sıra teşvik ve yardım yoluyla özel teşebbüsün desteklenmesi olarak tanımlanmıştı.²¹⁵ Ancak parti programının sanayiye olan bölümünde liberalizm ilkesi açıkça kendisini hissettiriyordu. Programın sanayi işleri bölümünde “İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususi teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni iş sahaları sağlanmalıdır.” denilerek liberal bir ekonomi programının benimsendiği açıkça ortaya konuyordu.²¹⁶ Ayrıca “Laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yorumu reddedilerek din özgürlüğünün tanınması, gerek dini eğitim ve gerekse din adamlarının yetiştirilmesi için uzmanlarca esaslı bir program hazırlanarak, üniversite içinde, bir İlahiyat Fakültesi kurulması ve bunların, Milli Eğitim Bakanlığı'nın benzer kurumları gibi özerk olması, dinin siyasete alet edilmesine kesinlikle hoşgörü gösterilmemesi” şeklinde açıklanmıştı.²¹⁷

²¹² **Aym**, s. 2065.

²¹³ Albayrak, **a.g.e.**, s. 65; Tunaya, **a.g.e.**, s. 662.

²¹⁴ **Aym**, s. 65; Tunaya, **a.g.e.**, s. 663-664.

²¹⁵ **Aym**, s. 67; Eroğul, **a.g.e.**, s. 31.

²¹⁶ Tunaya, **a.g.e.**, s. 667.

²¹⁷ Albayrak, **a.g.e.**, s. 65; Tunaya, **a.g.e.**, s. 663.

4. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI

4.1. Muhalefet Partilerinin Milli Eğitim Politikaları

1945 yılının Haziran ayında Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla birlikte çok partili hayat fiilen başlamış oldu. Bu tarihten sonra yeni siyasi partilerin kurulması devam etti. 1946 Ocak'ında Demokrat Parti kuruldu. Aynı yılın Mayıs ayında Türkiye Sosyalist Partisi kuruldu. 1948 yılında Demokrat Parti'den ayrılan bir grup Millet Partisi'ni kurdu.

Kurulan her parti kendi siyasi anlayışına göre hazırladığı parti programında kendi eğitim anlayışını açıkladı ve nasıl bir Milli Eğitim Politikası izleyeceğini ortaya koydu. Hiç kuşkusuz kurulan bu partilerden eğitim alanında iktidarı en çok etkileyen Demokrat Parti oldu. Özellikle iktidardan farklı olan laiklik politikasının bir ayağı olan dini eğitim konusu halk tarafından destek görmeye başlayınca iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi dini eğitim alanında bazı politika değişikliğine gitmek zorunda kaldı.

4.1.1. Milli Kalkınma Partisi'nin Milli Eğitim Politikası

Milli Kalkınma Partisi'nin parti programında eğitimle ilgili kısa ve genel bir politikanın açıklandığı görülür. Dört madden oluşan eğitim politikasında öğretmenlerin hak ettikleri mevkilere geleceklere ve maddi bakımdan refaha kavuşturulacakları belirtilmektedir. Eğitimde her şeyin ahlak ve milli değerlere göre ayarlanacağı vurgulanıp öğrencilerin eğitiminde kabiliyetlerinin ön planda tutulacağı belirtilmektedir.²¹⁸ Eğitimde uzmanlığın ortaokuldan sonra başlayacağı ve lisede gerekli derslerin yanı sıra meslek derslerinin de verileceği, ancak küçük sanayiye ait mesleklerin eğitiminin ilkokuldan sonra başlayacağı vurgulanmaktadır.²¹⁹ Eğitime ait son maddede ise iyi bir Türk askeri yetiştirebilmek için küçük yaştan itibaren askerliğe hazırlık sporlarıyla meşgul edilecek ve hayat mücadelesinde kendisine gerekebilecek en son sistem ve motorize tekniğin verileceği belirtilmektedir.

²¹⁸ Tunaya, a.g.e., s. 643-644.

²¹⁹ Aym, s. 644.

Görüldüğü üzere MKP'nin eğitim politikası oldukça yüzeyseldir. Eğitimin var olan sorunlarını çözmeye yönelik hiçbir politika yoktur. İlköğretimden, dini eğitimden, yüksek öğretimden ve öğretmen yetiştirme politikasından hiç bahsedilmemiştir. Köylerin eğitim sorunlarına hiç değinilmemiştir.

4.1.2. Demokrat Parti'nin Milli Eğitim Politikası

Çok partili hayata geçtikten sonra kurulan partiler arasında en etkin olanı hiç kuşkusuz Demokrat Parti oldu. DP, kurulduktan sonra hemen her alanda iktidarı etkilemeyi başardı. DP'nin belirlediği eğitim politikası da iktidarın uyguladığı Milli Eğitim Politikası'nın şekillenmesinde etkili oldu. Özellikle “Dini Eğitim” alanındaki politikası iktidardaki CHP'nin Dini Eğitim Politikasında önemli değişiklikler yapmasına ve Atatürk Dönemi'nden beri süregelen Dini Eğitim Politikasının değiştirilerek DP'nin politikasına yakın bir şekil almasına neden oldu.

1946 yılında DP'nin kuruluşundan sonra yayınlanan DP programında, laiklik prensibi açıklanırken Dini Eğitim konusuna da değinilerek dini eğitimin tekrar serbest bırakılacağı açıklandı.

DP programında Eğitim İşleri başlığı altında ise şu görüşler yer almaktadır. Eğitim sisteminde, Partinin “Milli Eğitim ve Öğretim Birliği” taraftarı olduğu açıklanmaktadır. Partiye göre eğitimin amacı, gelecek kuşakların yalnız bilimsel ve teknik bilgiyle değil, milli ve insani bütün manevi değerlerle donatılması gereklidir.²²⁰ İlköğretimin maarif sisteminin temeli olduğu vurgulandıktan sonra bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulması, bunlar arasında farklı zümrelerin oluşumuna meydan verilmemesi gerektiği savunulmuştur. Bu yaklaşımla DP, Cumhuriyetin kuruluşundan beri en önemli eğitim adımlarından biri olan Köy Enstitülerine karşı olduğunu, köy ve kentlerde görev yapan

²²⁰ İsmail Kaplan, DP programında yer alan bu insani değerler kavramının girmesinin önemli bir yenilik olduğunu belirtmektedir. Kaplan'a göre CHP'nin programlarında öğrencilere insani değerler kazandırma fikri yer almamaktadır. İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), s. 201. Ancak gerek CHP'nin gerek parti programları gerekse Tek Parti döneminde hazırlanan ilköğretim ve ortaöğretim programlarına bakıldığı zaman eğitimin amaçları arasında öğrencilere insani değerlerin öğretilmesinin hedefinin açıkça yer aldığı görülmektedir.

öğretmenlerin aynı kaynaktan yetişmeleri gerektiği fikrini üstü kapalı da olsa dile getirmiştir.²²¹

Orta tahsil kurumlarını, gerek program ve talimatname, gerek laboratuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından ıslah ve takviyeye muhtaç görülmektedir. Liseler yüksek öğretime basamak olarak görülmekte ve liselerin bu amacı sağlayacak düzeye getirilmeleri istenmektedir.²²²

Mesleki ve teknik öğretim, ekonomide benimsenen liberalizm prensibine göre daha etkin bir hale getirilmek istenmektedir. Çeşitli derecelerdeki teknik öğretimin yurdun her tarafına yayma çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazının ekonomik kalkınmada da vazife alması bakımından önemli görülmektedir. Bu çalışmaların ekonomik ihtiyaçlara göre düzenlenmesi öngörülmüştür.²²³

Yüksek öğretim konusunda DP, üniversitelerin ilmi ve idari muhtariyete sahip olmasını istemektedir. Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde, araştırma enstitüleri kurulması ve memlekete ait araştırmalara özellikle önem verilmesi vurgulanmaktadır.²²⁴

DP'ye göre devletin başlıca vazifelerinden biri de ilmin, tekniğin, güzel sanatların hızla gelişmesini sağlamak için bütün araç ve tedbirlere başvurmak, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuvarlar kurmak, ciddi yayında bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak hızla gelişmesini sağlamak gibi milli ve insani kültür seviyesini yükselmesini sağlayacak her türlü faaliyeti desteklemektir.²²⁵

DP, yeteneği ve zekâsı uygun olan bir ilkokul öğretmeninin, öğretim derecelerini tamamlayarak, üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkân sağlanacağı,²²⁶ Doğu bölgesinde, tüm okulların açılacağını ve bunları tamamlayan

---

²²¹ **Aym**, s. 666.

²²² **Aym**, s. 666.

²²³ **Aym**, s. 667.

²²⁴ **Aym**, s. 667.

²²⁵ **Aym**, s. 667.

²²⁶ **Aym**, s. 667.

fakülte ve enstitülerin kurulacağını böylece Doğuda bir kültür merkezi yaratılacağını belirtmektedir.²²⁷

4.1.3. Türkiye Sosyalist Partisi'nin Milli Eğitim Politikası

Çok partili hayata geçişten sonra kurulan ilk Sosyalist Parti Türkiye Sosyalist Partisi'dir. 14 Mayıs 1946 tarihinde Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun başkanlığında kuruldu. Türkiye Sosyalist Partisi'nin programında eğitimle ilgili görüşler ana hatlarıyla verilmiştir. Parti programına göre vatandaşın kültür hürriyeti mutlakdır. İlk tahsil, herkes için parasız ve mecburidir. Devlet elindeki bütün imkânlarla bu mecburiyeti yaygınlaştırır.²²⁸ İlk tahsil ana dilde yapılır. Parti programına göre orta, teknik ve yüksek tahsil parasız olacak ve bu haktan bütün ülke çocukları faydalanacak, gerekli masraflar devlet tarafından karşılanacaktır.²²⁹ Üniversiteler ve ileride kurulacak akademi ve enstitüler de muhtariyete sahip olacaktır.²³⁰

TSP'nin eğitimle ilgili politikası çok yüzeyseldir. MKP'nin eğitim politikasındaki gibi eğitimin var olan sorunlarını çözmeye yönelik, ileriye götürücü ve kapsamlı bir program değildir.

4.1.4. Millet Partisi'nin Milli Eğitim Politikası

Çok partili yaşama geçişte kurulan ve ülke de Demokrat Parti'den sonra önemli bir muhalefet rolü üstlenen bir diğer parti de Millet Partisi'dir. Millet Partisi'nin milli eğitimle ilgili politikası tüm diğer muhalefet partilerinden daha detaylı olarak hazırlanmıştır. Parti programına göre MP, Milli Eğitim ve öğretim işlerini bütün faaliyetlerin temeli saymaktadır. Bütün öğretim ve eğitim işlerinin memleket ihtiyacını en iyi karşılayacak genel bir plana bağlanması gerekli görülmektedir.²³¹ MP, eğitim işlerine sağlam ve istikrarlı bir yol hazırlamak, öğretim işlerinin ana programını hazırlamak ve bütün işleri bu programa göre ayarlamak için "Milli Eğitim ve Öğretim

²²⁷ Aym, s. 667.

²²⁸ Aym, s. 698.

²²⁹ Aym, s. 699.

²³⁰ Aym, s. 699.

²³¹ Aym, s. 727.

Şûrası” adında bir şura kurulmasının gerekli olduğuna inanmaktadır.²³² Şûranın nasıl oluşacağı, görevleri ve kimlerden oluşacağı bir kanunla belirlenecektir.

Parti programına göre yapılacak eğitim programları, millete ilim ve teknik bilgilerle beraber milli ve ahlaki terbiye verecek şekilde hazırlanacak, Türk gençliğine milli iman ve ülkü aşılacak bir amaç izlenecektir. Öğrencilerin eğitimleri boyunca şahsi teşebbüs kabiliyeti ile yaratıcılık ve yapıcılık fikir ve terbiyesi verilecektir.²³³

Parti programına göre ilköğretim, eğitim faaliyetlerinin temelini teşkil etmektedir. Bu nedenle de bütün yurt çocuklarının bir ilkokulda yer bulabilmesi ve ilköğretimin önündeki engellerin etkenlerin en kısa zamanda kaldırılması gerekmektedir. Programda köy okullarının da beşer sınıflı olması hedeflenmektedir. Ayrıca köy okullarının yapımı sırasında ekonomik olarak zor durumdaki köylülerin üstüne ek bir yük getirilmesine son verilmesi istenilmektedir.²³⁴

MP, yurt dışı eğitimine büyük önem vermektedir. Parti programında liselerle yüksek okullarda bilgili ve yetenekli çocukların devlet hesabına yurt dışına gönderilerek ülkenin ihtiyaç duyduğu yüksek eğitilmiş gençlerin yetişmesi istenmektedir.²³⁵

Yüksek öğretimde, Doğu ve Güney Doğu bölgelerimizde Üniversite açılmasını ve üniversite bulunan yerlerde gerekli alt yapının yapılarak birer üniversite sitesi kurulması istenmektedir.²³⁶

MP'nin programında eğitimle ilgili bölümünde yabancı dil eğitimi ve beden terbiyesi konularına verilen önem de dikkati çekmektedir. Parti programında şimdiye kadar ülkede yabancı dil eğitimine gerektiği kadar önem verilmediği ileri sürülerek ülke genelinde belirli yerlerde yabancı dille eğitim yapan okulların açılması ve bu okullarda yabancı dil bilen öğrencilerin yetiştirilmesi istenmektedir.²³⁷ Beden Terbiyesi

---

²³² **Aym**, s. 727.

²³³ **Aym**, s. 727–728.

²³⁴ **Aym**, s. 728.

²³⁵ **Aym**, s. 728.

²³⁶ **Aym**, s. 728.

²³⁷ **Aym**, s. 728.

ve her çeşit sporun ülke genelinde teşvik edilmesi, spor faaliyetlerinde yerli malzeme kullanılmak suretiyle daha ucuz ve elverişli bir duruma getirilmesi istenmektedir.²³⁸

4.2. İktidar Partisinin Uyguladığı Milli Eğitim Politikası (1946–1950)

Çok partili döneme geçildikten sonraki dört yıllık CHP iktidarında uygulanan Milli Eğitim Politikasında bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Gerek muhalefet partilerinin gerekse onlara yakın yazılı basın birçok konu da iktidarı yoğun olarak eleştirmesi uygulanan eğitim politikasının değişmesine yol açtı. DP, daha çok Köy Enstitüleri ve dini eğitim konuları başta olmak üzere ilköğretimden yükseköğretime kadar uygulanan politikalara karşı idi. Bu karşıtlığın sonucu CHP içinde bazı milletvekilleri seslerini yükseltmeye başladılar. 1947 yılında yapılan Büyük Kurultayda bu ayrışım açıkça su yüzüne çıktı. Kurultayda laiklik konusunda sert tartışmalar yaşandı. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in dini eğitim konusunda devletin camilere yardım etmesini talep etmesi ve komünizm tehlikesine karşı gençlerin imanlarının güçlendirilerek savaşılmamasını istemesi üzerine Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas ve Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar sert tepki gösterdi. Tartışmalar sadece milletvekilleri arasında sınırlı kalmadı. Yurdun çeşitli yerlerinden gelen delegeler arasında da laikliğin tanımı ve dini eğitim serbestliği hakkında tartışmalara yol açtı.²³⁹ Başbakan Şemsettin Günaltay ile birlikte CHP'nin geleneksel politikasından sapmalar başladı. Bu değişiklik özellikle dini eğitim alanında kendini gösterdi.

1946–1950 yılları arasında uygulanan genel Milli Eğitim Politikasında yaşanan önemli gelişmelerden birisi okul ve aile arasında iletişimin artırılması yönünde yaşandı. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren öğretim süreci boyunca aileler genelde eğitim sürecinin dışında kalıyorlardı. Ailelerin okulla olan ilişkisi köylerde okul yapımından öteye geçmiyordu. Şehirlerde ise okul ve aile arası iletişim yok denecek kadar azdı. Okul ve aile arasındaki bu iletişim sorununu çözmek ve ailelerin çocuklarının öğrenim süresine aktif katılımını sağlamak amacıyla 1946 yılında yapılan III. Maarif Şurası'nda ilk ve ortaöğretimde "Okul-Aile Birlikleri"nin kurulması kararı alındı. Karara göre

²³⁸ Aynı, s. 728.

²³⁹ Kurultayda yaşanan laiklik tartışmaları için bkz. **Ulus** (3 Aralık 1947), s. 1–6.

Okul-Aile Birlikleri tüm ilk ve ortaöğretimde kurulacaktı. Ulus Gazetesi Okul-Aile Birliklerinin kurulmasını destekleyerek bunun önemini şu sözlerle değerlendirdi:

“... Aile-okul işbirliği meselesi eğitim hayatımızda ilk defa esaslı bir problem olarak ele alınmakta ve bir şûra konusu olarak önemle incelenmiş bulunmaktadır. Okul hayatına hâkim olan eğitim ve öğretim ilkelerinin ailelere tanıtılması ve bu suretle ana ve babaların okulun çalışma hayatını ve amaçlarını öğrenmeleri suretiyle okulla aile arasında tam bir işbirliğinin kurulması, bunun için devamlı temas; temizlik, sağlık, devam, beden ve ruh eğitimi konularında birbirlerini tamamlayıcı tedbirlerin alınması eğitim ve öğretim hayatımızda faydalı ve hayırlı sonuçlar doğuracaktır.”²⁴⁰

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan yönetmeliğe göre Okul-Aile Birliğinin görevleri sekiz ana başlık altında toplandı. Bu başlıklar; okulun eğitim ilkelerinin ailelere tanıtılması, temizlik ve sağlık, devam, beden eğitimi, fikir ve iş eğitimi, duygu eğitimi, ahlak ve karakter eğitimi ve sosyal eğitim.²⁴¹ Okul-Aile Birliği, ailelere okul programlarını okulun sahip olduğu imkânları tanıtacaktı. Okulların temizliğinde, bulaşıcı hastalıklara karşı mücadelede etkin görev alacaklardı. Okul-Aile Birliğinin en önemli görevlerinden biri de çocukların okula devamını sağlamak ve aileleri bu konuda uyarmaktı. Çocukların okul içinde veya çevresinde spor yapmalarını sağlamak, izciliği desteklemek de Okul-Aile Birliğine görev düşüyordu. Öğrenciler için kitaplık kurmak, onlara derse elverişli derslikler hazırlamak, el işi ve tarım derslerinde gerekli imkânları sağlamak için Okul-Aile Birliği üyeleri üzerlerine düşen görevi yapacaklardı. Okul-Aile Birliği çocukların disipline olmaları, vatan sevgisini kazanması ve topluluk kurallarına itaat etmelerini sağlamak için gerekli çalışmalar yapacaklardı.²⁴² Okul-Aile Birliği Türk eğitim sistemi için önemli bir yenilik ve adım oldu.

1946–1950 yılları arasında kurulan hükümetlerin programlarında Milli Eğitim Politikası daha önceki yıllarla aynı doğrultuda hedefler içermektedir. Ağustos 1946 da kurulan Recep Peker hükümeti'nin milli eğitimdeki hedefi eğitimin her aşamasında Türk gençliğinin milli duygunun güçlenmesi ve gençlere Türk Devriminin ana fikirlerinin benimsetilmesi ve Türk Tarihinin öğretilmesidir. Milli eğitimde yine ilköğretime büyük önem verilmiştir. Köylerin okul ihtiyacının giderilmesi hükümetin en önemli görevi olarak görülmüştür.²⁴³ Eylül 1947 de kurulan Hasan Saka hükümet programında ise milli eğitimin gelişmesinde parti programına bağlı kalınacağı

²⁴⁰ **Ulus** (11 Aralık 1947), s. 1.

²⁴¹ **Ulus** (3 Şubat 1947), s. 5.

²⁴² **Aym**, s. 5.

²⁴³ Dağlı, **a.g.e.**, s. 130-131.

belirtilmiştir.²⁴⁴ Ocak 1949’da kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti’nin programında ise dini eğitim konusunda yaşanan gelişmelerin açık etkisi görülmektedir. Programda milli eğitimle ilgili kısımda sadece dini eğitimin Cumhuriyet’in niteliklerine sağdik kalmakla birlikte dini eğitimin serbest bırakılacağı açıklanmaktadır.²⁴⁵

Çok partili hayata geçtikten sonra Milli Eğitim Politikasında yaşanan en önemli değişiklik, “Demokratik Eğitim” anlayışının Milli Eğitim Politikasına girmesi oldu. İkinci Dünya Savaşı’nı “Demokrasi Cephesi”nin kazanması ve sonrasında artan Rus tehdidi Türkiye’yi Amerika’ya yakınlaştırdı. 1947 yılından itibaren ise meşhur “Truman Doktrini” ile birlikte bu yakınlaşma daha da arttı. Amerika ile yaşanan yakınlaşma demokrasinin ülkede daha çok tartışılmasına ve demokrasi prensibinin ülkede yaygınlaşmasına neden oldu. Bu etkinin sonucunda Haziran 1948’de kurulan ikinci Hasan Saka Hükümeti’nde “kanunlarda, sosyal ve politik hayatta olduğu kadar her derecedeki okullarda da demokratik terbiyenin yerleşmesine önem verileceği” açıklandı.²⁴⁶ Böylece ilk defa demokratik eğitim, Milli Eğitim Politikasına dâhil edilmiş oldu. “Demokratik Terbiye”nin okullarda nasıl verileceğini kararlaştırmak için 1949 yılında yapılan III. Maarif Şurası’nda “Demokratik Eğitim” ile ilgili bir komisyon kuruldu.²⁴⁷

Komisyon çalışmalarının sonucunda “demokratik eğitimin, her şeyden önce bireyin kişiliğine, onuruna saygı gösteren, cins, ırk ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün bireylerin ilgi, yetenek ve becerilerine göre en üst düzeyde geliştirmelerine imkân ve fırsat hazırlayan sistem olması gerektiğini” kararlaştırdı.²⁴⁸ Komisyonun hazırladığı rapora göre, öğrenciler birer kişiliktir ve tüm yönetmelikler bu yönde değiştirilmelidir. Öğrenciler tornadan çıkmış gibi yetiştirilmemeli, problemleri “problem çözme yöntemine” göre çözmelidir. Bu, öğretimin her alanı içinde kullanılmalıdır. Öğretimde tek tip kitaptan vazgeçilmelidir. Bu, hem öğretimde

²⁴⁴ **Aym**, s. 141.

²⁴⁵ **Aym**, s. 150.

²⁴⁶ Dağlı, **a.g.e.**, s.

²⁴⁷ **Ulus** (24 Ağustos 1949), s. 1-2; **Ulus** (25 Ağustos 1949), s. 1-6.

²⁴⁸ Başar, **a.g.t.**, s. 499.

demokrasinin gelişmesini, hem de eğitim ve öğretim düzeyinin yükselmesini sağlayacaktır.²⁴⁹

Demokratik Eğitim ilkesinin eğitim politikasına girmesi Türkiye'nin yüzünü "Demokrasi Cephesi"ne dönmesinin doğal bir sonucu olarak görülebilir.

4.2.1. İlköğretim Politikası

Cumhuriyet Halk Partisi'nin çok partili dönemde uyguladığı ilköğretim politikası Tek Parti Dönemi'nin büyük ölçüde devamıdır. İlköğretimin tüm ülkeye yayılması CHP'nin en önemli hedefidir. Çünkü 1946 yılında hâlâ birçok köyde ilkokul yoktu. Bu nedenle ilköğretimin tüm köylere yayılması, ilköğretimi bitirmemiş çocuk bırakılmaması hedeflenmiştir.

İlköğretimin tüm yurda yayılması hedefini Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946 Nisan'ında Ulus gazetesinde yazdığı "İlköğretimde Çalışmalarımız" adlı makalesinde açıkça ortaya koydu. İnönü, makalesinde ilköğretime ait 1945 yılında gelişmeleri sayısal verilerle anlattıktan sonra 1946 yılı ve sonrasına yönelik hedefleri açıkladı. İnönü, 1946 yılında iki bine yakın köyde okul inşaatının bitirileceğini belirttiikten sonra ilköğretimde öğrencilerin yüzde ellisinin okula devamını sağlayamadıklarından şikâyet etti. Özellikle kız çocuklarını ilköğretimi tamamlamasında sıkıntılar olduğunu ancak bu sene tüm ilkokullarda devam cetveli tutturacağını açıkladı. İnönü, öğrencilerin okula devam etmelerini başlıca bir mesele olarak görmektedir.²⁵⁰ İnönü, köylünün kalkınmasını yaşam meselesi olarak görmektedir. Bu nedenle köylünün kalkınmasının ilköğretime bağlı olduğunu belirtti. Tek dereceli seçim yapmak ve milleti idare edecek olanların seçilmesinin çok önemli olduğunu söyledikten sonra bu yetkinin faydalı olarak kullanılmasının kadın erkek, bütün vatandaşların en azından ilköğretimi bitirmeleri gerektiğine bağladı.²⁵¹ İnönü, makalesinde sadece köylerde değil şehirlerde de ilköğretimde sıkıntı olduğunu söyledi. Şehirlerde öğrencilerin gidecekleri okul

²⁴⁹ Binbaşıoğlu, a.g.e., s. 288-289

²⁵⁰ İsmet İnönü, "İlköğretimde Çalışmalarımız", *Ulus*, (17 Nisan 1946), s. 1.

²⁵¹ *Aynı*, s. 1.

binalarında ciddi sıkıntılar olduğunu, bunu çözmek için artık yasal düzenlemelerin gecikmeden yapılacağını belirtti.²⁵²

Cumhurbaşkanının Nisan ayında ortaya koyduğu hedeflerin hükümetin çalışmalarına yansdığı görülmektedir. Ağustos 1946'da kurulan Recep Peker Hükümeti'nde ilkokula büyük önem verildi. Hükümet programında, köy okullarını yapmak işinde köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edileceği belirtilerek, ancak okulların yapımında gerekli olan malzemelerin devlet tarafından karşılanacağı, okulsuz köylerin okula kavuşturulması ve gerekli öğretmenlerin yetiştirilmesi için hazırlanan on yıllık bir planın uygulamaya konulacağı açıklandı.²⁵³

1946–1950 yılları arasında köylerin okul sorununun çözülmesi için önemli adımlar atıldı. Kasım 1946'da Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'in başkanlığında Ankara'da bazı idare amirleri ve milli eğitim yöneticileriyle yapılan toplantıda köylerin okul problemini çözmek için bazı kararlar alındı. Toplantıda il ve ilçelerde okul bulunmayan köylerin tespit edilmesi, bunların bir çatı altında toplanması, köylülerin ve devletin yapacağı yardımların da birleştirilerek sırayla okulsuz bu köylerin okullarının yapılması kabul edildi.²⁵⁴ Kanunun kabul edilmesinden sonra yapılan çalışmalarda okulların yapımında bazı zorluklar yaşandı. Bakan Sirer, bir yıl sonra bu konuda Ulus gazetesine verdiği demecinde okulların yapımında yaşanan sıkıntıyı aşmak için “Köy Okulu Yapma Birliği” adında bir birlik kurduklarını, devlet tarafından her köy için verilecek 2000 TL'lik bir ödenek ve bu birliğin de yardımlarıyla köylülerin okullarını yaparak öğretime açmalarını istedi.²⁵⁵

İlköğretim politikasında muhalefetin en çok eleştirdiği konulardan biri köylülerin okul yapımında mali ve çalışma yükümlülükleriydi. 1948 yılında çıkarılan 5210 sayılı kanunla köylülerin okul yapımındaki mali yükümlülükleri kaldırılarak gerekli paranın devlet bütçesinden ve il özel idare bütçelerinden karşılanması kararlaştırıldı. Ancak 18–50 yaş arası erkeklerin ömürleri boyunca bir defa mahsus olmak üzere 20 gün okul

²⁵² Aynı, s. 1.

²⁵³ Dağlı, a.g.e., s. 130.

²⁵⁴ Ulus, (29 Kasım 1946), s. 1.

²⁵⁵ Ulus (28 Kasım 1947), s. 1-6.

inşaatında çalışmaları yükümlülüğü devam ettirildi.²⁵⁶ Kanun mecliste görüşülürken bazı milletvekilleri köylünün çalışma yükümlülüğünün devam etmesini eleştirerek bu maddenin de kaldırılmasını istediler. Eleştirilere cevap veren Bakan Sirer, yapılan işin Türkiye'nin mektebi ve ilköğretimi olmayan 22 bin köyüne eğitim götürmek hamlesi olduğunu, bu tasarı ile okulu olmayan köylerde yaşayan vatandaşların bütün mükellefiyetlerinin ömürleri boyunca ve bir defa 20 gün çalışmaktan ibaret olduğunu, bu nedenle de köylülerin kendi çocuklarının eğitim ışığından nasiplerini almış olduklarını görmek için seve seve yirmi hatta otuz gün çalışabileceklerini dile getirdi. Bakan Sirer konuşmasına şöyle devam etti:

“... Onun için bu zaviyeden bakılınca bir kere vatandaşların bir nesil boyunca artık para pul da vermeyerek on gün senenin şu mevsiminde, on beş gün bu mevsiminde çalışmasında bendeniz bir ağırlık görmüyorum.”²⁵⁷

Bakan Sirer'in bu konuşması üzerine Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç söz alarak “Beyoğlu'nda bir okulun teneffüshanesi için şehirli vatandaştan hiçbir şey istemeyen hükümetin, köy katlamıyor diye onlara 30–40 günlük bir mükellefiyetin yüklenmesinin haksızlık olduğunu, köylüye hesapsız mükellefiyet yüklemek zihniyetinden kurtulmak gerektiğini” söyledi.²⁵⁸ Ancak eleştirilere rağmen tasarı kabul edilerek kanunlaştı.

Çok partili dönemde ülke genelinde yaşanan okul sorununu çözmek için yapılan gerekli idari ve yasal düzenlemelerin yanı sıra ilkokullar için yeni bir ilkokul programı hazırlandı. 1948 İlkokul programının genel amacı “Millet Hayatı ve geleceği için gerekli gördüğü bütün değerleri ve ülküleri yurttaşlara aşilamayı her şeyden önce ilkokuldan bekler. İlkokullar, çocuklara milli kültürü aşilamak mecburiyetindedir. İçinde yetişen bütün vatandaşlara aynı ülküleri, aynı milli amaçları vermek için, gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli şekilde kazandırmaktır.”²⁵⁹ Yeni programda şehir ve köy ilkokulları arasında bazı farklar vardı. Köy ilkokullarının programında müzik ve beden eğitimi dersleri için ayrı birer ders saati ayrılmayarak bu derslerin program dışında birinci dersten önce yirmi dakikalık bir sürede yapılması öngörüldü. Diğer bir fark da köy ilkokullarına haftada 6 saatlik

²⁵⁶ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 29, s. 1025–1026.

²⁵⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8 Devre, Cilt 12, s. 432.

²⁵⁸ **Ayni**, s. 463.

²⁵⁹ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 82.

Tarım-iş dersinin konulması oldu.²⁶⁰ Haftalık ders saati 18 olan köy ilkokullarının ders saati 26'ya çıkartılarak şehir ilkokullarıyla eşitlik sağlandı.²⁶¹ Ayrıca programda daha önce ayrı ayrı okutulan tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri “Sosyal Bilgiler” dersi adı altında birleştirildi.²⁶²

1946–1950 yılları arasında ilköğretimde okul sayısının artmasına yönelik yapılan çalışmalar sonucu hem okullaşma oranında hem de okula giden öğrenci sayısında önemli artış yaşandığı görülmektedir. 1946 yılında ülke genelinde toplam 15.009 ilkokul vardı ve bu okullarda toplam 1.413.983 öğrenci okumaktaydı.²⁶³ 1950 yılının Ocak ayında ise Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun valiliklere gönderdiği tamime göre ilkokulların sayısı 17.029, öğrenci sayısı ise 1.625.452'idi.²⁶⁴ ilköğretimde genel olarak yaşanan artış ne yazık ki kız öğrencilerin okula devam etmesinde yaşanmadı. Cumhurbaşkanı İnönü, 1946 yılında Ulus gazetesinde yazdığı makalesinde özellikle kızların büyük bölümünün okula devam etmediğini söylemekteydi. İnönü'nün şikâyet ettiği 1946–1947 öğretim yılında 1.413.983 ilkokul öğrencisinin 338.715'i köylerde, 176.062'si şehirlerde olmak üzere 514.777'si kız öğrencilerden oluşmaktaydı.²⁶⁵ Bu sayı toplam öğrenci miktarının yaklaşık %37'ne denk gelmekteydi. 1949–1950 öğretim yılına gelindiği zaman ise 1.591.039 ilkokul öğrencisinin 402.396'sı köylerde ve 185.191'i şehirlerde olmak üzere 587.587'si kız öğrencilerden oluşmaktaydı. Bu sayı toplam öğrenci miktarının yaklaşık %36'sına denk gelmekteydi. Görüldüğü üzere kız öğrencilerin sayısında bir artış yaşanmasına karşın ilkokula giden öğrencilerin sayısı içindeki oranı geçen yıllara göre azaldı.

²⁶⁰ Erdoğan Başar, “Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatlarının Değerlendirilmesi (1920–1960)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988) s. 450.

²⁶¹ **Aynı**, s. 450.

²⁶² Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 103.

²⁶³ Milli Eğitim Bakanlığı, **1923–1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları** (Ankara: MEB, 1982), s. 8–9; Başar, **a.g.t.**, s. 446.

²⁶⁴ **Ulus**, (5 Ocak 1950), s. 1–6; ilköğretime ait bu gelişmeler hakkında kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın istatistiklerinde Bakan Banguoğlu'ndan farklı değerler vardır. Bakanlığın istatistiklerine göre 1950 yılında ilkokula giden öğrenci sayısı 1.616.626'dır. Bkz. MEB, **Cumhuriyet'in 50. ...**, s. 42; bir başka Milli Eğitim Bakanlığı istatistiğinde ise bu sayı 1.591.039'dur. bkz. MEB, **1923-1980...**, s. 8-9; Erdoğan Başar ve Şevket Gedikoğlu da toplam öğrenci sayısını 1591.039 olarak vermektedirler. Bkz. Başar, **a.g.t.**, s. 482; Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 97. Okul sayısı hakkında da Şevket Gedikoğlu farklı bir sayı vermektedir. Gedikoğlu'na göre 1950 yılında ülkede 17.106 ilkokul vardır. Bkz. **Aynı**, s. 97.

²⁶⁵ MEB, **1923-1980...**, s. 8-9.

4.2.2. Ortaöğretim Politikası

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ilköğretime özel bir önem verildi ve ilköğretimin ülke geneline yayılması Milli Eğitim Politikasının en önemli hedefi oldu. Bu hedef doğrultusunda yapılan çalışmalar ve açılan Köy Enstitüleri'nden mezun olan öğretmenlerinin sayısının artması sonucu ülke genelinde birçok köyde ilkokul açıldı ve ilköğretimi tamamlayan öğrenci sayısında büyük artış yaşandı. Çok partili dönemde bu nedenle ortaöğretim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. İlköğretimden mezun olan öğrencilerin eğitime devam edebilmesi, ülkenin ihtiyacı olan nitelikli aydın bireylerin yetiştirilebilmesi için ortaöğretimin de ülke geneline yayılması ve ortaöğretimdeki eksiklerin giderilmesi için yoğun bir çaba sarf edildi.

1946 yılında kurulan Recep Peker hükümetinin programında ortaöğretimle ilgili olarak kasaba ve şehirlerin ihtiyaç duyduğu ortaokulların ve bunlar için gerekli öğretmenlerin yetiştirilmesine büyük önem verileceği belirtildi.²⁶⁶

Aynı yıl mecliste Aralık ayında yaptığı konuşmada Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, ortaöğretime verdiği önemi şu sözlerle açıkladı.

“Çocuk 12–13 yaşında ilkokulu bitirir. 12–13 yaşında ilkokulu bitiren çocuğu, cemiyetin işbölümünde bir vazife hissesi alabileceği zamana kadar 15–16 yaşına kadar bir terbiyevi müdahaleye mevzu olmadan sokaklarda, kedilerle, köpeklerle, horozlarla hemhal olmasına insanın gönlü razı olmaz... Onun için ortaokulu, kendileri ile aynı safta bulunmağa mecbur olduğumuz memleketlerde ilk tahsil sahasına giren ortaokulu, bizde ilk hamlede kasabalarımızda ve şehirlerimizde ilkokulu bitirip de daha fazla okumak isteyen memleket evlatlarının ayağına götürmek mecburiyetindeyiz...”²⁶⁷

Ortaokulların sayısının artırılması ve ülke geneline yayılması için yoğun çaba harcadığı dikkati çekmektedir. 1948 yılında yeni ortaokulların açılması için hazırlanan bir kanunun mecliste görüşülmesi sırasında dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu yaptığı konuşmada ülkede 63 il bulunduğunu, bu illerden yalnız ikisinde, Tunceli ve Bingöl'de ortaokul bulunmadığını belirterek bu iki ilde de ortaokulun açılacağını ve tüm illerde ortaokul bulunacağını açıkladı.²⁶⁸

²⁶⁶ Dağlı, a.g.e., s. 131.

²⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 3, s. 462.

²⁶⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 12, s. 942.

Bakan Banguoğlu, konuşmasında ülkede yalnız 98 ilçe merkezinde ortaokul bulunduğunu buna karşın 336 ilçede ortaokul bulunmadığını belirtti. Bakana göre “Kasabalarda irfan seviyesi yükselmektedir ve 5 senelik tahsil kasaba çocukları için az gelmektedir. Mümkün olduğu kadar ortaokulları tedricen, bir plan dâhilinde artırmak zarureti vardır.”²⁶⁹

Ortaöğretimin artan önemi 22–31 Ağustos 1949 tarihleri arasında yapılan IV. Maarif Şûrası’na da yansdı. Şuranın gündemini tamamıyla ortaöğretimle ilgili konular oluşturdu. Şûra’da görüşülen konulardan biri hazırlanan yeni ortaokul programı oldu. Programı incelemek için kurulan komisyonun çalışmalarının sonucunda gerekli düzenlemeler yapıldı ve 1949 Ortaokul Programı son şeklini aldı. 1949 Ortaokul Programında ders sayısı 13’e indirildi. Askerlik, Biçki dikiş ve Yazı dersleri programdan çıkarıldı.²⁷⁰ Bu derslerin yerine ortaokulların bütün sınıflarına haftada dört saatlik İş Bilgisi dersi, üç saatlik serbest çalışma zamanı ilave edildi.²⁷¹

İş Bilgisi dersinde hangi konuların işleneceğini Milli Eğitim Bakanı şöyle açıkladı:

“... Onun için ortaokullarda iş bilgisi dersleri düşünülmüştür. Bunlar arasında bir parça ticaret bilgisi, usul defteri makine ile yazı yazmak, bono nedir? Kooperatif nedir? Çek nedir? Bunlar hakkında çocuklarımıza bilgi vermek istiyoruz. Mümkünse muhitin zirai vaziyeti hakkında malumat vermeyi de düşünüyoruz. Bunun dışında ortaokul programında vatandaş terbiyesine daha çok ehemmiyet verilmesini ve bunu öğretecek metotlara yeni bir şekil verilmesi lüzumunu hissediyoruz.”²⁷²

Ortaokul programında haftalık ders saati de 29 saatten 32 saate çıkarıldı. “Yeni programda temel anlayış, ilkokul ve ortaokulun birbirine yakınlaştırılması, ikisi arasında bir uyumun gerçekleştirilmesi, ortaokulu bitiren bir öğrenciye ister hayata atılsın isterse daha üst öğrenime devam etsin kendisine gerekli olacak temel davranışların verilmesi esasına dayandırıldı.”²⁷³

1946–1950 yılları arasında ortaokullarda yaşanan gelişmelere ve okul sayısının artmasına rağmen öğrenci sayısında genel olarak bir azalma görülmektedir. 1945–1946

²⁶⁹ **Aym**, s. 492.

²⁷⁰ **Başar, a.g.t.**, s. 484.

²⁷¹ **Vatan** (9 Eylül 1949), s. 5; **Başar, a.g.t.**, s. 484.

²⁷² **Ulus** (23 Ağustos 1949), s. 1–4.

²⁷³ **Başar, a.g.t.**, s. 484.

öğretim yılında 210 ortaokul vardı ve bu okullarda 59.401 öğrenci öğrenim görmekteydi.²⁷⁴ 1949–1950 öğretim yılında ise 215’i ilçelerde olmak üzere²⁷⁵ toplam 330 ortaokulda 58.675 öğrenci öğrenim görmektedir.²⁷⁶

Öğrenci sayısındaki bu azalmayı Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu 1950 yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada şöyle açıklamaktadır.

“ortaokul talebesi 1941’de 87 bindi, geçen sene 55 bine inmiştir. Bu çocuklar sanat okullarına ve meslek okullarına aktarılmıştır. Bu sene fazla miktarda okul açtık, talebe yekûnu yeniden 60 bine yükseldi.”²⁷⁷

Ortaöğretimin diğer bir ayağı olan liselerde de 1946–1950 yılları arasında önemli gelişmeler oldu. Bu dönemde belki de en önemli gelişme Milli Eğitim Bakanlarının liselere bakışında yaşandı. Gerek R. Şemsettin Sirer gerekse Tahsin Banguoğlu Bakanlıkları döneminde liselerin sayısının artırılmasından çok niteliklerinin artırılmasına önem verdiler. Ve bu nedenle de muhalefet tarafından sert eleştirilere maruz kaldılar. Milli Eğitim Bakanı R. Şemsettin Sirer, Eylül 1947 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada liselerle ilgili şu açıklamayı yaptı:

“ Lise meselesine geçiyorum; 63 vilâyetimizden halen 33 ünde lise vardır, 30 unda lise yoktur. Lise mezunlarımızın sayısı beş bini aşmıştır. Geçen sene 5 500 zü bulmuştu. ... lise yüksek tahsil yolu ile aşağı yukarı standart tipte cemiyetin hayatına müessir olacak yüksek salâhiyetlere insan hazırlar. Yüksek tahsilin iyi kalitede insan yetiştirebilmesi kendisinin hazırlayıcı kademesi olan lisenin derecesine, kıymetine tâbidir... Fakat liseleri kuvvetlendireceğiz, demekle bugün bir liseye malik olmayan 30 ilimizden hiçbirinde artık bir lise kurmayacağız demek istemiyorum. Bu liseleri ne vakit açacağız? 30 ilimizde bugün lise bulunmadığını söyledim. Şimdi bugün mevcut liselerimizin öğretmen kadrolarını tamamlamaya uğraşıyoruz. Bunu tamamladıktan sonra yeni liseler açmanın imkânları bulunca bunlar açılacaktır.”²⁷⁸

R. Şemsettin Sirer’den sonra Bakan olan Tahsin Banguoğlu’da yeni lise açılmasından çok liselerin kuvvetlendirilmesini düşünüyordu. Bakan Banguoğlu, yeni ortaokulların açılması hazırlanan bir kanun teklifinin mecliste görüşülmesi sırasında yaptığı konuşmada liseler hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle açıkladı:

²⁷⁴ MEB, **Cumhuriyet’in 50. ...**, s. 92.

²⁷⁵ Bu sayı Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu’nun 1950 yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinin mecliste görüşülmesi sırasında verdiği sayıdır. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8. Devre, Cilt 24, s. 850.

²⁷⁶ Başar, **a.g.t.**, s. 485.

²⁷⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8. Devre, Cilt 24, s. 850.

²⁷⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8. Devre, Cilt 6, s. 570.

“Arkadaşlar, lise açmak hususunda düşüncem şudur: Bizim 56 kadar lisemiz vardır. Bunlar yüksek okullara kâfi miktarda talebe yetiştirmektedir. Fakat liselerin artışı süratli olduğu için kâfi derecede kuvvetlenememişlerdir. Benden evvel yapıldığı gibi, bir müddet lise açma işini durdurmak düşüncesindeyim. Liseleri içinden işlemek kuvvetlendirmek daha iyi talebe yetiştirir hale getirmek lazımdır. Çünkü, biraz evvel Teknik Üniversite kadro kanunu vesilesiyle bahsettiğimiz gibi lise mezunlarının zaafi birçok yüksek okullarımızda hissedilmektedir. Lise açmak niyetinde değilim.”²⁷⁹

Bakan Banguoğlu'nun bu konuşması mecliste bazı tepkilere neden oldu. Bakanın konuşmasından sonra kürsüye gelen Çanakkale Milletvekili Nurettin Ünen, Bakan Banguoğlu'nu şu sözlerle eleştirdi.

“Lise açmak meselesi, noktai nazar şudur; müesseseler zayıf talebe yetiştiriyor, üniversite şikâyet ediyor. Hangi lise zayıf talebe yetiştiriyorsa onu kapatsınlar veya takviye etsinler. Falan vilâyette lise var; falan vilâyette yok, niçin bu haktan mahrum kalsın. Bu esbabı mucibeyi ben anlayamadım. Evet daha mükemmel şekilde müesseseler açılsın, takdir ederiz, liseler açılmıyorsa niçin muvaffak olamıyor, bunların her halde başka sebepleri olacaktır. Eğer bizim lise mezunlarımızın adedi bizi ürkütüyorsa üniversitelere tehacüm bizi ürkütüyorsa buna mani olmak için herhalde lise açmamak veya açılmış olanları kapamak gerekmez.”²⁸⁰

1946–1950 yılları arasında liselerin sayısı çok fazla artmadı. Fakat liselerin güçlendirilmesi yolunda önemli çalışmalar oldu. Lise ders programında bazı değişiklikler yapıldı. “Bu değişikliğe göre 1938 lise programında erkekler için her kolda 29 saat olan haftalık ders toplamı aynen korunurken 28 saat olan kızlar programı 1 saat artırılmış ve böylece de kız erkek ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Bu arada deneme niteliğindeki bazı liselerde bir de Latince Kolu oluşturulmuştur. Bu kolun fen derslerinin saatlerinde indirim yapılarak Latince dersi için 5 saatlik bir zaman ayrılmıştır.”²⁸¹ Liselerde yaşanan en önemli gelişme ise IV. Milli Eğitim Şûrası'nda yapılan çalışmalar doğrultusunda liselerin öğrenim süresinin dört yıla çıkarılmasıdır.²⁸²

Liselerin dört yıla çıkarılmasından sonra Milli Eğitim Bakanlığı Liseler için yeni bir ders programı hazırladı. Ekim 1949'da valiliklere gönderilen yönetmeliğe göre dört yıllık lise programı 1949 yılından itibaren liseye girecek öğrencilerle lisenin birinci sınıflarında kalmış olanlara uygulanacaktı. Haftalık ders saati 32 saat üzerinden düzenlenmişti. Öğrenciler dördüncü sınıflarda fen ve edebiyat kollarına ayrılacaklar ve 1949 yılında ders programlarına ilave edilen resim, müzik ve sanat tarihi dersleri yerine

²⁷⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 12, s. 942.

²⁸⁰ Aynı, s. 943.

²⁸¹ Başar, a.g.t., s. 453.

²⁸² Ulus (6 Eylül 1949), s. 1; Vatan (6 Eylül 1949), s. 1.

ikinci bir yabancı dil veya öğretmeni bulunan yerlerde Latince dersini seçebileceklerdi. Günde 45 dakikalık altı ders yapılacaktı. Bunlardan dördü öğleden evvel, ikisi de öğleden sonra olacaktı. 1949 yılından itibaren liselerin birinci sınıflarında fizik, son sınıf fen şubesinde tarih, coğrafya, kimya; edebiyat şubesinde coğrafya, kimya, tabiat bilgisi dersleri okutulmayacaktı. Buna karşılık son sınıf edebiyat kolunda iki saat garp edebiyatı metinleri, üçüncü sınıfta iki saat psikoloji dersi verilecekti. Son sınıf fen kolunda ise iki saat sosyoloji, bir saat mantık dersi verilecekti. Yine edebiyat kolunda ikişer saat sosyoloji ve felsefe dersleri ve bir saat mantık dersi gösterilecekti. Programdaki en önemli değişiklik ise seminer çalışmaları konulması oldu. Buna göre liselerin üçüncü sınıfında haftada üç, son sınıfında ise altı saat yetiştirme kursları ve seminer çalışmaları yapılacaktı. Bu saatlerde özellikle öğrencilerin ileride seçecekleri meslekler doğrultusunda gelişme imkânları göz önünde tutularak çalışılacaktı.²⁸³

Liselere yönelik uygulanan güçlendirme çalışmaları nedeniyle 1946–1950 yılları arasında liselerde çok fazla sayısal gelişme olmadığı görülmektedir. 1945–1946 öğretim yılında ülke genelinde 53 lise vardı ve bu liselerde toplam 21.935 öğrenci öğrenim görmekteydi.²⁸⁴ 1949–1950 öğretim yılına gelindiğinde ise okul sayısının sadece 5 arttığı görülmektedir. 58 lisede toplam 18.257 öğrenci öğrenim görmekteydi.²⁸⁵ Liselerde yaşanan bu durgunluğun sebeplerinden biri de teknik öğrenimde yaşanan gelişmelerdir.

4.2.3. Mesleki ve Teknik Öğretim Politikası

1946–1950 yılları arasında mesleki ve teknik öğretim alanında uygulanan politika, savaş sonrası ekonominin tekrar güçlenmesi yapılan çalışmaların bir ayağı niteliğindedir. Savaş sonrasında ekonominin tüm ayaklarının tekrar canlanması için hemen her alanda nitelikli ve eğitilmiş ara elemana ihtiyaç vardı. Bu nedenle mesleki ve teknik öğretime büyük görev düşmekteydi. Ortaöğretim çağına gelmiş öğrencilerin mesleki ve teknik öğretime yönlendirilmesi, onların piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda eğitilmesi Milli Eğitim Bakanlığı'nın öncelikleri arasındaydı. Aralık 1946 tarihinde toplanan III. Milli Eğitim Şûrası'nda ağırlıklı olarak mesleki ve teknik

²⁸³ **Ulus** (3 Ekim 1949), s. 2.

²⁸⁴ MEB, **Cumhuriyet'in 50. ...**, s. 139.

²⁸⁵ Başar, **a.g.t.**, s. 485.

öğretim konularının tartışılması, Bakanlığın mesleki ve teknik öğretime verdiği önemin en somut örneğidir.

2 Aralık 1946 tarihinde çalışmalarına başlayan III. Milli Eğitim Şûrası'nın gündemindeki altı konu başlığından dördü mesleki ve teknik öğretime ayrıldı. Milli Eğitim Bakanı R. Şemsettin Sirer de Şûra'nın açılışında yaptığı konuşmada, Şûra'nın ağırlık merkezini mesleki ve teknik öğretimin meselelerinin oluşturduğunu belirterek bunun bir tesadüf olmadığını, mesleki ve teknik öğretimin hızlanan gelişmesinin bir icabı ve mantıki sonucu olduğunu söyledi.²⁸⁶

Şûra'da Mesleki ve teknik konuları görüşmek üzere şu komisyonlar oluşturuldu:

- "Ticaret ortaokulları ve liseleri komisyonu,
- Erkek sanat ortaokulları ve enstitüleri ve İstanbul Teknik Okulu komisyonu,
- Kız Teknik öğretim okulları yönetmeliği komisyonu,
- Orta ve bu derecedeki teknik öğretim okulları öğretmen ve öğreticileri ile ilgili mevzuat ayarlama komisyonu."²⁸⁷

Şûra'da mesleki ve teknik öğretime dair bazı kararlar alındı. Erkek sanat okulları ve enstitüleri ile İstanbul Teknik Okulu komisyonu, bu okulları bitirenlerin iş hayatına daha iyi hazırlanabilmelerini sağlayabilmek için atölye derslerinin saatlerinin artırılması, teorik ve mesleki derslerde de programın öngördüğü bilgi düzeyinin dışına çıkılmaması kararını aldı.²⁸⁸

Ticaret liseleri mezunlarının kendi alanlarıyla ilgili yüksek öğretim kurumlarına (Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulları, Siyasal Bilgiler Okulu ve Ekonomi Fakültesi) girebilmeleri için genel bir olgunluk sınavına tabi tutulması, ticaret liselerinin son iki sınıflarının iki kola ayrılması kararlaştırıldı.²⁸⁹ Bu kollardan biri öğrencisini mesleğe hazırlarken, diğerinin de yükseköğretime hazırlaması kararlaştırıldı. Yine ticaret

²⁸⁶ **Ulus** (3 Aralık 1946), s. 1-4.

²⁸⁷ Başar, **a.g.t.**, s. 467.

²⁸⁸ **Aym**, s. 468.

²⁸⁹ **Aym**, s. 468.

liselerinden pekiyi ve iyi derece ile mezun olan öğrencilerin aynı alandaki yükseköğretim kurumlarına lise öğrencilerine göre tercihen alınmalarının gerekli olduğu kararlaştırıldı.²⁹⁰

1946–1950 yılları arasında farklı amaçlar için yeni mesleki ve teknik okullar açıldı. 1946–1947 öğretim yılında kimya laboratuvarlarında ve kimya endüstrisinde çalışan kimya mühendisleri ve kimyagerlere yardımcı elemanlar yetiştirmek amacıyla Ankara’da Kimya Sanat Enstitüsü kuruldu. Enstitünün öğretim süresi ilkokul üzerine beş yıldır.²⁹¹ 1946–1947 öğretim yılında 26 öğrenciyle öğretime başlayan enstitünün öğrenci sayısı 1950–1950 öğretim yılında 83’e ulaştı.²⁹²

Mesleki ve teknik öğretim alanında farklı ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte açılan bir diğer okul da Pratik Sanat Okulları oldu. Endüstrinin çeşitli alanlarına çırak yetiştirmek amacıyla 1947–1948 öğretim yılında Pratik Sanat Okulları faaliyete geçti. Bu okullara, orta dereceli okullarda teorik derslerden başarı gösteremeyerek ayrılmak zorunda kalan ve sanata hevesi olan öğrencilerle ilkokul mezunlarından sanat öğrenmek isteyenler kabul edilmekteydi.²⁹³ Pratik Sanat Okulları iki devreliydi. Birinci devrenin süresi üç yıl, ikinci devrenin süresi birinci devrenin üstüne iki yıldır.²⁹⁴ Pratik Sanat Okullarında, tesviyecilik, demircilik, marangozculuk, dökümcülük, modelcilik ve motorculuk alanlarında mesleki eğitim verilmekteydi.²⁹⁵ Öğretime başladıkları 1947–1948 öğretim yılında ülke genelinde 59 Pratik Sanat Okulu açıldı ve bu okullarda 509 öğrenci öğrenime başladı. 1948–1949 öğretim yılında okul sayısı 67’ye, öğrenci sayısı ise 556’ya yükseldi. Ancak bir yıl sonra 1949–1950 öğretim yılında ise okul sayısı 61’e, öğrenci sayısı ise 522’ye düştü.²⁹⁶

Çok partili dönemde basın özgürlüğünün genişlemesi ve ülkedeki yazılı basının sayısının artması üzerine bu sektörde çalışacak nitelikli elemana ihtiyaç arttı. Bu ihtiyacı karşılamak üzere 1946–1947 öğretim yılında Ankara I. Erkek Sanat

²⁹⁰ **Aym**, s. 468.

²⁹¹ Özalp, **a.g.e.**, s. 112.

²⁹² **Aym**, s. 112.

²⁹³ **Aym**, s. 116.

²⁹⁴ **Aym**, s. 116.

²⁹⁵ **Aym**, s. 118.

²⁹⁶ **Aym**, s. 117.

Enstitüsünde bir matbaacılık bölümü açıldı. Bir yıl sonra bu şube, daha müsait atölyeleri olan Ankara II. Erkek Sanat Enstitüsüne nakledildi.²⁹⁷ Okul 16 öğrenci ile öğretime başladı. Ancak okula fazla ilgi olmadığı görülmektedir. 1949–1950 öğretim yılı sonuna kadar okuldan 13 öğrenci mezun olabildi.²⁹⁸

1946–1950 yılları arasında Erkek sanat Enstitülerinin sayısında büyük bir artış yaşandı. 1945–1946 öğretim yılında ülkede 28 Erkek Sanat Enstitüsü vardı. 1949–1950 öğretim yılına gelindiğinde ise enstitülerin sayısı iki kat artarak 60'a çıktı.²⁹⁹ Bu dönemde Kız Enstitülerinin sayısında da ciddi artış yaşandı. 1945–146 öğretim yılında ülkede 37 Kız Enstitüsü vardı. 1949–1950 öğretim yılına geldiği zaman ise Kız Enstitülerinin sayısı 48'e çıktı.³⁰⁰

1946–1947 öğretim yılında ülkede mesleki yüksek okullar, erkek teknik, kız teknik, ticaret okulları ve akşam okulları olmak üzere çeşitli türlerde toplam 244 mesleki ve teknik okul vardı. Bu okullarda okuyan toplam öğrenci miktarı ise 26.717'si kız olmak üzere 61.104 öğrenciydi.³⁰¹ 1949–1950 öğretim yılına gelindiğinde ise çeşitli türlerde mesleki ve teknik okul sayısı 275'e ulaştı. Ancak okul sayısındaki artışa rağmen öğrenci sayısının düştüğü görülmektedir. Ülke genelinde mesleki ve teknik okullara devam eden öğrenci sayısı 60.130'du.³⁰²

4.2.4. Dini Eğitim Politikası

Çok partili dönemde Milli Eğitim Politikasında yaşanan en büyük değişim kuşkusuz dini eğitime tekrar izin verilmesi oldu. Ülkede 1933 yılına kadar dini eğitim tamamen öğretimden kalkmış, imam-hatip okulları ve İlahiyat Fakültesi öğrencisizlikten kapanmıştı. Dolayısıyla dini eğitim, milli eğitim sisteminin tamamen dışına çıkartılmıştı. Zira 1924 yılından 1933 yılına kadar geçen sürede ilk ve ortaöğretimde din derslerinin kaldırılmış ve din adamı yetiştiren okullar kapanmıştı. Başta Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmak üzere, Tekke ve Zaviyelerin 1925'te

²⁹⁷ Aym, s. 123.

²⁹⁸ Aym, s. 126.

²⁹⁹ Aym, s. 51.

³⁰⁰ Aym, s. 143.

³⁰¹ Aym, s. 42.

³⁰² Aym, s. 42.

kapatılması, 1926'da şeriat hukuku yerine batı hukukunun kabul edilmesi, 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesi, aynı yıl laiklik ilkesinin anayasaya girişi gibi devrimlerin yapılması, dini eğitime olan ilginin azalmasında etkili oldu.

Çok partili döneme geçildikten sonra dini eğitimin serbest hale getirilmesi tekrar gündeme geldi. Özellikle DP, programında daha önce belirtildiği gibi laiklikle ilgili maddede, dini eğitimin serbest bırakılmasını, dini adamları yetiştirmek için imam-hatip okullarının ve İlahiyat Fakültesinin açılmasını açıkça istendi. DP'nin dini eğitimi açıkça savunması ve halkın bu konuda desteğini alması, CHP'ni de etkiledi. CHP, halkın tekrar desteğini sağlamak ve oy kaybını önlemek amacıyla dini eğitimin tekrar serbest olması yönünde adımlar atmak zorunda kaldı.

CHP içinde dini eğitim tartışmaları 1946 yılının sonlarında başladı. 24 Aralık 1946 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk gençliğine verilecek üç imanın vicdan, milliyetçilik ve din olduğunu söyledikten sonra Türk milletinin yabancı ideolojiler karşısında milli bilincin din ile takviye edilmesini ve çocuklara din eğitimi verilmesini istedi.³⁰³ Muhittin Baha Pars da yaptığı konuşmada gençlerin vicdanlarının boş bırakılması halinde zararlı dinlerin ve fikirlerin yer alacağını söyleyerek gençlerin dini eğitimden ve dini ahlaktan mahrum bırakılmamasını istedi.³⁰⁴

Başbakan Recep Peker ise verdiği cevapta, dinin Türkiye'de en asil anlamını aldığını, dinin Türkiye'de topluma zarar verici yapıdan ve dünyevi hesaplara alet edilmekten kurtarıldığını söyledi. Türkiye'de her vatandaşın ibadetini rahatça yaptığını, hiçbir baskı ve engelle karşılaşmadığını söyleyerek, ülkeye girecek zararlı fikir ve ideolojilerle mücadele etmek için de din değil milliyetçilik duygusunun gençlere verilmesi gerektiğini belirtti ve dini eğitimin verilmesine karşı çıktı.³⁰⁵ Bu tartışmalarla birlikte ilk defa CHP içinde dini eğitimi savunan milletvekilleri çıkmış oldu. Dini eğitim konusu 1947 yılından itibaren özellikle yazılı basında yoğun olarak yer almaya

³⁰³ **Ulus** (25 Aralık 1946), s. 1-4.

³⁰⁴ **Aynı**, s. 4.

³⁰⁵ **Aynı**, s. 4.

başladı. DP'ye yakınlığıyla bilinen Vatan Gazetesi, dini eğitim konusunu yakından takip ederek, bu konuda yaşanan gelişmeleri kamuoyuna düzenli olarak aktardı.

16 Ocak 1947 tarihinde başlayan CHP Parti Divanı toplantısında dini eğitim konusu gündeme geldi. Toplantı sonunda parti divanının aldığı karara göre, isteğe bağlı olmak, okul binalarını dışında kalarak her bakımdan hükümetin kontrolü altında bulunmak ana şartları içinde her nevi hususi öğretimin tâbi olduğu kanun yolundan, Milli Eğitim Bakanlığında izin alınarak Türkçe harflerle hususi mahiyette din öğretiminin düzenlenmesi hükümet yetkileri arasında görüldü.³⁰⁶

CHP Parti Divanı toplantısında alınan karar gereği çalışmalarına başlayan Milli Eğitim Bakanlığı Temmuz ayında dini eğitimle ilgili bir tebliğ yayınladı. Tebliğde yer alan Parti divanınca da onaylan dini eğitimle ilgili esaslar şunlardır:

“Medeni haklara sahip yurttaşlar 789 sayılı Maarif Teşkilatı kanununun 4. maddesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığında izin almak şartıyla, İslâm dininin esaslarını öğrenmek isteyen çocuklara bunları öğretmek maksadıyla din bilgileri dersaneleri açabileceklerdir.

Din bilgileri dersaneleri açmak isteyenler, Milli Eğitim Bakanlığında izin alınmak üzere, dersane il merkezlerinde veya merkez ilçesinin bucak ve köylerinde valilere, ilçe merkezleriyle bunlara bağlı bucak ve köylerinde açılacaksa kaymakamlara başvuracaklardır.

Din bilgileri dersanelerinde öğretmenlik etmek isteyenlerden öğretmenlik için esas olan medeni, ahlaki sıfatlara sağlık şartlarından başka tahsil ve menşe bakımından devlet okullarında öğretmenlik edebilme sıfat ve yetkisini kazanmış bulunmak yahut üniversite ve yüksek okullarla liselerden ayrılan veya bunlara denk sayılan diğer okul ve öğretim kurumlarından veyahut mülga imam ve hatip okullarından mezun olmak vasfı aranacaktır.

Dersîâm payesini veya vâiz yetkisini haiz olanlarla köy imamlığı etmiş olan veya etmekte bulunanlardan bu dersanelerde öğretim için yeterliği valiliklerce onanmış bulunanlara da öğretmenlik izni verilebilecektir.

Din bilgileri dersaneleri yurdun ancak ilkokulu bulunan yerlerinde açılacak ve bu dersanelere devam edecek çocuklarda ilkokulu bitirmiş olmak şartı aranacaktır. Bu dersanelere yazılmak, devam etmek tamamıyla yurttaşların kendi arzu ve isteklerine bırakılmıştır.

Din bilgileri dersanelerinde ancak hükümetçe onaylanmış program tatbik olunacak, bu program dışında öğretim yapılmayacak ve Türkçeden gayri bir dil öğretilmeyecektir. Bu dersanelerde hükümetçe incelenmiş ve kabul olunmuş kitaplar okutulacak, bunların dışında herhangi bir kitap ve Türk harflerinden başka harflerle yazılmış kitaplar okutulmayacaktır. Öğrencilere belletilecek kuran sureleriyle dualar Türk harfleriyle basılmış bulunacaktır.

Din bilgileri dersanelerinde tatbik edilecek programlarla okutulacak kitapların İslâm dinin mezhep ve tarikatlar üstünde müşterek olan akidelerini tanıtip telkin eder mahiyette olmasına dikkat olunacaktır. Dersane siyasi maksatların elde edilmesi için alet olarak kullanılmak istendiği veya öğretimde İslâm dininin akidelerini ve ibadetin usul ve şekillerini öğretmek amacı dışında herhangi bir faaliyete sapıldığı takdirde derhal kapatılacak ve sorumluları hakkında kanun kovuşturması yapılacaktır.

³⁰⁶ Vatan (28 Ocak 1947), 1–3.

Din bilgileri dershanelerine öğretmen yetiştirmek ve imam ve hatiplik hizmetleri için elaman hazırlamak amacıyla yurttaşlar din semineri dahi açabilirler. Seminerler ortaokul öğretimine dayanacak ve ortaokul mezunlarına 5, lise mezunlarına ise 2 yıllık öğretim verecektir. Din bilgileri dershanelerinde olduğu gibi seminerlerde de Milli Eğitim Bakanlığınca onanmış programlar uygulanacak ve bu Bakanlıkça onananlardan başka kitap okutulmayacaktır.³⁰⁷

Tebliğ incelediği zaman iki önemli nokta dikkati çekmektedir. Birincisi Tebliğde yer alan esaslarla dini eğitim sıkı bir denetim altına alınmıştır. Dini eğitimin herhangi bir şekilde irticai bir niteliğe bürünmesinden çekinildiği için dini eğitim tamamıyla devlet kontrolüne alınmış olmasıdır. İkincisi ise eğitim ve öğretim birliğinin bozulmasını engellemek ve harf devriminin tehlikeye düşmesini önlemek için dini eğitimin Türkçe harflerle yapılmasına ve eğitimin Türkçe ile verilmesi saptanmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığının dini eğitim için hazırladığı kitabın içeriği de birkaç ay içinde belirlendi. Din bilgileri dershanelerinde okutulacak kitabın içinde Kuran'dan bazı seçme ayetlerin ve bazı seçme surelerin tercümeleleri, Yunus Emre Divanından, Süleyman Çelebi'nin Mevlüdünden, Mevlana'nın Mesnevisinden, Sadi'nin Gülüstan ve Bostanından, Câmi'nin Nefahatülünsünden, Mehmet Akif'in manzumelerinden ve Kısası Enbiyadan parçalar bulunacaktı.³⁰⁸

Şubat 1948'de CHP, dini eğitimi ile ilgili bir komisyon topladı. Komisyon yaptığı görüşmeler sonucunda ilkokulların son iki sınıfında seçmeli din dersi konulmasını, ortaokul mezunu gençlerden imam ve hatip yetiştirilmesini, Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde birer İlahiyat Fakültesi açılmasını prensip olarak kabul etti.³⁰⁹ Komisyonun aldığı kararlar, CHP Grubu'nda da tartışılarak kabul edildi.³¹⁰

Dini eğitim alanında birbiri ardına önemli adımlar atılırken muhalefetten de CHP'ye eleştiriler oldu. Muhalefetin sesi konumunda olan ve DP'ye yakınlığıyla bilinen Vatan gazetesinde yazdığı bir yazıda Mümtaz Faik Fenik,

“... Din meselesi, ne sade Halk Partisinin inhisarındadır; ne de bu iş, sadece parti grubunun dört duvarı arasında ebediyen mistik mahiyetini muhafaza edip kalacaktır.
... Şimdiye kadar din meselesi, ıslah edilerek tatbik edilemediği için cezri bir şekilde kökünden silinerek bir tarafa bırakılmış ve bu yüzden Türk cemiyeti, en emin

³⁰⁷ **Vatan** (3 Temmuz 1947), s. 1–3; **Ulus** (3 Temmuz 1947), s. 3.

³⁰⁸ **Ulus** (4 Ekim 1947), s. 2.

³⁰⁹ **Vatan** (18 Şubat 1948), s. 1–3.

³¹⁰ **Ulus** (20 Şubat 1948), s. 1–3.

dayanaklarından birini kaybetmek tehlikesine uğramıştır... Eğer din bazı zamanlarda irticaa dönmüşse, gerilik unsuru halinde önümüze dikilmişse, onu derhal fırsat arayanlardan, tahrikçilerden kurtarmak ve en temiz kaynaklarına irca etmek bu cemiyetin vazifesidir, borcudur. Fakat dini bir bahane ile kökünden koparıp atamayız.”³¹¹

diyerek CHP’yi eleştirdi.

CHP grup kararının ardından ilkokullarda okutulacak din derslerinin içeriği de belli olmaya başladı. Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, Ulus gazetesine verdiği beyanatta din dersinin içeriğini açıkladı. Başkanın açıklamasına göre, İlkokullarda okutulacak din derslerinde İslâm dininin itikat, ibadet ve ahlâkına dair şeyler okutturulacaktır.³¹² Milli Eğitim Bakanlığı çalışmalarını 13 Aralık 1948 tarihinde tamamlayarak İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Erzurum ve Diyarbakır’da birer İmam-Hatip kursu açılmasını kararlaştırdı.³¹³

Ocak 1949’da kurulan Şemsettin Günaltay Hükümeti’nin programında da dini eğitim konusu şöyle yer aldı:

“Türk inkılâbının ana prensiplerini titiz bir itina ile savunmakta devam edeceğiz. Bütün diğer hürriyetler gibi vatandaşın vicdan hürriyetini de mukaddes tanırız. Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için gereken imkânları hazırlayacağız. Fakat lâiklik prensibinden ayrılmamıza asla imkân tasavvur edilmemelidir. Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Dinin siyasete ve şahsi menfaatlere alet edilmesine de müsamaha etmeyeceğiz. Bu konuda alınmasını gerekli sayacağımız tedbirleri yüksek tasvibinize sunmakta tereddüt etmeyeceğiz.”³¹⁴

15 Şubat 1949 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı’nın genelgesiyle ilkokullara ders saati dışında, velilerin isteğine bağlı olarak din dersi konuldu. Genelgeye göre; din dersi haftada bir saat olarak velilerin isteğiyle verilecekti. Bu dersin sınıf geçmeyle bir ilgisi olmayacaktı. Dersin kitabı ise doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı’na basılacaktı.³¹⁵

Mart ayına gelindiği zaman açılan İmam-Hatip kurslarının sayısı 12’yi buldu.³¹⁶ CHP grubunda açılması kararlaştırılan İlahiyat Fakültesi için gerekli olan hukuksal

³¹¹ Mümtaz Faik Fenik, “Din ve İrtica”, **Vatan** (21 Şubat 1948)

³¹² **Ulus** (24 Ekim 1948), s. 2.

³¹³ **Ulus** (14 Aralık 1948), s. 1–3.

³¹⁴ Dağlı, **a.g.e.**, s. 150.

³¹⁵ Doğan Duman, **Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslâmcılık** (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1997), s. 137.

³¹⁶ **Ulus** (8 Mart 1949), s. 1.

düzenleme Haziran 1949'da yapıldı. 4 Haziran 1949 tarihinde Mecliste yapılan görüşmelerde Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir İlahiyat Fakültesinin açılmasına dair kanun tasarısı kabul edildi.³¹⁷ İlahiyat Fakültesinin kurulmasından sonra da yüksek okul düzeyinde yeni okulların açılması çalışmalarına devam edildi. İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ömer Celâl Sarc Vatan gazetesine verdiği bir demeçte, İstanbul üniversitesinde Edebiyat Fakültesine bağlı bir İslâm İlimlerini Araştırma Enstitüsüyle Hukuk Fakültesine bağlı İslâm Hukuku Enstitüsü kurulacağını açıkladı.³¹⁸

Yapılan çalışmalar sonucu dini eğitim tekrar milli eğitim sistemi içine girdi. Hiç kuşkusuz CHP'nin dini eğitim konusunda bu kadar radikal kararlar alarak önemli adım atmasında DP'nin izlediği politikanın büyük rolü oldu.

4.2.5. Öğretmen Yetiştirme Politikası ve Öğretmenlerin Sosyal Durumları

Çok partili döneme geçildikten sonrada CHP hükümetlerinin uyguladığı öğretmen yetiştirme politikasında önemli çalışmalar oldu. Köy Enstitüleri yine hükümetlerden ve Milli Eğitim Bakanlarından büyük destek gördü. Ancak muhalefetin ve özellikle DP'nin Köy Enstitülerine karşı yoğun eleştirileri üzerine Köy Enstitüleri hakkında bazı yasal düzenlemeler yapıldı. Ancak köylülerin eğitiminde Köy Enstitüleri yine başat bir rol üstlenmeye devam etti. Öğretmen yetiştirmede yaşanan en önemli yenilik "Eğitim Enstitüleri"nin kurulması oldu. Ortaöğretimde yaşanan gelişmeler ve ortaöğretimin artan önemi üzerine ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu nitelikte ve donanıma sahip öğretmenler yetiştirmek için Eğitim Enstitüleri kuruldu. Bu dönemde öğretmenlerin özlük haklarında, maaş alma usullerinde de önemli değişiklikler oldu. DP'nin yoğun muhalefeti ve halkın tepki göstermesi üzerine Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin durumlarında bazı iyileştirmeler yapıldı.

1946–1950 yılları arasında öğretmen yetiştirme politikasının en önemli ayağı hiç kuşkusuz Köy Enstitüleri oldu. DP, parti programında bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve seviyeye sahip olmalarını isteyerek ilkokul öğretmenleri arasında farklı

³¹⁷ **Ulus** (5 Haziran 1949), s. 1–3.

³¹⁸ İslâm İlimlerini Araştırma Enstitüsü, İslâm dininin tarih, felsefe ve diğer esaslarını tetkik edecek; İslâm Hukuku Enstitüsü ise İslâm hukukunu cihan hukuk nizamı içinde ve mukayeseli bir surette tetkik edecekti. **Vatan** (6 Nisan 1950), s. 1.

zümreler yaratılmasına karşı çıkmıştı. DP, kuruluşundan 1950 yılında iktidara gelene kadar ilke olarak Köy Enstitülerine hep karşı çıktı. Ancak CHP, Köy Enstitülerini çok partili dönemde de savundu ve önemini sık sık vurguladı. Köy Enstitülerinin kuruluş amacını ve önemini 1947 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi görüşülürken Milli Eğitim Bakanı R. Şemsettin Sırer şu sözlerle dile getirdi:

“... Köye göndereceğimiz öğretmende hangi vasıfları istiyoruz? Bu öğretmende iki esaslı vasıf arıyoruz. Birincisi memnun adam olması, hayatından işinden memnun adam olması, Tecrübeler bize göstermiştir ki, içinden çıktığı aile ile, kuracağı aile köye bağlı olan insan, hatıralarıyla, bir takım lezzetleriyle şehre bağlı olmayan insan, ömrünün sonuna kadar memnun ve müsterih köyde kalır ve hizmet eder. Köye göndereceğimiz öğretmende aradığımız ikinci vasıf şudur: O köy realitesine intibak edebilmelidir, mukadderini köyde yaşayan vatandaşlarıyla birleştirebilmelidir, çocuklarını okuttuktan başka, köylünün de mürşidi, rehberi olabilmelidir. Bu vasıflara sahip adamı şehirde kurduğumuz mekteplerde değil, köyün ortasında, köy realitesine uygun olarak kurduğumuz müesseselerde yetiştirebiliriz. Eğer köylü çocuğunu alır, bu türlü müesseselere getirir ve bu türlü müesseselerin şartları içinde yetiştirir, ondan sonra yine köye gönderirsek bu öğretmen hayatından memnun ve müsterih hizmet edecek adam olur. Köye intibak eder. Köy meselelerini kendi meseleleri bilir, mukadderini köylü vatandaşlara bağlar ve tam Türk köylünün muhtaç olduğu hoca olur. Bu düşünce Cumhuriyet maarifini, köy enstitülerini kurmaya sevk etmiştir...”³¹⁹

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir yandan yirmi sekiz bine yaklaşan okul ihtiyacını karşılamak için Köy Enstitüsü mezunlarının sayısı artırılmaya çalışırken diğer yandan da Köy Enstitülerinin eğitim kalitesinin artırılması için gerekli tedbirler alındı. 1948 yılında alınan bir kararla Köy Enstitülerinin öğretim süresi altı yıla çıkarılması kararlaştırıldı.³²⁰ Ancak bu karar uygulamaya konulamadı ve Köy Enstitülerinin öğretim süresi beş yıl olarak devam etti. Artan köy öğretmeni ihtiyacını karşılamak için 1948 yılında bir Köy Enstitüsü daha açıldı. 18 Kasım 1948 tarihinde Van’da “Erciş Köy Enstitüsü” açıldı.³²¹ Böylece Köy Enstitüsü sayısı 21’e yükseldi.

Çok partili dönemde ses getiren Köy Enstitüleri için yapılan bir çalışma da Hasan Ali Yücel’in Bakanlığı sırasında Köy Enstitüleri için öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü’nün kapatılmasıdır. 1946–1947 öğretim yılı sonunda toplanan Müdürler Komisyonu aynı nitelikte başka okullar olduğu gerekçesiyle enstitünün kapatılmasına karar verdi.³²² Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünün kapatılmasından sonra bu okulun öğrencilerinin bir bölümü Gazi Eğitim

³¹⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8. Devre, Cilt 3, s. 460.

³²⁰ **Ulus** (27 Temmuz 1948), s. 1.

³²¹ **Ulus** (19 Kasım 1948), s. 1.

³²² Başar, **a.g.t.**, s. 459

Enstitüsü Pedagoji Bölümüne, bir bölümü de 1945–1946 öğretim yılında öğretime başlamış bulunan Tarım Aletleri ve Makine Yüksek Okuluna yerleştirildi. Pedagoji Bölümüne girmek isteyip de kontenjan dolduğu için giremeyen, gönderildikleri Tarım Aletleri ve Makine Yüksekokulunda da okumak istemeyen Yüksek Köy Enstitülü öğrenciler köy ilkokullarına öğretmen olarak tayin edildi. Bu haksız karar daha sonra Tahsin Banguoğlu'nun Milli Eğitim Zamanında düzeltilerek isteyen öğrencilerin tekrar Gazi Eğitim Enstitüsünün Pedagoji Bölümüne kayıtlarının yapılması kararlaştırıldı.³²³

Köy öğretmeni ihtiyacını karşılayan önemli bir diğer kurum Köy Eğitimleri kursuydu. Köy Eğitimleri kursu aynı zamanda Köy Enstitülerinin de temelini, ilk örneğini oluşturmaktaydı. Köy Enstitüleri öğretmen ihtiyacını karşılayamadığı için Köy Eğitimleri kursları da devam etti. Ancak eğitimlerden istenilen verimin alınmadığı gerekçesiyle 1947 yılından itibaren eğitim kursu açılmadı ve görev yapan eğitimler de zamanla tasfiye edildi.³²⁴ Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu 1950 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken mecliste yaptığı konuşmada köy eğitimleri hakkında şunları söyledi

“köy ilkokullarımızda yüksek malumunuz olduğu gibi kısmen eğitimlerle çalışıyoruz. Eğitimlerden mühim bir kısmı verimli olmakta ise de, bir kısmı verimsiz kalmıştır. Son iki yılda iki bin eğitimci işten ayrılmış bulunuyor. Eğitim sayısı, 8500'den 6500'e düşmüştür. Vilayetlerde kurulan komisyonlar eğitimcilerin çalışmalarını gözden geçirmiş, bunlardan iyi çalışmayan bir kısmı vazifeden ayrılmış bulunmaktadır. Bu nispette üç sınıflı köy ilkokullarımız da ayrılmaktadır. Buna mukabil beş sınıflı köy ilkokullarımız artmaktadır.”³²⁵

Köy eğitimlerinin tasfiye edilmesi sonucu ülke genelinde öğretmenli beş sınıflı köy ilkokullarının sayısı arttı ve köylerde daha kaliteli eğitim verilmesi yolunda önemli bir adım atılmış oldu.

1946–1950 yılları arasında ilköğretimde görev yapan öğretmenlerin sayısında büyük bir artış görülmektedir. Köy Enstitülerine verilen önemin neticesinde köylerde okul ve dolayısıyla da öğretmen sayısında hızlı bir artış yaşandı. 1945–1946 öğretim yılında köylerde 17.608 öğretmen, şehirlerde 9709 öğretmen görev yapmaktaydı.³²⁶ Görev yapan öğretmenlerin sayısı 1949–1950 öğretim yılına gelindiğinde %35 gibi

³²³ Aym, s. 460.

³²⁴ Başar, a.g.e., s. 461.

³²⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 24, s. 849.

³²⁶ MEB, 1923-1980..., s. 8-9.

büyük bir artışla köy ilkokullarında 23.784'e çıktı. Şehirlerde görev yapan ilkokul öğretmenleri sayısı ise dört yılın sonunda köylere göre daha düşük düzeyde kalarak yaklaşık %12'lik bir artışla 11.038'e yükseldi.

Ortaöğretimin artan önemi ve ortaöğretimde yaşanan gelişmeler, ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmenlerin yetiştirilmesi için yeni bir politika belirlenmesine neden oldu. Ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip ve daha donanımlı öğretmenlerin yetiştirilmesi için yeni bir öğretmen yetiştirme politikası izlenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıktı. Ortaöğretime öğretmen yetiştirecek yeni öğretmen okulları açılması için Milli Eğitim Bakanlığı çalışmalarına başladı. 18 Eylül 1946 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Sirer, Ulus gazetesine verdiği beyanatta mevcut 11 şehir öğretmen okulunun dördünün 1946–1947 öğretim yılında, geriye kalanların ise Eylül 1948'de eğitim enstitüsü haline geleceğini açıkladı.³²⁷ Bakan açıklamasında Eğitim Enstitülerine lise mezunları ve şehir ilköğretmen okulu mezunlarının alınarak iki yıllık bir eğitimden sonra ortaokulların müzik, resim, beden eğitimi ve yabancı dil derslerinin dışında kalan derslerini okutabilecek donanıma sahip öğretmenlerin yetiştirileceğini açıkladı.³²⁸ Eğitim Enstitüleri III. Maarif Şurası'nda da konuşuldu. Oluşturulan bir komisyon Eğitim Enstitüleri hakkında çalışmalarını tamamlayarak ortaöğretime öğretmen yetiştirmek için Eğitim Enstitüleri kurulması kararını aldı.³²⁹

Mevcut öğretmen okulları yüksek dereceli birer Eğitim Enstitüsü haline dönüştürülecekti. Eğitim Enstitüleri mecliste de tartışma konusu oldu. 1947 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken bazı milletvekilleri Eğitim Enstitülerini eleştirerek ortaöğretimde bir öğretmenin birden fazla derse girmesinin sakıncalı olduğunu, bu durumun eğitim kalitesini düşüreceğini ileri sürdüler. Bu eleştirilere cevap veren Bakan Sirer ise yaptığı açıklamasında Eğitim Enstitülerinde öğretmenlerin çeşitli dallarda ders okutabilecek adam olarak yetiştirildiği ve öğretmenlerin öğrencileriyle yeteri kadar ilgilendikleri zaman başarılı olacaklarını söyledi. Bakan Sirer, ortaokul öğretmenlerinin bir dalın ya da sınırlı bir dalın öğretmeni olarak kaldıkları takdirde sınırlı bir insan olarak öğrencilerine yeteri kadar yararlı

³²⁷ **Ulus** (19 Eylül 1946), s. 1.

³²⁸ **Aynı**, s. 1.

³²⁹ **Ulus** (11 Aralık 1946), s. 1.

olamayacaklarını, oysa tek bir öğretmenin daha fazla mesaisini belirli bir grup öğrenciye vermesi durumunda başarı şansının daha yüksek olacağını belirtti.³³⁰

18 Eylül 1946 tarihinde Eğitim Enstitülerinin açılması kararı alındıktan sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü ile Necati Bey Eğitim Enstitüsü yeni bir anlayışla 1946–1947 öğretim yılından itibaren Eğitim Enstitüsü haline getirildi. Bu okulların yeni durumlarına göre birinci sınıflarına öğrenciler Eğitim Enstitüsü öğrencisi olarak alındı ve Orta Öğretmen Okulu da tasfiye edildi.³³¹ 1946–1947 öğretim yılında İstanbul Eğitim Enstitüsü³³² 1948–1949 öğretim yılında da Adana Eğitim Enstitüsü açıldı.³³³

Mesleki ve Teknik Öğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirmek için kurulan okullar orta dereceli öğretmen okullarıydı. Ancak değişen şartlar bu okullarda bazı değişikliklerin olmasına neden oldu. 1946 yılında Talim ve Terbiye Kurulu aldığı bir kararla Erkek Meslek Öğretmen Okulu yüksek okul haline getirilerek Erkek Teknik Öğretmen Okulu adını aldı.³³⁴ Okulun süresi dört yıla çıkarıldı. Okul, erkek orta sanat, yapı sanat ve sanat enstitülerine öğretmen yetiştirecekti. 1947–1948 öğretim yılında Kız Teknik Öğretmen Okulu'nda da değişikliğe gidilerek okul dört yıllık yüksek okul haline getirildi.³³⁵

Orta dereceli öğretmen okullarında yapılan düzenlemeler ve Eğitim Enstitülerinin açılmasından sonra görev yapan öğretmenlerin sayısında da önemli artış yaşandığı görülmektedir. 1945–1946 öğretim yılında ortaokullarda 3.341 öğretmen görev yapmaktaydı. 1950–1951 öğretim yılında ise bu sayı 3.871'e yükseldi.³³⁶ 1945–1946 öğretim yılında liselerde 1.283 öğretmen görev yapmaktaydı. 1950–1951 öğretim yılına gelindiğinde ise bu sayı 1.424'e yükseldi.³³⁷

³³⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, 8. Devre, Cilt 3, s. 463–464.

³³¹ Başar, **a.g.t.**, s. 465.

³³² **Ulus** (19 Eylül 1946), s. 1.

³³³ **Ulus** (22 Temmuz 1947), s. 1.

³³⁴ Başar, **a.g.e.**, s. 466.

³³⁵ **Aym**, s. 466.

³³⁶ MEB, **Cumhuriyet'in 50. ....**, s. 92.

³³⁷ **Aym**, s. 134.

Öğretmen yetiştiren kurumlarda gerekli düzenlemeler yapılırken öğretmenlerin sosyal durumlarında ve özlük haklarında da önemli iyileştirmeler yapıldı. Özellikle Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin özlük haklarında muhalefetine yoğun eleştirileri sonucunda önemli düzenlemeler yapıldı.

Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin karşılaştığı en büyük sıkıntılardan biri ekonomik sıkıntıydı. Enstitüden mezun olan öğretmenlere az miktarda maaş veriliyordu. Öğretmenler geçimlerini köy okulunun çevresinde kendisine verilecek belirli miktardaki toprağı işleyerek karşılamaya çalışıyordu. Ancak bu durumun bazı zorlukları vardı. Öğretmen hem öğrencilerini yetiştirmek hem de geçimini sağlamak zorundaydı. Bu durum öğretmenler için büyük sıkıntıya neden oluyordu. Üstelik öğretmenlere tahsis edilen toprak öğretmenle köylüler arasında soruna neden oluyordu. Bu durumu muhalefetin yoğun eleştirisine oldu. DP Genel Başkanı Celal Bayar 5 Ekim 1947 tarihinde Erzurum'da yaptığı bir konuşmada enstitü mezunu öğretmenlerin de devletten maaş alarak esas işleri öğretmenlikle uğraşmaları gerektiğini söyledi.³³⁸ Hükümet bu konuda gerekli adımları attı ve 4 Eylül 1947 tarihinde çıkarılan bir kanunla Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin aylıkları 100 liraya çıkartıldı. Ayrıca bu aylıklarına her üç yılda bir 10 lira zam yapılması kararlaştırıldı. Yapılan bu düzenlemeden sonra 24 Mayıs 1948 tarihinde çıkarılan başka bir kanunla Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin okul binası yapımında, okul bahçesinin kuruluşunda çalışma yükümlülüğü kaldırıldı.³³⁹

Bu kanunla birlikte köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin durumlarında düzelme yaşanırken aynı zamanda kendilerine daha fazla eğitime vermeleri sağlandı. Kanun aynı zamanda köylerde toprak istimlâkini kaldırdığı için köylülerle devletin dolayısıyla öğretmenlerin karşı karşıya gelmesi önlenmiş oldu.

Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin özlük haklarında yapılan en önemli düzenleme, 26 Aralık 1949 tarihinde çıkarılan bir yasa ile Köy Enstitüsü mezunu

³³⁸ **Ulus** (5 Ekim 1947), s. 5.

³³⁹ MEB, **Kanunlar...**, s. 118-123.

öğretmenlerin de düzenli maaş almaya başlaması³⁴⁰ böylece enstitü mezunu öğretmenlerle diğer öğretmenler arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasıdır.

4.2.6. Yüksek Öğretim Politikası

Çok partili dönemde yüksek öğretim alanında yapılan en önemli değişiklik, 1946 yılında yeni bir Üniversite Kanunu çıkarılarak üniversitelere idari özerklik verilmesi oldu. Üniversitelere özerklik verilmesi konusu DP kurulur kurulmaz DP'lilerin gündeme getirdikleri ilk konulardan biri idi. Yeni bir üniversite kanununa yönelik çalışmalar Şubat 1946'da başladı. Çalışmaların başladığının kamuoyu tarafından duyulması üzerine de DP'nin kurucularından Prof. M. Fuad Köprülü, Vatan gazetesinde "Üniversiteye Muhtariyet" isimli bir yazı dizisine başladı. Köprülü, yazılarında üniversitelerin içinde buldukları koşulları şiddetle eleştirerek 1933 Üniversite reformunun başarıya ulaşmadığını ileri sürdü. 23 Şubat 1946 tarihinde yazdığı makalesinde üniversitelerle ilgili ciddi eleştirilerde bulundu. Köprülü'ye göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında fen ve edebiyat fakültelerine gereğinden fazla Alman profesör getirildi. Yerli profesörler gelişigüzel şekilde tayin edildiler ve bunların yanlarına da gelişigüzel muavinler, tercümanlar, asistanlar verildi. Üniversitelerde eğitime yönelik hiçbir plan, tayinlerde hiçbir ölçü yoktu. Yabancı hocalara yüksek maaş verilirken yerli hocalara çok cüzi miktarlarda maaşlar verildi. Bazı Alman hocalar, yetenekli genç asistanları çekemeyerek onları kadrolardan çıkardı.³⁴¹

Ayrıca üniversite kadrolarında muhafazakâr bir yapı hâkimdi. Yeteneksiz hocalar hatır gönül işleriyle adam alıyorlardı. Bu nedenle de yetenekli genç asistanlar kadrolarda yer alamıyordu.³⁴²

Köprülü'nün üniversitelere yönelttiği bir diğer eleştiri 1933 Üniversite Reformu için Türkiye'ye davet edilen Prof. A. Malche'nin siyasi bir kimliğe sahip olduğu ve bu görev için uygun bir isim olmadığıdır. Köprülü, 1933'te yapılan üniversite reformundan sonra üniversitelerde yapılacak çalışmaların oldukça abartıldığını belirterek bir süre

³⁴⁰ **Aynı**, s. 124–128.

³⁴¹ M. Fuad Köprülü, "Üniversiteye Muhtariyet II", **Vatan** (23 Şubat 1946), s. 3.

³⁴² **Aynı**, s. 3.

sonra iddia edilen hiçbir vaadin gerçekleşmediğini söyledi.³⁴³ Köprülü'nün makalelerindeki en sert eleştirisi ise 1933 reformundan sonra üniversitelere verilen özerkliğin kaldırıldığı, Milli Eğitim Bakanlarının üniversite ve yükseköğretim üzerinde büyük hâkimiyet kurmasıdır. Köprülü'ye göre Bakanların yükseköğretim üzerindeki hâkimiyetleri üniversitelere büyük darbe vurdu. Üniversiteler bu yüzden plânsız, üretimden yoksun ve kendilerini yenileyemeyen kurumlar haline geldi. Bu nedenle üniversitelerin ciddi bir reforma ve özerkliğe ihtiyaçları vardı.³⁴⁴

Prof. Köprülü'nün eleştirdiği bazı konuda haklılık payı vardı. Kanuna yönelik çalışmalarda zaten bu aksaklıkların giderilmesi üzerinde yoğunlaştı. Üniversitelere yönelik çalışmaların sonunda yeni Üniversite Kanunu Mayıs ayında meclise geldi. Mecliste yapılan görüşmelerden sonra 12 Haziran 1946 tarihinde kabul edildi. Niğde Milletvekili Avam Galanti'nin teklifi üzerine kanuna üniversite profesörlerinin üç yabancı dil bilmeleri şartı getirildi.³⁴⁵

1946 Üniversite Reformunun temel amacı “görev ve sorumluluğu, bütün üniversite öğretim üyeleri arasında paylaşmak, geniş bilgi ve uzmanlığa dayanan bu işin ağır sorumluluğunu rektörlüğün ve Bakanlığın üzerinden kaldırarak daha geniş ve kuvvetli bir temele dayandırmaktır. Böylece işlerde çabukluk ve uzmanlık sağlanmış; bunun doğal bir sonucu olarak da üniversite öğretim mesleği kendi yapısına uygun esaslara bağlanmış olacaktır.”³⁴⁶

Kabul edilen 4936 sayılı Üniversite Kanunu ile üniversite anlayışında önemli değişiklikler oldu. Kanunla birlikte;

- Üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik verildi,
- Üniversiteler, özerkliğin gereği olarak kendi seçtikleri yöneticilerin denetimine verildi.
- Üniversitelerde demokratik bir yapı oluştu. Daha çok kurullar yetkili kılındı.

³⁴³ M. Fuad Köprülü, “Üniversiteye Muhtariyet III”, *Vatan* (26 Şubat 1946), s. 2.

³⁴⁴ *Aynı*, s. 2.

³⁴⁵ *Ulus* (12 Haziran 1946), s. 1; *Vatan* (13 Haziran 1946), s. 1.

³⁴⁶ Aydoğan Ataüenal, *Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler* (Ankara: MEB, 1993), s. 57.

- Üniversitelerin görevleri ayrıntılı olarak belirlendi.
- Üniversite öğretim mesleği bir uzmanlık işi olarak kabul edildi.
- Öğretim üyeliği bir meslek olarak görüldü ve doçentlik öğretim mesleğinde ilk basamak kabul edildi.
- Doçent, profesör ve ordinaryüsler birlikte çalışma imkânına kavuştu.
- Asistanlık öğretim üyeliğinin doğal kaynağı olarak kabul edildi.
- Öğretim elemanlarına güvence getirildi.
- Üniversitelerden mezun olacak uzmanları mesleğe bağlayıcı tedbirler alındı.
- Programlar ansiklopedik bilgi yığını olmaktan çıkarıldı.
- Üniversitelerin yüksek bilim öğretmek ve uzman yetiştirilmesi yanında, yeni buluşlar yapması ve yayınlarda bulunması, uluslar arası benzer kurumlarla işbirliği yapmasına imkân tanındı.
- Senato kararı ile fakülte, enstitü, yüksek okul ve araştırma merkezlerine tüzel kişilik verildi.³⁴⁷

Üniversite Kanunu ile birlikte üniversiteler özerkliğe kavuştu ve daha kaliteli hizmet verme yolunda önemli bir engeli aştı. Üniversite Kanunu aynı zamanda demokrasinin üniversitelere yayılmasını sağlayarak ülkede demokrasinin gelişmesine önemli katkı sağladı

Çok partili dönemde yüksek öğretimde Üniversite Kanunu'nun dışında yapılan en önemli düzenleme üniversitelerde yer alan, yaz dönemlerinde erkek öğrencilerin eğitim aldıkları "Üniversite Talim Alayları"nın Aralık 1946'da alınan bir kararla kaldırılmasıdır.³⁴⁸

³⁴⁷ Milli Eğitim Bakanlığı, **Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim** (Ankara: MEB, 1998), s. 103; Üniversiteler Kanunu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. MEB, **Kanunlar...**, s. 219-245; İsmail Kaplan, Ankara'da bulunan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin bilinçli olarak Ankara Üniversitesi dışında bırakıldığını böylece fakültenin Üniversite Kanunu ile üniversitelere tanınan özerklikten yararlanmasının engellendiğini söylemektedir. Kaplan'a göre bu ayrımcılığın nedeni, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim kadrosunda sol eğilimli bir grubun bulunmasıydı. Nitekim aralarında Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes gibi öğretim üyeleri kısa süre içinde solculukla suçlanarak görevlerinden ayrıldılar. Kaplan, **a.g.e.**, s. 200.

³⁴⁸ **Vatan** (6 Aralık 1946), s. 1.

Bu dönemde Ankara Üniversitesi'nde önemli düzenlemeler yapılarak Üniversitenin bütünlüğü sağlandı. 4 Temmuz 1946 tarihinde Hukuk, Dil Tarih ve Coğrafya ve Fen Fakülteleri Ankara Üniversitesi adı altında toplandı ve Ankara Üniversitesi resmen kuruldu. 30 Haziran 1948 tarihinde Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün adı Ziraat Fakültesi,³⁴⁹ 23 Mart 1950 tarihinde de Siyasal Bilgiler Okulu'nun adı Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak değiştirilerek Ankara Üniversitesi'ne katıldı.³⁵⁰

1946–1950 yılları arasında yüksek öğretimde önemli bir artışın yaşandığı görülmektedir. Ankara Üniversitesi'nde 1945–1946 öğretim yılında 4.555 öğrenci öğrenim görmekte ve 293 öğretim üyesi görev yapmaktaydı.³⁵¹ 1950–1951 öğretim yılına gelindiği zaman ise öğrenci sayısı yaklaşık %50 artarak 6.814'e ve öğretim üyesi sayısı da büyük bir artışla 551'e ulaştı.³⁵² İstanbul Üniversitesi'nde Ankara Üniversitesi'ne göre daha az bir artış yaşandığı görülmektedir. 1945–1946 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi'nde 9.812 öğrenci öğrenim görmekte ve 523 öğretim üyesi görev yapmaktaydı. 1950–1951 öğretim yılına gelindiği zaman ise 11.591 öğrenci öğrenim görmekte ve 642 öğretim üyesi görev yapmaktaydı.³⁵³ İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ise aynı dönem içinde öğretmen sayısında az bir artış yaşanırken öğrenci sayısında büyük bir artış yaşandığı görülmektedir. 1945–1946 öğretim yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 907 öğrenci öğrenim görmekte ve 156 öğretim üyesi görev yapmaktaydı. 1950–1951 öğretim yılında ise 1.466 öğrenci öğrenim görmekte ve 214 öğretim üyesi görev yapmaktaydı.³⁵⁴

---

³⁴⁹ MEB, **Kanunlar...**, s.

³⁵⁰ **Ayn**, s.

³⁵¹ MEB, **Cumhuriyet'in 50. ....**, s. 272.

³⁵² **Ayn**, s. 272. bu artışta Siyasal Bilgiler ve Ziraat Fakültelerinin Ankara Üniversitesi'ne katılmalarının payı büyüktür.

³⁵³ **Ayn**, s. 275.

³⁵⁴ **Ayn**, s. 276.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1950–1960)

1. DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELMESİ VE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASINDA YAŞANAN DEĞİŞİM

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri oyların büyük çoğunluğunu alan DP büyük bir farkla kazandı. DP, oyların % 53,35’ini alarak meclisteki 408 sandalyenin sahibi olurken CHP ise % 39 oy alarak meclisteki sandalyelerin ancak 69’unu kazanabildi.³⁵⁵ DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’de yeni bir dönem başlamış oldu. 27 yıl aralıksız süren Tek Parti İktidarı fiilen sona erdi. DP iktidarıyla birlikte ekonomiden siyasete kadar her alanda Türkiye önemli değişim geçirmeye başladı. Hiç kuşkusuz yaşanan bu değişim izlenen Milli Eğitim Politikasına da yansdı.

Liberal dünya görüşüne sahip DP’nin kuruluşundan itibaren en büyük korkusu ve düşmanı doğal olarak komünizm oldu. Özel sermaye ve liberalizm karşıtı olan komünizm ideolojisine karşı mücadele DP’nin tüm politikalarının oluşmasında önemli bir rol oynadı. Komünizm korkusu ve düşmanlığı DP’nin izlediği Milli Eğitim Politikasında açıkça hissedildi. DP, iktidara geldikten sonra kurduğu ilk hükümetin programında komünizmle her alanda mücadeleye kararlı olduğunu açıkça ilan etti.³⁵⁶ Komünizmle mücadelenin eğitimle ilgili bölüme de açıkça yansdığı görülmektedir. Eğitimle ilgili bölümde özellikle milli ve manevi değerlere vurgu vardır. Programda eğitimle ilgili şu görüşlere yer verildi:

“Maarif işlerimize gelince,

Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlâkı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevî kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevî ve insanî kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz...”³⁵⁷

Hiç kuşkusuz eğitim politikasında milli ve manevi değerlere bu kadar güçlü vurgu yapılmasının nedeni komünizm tehlikesine karşı mücadele etme isteğinden

³⁵⁵ Eroğul, **a.g.e.**, s. 83.

³⁵⁶ I. Menderes Hükümetinde komünizmle mücadele şu sözlerle vurgulanmıştır: “İrticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz.” Dağlı, **a.g.e.**, s.

³⁵⁷ **Aym**, s. 161.

kaynaklanmaktadır. Komünizme karşı eğitim politikasında milli ve manevi değerlerin önemine yapılan vurgu II. Menderes Hükümeti programında da vardır.³⁵⁸

DP'nin komünizmle mücadelede aldığı kesin tavır Milli Eğitimi Bakanlığı'nın uygulamalarında net bir şekilde yer aldı. Özellikle DP'nin en uzun süre Milli Eğitim Bakanı olan ve bir anlamda DP'nin Milli Eğitim Politikasını belirleyen Tevfik İleri, Bakan olduğu dönemlerde komünizmle yoğun bir mücadele içinde oldu.³⁵⁹ 11 Ağustos 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri, 15 Ağustos 1950 tarihinde gazetelere verdiği beyanatta başta köy enstitüleri olmak üzere maarifi komünistlerden temizleyeceğini söyledi.³⁶⁰ Bakanlıkta yapılan çalışmalar sonucunda komünizmle ilişkili oldukları gerekçesiyle 45–50 kadar öğretmen görevden alındı.³⁶¹ Rus yazarların eserlerine bile okulların kütüphanelerinde izin verilmedi.³⁶²

DP, Milli Eğitim Politikasında komünizmle mücadelede oldukça hassas davranırken aynı hassasiyeti Atatürk ilke ve devrimlerinde göstermedi. DP'nin laiklik konusunda izlemiş olduğu ılımlı ve popülist yaklaşım sonucunda ülkede devrim aleyhinde açıktan bir muhalefet havası oluştu. DP'nin kurduğu I. Menderes Hükümeti'nin programında Cumhuriyetin temeli olan devrimler millete mal olan ve olmayan diye ikiye ayrılarak “ millete mal olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız”³⁶³ sözleriyle adeta bu havanın oluşmasının alt yapısını hazırladı. Devrimlerin millete mal olanlar ve olmayanlar diye ayrılmasından sonra 16 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezan yasağını kaldırması devrimlerin karşısında olan şeriat yanlısı cemaatlerin açığa çıkmasına neden oldu.³⁶⁴ Açığa çıkan bu cemaatlerden bazıları devrimler ve Cumhuriyet aleyhinde yoğun bir propagandaya başladılar. Öyle ki Ticaniler adı verilen şeriat yanlısı bir tarikat 23–24 Şubat 1951 tarihlerinde Kırşehir’de Atatürk büstlerini

³⁵⁸ Dağlı, **a.g.e.**, s. 176.

³⁵⁹ Tevfik İleri, ilki 11 Ağustos 1950 – 6 Nisan 1953, ikincisi 13 Nisan 1957 – 25 Kasım 1957 tarihleri arasında ve üçüncüsü de 22 Mayıs 1959 – 8 Aralık 1959 tarihleri arasında vekâleten olmak üzere toplam 3 yıl dokuz ay ile DP döneminde en uzun süre görev yapan Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Bkz. Başar, **a.g.t.**, s. 513.

³⁶⁰ **Vatan** (15 Ağustos 1950), s. 4.

³⁶¹ **Vatan** (16 Aralık 1950), s. 1.

³⁶² **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, (Cilt 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 196.

³⁶³ Dağlı, **a.g.e.**, s. 162.

³⁶⁴ **Cumhuriyet Ans....**, Cilt 2, s. 179.

tahrip etti.³⁶⁵ Ticaniler Atatürk heykellerine yönelik saldırılarına başka şehirlerde de devam ettiler. Halkın yoğun tepki göstermesi üzerine 28 Haziran 1951 tarihinde Ticaniler liderleriyle birlikte yakalandılar.³⁶⁶ Atatürk'ün şahsına karşı yapılan saldırılar üzerine harekete geçen Hükümet 25 Temmuz 1951 tarihinde “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun”u çıkardı.³⁶⁷ Ancak çıkarılan bu kanun, ülkede artan devrim aleyhindeki hareketlenmeyi önleyemedi. Biçimsel olarak Atatürk ve devrimler koruma altına alınırken uygulamada devrimler yıpratılmaya devam edildi.

Devrimler ve çağdaşlaşmaya karşı artan tepkiler Milli Eğitim Bakanlığı'nda da hissedilmeye başlandı. 23 Nisan 1951'de Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Birliği tarafından düzenlenen Ahlak Kongresi'nde³⁶⁸ irticai istekler açıkça ortaya çıktı. Açılışına bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin katıldığı Ahlak Kongresi'nde kız ve erkek okullarının ayrılması, ilkokullarda din dersi saatinin artırılması istendi. Ayrıca kongrede konuşan bir delege “ilkokullarda din eğitimini züppe kadınlar yapıyor” diyecek kadar ileri gitti.³⁶⁹

Devrimlerin yıpratılması süreci Türk dilinin geliştirilmesi yönünde yapılan çalışmaları da etkiledi. Bakan Tevfik İleri, Aralık 1952 tarihinde mecliste yaptığı bir konuşmada “Türk dilini geliştirme çabası altında birtakım uydurma kelimelerin sokulduğunu ancak bu uydurma kelimelerin okullarda okutulmayacağını” söyledi.³⁷⁰ Bakan İleri, uydurma diye eleştirip okullarda okutulmasına izin vermediği kelimelerden örnekler verdi. Bu sözcükler arasında “özerklik, yargı, uygarlık, araç, izlenim” gibi günümüzde çok sık kullanılan ve öz Türkçe olan sözcüklerde vardı.³⁷¹

Türk Dil Devriminde yaşanan bir diğer geriye dönüşte 24 Aralık 1952 tarihinde mecliste 1924 Anayasası dilinin tekrar kabul edilmesi oldu. Bu karar sonucunda Milli

³⁶⁵ Aynı, s. 184.

³⁶⁶ Vatan (28 Haziran 1951) s. 1-4.

³⁶⁷ Cumhuriyet Ans..., Cilt 2, s. 184.

³⁶⁸ Vatan (23 Nisan 1951), s. 1.

³⁶⁹ Vatan (28 Nisan 1951), s. 1.

³⁷⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 18, s. 537.

³⁷¹ Aynı, s. 161. Anayasa'nın dili 10 Ocak 1945 tarihinde hazırlanan bir kanun değişikliği ile Türkçeleştirildi. Cumhuriyet Ans..., Cilt 2, s. 69.

Eğitim Bakanlığı'nın adı tekrar Maarif Vekilliği'ne dönüştürüldü.³⁷² Böylece bizzat Atatürk tarafından başlatılan Türk dilinin geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi çalışmaları DP tarafından büyük ölçüde terk edildi.

DP döneminde Milli Eğitim Politikasının dikkat çekici bir diğer özelliği de Amerika ile gelişen ilişkilerin DP'nin Milli Eğitim Politikasını ciddi ölçüde etkilemesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında artan Sovyet tehdidi Türkiye'yi Amerika'ya yakınlaştırmaya başladı. Yaşanan bu yakınlaşma DP'nin büyük çabası sonucunda Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla doruğa ulaştı. Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında hemen her alanda artan Amerikan etkisi Milli Eğitim Bakanlığı'nda da yoğun olarak hissedildi. DP iktidarı döneminde ülke adeta Amerikalı Eğitim uzmanlarının akınına uğradı. Hemen her alanda çalışan bu uzmanlar hazırladıkları raporlarla Türk Eğitim Sisteminin Amerikan modeline göre geliştirilmesinde büyük etkili oldular.³⁷³

Uzmanlarla birlikte ülkede faaliyet gösteren Amerikalı vakıflar da eğitim sistemiyle yakından ilgilendiler. Çoğu zaman bizzat Milli Eğitim Bakanlığı yeni eğitim programlarının hazırlanması için bu vakıflardan yardım alarak onların eğitim sistemi üzerinde etkili olmalarına ortam sağladı. 1957 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Ford Vakfına başvurarak "Eğitim politikası ve programlardan sorumlu Talim ve Terbiye Dairesi üyeleri ve Bakanlık müfettişlerinden oluşacak 4 kişilik grupların öğretmen yetiştirme sorunlarını incelemek üzere Amerika'ya gönderilmelerini" ve öğretmen yetiştirme programlarının ıslahı için bir Amerikalı uzman gönderilmesini istedi.³⁷⁴

DP döneminde Amerika'da eğitim üzerine araştırma yapmak üzere 413 Bakanlık personeli Amerika'ya gönderildi.³⁷⁵ Giden personelin bir kısmı "Deneme Okulları Projesi" kapsamında Amerika'da inceleme ve araştırma yapmak üzere Ford Vakfı ile

³⁷² **Cumhuriyet Ans...**, Cilt 2, s. 205.

³⁷³ Amerikalı uzmanların hazırladıkları raporlar, ilerleyen başlıklarda ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu nedenle bu bölümde sadece genel olarak bahsedilmiştir.

³⁷⁴ Fatma Varış, "Program Geliştirme Çalışmaları", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim** (İstanbul: MEB, 1983), s. 203–204.

³⁷⁵ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s. 128.

yapılan anlaşma kapsamında gönderildi.³⁷⁶ Amerika'nın eğitim sistemi üzerindeki etkisi sonucunda Amerika tarzı Deneme okulları, Fen liseleri, Kolejler ve Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi açıldı.³⁷⁷

DP'nin Milli Eğitim Politikasını uygularken karşılaştığı en büyük sıkıntı istikrarsızlık ve plansızlık oldu. 10 yıl süren DP iktidarında 9 defa Milli Eğitim Bakanı değişikliği yapıldı ve 7 değişik Bakan görev yaptı. DP döneminde görev yapan Bakanların isimleri şunlardır. Avni Başman (22.05.1950–02.08.1950), Nuri Özsan (03.08.1950–10.08.1950), Tevfik İleri (11.08.1950–06.04.1953), Rıfkı Salim Burçak (09.04.1953–17.05.1954), Celal Yardımcı (17.05.1954–9.12.1955), Ahmet Özel (9.12.1955–13.04.1957), Tevfik İleri İkinci kez (13.04.1957–25.11.1957), Celal Yardımcı ikinci kez (26.11.1957–22.05.1959), Tevfik İleri vekâleten (23.05.1959–8.12.1959) , Atıf Benderlioğlu (9.12.1959–27.05.1960).³⁷⁸ 10 yıl gibi sürede bu kadar çok Bakanın değişmesi Milli Eğitim Politikasının uygulanmasında bir takım sıkıntılara ve zaman zaman istikrarsızlığa neden oldu. Bir Bakanın aldığı kararların sonraki Bakan tarafından değiştirilmesi hem eğitim politikasının aksamasına hem de istenilen verimin düşmesine neden oldu. İlköğretimde eğitimin kaç yıl olacağı konusunda eski ve yeni Milli Eğitim Bakanları arasında yaşanan tartışma bu konu için iyi bir örnektir. Tevfik İleri'nin Bakanlığı döneminde ilköğretimin süresi 12 yıla çıkarıldı. Ancak daha sonra Bakan olan Celal Yardımcı'nın tekrar 11 yıla indirmesi üzerine Tevfik İleri mecliste yaptığı konuşmada gelen vekile göre fikir değiştirilmemesini istedi.³⁷⁹

DP döneminde Milli Eğitim Politikasında yaşanan en büyük değişme Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesindeki artış oldu. DP'nin iktidara geldiği 1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesi 176.444.000 lira iken 1955 yılında Bakanlık bütçesi %211'lik bir artışla 372.358.000 liraya, 1960 yılında ise %263'lük bir artışla 981.200.000 liraya yükseldi.³⁸⁰ Bu dönemde Bakanlığın yatırım için yaptığı harcamalar

³⁷⁶ Deneme Okulları, Amerikan Eğitim Sistemine göre hazırlanmış programları denemek için seçilen ortaokullardan ve liselerden oluşmaktaydı. Varış, **a.g.m.**, s. 204.

³⁷⁷ Topses, **a.g.m.**, s. 20.

³⁷⁸ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. LVI.

³⁷⁹ **Vatan** (12 Ocak 1955), s. 2.

³⁸⁰ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 10.

1951 yılında 13.775.000 lira iken 1955 yılında bu para %361'lik bir artışla 49.785.000 liraya, 1960 yılında ise %377'lik bir artışla 188.000.000 liraya çıktı.³⁸¹

Ancak yaşanan tüm artışa rağmen DP döneminde Milli Eğitimin özellikle ilköğretimin ülke geneline yayılmasını sağlamak için büyük bir kaynak ihtiyacına gereksinim vardı. V. Milli Eğitim Şurası'nın açılışında bir konuşma yapan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri sadece okul binalarının yapımının bitirilebilmesi için 527.840.000, onarılması gerekenler içinse 45.000.000 lira gerekli olduğunu belirtti.³⁸² 1955 yılında Bakanlık bütçesinin 372.358.000 lira olduğu düşünüldüğünde DP'nin eğitime ayırdığı bütçenin büyük ölçüde artırılmasına rağmen yetersiz olduğu görülmektedir.

DP'nin Milli Eğitim Politikasında yaşanan değişim doğal olarak Bakanlığın işleyişinde ve yönetiminde ciddi biçimde hissedildi. 13 Eylül 1950 tarihinde öğretmenlerin parti işleriyle uğraşmaları bir genelgeyle yasaklandı.³⁸³ Önce komünizm tehdidi iddiasıyla başlayan öğretmenleri politikadan uzaklaştırma çabaları bu genelgeyle daha da artmış oldu. DP, bir yandan demokrasinin bayraktarlığını yaparken diğer taraftan Milli Eğitim Bakanları, iktidarlarının ilk yılından itibaren Bakanlık personeli üzerinde baskı kurarak özellikle DP taraftarı olmayan personeli kontrol altında tutmaya çalıştığı görülmektedir. Bakan Tevfik İleri 13 Kasım 1950 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada Bakanlık yönetiminde demokratik bir anlayışı uygulayacağını açıklayarak şunları söylüyordu:

“...Ben Milli Eğitim Bakanı olarak şu şöyle olsun, bu böyle olsun demek mevkiinde değilim. Zaten bugüne kadar hüsrانımız hep Bakanlarımızın kendi kendilerine bu böyle olsun, şu şöyle olsun demesinden ileri gelmiştir. Derdi göreceğiz, derde el koyacağız, derdin tedavisi için bu dersten anlayan insanları bir araya getireceğiz, onların vereceği karar kesinleştikten sonra onu tatbik edeceğiz...”³⁸⁴

³⁸¹ **Aym**, s. 9; Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçeleri hakkında Nurdan Kalaycı başka rakamlar vermektedir.

Nurdan Kalaycı'nın verdiği rakamlara göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1950 yılı bütçesi 176.444.347 lira, 1955 yılı bütçesi 361.126.000 lira ve 1960 yılı bütçesi de 943.200.000 liradır. Bkz. Nurdan Kalaycı, **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar** (İstanbul: MEB, 2004), 142.

³⁸² MEB, **Beşinci Milli Eğitim Şurası, Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar** (İstanbul: MEB, 1954), s. 7.

³⁸³ **Cumhuriyet Ans...**, Cilt 2, s. 180.

³⁸⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 3, s. 67

Bakan İleri'nin mecliste yaptığı bu konuşmaya paralel olarak ürettiği çözüm yolu yerel düzeyde “Danışma Kurulları”nı kurması oldu.³⁸⁵

12 Haziran 1951 tarihinde Bakanlık tarafından valiliklere gönderilen bir genelgede okulların ve Milli Eğitim idarelerinin daha iyi çalışmalarını Bakanlığın yapmakta olduğu teftiş ve denetimlerden bu kurumların kendi içlerinde yapacakları denetimlerle, gelişme teşebbüsleriyle sağlanabileceği vurgulandıktan sonra her vilayet merkezinde Milli Eğitim Müdürünün, ilçelerde ise sırasıyla Sanat Enstitüsü, ortaokul, Ortasanat Okulu Müdürünün veya Milli Eğitim Memurunun başkanlığında bir “Milli Eğitim Danışma Kurulu”nun oluşturulması emredildi.³⁸⁶ Bu kurullar aracılığıyla eğitim işlerinin merkezden denetlenmesi kolaylaşacak ve Bakanlığın taşra üzerindeki denetimi artmış olacaktı.

DP'nin Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilatında yapmak istediği esas değişiklik yeni bir teşkilat kanunu çıkarmaktı. Bu konuda Bakan İleri DP'nin yayın organı olan Zafer Gazetesine 1951 yılında verdiği bir demeçte hazırladıkları kanun tasarısı hakkında şunları söyledi:

“..Göz önünde tuttuğumuz ana prensip, Bakanlığın bütün organlarını tam bir koordinasyon halinde ve aynı hedefe müteveccihen çalışmalarını sağlamaktır. Bunu teminen yeni kanunda bir Bakanlık Meclisi de düşünülmüştür.
... Milli Eğitim Şûrası yeni kanunla Milli Eğitim Bakanlığının ana organlarından biri haline getirilmiş ve bu şura detaylardan ziyade milli eğitimin ana davalarını konuşup muayyen esaslarını tespit edecek bir müessese haline dönüştürülmüştür. Şûra'nın kararları üzerinde Bakanların ve Bakanlığın müessir olmamasını sağlamak maksadıyla da Şûra'ya Bakanlık merkezinden katılacakların sayısı Bakanlık dışından katılacakların yarısı nispetinde tespit edilmiştir...”³⁸⁷

Ancak Bakan İleri hazırladığı yeni teşkilat kanunu çıkaramadı. Böylece DP'nin Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilatında yaptığı en önemli değişiklik Danışma Kurulları'nın kurması oldu.

³⁸⁵ Başar, a.g.t., s. 522.

³⁸⁶ Aym, s. 522.

³⁸⁷ Zafer (14 Ekim 1951), s. 1.

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE YAPILAN MİLLİ EĞİTİM ŞÛRALARI

DP döneminde yapılan Milli Eğitim Şûralarının daha önceki şûralardan farkı şûralarda önceden belirlenen tek bir eğitim konusunun çeşitli açılardan ele almasıdır. 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şûrası'nın açılış konuşmasında Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, geçirdikleri tecrübeler neticesinde “Şûraları mümkün olduğu kadar bir tek Milli Eğitim mevzuunun türlü cephelerini tetkike hasretmeyi” uygun gördüklerini söyledi.³⁸⁸ DP döneminde 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şûrasının gündemini “ilköğretim” oluştururken 1957 yılında toplanan VI. Milli Eğitim Şûrası'nın gündemi ise “mesleki ve teknik öğretim” oldu. Şûraların çalışma konusu olarak ilköğretimle mesleki ve teknik öğretimin seçilmesi DP'nin her iki eğitim kademesine verdiği önemden kaynaklanmaktadır.

2.1. V. Milli Eğitim Şûrası

V. Milli Eğitim Şûrası 5–14 Şubat 1953 tarihleri arasında Ankara'da toplandı. Şûranın açılış konuşmasında Bakan Tevfik İleri, Şûra'nın gündeminin ilköğretim olduğunu belirtti. Bakan İleri konuşmasında ilköğretimin önemini şu sözlerle açıkladı: “Milli Eğitimimizin türlü meseleleri arasında ilköğretim birinci derecede ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Bu öğretimi kemiyet ve keyfiyet bakımından bir an evvel en ileri bir şekilde memleketin en uzak köşelerine kadar yaymak mecburiyetindeyiz.”³⁸⁹

Şûra'nın gündeminde ilköğretimle ilgili sekiz konu ele alındı. Bu konular:

1. Okul öncesi eğitim ve öğretiminin; anaokulları için hazırlanmış okul program ve yönetmeliğinin incelenmesi,
2. İlkokullarda sağlık konusu ile ilgili alınması gerekli tedbirlerin tespiti,
3. Özel eğitime muhtaç çocuklar için hazırlanmış olan raporun, yetiştirme yurtlarına ait yönetmeliklerin incelenmesi ve korunmaya muhtaç çocuklar hakkındaki kanunun gözden geçirilerek değişiklik gerektiren kısımlarının araştırılması,
4. İlköğretim kanunu tasarısının incelenmesi ve mecburi ilköğretimin planlanması,

³⁸⁸ Reşat Özalp ve Aydoğın Ataünel, **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı** (İstanbul: MEB, 1977), s. 270.

³⁸⁹ **Aym**, s. 270.

5. İlkokul programının yeniden gözden geçirilmesi,
6. Yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi,
7. İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi, Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularının incelenmesi,
8. İlkokul öğretmenlerini ilgilendiren diğer konular ve genel olarak ilköğretim sorunları hakkında Şûra Üyelerinin tekliflerinin incelenmesi.

Belirlenen bu konuların incelenmesi için komisyonlar oluşturuldu. Her komisyon çalışmasını tamamlayarak hazırladığı raporu Şûraya sundu. Raporların incelenmesinden sonra her komisyonun incelediği konularda belirli kararlar alındı.

Okul öncesi eğitim için kurulan komisyonca anaokulu yönetmeliği, anaokulu eğitim ve öğretim programını incelenerek bazı değişiklikler yapıldı. Ayrıca ideal bir anaokulunun nasıl olması gerektiğine ilişkin bazı ölçütler belirlendi.³⁹⁰

İlkokulların sağlık sorunlarını inceleyen komisyonca öğrencilerin beslenme problemlerinin halledilmesi, ana ve ilkokulların hijyen şartları, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri gibi sağlık konuları incelenerek Şûra'ya önerilerde bulunuldu. Yine komisyonca resmi ve özel anaokulları ile ilkokulların sağlık teşkilatlarıyla ilgili bir kanun tasarısı ve yönetmelik hazırlandı.³⁹¹

Özel eğitime muhtaç çocuklarla ilgili komisyonca korunmaya muhtaç çocuklar için yeni bir kanun hazırlanması, yetiştirme yurtlarının durumuyla çocukları koruma meselesinin bir bütün olarak ele alınması kararlaştırıldı. Ayrıca komisyon, korunmaya muhtaç ve özel eğitime muhtaç çocukların tespiti, bu konu ile ilgili teşkilatın planlaştırılması, korunmaya ve özel eğitime muhtaç çocukların kayıt ve kabul işlemleri ile ilgili önerilerde bulundu ve bu öneriler Şûra tarafından kabul edildi.³⁹²

Şûra'nın en önemli konusu yeni İlköğretim Kanunu tasarısıydı. Tasarıyı incelemek ve mecburi ilköğretimin plânlanması için kurulan komisyon, kanun tasarısını

³⁹⁰ MEB, **Beşinci Milli ...**, s. 60–85.

³⁹¹ **Aym**, s. 86–143.

³⁹² **Aym**, s. 144–214.

inceleyerek tasarıda bazı değişiklikler yaptı. Komisyon, henüz ilkokul açılmamış nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu veya yatılı ya da gündüzlü bölge okullarının kurulmasını önerdi.³⁹³ Ancak kanun tüm çalışmalara rağmen DP döneminde çıkarılamadı.

İlkokul programının gözden geçirilmesi için kurulan komisyon yaptığı çalışmalar neticesinde ilkokul programının amaç ve ilkeleriyle içeriği arasında bir uyum sağlanması, toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de hâkim kılınmasını istedi. Komisyon, bütün ilkokullarda haftalık ders saatine uyulması konusunda esnek davranılmasını kararlaştırdı.³⁹⁴ İlkokullardaki din eğitimi de inceleyen komisyon, din derslerinin isteğe bağlı olmasını kabul ederek din dersi içinde öğretmenlerin not vermesini istedi. Ancak din dersi için verilen notun öğrencinin sınıf geçmesi üzerinde etkili olmamasını önerdi.³⁹⁵ İlkokulların programını gözden geçiren komisyon, köy okullarıyla ilgili olarak Amerika'dan gelen Prof. Dr, Kate V. Wofford'un hazırladığı raporu da inceledi.³⁹⁶ Komisyon, Prof. Wofford'un önerdiği köy ilkokullarının sınıflarının gruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde senelere göre sırayla işlenmesi yönteminin uygulanmasını önerdi ve öneri kabul edildi.³⁹⁷

Yeni ilkokul yönetmeliğini inceleyen komisyon, 194 maddeden oluşan yönetmeliğin 119 maddesini aynen kabul etti, 11 maddeyi yönetmelikten çıkardı ve 64 maddeyi de değiştirerek kabul etti.³⁹⁸

İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi ve Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programını inceleyen komisyon, ilkokul öğretmeni yetiştiren kurumların liseye dayalı, iki veya üç yıllık öğrenim veren yüksek dereceli öğrenim kurumları haline getirilmesinin bugün için güç olduğunu belirterek ilköğretmen okulu programında değişiklik yapılmak suretiyle bu kurumların amacına daha çok hizmet eden bir özellik kazandırılmasını ve ilkokul öğretmenlerinin mesleğe zevkle sarılmalarını temin için bir

³⁹³ **Aym**, s. 215–254.

³⁹⁴ **Aym**, s. 255–317.

³⁹⁵ **Aym**, s. 255–317.

³⁹⁶ Prof. Wofford'un hazırladığı rapor İlköğretim başlığı altında ayrıntılı olarak inceleneceği için burada sadece komisyonun rapor hakkında görüşüne yer verilecektir.

³⁹⁷ **Aym**, s. 354–355.

³⁹⁸ **Aym**, s. 475–476.

üst derece ile göreve başlamalarını önerdi.³⁹⁹ Komisyon, yerel şartlar ve ihtiyaçlara göre gerekli esnekliği de taşımak şartıyla geliştirilmiş bulunan üç ve altı yıllık öğretmen okullarının tek tip programları yeterli buldu. Ancak Öğretmen Okullarının öğrenim süresinin ileride yedi yıla çıkarılmasının uygun olacağı da yine komisyon tarafından belirtildi.⁴⁰⁰

2.2. VI. Milli Eğitim Şûrası

VI: Milli Eğitim Şûrası 18–23 Mart 1957 tarihleri arasında “Mesleki ve Teknik Öğretim” ana gündem maddesiyle Ankara’da toplandı. Şûranın açılışında Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel mesleki ve teknik öğretimin önemini şu sözlerle ifade etti:

“...Memleketimizin iktisadi hayatında büyük bir gelişme olmuş, uzun ve kısır bir tasarruf devrinden dinamik bir yatırım devrine geçilmiştir. Yirminci asır dünyasına ayak uydurmak demek olan bu intibakı, büyük bir hızla başarmak mecburiyetindeyiz. Bu canlı ve hareketli devir, tabiatıyla kendine mahsus bir takım problemler arz edecektir. Bunların başında da meslek ve teknik adamların süratle yetiştirilmesi gelmektedir...”⁴⁰¹

Şûra’nın gündemiyle ilgili dört ayrı komisyon oluşturuldu. Bunlar:

1. Erkek Teknik Öğretim Komisyonu
2. Kız Teknik Öğretim Komisyonu
3. Halk Eğitimi Komisyonu
4. Ticaret Öğretim Komisyonu

Oluşturulan komisyonlar yaptıkları çalışmaların sonucunu raporlar halinde Şûra’ya sundular. Komisyonların aldıkları ve Şûra’da kabul edilen kararlar özetle şunlardır.

Erkek Teknik Öğretim Komisyonu, yapı ve sanat enstitülerinin 1. devrelerinin ilk iki sınıfında atölye çalışmalarının azaltılmasını ve enstitü kısımlarının öğrenim süresinin üç yıla çıkarılarak sanat lisesi haline getirilmesini istedi.⁴⁰² Komisyon, araç ve gereçler tamamlanmadıkça yeni okul açılmamasını ve ilkokul mezunları için çırak okulları açılmasını önerdi. Ayrıca komisyon, teknikerlerin sorumluluk ve görevlerini

³⁹⁹ Aym, s. 562–563.

⁴⁰⁰ Aym, s. 562–563.

⁴⁰¹ MEB, **Altıncı Maarif Şûrası, Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar** (Ankara: MEB, 1957), s. 12–13.

⁴⁰² Aym, s. 202–203.

tespit eden mevzuatın yeniden ele alınması, tekniker okullarının öğretim süresinin gündüz tekniker okulları için iki, akşam tekniker okulları için üç yıl olması ve bu okullarda günün ihtiyaçlarına göre yeni şubeler açılmasını teklif etti. Komisyonun teklifleri Şûra genel kurulunca kabul edildi.⁴⁰³

Kız Teknik Öğretim Komisyonu, kız enstitülerinin iki devreli olarak mütalâa edilmesi, birinci devrede genellikle ortaokul kültürü verilmesi, ikinci devrenin daha çok sanat ve meslek bölümleri karakterini taşımasını ve haftalık ders saatinin 36 saate düşürülmesini önerdi.⁴⁰⁴ Ayrıca komisyon, kız orta sanat okullarının faydalı olabilmesi için enstitüye dönüştürülmesi, bu mümkün olmadığı takdirde kapatılmalarını istedi. Komisyon, Kız Teknik Öğretimin üç temel amacı olduğunu belirtti. Buna göre Kız Teknik Öğretimin amacı; “genel eğitim, ev kadınlığı eğitimi ve fertlerin, ailelerin, toplumun ve memleketin ihtiyaçlarına göre mesleki eğitim vermek olarak belirlendi.⁴⁰⁵

Halk Eğitimi Komisyonu, halk eğitiminin amaçlarını belirleyerek bu amaçlar doğrultusunda neler yapılması gerektiğini belirleyerek Şûra genel kuruluna sundu. Buna göre halk eğitiminin amaçları:

1. Cehaletin tasfiyesi
2. Okumuşluğun ilerletilmesi
3. Milli Birliğin kuvvetlenmesi
4. Toplumun kalkınması
5. Hizmet ülküsünün gelişmesi
6. Ahlâk terbiyesi
7. Tarih ve tabiat sevgisi
8. İç ve dış turizm bilgisi vermek⁴⁰⁶

Belirlenen bu amaçlar doğrultusunda komisyon, cehaletin tasfiyesi için ucuz kâğıt sorunun çözülerek bol resimli halk kitapları ve gazetelerinin basılması, sinemalarda

⁴⁰³ **Aym**, s. 205–206.

⁴⁰⁴ **Aym**, s. 296–308.

⁴⁰⁵ **Aym**, s. 296–308.

⁴⁰⁶ **Aym**, s. 85–86.

kültür filmlerinin gösterilmesi, her şehir okulunun bir köy okulunu kardeş edinmesi ve yetişkinler için gece üniversiteleri ve liselerinin kurulmasını önerdi.⁴⁰⁷

Ticaret Öğretim Komisyonu ise çalışmaları sonucunda ticaret ortaokullarının ve ticaret liseleri bünyesindeki birinci devrelerin klasik ortaokullara denkliğinin sağlanması ve ticaret liselerinde öğrencilere daha fazla uygulamalı meslek bilgisi verilmesini önerdi.⁴⁰⁸

3. DEMOKRAT PARTİ’NİN UYGULADIĞI MİLLİ EĞİTİM POLİTİKASI (1950–1960)

3.1. İlköğretim Politikası

Demokrat Parti iktidarı süresince izlediği Milli Eğitim Politikasında en fazla önemi ilköğretime verdi. Gerek Cumhurbaşkanı ve Bakanların söylemlerinde gerekse Bakanlığın uygulamalarında ilköğretimin ön planda tutulduğu açıkça görülmektedir.

DP iktidarı devir aldıktan sonra Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, mecliste yaptığı ilk konuşmasında ilköğretime ve ilköğretime verdiği önemi şu sözlerle açıkladı:

“ilköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder. Bu itibarla üzerinde ehemmiyetle durulması lazım gelir. Herkezce bilindiği gibi, aile ocağından sonra hayat ile temas, ilkokullarda başlar. Genç yavrularımızın, her şeyi benimseyen taze zekâlarıyla en iyiyi ve en doğruyu, milli ve insani bütün mânevi kıymetlere istinat eden bir terbiye sistemi içinde burada bulmaları iktiza eder...”⁴⁰⁹

İlköğretime verilen önemin en somut örneği DP iktidarı döneminde toplanan ilk Milli Eğitim Şurası’nın ilköğretim gündemiyle toplanmasıdır. Şuranın açılış konuşmasını yapan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri ilköğretime verdikleri önemi şu sözlerle ifade etti:

“Milli Eğitimimizin türlü meseleleri arasında ilköğretim birinci derecede ehemmiyeti bulunmaktadır. Bu öğretimi kemiyet ve keyfiyet bakımından bir an evvel en ileri şekilde memleketin en uzak köşelerine kadar yaymak mecburiyetindeyiz”⁴¹⁰

DP’nin Milli Eğitim Politikasında ilköğretime öncelik vermesinin sebebi ilköğretimin DP iktidara geldiği 1950 yılında hâlâ ülke geneline özellikle köylere

⁴⁰⁷ Aynı, s. 86–88.

⁴⁰⁸ Aynı, s. 155–160.

⁴⁰⁹ T.B.M.M. Tutanak dergisi, Devre 9, Cilt 2, s. 4.

⁴¹⁰ MEB, Beşinci Milli ..., s. 5.

ulaşamamış olmasıdır. Bakan Tevfik İleri 26 Aralık 1952 tarihinde mecliste yaptığı bir konuşmada ülkedeki 33.094 köyün 18.386'nda hâlâ okul olmadığını belirterek en kısa zamanda bu köyleri de okula ve öğretmene kavuşturmak istediklerini söyledi.⁴¹¹

DP'nin ilköğretimde belirlediği en önemli hedef, ilköğretimi tüm ülkeye özellikle de okulu olmayan köylere götürebilmek, ilköğretimin kalitesini yükseltmek ve yeni bir ilköğretim kanunu hazırlamaktı.

Hazırlanan tasarı ilköğretim gündemiyle toplanan V. Milli Eğitim Şurası'nda da incelenerek son şeklini aldı. Şuranın açılış konuşmasında Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, hazırlanan kanun taslağıyla ilgili bazı bilgiler verdi. Bakanın verdiği bilgilere göre, Kanun tasarısı Türkiye'deki ilköğretime ait tüm hükümleri ihtiva etmektedir. Taslak geniş bir katılımın sağlanması için Milli Eğitim Müdürlüklerine, öğretmen teşekküllerine, danışma kurullarına, halk temsilcilerine gönderilen anket sonuçlarına alınan cevaplara göre hazırlandı. Taslağa göre ilköğretimin süresi 7-14 yaşları arasında tespit edilmiş ve çocukların öğrenimlerini resmi veya özel Türk okullarında yapmaları saptanmıştır.⁴¹² Kanun tasarısına göre ilköğretim mecburi ve özel olmak üzere ikiye ayrılmıştı.

Kanun tasarısında çeşitli sebeplerle okul açılmayan köyler için yatılı ve gündüzlü bölge okullarının yeniden düzenlenerek devam ettirilmesi kararlaştırıldı. Bakan İleri'nin verdiği bilgilere göre kanun tasarısının getirdiği en önemli yeniliklerden biri de ilköğretim kurumlarının ilk mercileri olmak üzere "ilçe ilköğretim müdürlükleri"nin oluşturulmasıdır. Ayrıca Kanun tasarısına göre, Eğitim Enstitüleri sabit olacak ilkokul başöğretmen, müdür veya müdür yardımcılarında ilçe ilköğretim müdürlerinden ve ilkokullarda en az beş yıl öğretmenlik yapmış olanlardan müfettişlik kabiliyet ve yeterliliğine sahip olanların Bakanlıkça müfettiş olarak atanacaktı.⁴¹³ Bakan İleri Milli Eğitimin demokratik bir anlayışla yönetilmesine önem verdiklerini

⁴¹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9. Cilt 18, s. 440.

⁴¹² MEB, Beşinci Milli ..., s. 6-10.

⁴¹³ Aym, s. 6-10.

belirterek kanun tasarısında köy, bucak, ilçe ve illerde halk temsilcileri ve Bakanlık personelinden oluşacak ilköğretim kurullarının oluşturulacağını söyledi.⁴¹⁴

V. Milli Eğitim Şurasında incelenilen “İlköğretim Kanunu” bazı değişikliklerden sonra Şura’da kabul edildi. Ancak iktidarı süresince mecliste büyük bir çoğunlukla temsil edilmesine ve kanunun çıkmasına engel ciddi bir sebep olmamasına rağmen DP bu kanunu meclisten bir türlü geçiremedi. DP’nin hazırladığı tasarı ancak 27 Mayıs İhtilali’nden sonra 6 Ocak 1961 tarihinde kabul edildi.⁴¹⁵

Tasarı halinde kalan “İlköğretim Kanunu”ndan başka DP’nin ilköğretimde üstünde durduğu bir konu da ilköğretim programının yeniden gözden geçirilmesiydi. DP, ilkokul programını gözden geçirerek özellikle köylerde ilköğretimi geliştirmek ve aksayan yönlerini gidermek istiyordu. Bu amaçla atılan ilk adım Amerika’dan köy eğitim üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Florida Üniversitesi’nden Prof. Dr. Kate V. Wofford’u çağırmak oldu.

3.1.1. Prof. Dr. Kate V. Wofford’un Türkiye İlkokulları Hakkında Raporu ve Bu Konuda Yapılan Çalışmalar

Prof. Wofford, 5 Ekim 1951 – 1 Şubat 1952 tarihleri arasında çeşitli yerlerdeki ilkokulları ve öğretmen okullarını gezerek incelemelerde bulundu ve Milli Eğitim Bakanlığı’na ayrıntılı bir rapor sundu. Prof. Wofford raporunda 1948 İlkokul Programı ile ilgili şu tespitlerde bulundu:

- Program, bir köy öğretmenin, beş sınıfa birden ders vermede başarılı eğitimini engelleyici konularla yüklüdür.
- Konuların pek çoğu normal öğrenen bir köy çocuğunun anlayamayacağı kavramları içermektedir.
- Köy okullarında öğrencileri sınıflara ayırarak yapılan gruplandırma doğru değildir.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Aynı, s. 6–10.

⁴¹⁵ Özalp, **Türk Milli Eğitim ...**, s. 285.

⁴¹⁶ Kalaycı, **a.g.e.**, s. 59–60; Prof Wofford’un raporunun tam metni için bkz. Kate Wofford, **Türkiye İlkokulları Hakkında Rapor** (Ankara: MEB, 1952).

Prof. Wofford'un programın eksikliklerini belirledikten sonra yaptığı önerileri şöyle özetlenebilir:

- Ders konuları yeniden gruplandırılmalıdır. Sosyal bilgiler 1. sınıftan 6. sınıfa kadar okutulmalıdır. Köy ilkokullarının süresi önce beş yıldan altı yıla daha sonrada sekiz yıla çıkarılmalıdır. Yazı dersi Türkçe dersini tamamlayıcı olarak ele alınmalı, fen ve tabiat bilgisi dersleri arasında gereken ilişki kurulmalıdır.
- Öğretim programında yer alan üniteler yeniden gözden geçirilerek, çocukların yaşı, gelişim düzeyleri ve çevre özellikleri dikkate alınarak bazı konular çıkartılmalı, bazıları da eklenmelidir.⁴¹⁷

Prof. Wofford'un raporunu sunmasından sonra yine onun önerisi üzerine 25 kişilik bir öğretmen grubu ilköğretim alanında çalışmak üzere Amerika'nın Florida Üniversitesi'ne gönderildi.⁴¹⁸

Prof. Wofford'un Bakanlığa sunduğu rapor V. Milli Eğitim Şurası'nda incelendi. Yapılan inceleme sonucunda Prof. Wofford'un önerdiği köy ilkokulları sınıflarının gruplar halinde birleştirilmesi ve derslerin üniteler halinde senelere göre sırayla işlenmesi yöntemi kabul edildi.⁴¹⁹

1954 yılında Amerika'dan dönen 25 kişilik öğretmen grubu, 1948 programı üzerinde yurdun çeşitli bölgelerinde çalışmalar yaparak Bolu "Köy Deneme Okulları Program Taslağı"nı hazırladı.⁴²⁰ Hazırlanan taslak Talim ve Terbiye Kurulu'nca da uygun görülerek 1954-1955 öğretim yılından itibaren Bolu deneme okullarında uygulanmaya başladı.⁴²¹

Ancak 1948 ilkokul programında yapılan kısmi düzenleme ve iyileştirmelerin yeterli olmadığı görülmektedir. Programdan yapılan düzenlemelere rağmen istenilen verimin sağlanamadığı ve programın mevcut haliyle öğrenciler için ağır program

⁴¹⁷ Kalaycı, **a.g.e.**, s. 60.

⁴¹⁸ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 100.

⁴¹⁹ MEB, **V. Milli ....**, s. 354-355.

⁴²⁰ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 101.

⁴²¹ **Aym**, s. 101.

olduğu 1959 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na sunulan Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda vurgulandı. Bu rapor Türkiye'de faaliyet gösteren en etkin Amerikan vakıflarının başında gelen Ford Vakfı'nın desteğiyle hazırlanmıştır. Ford Vakfı, 4 Aralık 1957 yılında hazırladığı bir raporla Türk eğitim sistemini tüm yönleriyle inceleyerek Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulacak tecrübeli eğitimcilerden oluşacak bir heyetin yurt içinde ve dışında eğitimle ilgili araştırma yapmalarını önerdi. Bu öneri üzerine deneyimli eğitimcilerden oluşan bir heyet yurt içinde ve dışında çalışmalarını tamamlayıp 18 Temmuz 1959 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bir rapor sundu.⁴²² Rapor tüm siyasi kaygılardan uzak, Türk eğitim sisteminin içinde bulunduğu durumu tüm çıplaklığıyla gösteren önemli bir belgedir. Muhalefet Bakanlığın raporu gizlemeye çalıştığını iddia etti. Raporun basın tarafından ortaya çıkarılması⁴²³ muhalefetin eleştirilerinin artmasına sebep oldu. Ancak Bakan İleri, Ege Üniversitesi'nin açılışında komisyonun oluşturulduğunu ve komisyonun çalışmalarını tamamlayıp raporunu sunmasından sonra eğitim çevrelerinin tetkik ve tenkitlerine sunulacağını açıkladı.⁴²⁴ Eğitim Milli Komisyonu Raporu'nda mevcut ilköğretim sistemine ve 1948 İlkokul Programı'na çarpıcı eleştiriler vardır. Komisyon raporunda ilkokulların yıllık çalışma sürelerinin az olması eleştirilmektedir. Raporda incelenilen yabancı memleketlerde ilkokulların eylül ayının ilk haftasında açılıp haziran ayının sonuna kadar eğitim yapıldığı, Türkiye'de ise köy okullarının genellikle 23 Nisan'dan sonra kapanıp beş aylık bir tatilden sonra ekim ayı başında açıldığı, şehir ve kasabalarda ise mayıs ayının sonundan ekim ayı başına tatil yapıldığı belirtilmektedir. Bu nedenle ilkokulların veriminin artması için yıllık çalışma süresinin artmasını önerilmektedir.⁴²⁵

Raporun esas eleştirdiği konu ise mevcut ilkokul programıdır. V. Milli Eğitim Şurası'nda ve daha sonrasında yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı komisyon raporunda açıkça ortaya konulmaktadır. Raporda 1948 İlkokul Programı'na şu eleştiriler yapılmaktadır:

“Mevcut İlkokul Müfredat Programının baş tarafında esaslı amaç ve prensiplere yer verilmiş olmasına rağmen, çocukların içinde yaşadıkları çeşitli tabii, sosyal ve ekonomik

⁴²² MEB, **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu** (İstanbul: MEB, 1960), s. 1.

⁴²³ **Vatan** (6 Kasım 1959), s. 1.

⁴²⁴ MEB, **Maarif Çalışmaları (1950–1959)** (Ankara: MEB, 1959), s. 7.

⁴²⁵ MEB, **Türkiye Eğitim Milli ...**, s. 44.

çevrelerin özelliklerini dikkate almaması, kâfi derecede elâstikiyete sahip bulunmaması, muhteva bakımından çok yüklü olması, bilhassa köy okullarındaki birleşik sınıflarda her sınıf için ayrı ünite, konu ve müfredatı ihtiva etmesi gibi yönlerden kifayetsiz olduğu kanaatindeyiz. İlkokul programının yeniden ele alınması gerekir. Bu maksatla Maarif Vekâletince, mütehasıslarla tecrübeli öğretmenlerden müteşekkil bir komisyonun kurulmasını ve bu komisyonun ilkokul programını tetkik ederek tavsiyelerde bulunmakla vazifelendirilmesini gerekli buluyoruz.⁴²⁶

Komisyon, şu noktalara özellikle dikkat etmesini istemektedir:

- Programda yer alan derslerin müfredatlarının ihtiyaca uygun hale getirilmesi ve ilkokullarda hazmedilebilecek dozajda bilgileri ihtiva etmesi ve tekerrürlere meydan verilmemesi,
- Milli biriliği bozmamak şartıyla müfredat programının, köylerin özellikleriyle bölge hususiyetlerine göre ayarlanmasına imkân verilmesi; bu itibarla, merkezden yapılacak olan bu programın bir kadro programı mahiyetinde olması,
- Köylerdeki birleşik sınıflı dersanelerde çocukların gruplandırılması işinin tekemmül ettirilmesi,
- Müfredat programının yapılması ve tekemmül ettirilmesi yolunda denemeler yapılmasını teşvik olunması,
- Bir müddetten beri deneme okullarında geliştirilen fikir ve usullerin müfredat programında yer alınmasının sağlanması,
- Bu programda ilköğretimden sonraki öğrenim kademelerine sağlam bir temel vazifesi görecektir tedbirlerin alınması,

Komisyon raporunun tespitleri dikkate alındığı zaman DP'nin ilköğretim alanında özellikle çağdaş, şehir ve köyün ihtiyaçlarına cevap verecek çözümleri üretmekte yetersiz kaldığı, başarılı bir ilköğretim politikası oluşturamadığı söylenebilir.

3.1.2. Köylerde İlköğretimin Yaygınlaştırılması Çalışmaları

DP'nin ilköğretimi ülke geneline yayma politikasının en önemli ayağını hiç şüphesiz köylere ilköğretimin götürülmesi hedefi oluşturuyordu. Bu hedef aslında CHP'nin politikasının bir devamıydı. Bunun için okula ve öğretmene ihtiyaç vardı. Ancak DP, muhalefet yıllarında sıklıkla eleştirdiği köy okullarının köylülere

⁴²⁶ Aym, s, 44.

yaptırılması yöntemini iktidara gelince terk etti, köy okullarının ihtiyacı olan öğretmenlerin sadece Köy Enstitülerinden karşılanması politikasına karşı çıkarak bu alanda da bir takım değişikliğe gitmek zorunda kaldı.

DP'nin muhalefetteyken CHP'nin en çok eleştirdiği uygulamalarından biri köy ilkokullarının yapımında köylülerin zorunlu olarak çalıştırılmalarıydı. DP, bu okulların yapımında ciddi bir denetim eksikliği olduğunu savunmaktaydı. İktidara geldikten sonra bu sorunu çözebilmek için 8 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılan 5828 sayılı kanunla köylülerin okul yapımında çalışma zorunluluğunu kaldırdı.⁴²⁷ Kanuna göre, köy okulu binalarının inşası, Milli Eğitim ve Bayındırlık Bakanlıkları tarafından tespit ve tasdik edilecek plana göre il özel idareleri bütçelerinden ayrılan ve genel bütçeden bu maksatla özel idare bütçelerine ayrılan yardımla yapılacaktı.⁴²⁸ Milli Eğitim Bakanı İleri, 1952 yılında Köy Enstitüleri ve köy ilkokullarıyla ilgili bir soruyu cevaplandırırken köylülere zorla yaptırılan okullardan istenilen verimin alınmadığını, 1947–1950 yılları arasında plansız ve denetimsiz yapılan bu okulların köylülere 60 milyon lira zarara neden olduğunu ifade ettikten sonra şunları söyledi:

“...Kontrolsüz, başboş yapılmaktan gelen çarçurlar ve köylünün iş mevsimlerinde mecburen okul inşaatında çalışmalarından dolayı uğradıkları istihsal bakımından uğradığı zararlar hesaba katılırsa bu rakam elbette ki, çok artacaktır. İşin asıl fecaati, aşağıda arzedeceğim veçhile Türk milletine bu kadar büyük külfetlere mâl olan bu binaların büyük bir kısmı maalesef istifade edilemeyecek durumdadırlar. Mânen kaçta olduğunu ise hepimiz ve Türk milleti çok iyi bilmektedir.”⁴²⁹

Bakan İleri yukarıdaki tespiti yaptıktan sonra 1944 yılında ilköğretim seferberliği adı altında girişilen faaliyetlerden başlayarak köylülere okul yapımında çalışma zorunluluğu getirilen 1947 yılıyla artan ve DP'nin iktidarı devir aldığı 1950 yılına kadar süren süreçte köylülere toplam 6287 okul yaptırıldığını belirterek bunların 587'sinin tamamen yıkılmış olduğunu 5.400'den fazlasının da kullanılamaz halde olduğunu söyledi.⁴³⁰ Bakan İleri, yukarıda verilen istatistiklere dayanarak okul yapımının bizzat devlet tarafından üstlenilmesinin önemine işaret etti ve CHP'nin izlediği politikayı eleştirdi. DP, köylüler üzerindeki çalışma zorunluluğunun kalkmasıyla doğabilecek sıkıntıların önüne geçebilmek ve köylülerin cehaletten

⁴²⁷ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 32, s.

⁴²⁸ **Ayn**, s.

⁴²⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 18, s. 439.

⁴³⁰ **Ayn**, s. 439.

kurtulmasını sağlamak için bazı tedbirlere de başvurdu. Zafer Gazetesinin bir haberine göre DP, okuma yazmanın yaygınlaşması ve köylünün cehaletten kurtulması için “Köylüyü Okutma Derneği” adında bir derneğin kurulmasına öncülük etti.⁴³¹ DP, köy ilkokullarıyla en ilgi çekici uygulaması ise belki de Milli Eğitim Müdürlerinin yaptığı bir toplantıda köy okullarında filimle eğitim yapılması kararının alınmasıdır. Ülkedeki köylerin yarısından çoğundan okul yokken ve var olan okullarında önemli bir bölümü harap haldeyken köy okullarında filimle eğitim yapılması kararının alınması oldukça ilginçtir. DP, köylerde filimle tedrisat yapmayı kararlaştırırken gerçekte birçok köyde çocuklar Türkçe bile konuşamıyorlardı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın seçim bölgesine yaptığı bir gezide köylerden birinde kendisine Türkçe bilmedikleri için cevap veremeyen çocukları mecliste yaptığı bir konuşmada üzüntüyle anlatması DP'nin köylere ilköğretimin yayılmasında ne kadar başarılı olduğunu anlatması bakımından önemlidir.⁴³²

DP'nin köylerde ilköğrenimde karşılaştığı en büyük sıkıntı ilkokulu bitiren köy çocuklarının büyük kısmının öğrenimine devam edememesiydi. Çeşitli sebeplerden dolayı öğrenimine devam edemeyen çocuklar zamanla ilkokulda öğrendikleri bilgileri de kaybediyorlardı. Üstelik birçok köy çocuğu ilköğrenimine bile bir yıl ya da daha fazla süre ara veriyordu. İlkokulu bitirme yaşının 16 olması da ilköğrenime verilen aranın uzamasına neden oluyordu. Bu durum köylerden ilköğrenimde istenilen verimin alınmasına engel olmaktaydı. Bu nedenle okula devamı daha mecbur tutmak için Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nda yaş sınırı yeniden düzenlendi. Kanun mecliste görüşülürken Bakan İleri yaşadıkları sıkıntıyı şu sözlerle açıkladı:

“Şunu ifade edeyim ki; 5 yıllık tahsil kademesi, bilhassa ilk tahsilden sonra tahsil yapma imkânını bulamayan vatandaşları dikkat nazarına alırsak, çok gayrikâfi ve çok eksiktir. Hatta köylerde ilk tahsilini bitirmiş olanların bir müddet sonra bilgilerini çok fazla miktarda kaybettikleri üzerinde işlenmezse ve yeni imkânlar verilmezse, bilgilerini çok kaybettikleri bir vakiadır. Hatta şunu arz edeyim; ilk tahsil müddetinin altı seneye çıkarılması üzerinde Bakanlığımız şimdiden tetkikata geçmiş bulunmaktadır. Maksat, 16 yaşına kadar (dünkü kanun mucibince) ve bugün kabul ettiğiniz takdirde yürürlüğe girecek olan kanunla, 14 yaşına kadar Türk çocuğunun mümkün olan tahsil imkânlarından istifade etmesi meselesidir. Çocuk bu çağda ilk tahsili bitirirse bununla iktifa edecektir. 11-12 yaşında ilkokulu bitirmişse bu kadarcık tahsil kâfidir diyecek değiliz. Biz bu çocuklara ilk tahsilin

⁴³¹ **Zafer** (27 Kasım 1950), s. 2; Ancak bu derneğin köylerin okuma yazma sorunun giderilmesinde ciddi bir payı olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir.

⁴³² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 10, Cilt 5, s. 616.

üzerinde bir takım bilgiler vermeyi vazife olarak kabul ediyoruz. Bunu da ancak kurslarla temin edebiliriz...”⁴³³

Bakan İleri'nin belirttiği sıkıntılarda dikkate alınarak 16 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen 5955 sayılı kanunla ilköğretime devam yaşı değiştirildi. Kanuna göre, her yıl Eylül sonuna kadar 6 yaşını bitirmiş olanlar, 14 yaşını tamladıkları öğretim yılının sonuna kadar ilkokula devama mecburdular. 14 yaşını doldurmuş olan ancak ilkokulu bitirmemiş olanlar, 16 yaşını tamamladıkları öğretim yılına kadar ilkokula devam edebileceklerdi⁴³⁴. Yine kanuna göre eğitimci veya öğretmeni olan her köyün muhtarı, okul açılmadan on beş gün önce eğitimci, öğretmen veya gezici öğretmenle birlikte yukarıdaki esasa göre ilkokul çağındaki çocukları tespit ederek velilerine bildirecekti.⁴³⁵

DP, iktidara geldiği zaman CHP'nin Milli Eğitim Politikasını plansız ve programsız olduğu için eleştirerek kendilerinin belirli bir plan dâhilinde hareket edeceklerini açıklamıştı. Ancak DP'nin okul yapma ve ilköğretimi yayma politikası yetersiz ve plansız olduğu gerekçesiyle dönemin gazeteleri tarafından sürekli eleştirildi. DP, iktidarı süresince iki ayrı ilköğretim planı hazırladı. Bu planların ilki 1953 yılında hazırlandı. Bu plana göre 13 yılda bütün köyleri okula kavuşturmak hedeflendi.⁴³⁶ Ancak plan istenilen hızda ilerleyememesi yüzünden başarısız olunca 1956 yılında yeni bir plan hazırlandı. Bu plana göre 12 yıl içinde tüm köylere okul yapılacak ve okulsuz ve öğretmensiz köy kalmayacaktı. Yine plana göre her ne sebeple olursa olsun sınıflarda 40 öğrenciden fazla öğrenci okutulmayacaktı.⁴³⁷ Ancak uygulamada DP iktidarının bu hedeflerinin çok gerisinde kaldığı görülmektedir.

DP'nin ilköğretim politikası iktidarı süresince ciddi eleştirilere uğradı. Eleştiriler, DP'nin ilk yıllarında ilköğretimin yayılma hızının düştüğüne yöneliktir. CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi, İlköğretimin yayılma hızının düştüğü yönündeki eleştirilerini DP iktidarı süresince gündemde tuttu. Ulus Gazetesi'ne dolayısıyla arka planda CHP'ye göre, DP iktidara geldikten sonra ilköğretimin yayılma hızında ciddi bir

⁴³³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 16, s. 110.

⁴³⁴ **Düştur**, Üçüncü Tertip, Cilt 33, s. 1521.

⁴³⁵ **Aynı**, s. 1521.

⁴³⁶ **Vatan** (28 Kasım 1953), s. 1.

⁴³⁷ **Vatan** (25 Eylül 1956), s. 2.

azalma oldu.⁴³⁸ Aynı yönde bir diğer eleştiride DP'nin ilk kurulduğu zaman DP'ye yakın olan ancak DP iktidara geldikten sonra izlediği politikaları sert şekilde eleştirmeye başlayan Vatan Gazetesi'nde de görüldü. DP iktidarının beşinci yılında DP'nin eğitim politikasını irdeleyen bir yazı yazan başyazar Ahmet Emin Yalman, DP'nin eğitimde plansız programsız hareket ettiğini belirterek DP'nin iktidara gelmesinden sonra eğitim sisteminin hem nicelik hem de nitelik bakımından geriye doğru gittiğini söyleyerek DP'nin eğitim politikasını açıkça eleştirdi.⁴³⁹ DP'nin sık sık eleştiriye maruz kaldığı bir diğer konuda doğu illerindeki okullaşma ve okula devam oranının düşük olmasıdır. DP iktidarının ilk yıllarında DP'nin de CHP'yi en sık eleştirdiği konuların arasında ülkenin doğu bölgelerinde ilköğretimin yayılmasının düşük olduğu iddiasıydı. 1952 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri sırasında CHP'li milletvekillerinin Doğu kalkınmasına yeteri kadar bütçe ayrılmadığı yönündeki eleştirilerine cevap veren Bakan İleri, CHP döneminde ihmal uğramış olduğunu söylediği Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Gaziantep, Mardin, Siirt, Urfa, Van, Muş vilayetlerine yapılan yatırımlar hakkında bilgiler verdi.⁴⁴⁰

Sayısal veriler incelendiği zaman DP döneminde ilköğretimin yayılmasında ciddi bir duraklamanın yaşandığı görülmektedir. DP'nin ilk eğitim öğretim yılı olan 1950–1951 öğretim yılında 1.505'i şehirde, 3.860'ı üç sınıflı geriye kalanları 5 sınıflı 15.800'i köylerde olmak üzere toplam 17.305 ilkokul bulunmaktaydı.⁴⁴¹ Aynı öğretim döneminde 453.497'si şehirlerde 1.148.701'i köylerde toplam 1.602.198 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁴⁴² Bakan İleri'nin verdiği bilgilere göre saydığı illerin 4.458 köyünde ilkokul yoktur. CHP'den devir aldıkları okul sayısı ise sadece 705'tir. Ancak Bakan İleri, DP'nin sadece 1951 yılında 229 yeni okul yaptırdığını belirterek CHP'nin 27 yılda on bir ilde yaptırdığı okul sayısının %32'sini DP bir yılda yaptırdığını söyledi. Bakan İleri verdiği verilerden sonra Doğu kalkınmasında övünmenin DP'ye üzülmünün ise CHP'ye düştüğünü iddia etti.⁴⁴³

⁴³⁸ **Ulus** (4 Kasım 1952), s. 1; **Ulus** (28 Aralık 1954), s. 1.

⁴³⁹ Ahmet Emin Yalman, "Maarifte Hedefsizlik", **Vatan** (3 Ocak 1955), s. 1.

⁴⁴⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 13, s. 939

⁴⁴¹ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 44.

⁴⁴² **Aym**, s. 60.

⁴⁴³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 13, s. 940.

DP'nin, iktidarının ilk yıllarında Doğu kalkınması adı altında ülkenin doğusuna yatırım yaptığı bir gerçektir. Ancak okullaşma oranında DP, beklentileri karşılayamadığı da gözden kaçırılmamalıdır. DP'nin iktidarı Doğu kalkınması adı altında doğu illerinde okullaşma oranını arttırmaya çaba sarf ederken Doğu illerinde okula devam sorununu çözmede ciddi sıkıntıyla karşılaştı ve bu yüzden zaman zaman eleştiriyi aldı.⁴⁴⁴ Doğu illerindeki okula devamsızlık sorunu Eğitim Milli Komisyonu raporunda yer almaktadır. DP, Doğu illerindeki devamsızlık sorununu çözmek için Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilat Kanunu'nda yaptığı düzenlemeyle sorunu çözmek istedi.⁴⁴⁵ Ancak yapılan düzenlemenin yetersiz olduğu komisyon raporunda belirtilmektedir. Komisyon raporuna göre bölgenin coğrafi şartlarının zorluğu, ekonomik ve sosyal nedenler gibi nedenlerden dolayı doğu bölgelerinde okula devamsızlık ciddi bir sorun olmaktadır. Sorunun çözülebilmesi için doğu bölgelerinde yatılı ve gündüzlü bölge okulları kurulmalıdır.⁴⁴⁶

Yapılan eleştirilerin haklılık payı olmakla birlikte DP döneminin ilköğretimin ülke geneline yayılmasında gösterdiği çabanın sonucunu görmek için döneme ait sayısal veriler oldukça önemlidir.

DP, 1950–1951 öğretim yılında CHP'den 1.505'i şehir 15.800'i köy olmak üzere toplam 17.305 ilkokul devir aldı.⁴⁴⁷ Bu okullarda 453.497'si şehirlerde, 1.148.701'i köylerde toplam 1.602.198 öğrenci okumaktaydı.⁴⁴⁸ Aynı öğretim yılında 10.633'ü şehirlerde 24.220'si köylerde toplam 34.853 öğretmen görev yapmaktaydı.⁴⁴⁹ Yine ülkedeki 7–12 yaş arasındaki 2.917.854 çocuğun %55'i 1.616.626'sı okula gitmekteydi.⁴⁵⁰

⁴⁴⁴ Ulus Gazetesi DP'nin Doğu illerinde okula devamsızlığın önüne geçemediğini iddia ederek DP'yi sert ifadelerle eleştirmiştir. **Ulus** (10 Mayıs 1958), s. 1.

⁴⁴⁵ Kanundaki düzenleme için bkz. Sayfa 83.

⁴⁴⁶ MEB, **Türkiye Eğitim Milli ...**, s. 42–43.

⁴⁴⁷ MEB, **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 52.

⁴⁴⁸ **Aynı**, s. 60.

⁴⁴⁹ **Aynı**, s. 56.

⁴⁵⁰ **Aynı**, s. 42.

DP, 1950 yılında devir aldığı iktidarı 1960 yılında devir ettiğinde şehirlere 735 ilkokul yaptı ve 2.240 şehir ilkokulu devir etti.⁴⁵¹ DP, CHP'den yaklaşık iki katı fazla okul yapmasına rağmen artan nüfus nedeniyle şehirlerin ihtiyaç duyduğu okul talebini karşılamakta zorlandığı görülmektedir. Öyle ki 1956 yılından itibaren şehirlerde okul sıkıntısı yüzünden ikili üçlü hatta dördü tedrisatın yapıldığı haberleri gazetelerde çıkmaya başladı.⁴⁵² Dönemin Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, 1958 yılında Amerika'ya bir ziyarette çoklu tedrisat sorununu çözmek için Türkiye'ye baraka okulların gönderilmesi konusunda gerekli anlaşmaları yaptı.⁴⁵³ Ancak baraka okullar Türkiye'ye yaklaşık bir sene sonra geldi.⁴⁵⁴ Bakan İleri Ege Üniversitesi'nin açılışında yaptığı konuşmada Amerika'dan 1000 baraka okulun getirtilerek okul sıkıntısı çeken bölgelere dağıtıldığını açıkladı.⁴⁵⁵ Fakat Amerika'dan getirtilen baraka okullar da okul sıkıntısına çare olamadı. 1959–1960 öğretim yılında 1275'i ikili, 36'sı üçlü ve 1'i de dördü tedrisat yapan 1.312 şehir ilkokulu bulunmaktaydı.⁴⁵⁶

Köy ilkokullarının artış sayısında her iki partinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. İki dönem arasındaki farkın bu kadar az olması düşündürücüdür. Çünkü 1940–1945 yıllarında II. Dünya Savaşı ülkede ciddi bir ekonomik krizin olduğu göz önüne alındığında DP'nin çok daha rahat bir ekonomik ortamda ve hızla artan nüfusa rağmen CHP'den daha az köy okulu yapması oldukça düşündürücüdür. DP 1950–1960 yılları arasında 6.204 köy ilkokulu yaptı ve 1960–1961 öğretim yılında köy okullarının sayısı 22.004'e yükseldi.⁴⁵⁷ Burada dikkat çeken nokta DP'nin 1950–1951 öğretim yılından 1955–1956 öğretim yılına kadar sadece 1.006 köy ilkokulu yapmış olmasıdır. Okul yapma hızının DP döneminin ilk beş yılında bu kadar düşük çıkmasının belki de en önemli sebebi 1951 yılında köy okullarının yapımının tamamen devlete bırakılması, köylülerin okul yapımında çalışma zorunluluğunun kaldırılmasıdır. İlk beş yıl yaşanan durgunluktan sonra DP köy okullarının sayısını önemli ölçüde artırdığı ancak yine de CHP'nin gerisinde kaldığı görülmektedir.⁴⁵⁸ Üstelik DP iktidarının son öğretim yılı

⁴⁵¹ **Aynı**, s. 44.

⁴⁵² **Vatan** (25 Ağustos 1957), s. 3; **Vatan** (8 Eylül 1957), s. 1–3.

⁴⁵³ **Zafer** (25 Kasım 1958), s. 1.

⁴⁵⁴ **Zafer** (15 Eylül 1959), s. 1.

⁴⁵⁵ MEB, **Maarif ...**, s. 8.

⁴⁵⁶ MEB, **İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plân** (İstanbul, MEB, 1961), s. 13.

⁴⁵⁷ MEB, **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 44.

⁴⁵⁸ **Aynı**, s. 44.

olan 1959–1960 öğretim yılı başladığında 17.702 köyde hala ilkokul yoktu.⁴⁵⁹ 1950–1960 yılları arasında ilköğretim çağındaki nüfusun artışı göz önüne alındığında zaman DP döneminde okullaşma oranının ciddi ölçüde durakladığı dikkati çekmektedir.

1950–1960 yılları arasında ilköğretim öğrencilerinin sayısının artış oranı CHP döneminin yaklaşık iki katı fazla gerçekleşerek 1.239.246 artışla 2.841.444'e yükseldi. DP döneminde ilkokula devam eden öğrencilerinin sayısının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Ancak bu artış nüfus artışı göz önüne alındığında beklenenin gerisinde kalmaktadır.

DP döneminde şehir öğretmenlerinin köy öğretmenlerine göre oldukça fazla bir artış gösterdiği görülmektedir. 1950–1960 yılları arasında şehir öğretmenlerinin sayısı %125'lik bir artışla 10.633'ten 23.652'ye yükseldi.⁴⁶⁰ Köy öğretmenlerinin artış oranında ise DP, iktidarı süresince oldukça düşük bir oranda kaldı. 1950–1960 yılları arasında köy öğretmenlerinin artışı %55'lik bir artışla 24.220'den 37.587'e yükseldi.⁴⁶¹ Köy ilkokullarında görülen 1955–1956 öğretim yılına kadarki yavaşlama köy öğretmenlerinin artışında da görülmektedir. 1950–1955 yılları arasında köy öğretmenlerinin sayısı sadece %6'lık bir artış göstermiştir. İlk beş yılda köy öğretmenlerinin artışındaki yaşanan bu hızlı düşüşün nedeni DP'nin Köy Enstitüsü politikasıdır. DP'nin Köy Enstitülerini 1954 yılında kapatmasıyla son bulan Köy Enstitüsü karşıtı politika köylere gönderilen öğretmenlerin sayısının oldukça düşük olmasına neden oldu.

İstatistiklerden anlaşılacağı gibi DP döneminde ilköğretim tam bir gerileme olmasa bile ciddi bir duraklama dönemine girildiği göze çarpmaktadır. 1950–1960 yılları arasında yaşanan ekonomik büyümeye ve Milli Eğitim Bakanlığı bütçelerinde yapılan artışa rağmen ilköğretimin ülke geneline yayılma hızı DP döneminde oldukça düşmüştür. Özellikle köy ilkokullarının yapımında köylülerin çalışma zorunluluğunun kaldırılması, Köy Enstitülerine karşı yürütülen politika ve 1954 yılında Köy

⁴⁵⁹ MEB, **İlköğretim Komitesi...**, s. 14.

⁴⁶⁰ MEB, **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 55.

⁴⁶¹ **Ayn**, s. 55.

Enstitülerinin kapatılması DP'nin iktidarının ilk beş yılında ilköğretimde ciddi bir gerileme yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁶²

3.1.3. Özel Eğitime ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Yapılan Çalışmalar

DP, Türkiye'de ilk kez özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklar konusunda ciddi olarak ilgilenecek önemli düzenlemeler yaptı. 9 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen bir yasayla İzmir'de bulunan Sağır ve Kör Okulu Milli Eğitim Bakanlığı'na devir edildi.⁴⁶³ Diğer yandan özel eğitime muhtaç çocukları yetiştirecek öğretmenleri yetiştirmek amacıyla Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde "Özel Eğitim Bölümü" kuruldu. Bölüm 1952–1953 öğretim yılında eğitime başladı.⁴⁶⁴

1953 yılı Bakanlık bütçesi görüşmelerinde konuşan Bakan İleri, özel eğitime muhtaç çocukların eğitiminin çok zor olduğunu belirtti. Bu nedenle Bakanlığa devir edilen İzmir'deki Sağır ve Kör Okulu'nun sadece sağırlara eğitim vereceğini, körler ve sağırlar için Ankara'da yeni okullar açıldığını belirtti. Ayrıca Bakan İleri, İstanbul'da bulunan özel bir derneğe ait Sağır ve Dilsizler Okulu'nun Bakanlığın devir aldığını söyledi.⁴⁶⁵

Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukların durumu 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şûrası'nda da görüşüldü. Şûra'da özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklar için yeni kanun hazırlanması, özel eğitime muhtaç çocukların tespit edilmesi görüşü kabul edildi. DP, korunmaya muhtaç olan çocuklar içinde ülkenin çeşitli yerlerinde 17 yetiştirme yurdu açtı.⁴⁶⁶ 1953 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü bünyesinde "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Şube Müdürlüğü" kuruldu ve özel eğitim kurumları bu şubeye bağlandı.⁴⁶⁷

⁴⁶² M. Nuri Kodaman, **Türkiye'de Eğitim (1923–1960)** (Ankara: MEB, 1964), s. 38.

⁴⁶³ **Düster**, Üçüncü Tertip, Cilt 32, s. 1859–1860

⁴⁶⁴ Başar, **a.g.t.**, s. 536.

⁴⁶⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 20, s. 139.

⁴⁶⁶ Başar, **a.g.t.**, s. 536.

⁴⁶⁷ Kalaycı, **a.g.e.**, s. 64.

V. Milli Eğitim Şûrası'nda kabul edilen yeni bir kanun hazırlanması düşüncesi ancak 1957 yılında hayata geçirilebildi. 24 Mayıs 1957 yılında kabul edilen “Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun”la özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukların durumu yeni kanunla devlet tarafından güvence altına alındı. Yine DP döneminde Çocuk Esirgeme Kurumunun temelleri atıldı. 1958 yılından sonra her ilde “Çocuk Koruma Birliği” kurularak 7–18 yaşları arasındaki korunmaya muhtaç çocuklar Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğu altına alındı.⁴⁶⁸

3.2. Ortaöğretim Politikası

DP döneminde en fazla değişikliğe uğrayan Amerika'nın etkisinin en fazla hissedildiği kademe ortaöğretim oldu. DP döneminde ortaöğretimde yaşanan büyüme oranı ilköğretimin oldukça gerisinde kaldı. Bu nedenle de DP döneminde ortaöğretimde ciddi öğretmen ve okul sıkıntısı yaşandı.

DP, parti programında orta tahsil programlarını ıslah edeceğini açıklamıştı. Ancak iktidar olduktan sonra kurulan ilk DP hükümetinin programında ortaöğretime dair herhangi bir politika ya da hedef belirtilmedi. Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar da Kasım 1950'de mecliste yaptığı ilk açılış konuşmasında eğitim meselelerinden bahsederken ortaöğretime hiç değinmedi.⁴⁶⁹

DP'nin kurduğu hükümetlerin programlarında da ortaöğretime dair her hangi bir politika ya da hedef saptanmadı. Ancak DP'nin on yıllık iktidarı süresince neredeyse baş döndürücü bir hızla ortaöğretim kademesinde sürekli bir değişim oldu. Yapılan değişiklikler, düzenlemeler bir plandan yoksun oldukları için istenilen sonucu veremedi.

3.2.1. Amerikalı Uzmanların Ortaöğretimle İlgili Raporları

DP iktidarıyla birlikte Türk Milli Eğitim Sistemi Amerikan Eğitim Sistemini kendisine model almaya yöneldi. DP, ortaöğretimin eksikliklerinin giderilmesi, ihtiyaç duyulan alanlarda gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için 1951–1954 yılları arasında üç Amerikalı uzmanı ülkeye davet etti. Üç Amerikalı uzman ülkede belirli bir süre

⁴⁶⁸ Aym, s. 66.

⁴⁶⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 2, s. 4–5.

kalarak ortaöğretim kademesi hakkında incelemeler yaptı ve izlenimlerini birer rapor halinde Milli Eğitim Bakanlığı'na sundu.

3.2.1.1. Prof. Dr. John Ruffi'nin Raporu

A.B.D. Columbia Missouri Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. John Ruffi, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin daveti üzerine Ekim 1951'de Türkiye'ye gelerek Haziran 1952'ye kadar ortaöğretim kurumları üzerinde inceleme yaptı ve izlenimlerini bir rapor halinde Bakanlığa sundu.⁴⁷⁰

Prof. Ruffi, raporunda incelemelerini yaparken ve raporunu hazırlarken kendisine sürekli olarak "Demokratik bir cemiyet olan Türkiye Cumhuriyeti'nde gençlerin gelişim için en iyi yol hangisidir?" sorusunu sorduğunu belirtmektedir.⁴⁷¹ Prof. Ruffi, Türkiye'nin bir Cumhuriyet olduğunu belirterek bu nedenle Türkiye'nin ortaöğretim okullarının açıkça demokratik bir cemiyetin orta öğrenim okulları olması gerektiğini söylemektedir.⁴⁷² Prof. Ruffi'ye göre birçok öğretmen ve okul müdürünün ortaöğretimde görev yapabilmek için yeterli hazırlığı ve bilgisi yoktur.⁴⁷³ Öğrencilerin ders yükü oldukça ağırdır. Öğrenciler aynı anda on iki on üç dersi takip etmek zorunda kalması nedeniyle derslere katılmaya vakit bulamamaktadır. Günlük programlar, öğrencilerin katılabilecekleri, zevk alabilecekleri mahiyette değildir.⁴⁷⁴ Türkiye'de ortaöğretimin en büyük eksiği demokratik ülkelerde kabul edilmiş olan her öğrencinin farklı bireysel karakterinin olduğunu göz ardı etmesidir. Öğrencilerin ortaokuldan itibaren gitmek istedikleri okulu seçme hakkının tanınması gerekmektedir.⁴⁷⁵

Prof. Ruffi, ortaöğretim öğrencilerinin seçme hakkına sahip olması ve bu hakkı doğru kullanabilmesi için ortaöğretim kurumlarında güçlü ve etkin bir rehberlik sisteminin gerekli olduğunu belirtmektedir.⁴⁷⁶ Güçlü bir rehberlik sistemiyle yapılacak testlerle öğrencinin güçlü ve zayıf yanlarının belirleneceğini Belirten Prof. Ruffi,

⁴⁷⁰ Başar, a.g.t., s. 541.

⁴⁷¹ John Ruffi, **Türkiye'de Ortaöğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler** (Ankara: MEB, 1953), s. 1.

⁴⁷² Aym, s. 6.

⁴⁷³ Aym, s. 11.

⁴⁷⁴ Aym, s. 12.

⁴⁷⁵ Aym, s. 13.

⁴⁷⁶ Aym, s. 14.

böylece öğrencinin gelecekte yapmak istedikleri mesleği seçmede daha başarılı olacağını söylemektedir.⁴⁷⁷ Prof. Rufi, ortaöğretim kurumlarındaki en önemli eksikliklerden birinin okullardaki kütüphanelerin olduğunu düşünmektedir. Prof. Rufi'ye göre, Türkiye'deki ortaöğretim kurumlarında bulunan kütüphaneler, oldukça eksik yetersizdir. Hâlbuki iyi donatılmış ve öğrencilerin düzenli olarak kullandığı bir kütüphane orta dereceli bir okulun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle orta dereceli okullardaki kütüphanelerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.⁴⁷⁸ Prof. Rufi, Türkiye'deki sınav sisteminin de yetersiz olduğunu, öğrencilerin bilgi düzeyini ölçmede yetersiz olduğunu belirterek yeni bir sınav sisteminin uygulanmasını istemektedir.⁴⁷⁹ Prof. Rufi'nin eleştirdiği sınav sistemi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından değerlendirmeye alındı ve 1955 yılında değiştirildi. Prof. Rufi, ortaöğretimde var olan personelin yetersiz olduğunu bu nedenle de ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmen ve müdürlerin yetiştirilmesi için yeni bir programın hazırlanmasını önerdi.⁴⁸⁰ Prof. Rufi'nin önerilerinin bir kısmı maddi imkânsızlık yüzünden bir kısmı da Bakanlığın yeterli önemi vermemesi yüzünden gerçekleştirilemedi.

3.2.1.2. Ellswort Tompkins'in Raporu

23 Ekim 1952 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın talebi üzerine ABD'den Ellswort Tompkins Türkiye'ye geldi. Türkiye'de 125 gün kalan Tompkins, Ankara, Adana, Bursa, İstanbul, Samsun, Sivas ve Konya'da orta dereceli 97 okulu gezdi.⁴⁸¹ Yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporu Milli Eğitim Bakanlığı'na sundu. Tompkins'in raporunda ortaöğretim sistemiyle oldukça dikkat çekici saptamalar bulunmaktadır. Tompkins, Türkiye ile Amerika'yı karşılaştırarak Amerika'da ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısının 6 milyona yakın olduğunu Türkiye'de ise ortaöğretime kayıtlı yaklaşık 91 bin öğrenci bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁸² Ancak Türkiye ve Amerika'nın kayıtlı ortaöğretim öğrenci miktarının nüfusa oranları aynı olsaydı eğer Türkiye'de ortaöğretime kayıtlı öğrenci sayısının yaklaşık 1 milyon olacağını söylemektedir. Tompkins raporunda bu durumu şöyle değerlendirmektedir:

⁴⁷⁷ Aym, s. 14.

⁴⁷⁸ Aym, s. 15.

⁴⁷⁹ Aym, s. 17.

⁴⁸⁰ Aym, s. 20–24.

⁴⁸¹ Ellswort Tompkins, **Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş** (İstanbul: MEB, 1954), s. 1.

⁴⁸² Aym, s. 3.

“... Ancak aradaki fark, Türk ortaokul ve liselerine giden öğrencilerin umumi gruptan ziyade seçkin bir grubu teşkil ettiğini ortaya koyuyor. Şu halde Maarif Vekâleti tarafından şu soru cevaplandırılmalıdır: Türkiye’de ortaöğretimin gayesi elit mi, yoksa vatandaş mı yetiştirmek?”⁴⁸³

Tompkins, bu soruyu sorduktan sonra eğer sorunun iyi bir vatandaş yetiştirmek ise o zaman eğitimin menfaat ve faydalarının ortaöğretime devam edebilen gençliğe uygun olması gerektiğini söylemektedir.⁴⁸⁴ Tompkins, yaptığı incelemelerde kişisel yetenek bakımından Türk öğretmenlerinin Amerikalı öğretmenlerden üstün ancak pedagojik eğitim açısından daha geri olduklarını belirtmektedir.⁴⁸⁵ Öğretmenlerin pedagojik olarak yetersiz olmalarını Tompkins Türkiye’deki öğretmen yetiştiren kaynakların çeşitli olmasına ve birçok üniversite mezununun öğretim yöntemlerini yeterince öğrenmeden öğretmen olarak atanmalarına bağlamaktadır.⁴⁸⁶

Tompkins, orta dereceli okullardaki öğretmenlerin öğrencilere karşı sert ve haşın bir tavır takındıklarını hâlbuki daha nazik ve hoşgörülü olabileceklerini söylemektedir.⁴⁸⁷ Tompkins’in raporunda yer alan tespitler ortaöğretimin içinde bulunduğu kararsızlık ve belirsizliği tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Ortaöğretimin amacının ne olması gerektiği DP dönemi boyunca tartışma konusu oldu. Ancak ortaokulların amacının ne olduğu sorusuna DP dönemi boyunca net bir cevap bulunamadı.

3.2.1.3. Prof. Dr. Lester Beals’in Raporu

DP döneminde Türkiye’ye gelen Amerikalı Uzmanlar içinde en etkin olanı Prof. Dr. Lester Beals oldu. Bakan Tefik İleri’nin daveti üzerine gelen Lester Beals, ABD Trinit College Eğitim Profesörüyü.⁴⁸⁸ Prof. Beals, 1954 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığı’nda danışman olarak çalıştı. Bakanlıktaki görevi sırasında resmi okullardaki “Rehberlik ve Sosyal Bilgiler” dersinin programlarını hazırladı.⁴⁸⁹

⁴⁸³ Aym, s. 3.

⁴⁸⁴ Aym, s. 3.

⁴⁸⁵ Aym, s. 5.

⁴⁸⁶ Aym, s. 6.

⁴⁸⁷ Aym, s. 6–12.

⁴⁸⁸ Başar, a.g.t., s. 543.

⁴⁸⁹ Aym, s. 544.

Prof. Beals, Türkiye’de rehberlik hizmetlerini başlatmak üzere Adana, Ankara, İzmir, Konya ve Samsun’u pilot bölge olarak seçerek bu illerde rehberlik kurullarını oluşturdu ve bu kurullara önemli çalışmalar yaptırdı.⁴⁹⁰ Prof. Beals, “Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor” isimli bir de rapor hazırladı. Hazırladığı raporunda Türkiye’de orta dereceli okullarda okumakta olan öğrencilerin rehberliğe ihtiyaçları olduğunu belirtti.⁴⁹¹

3.3.2.1. Ortaöğretim Alanında Yapılan Çalışmalar

DP’nin iktidara gelmesinden sonra ortaokulların amacı ve yapısı tartışma konusu oldu. Ulus Gazetesi’nde Rifat Necdet Evrimer ve İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ortaokulların amacını ve görevleri üzerinde durdular. Rifat Necdet Evrimer, 30 Ağustos 1950 tarihinde yazdığı makalesinde ortaokulların görevinin liseye öğrenci mi hazırlamak yoksa pratik manada bilgiler mi vermek olduğunu sorduktan sonra aynı anda iki görevi yürütemeyeceğini belirtti.⁴⁹² Bu nedenle Evrimer’e göre ortaokullar liseye öğrenci hazırlayan ortaokullar ve öğrencilerini hayata sanat tahsiline hazırlayan ortaokullar olmak üzere ikiye ayrılmalı ve ilkokulu bitiren her öğrencinin ortaokula devam etmemeliydi. Evrimer’e göre İlkokuldan sonra öğrenciler ortaokula devam edecekler ve hayata atılacaklar diye ayrılmalıdır. Böylece herkesin ortaokula devam etme zorunluluğu ortadan kalkmış olacaktır. Liseye öğrenci hazırlayan ortaokulların programı lise programına uygun hale getirilmelidir. Mesleki eğitim verecek ortaokullar içinse mesleki eğitime uygun programlar hazırlanmalıdır.⁴⁹³

İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ise 25 Aralık 1950 tarihinde yazdığı makalesinde ortaokulların ne ilkokulun tamamlayıcısı ne de lisenin hazırlayıcısı olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁴ Baltacıoğlu’na göre ortaokulların görevi “orta mesleklere adam yetiştirmektir”. Baltacıoğlu, orta meslekler olarak çiftçi, tüccar, ufak memur, marangoz, elektrikçi gibi meslekleri görmektedir.⁴⁹⁵ Orta mesleklere adam yetiştirmek için

⁴⁹⁰ Ayni, s. 544.

⁴⁹¹ Ayni, s. 544; Prof. Beals’in raporu için bkz. Lester Beals, **Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor** (İstanbul: MEB, 1955)

⁴⁹² Rifat Necdet Evrimer, “Orta Okullara Dair”, **Ulus** (30 Ağustos 1950), s. 2.

⁴⁹³ Ayni, s. 2.

⁴⁹⁴ İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, “Ortaokul Nedir, Ne Değildir?”, **Ulus** (25 Aralık 1950), s. 2.

⁴⁹⁵ Ayni, s. 2.

ortaokulların hem pratik hem de teknik eğitim veren okullar haline dönüşmesini istemektedir.⁴⁹⁶

DP ise ortaokullara dönük yeni bir açılım yaparak Evrimer'in savunduğu düşüncelere yakın yeni tarzda ortaokullar açtı. Talim ve Terbiye Kurulu, 22 Ekim 1953 tarihinde Muhtelif Gayeli Ortaokul"ların açılmasını uygun gördü.⁴⁹⁷ Yeni açılacak bu okullarda normal ortaokul programını takip eden bir kol bulunmaktadır. Bütün öğrenciler bu kolun birinci sınıfını beraber okuyacak, ikinci sınıfa geçen öğrenciler, uzmanlaşacakları alana en uygun düşen bir programı takip etmek üzere, normal ortaokul sınıflarını ya da bir mesleğe yöneltici mahiyet taşıyan kollara devam edebileceklerdi.⁴⁹⁸

“Mesleğe yöneltici kollarda, tarih, coğrafya ile fizik, kimya ve tabiat bilgisi dersleri, liselere devamı mümkün kılacak şekilde saat itibariyle biraz hafifletilmiş dersler konuldu. Buna karşılık iş derslerinin saatleri artırılarak uzmanlığa kaçmamak şartıyla programa mesleki dersler konuldu. Bu kollardan mezun olanlar, öğrenimlerine liselerde devam edebilecekleri gibi, erkek ve kız sanat enstitülerine girdikleri takdirde, bu okulları daha kolay takip etmelerini sağlayacak bir hazırlık devresi geçireceklerdi.”⁴⁹⁹ 1953 yılında Muhtelif Gayeli Ortaokullar erkekler için “Teknik Kol”, kızlar içinse “Ev Kadınlığı Kolu”na sahip olarak öğrenime başladılar. Bu okulların ikinci sınıflarında 12 saat, üçüncü sınıflarında ise 11 saat mesleki ders gösterilmekteydi.⁵⁰⁰ Ancak çok gayeli ortaokullar belirli bir teorik zemine oturtulmadığı ve Bakanlığın merkez teşkilatı tarafından izlenemediği için istenilen verimi veremedi.⁵⁰¹ DP döneminde açılan bir diğer yeni ortaokullar da Akşam Ortaokulları oldu. DP, çalışmak zorunda oldukları için eğitimine devam edemeye vatandaşlar için 1959 yılında “Akşam Ortaokulları”nı kurdu. Akşam ortaokullarının öğrenim süresi dört yıldır.⁵⁰²

---

⁴⁹⁶ **Aym**, s. 2.

⁴⁹⁷ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 184.

⁴⁹⁸ **Aym**, s. 184.

⁴⁹⁹ **Aym**, s. 184.

⁵⁰⁰ **Aym**, s. 184–185.

⁵⁰¹ Varış, **a.g.m.**, s. 207.

⁵⁰² Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 186.

1954–1955 öğretim yılında İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nin otuz beş öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı'nın emri üzerine Deneme Okulu Programı hazırlamak için bir komisyon oluşturdu.⁵⁰³ Oluşturulan bu komisyon Türkiye'de yeni bir ortaöğretim sistemine geçilmesi için çalışmalar yapacaktı. Oluşturulan komisyon çalışmasını tamamladıktan sonra bireyden hareket eden, bireyin özelliklerini ve ihtiyaçlarını ön planda tutan, iyi bir insan iyi bir vatandaş yetiştiren, öğrencinin tüm gelişmesine hizmet edecek ve aynı zamanda toplumda fonksiyonel olabilecek bireyleri yetiştirecek bir program hazırladı.⁵⁰⁴ Hazırlanan program taslağı Banklık tarafından incelenerek gerekli değişiklikler yapıldı. 1 Eylül 1955 tarihinde Talim ve Terbiye Kurulu, İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nin ortaokul kısmında, öğrencileri hayata ve liseye hazırlayacak, sınıf geçme yerine ders geçme usulünü getirerek, seçmeli dersleri kabul etti ve rehberlik hizmetlerinin başlamasını kararlaştırdı.⁵⁰⁵

Deneme Okulları uygulamasına göre ortaokulların bütün sınıflarında ve liselerin birinci sınıfında günde 7 saat ders gösterilecekti. Yine Deneme Okullarında bir sınıfta okutulan ders adedi yediyi geçemeyecekti. Deneme okulları ile ortaöğretim sistemine getirilen önemli bir değişiklikte uygulanmakta olan üç devreli karne sisteminin terk edilerek iki devreli karne sistemine geçilmesi oldu. Yeni sistemde ortaöğretim okulları iki devreden oluşacak, her iki devre sonunda öğrencilere karne verilecek ve iki devre arasında 15 günlük bir tatil olacaktı. Yeni sistem 1957 ders yılında Ankara Bahçelievler Lisesi'nde denendikten sonra diğer okullara da uygulanacaktı.⁵⁰⁶ Türkiye'de ilk defa oluşturulan bu deneme okulları ortaöğretim sistemi için birçok yenilik getirmekteydi. Pilot okullarda denenecek olan bu sistemin başarıya ulaşması halinde bu sistem liselere de yaygınlaştırılacak ve ortaöğretimden daha fazla verim alınması sağlanmış olacaktı.

Deneme Okulları temel olarak:

- Psikolojik gelişme ile tutumlara daha büyük önem vermek.
- Bir rehberlik programı geliştirmek.
- Öğrencilerin kaydettikleri ilerlemeyi ölçmek için yeni yöntemler kullanmak.

⁵⁰³ Varış, **a.g.m.**, s. 201.

⁵⁰⁴ **Aynı**, s. 202.

⁵⁰⁵ **Aynı**, s. 203; **Zafer** (15 Eylül 1956), s. 1.

⁵⁰⁶ **Vatan** (16 Eylül 1956), s. 2.

- Yeni bir okul örgütü denemek.
- Ders dışı faaliyetlere daha çok önem vermek.
- İlgilerde bireysel ayrılıkları dikkate almak.
- Sadece konuya önem vermek yerine problem çözme yöntemlerini geliştirmek.
- Okul programını toplum koşullarına ve öğrencilerin girebilecekleri mesleklere göre ayarlamak.
- Teorik ve pratik bilgiyi geliştirmek.
- Öğretim araçlarını geliştirmek için çalışmalar yapabilecekti.⁵⁰⁷

Türk ortaöğretim sistemini inceleyen Amerikalı uzmanların raporlarında yazdıkları yetersiz rehberlik hizmeti, bireysel farklılıkların göz ardı edilmesi, istenileni veremeyen imtihan yöntemleri hakkındaki sorunların önemli kısmı Deneme Okulları'yla birlikte çözülmüş olacaktı.

DP döneminde ortaöğretim kademesinde en fazla değişiklik liselerde oldu. Liselerde yapılan çalışmalar sonunda liselerin öğretim süresinin önce 4 yıla çıkarıldı. Fakat kısa bir süre sonra tekrar 3 yıla indirildi. Liselerin 4 yıla çıkarılması kararı IV. Milli Eğitim Şûrası'nda alınmıştı. Ancak karar. Tevfik İleri'nin başkanlığı sırasında 1952–1953 öğretim yılında uygulamaya konuldu. Liseler 4 yıla çıkarılınca lise müfredat programında da bazı değişiklikler yapıldı. 1952 yılında hazırlanan 4 yıllık lise müfredat programında edebiyat dersi, Türk dili ve edebiyatı; filozofi-sosyoloji dersi, felsefe dersi adını aldı. Programa sanat tarihi dersi, yetiştirme kursları ve seminer çalışmaları eklendi.⁵⁰⁸ Yeni programda öğrenciler 4. sınıfta edebiyat ve fen kollarından birisini seçecekti. Yetiştirme kursları, derslerinden geri kalan öğrencileri hazırlamak, seminer derslerinde de uygun olan öğrencilere seçecekleri meslekler doğrultusunda bilgilendirilmeleri ve eğitilmeleri için kullanılacaktı.⁵⁰⁹

⁵⁰⁷ Ayn, s. 207.

⁵⁰⁸ MEB, **Ortaöğretim Programındaki Yönelmeler** (İstanbul: MEB, 1972), s. 124.

⁵⁰⁹ Ayn, s. 124.

Ancak Bakan İleri, liselerin süresinin uzatılmasına gelen tepkiler üzerine geri adım atmak zorunda kaldı. 1953 yılında mecliste yaptığı bir düşüncelerini şöyle açıkladı:

“... Dördüncü Maarif Şûrası liselerimizi 12 seneye çıkarmıştır. Bunu yaparken birtakım faydalar mülâhaza etmiştir. Memlekette ve maarif mensupları arasında bu iyi karşılanmamıştır. Bir senelik fazla tahsil ve bu tahsilin getirdiği külfet, burada elde edilen nimetle kabili mukayese görülmemiştir.

... Vardığımız netice şudur: Liseden sonra başka bir tahsil yapmayacak olan gençleri, 11. sınıftan sonra mezun yapmak, üniversiteye devam edecek gençler için 12. sınıfı bir olgunluk haline getirmek, dersleri mahdut hale indirmek, bu arada bilhassa lisana ehemmiyet vermek ve bu sınıfın adına da olgunluk sınıfı adını vermektir...”⁵¹⁰

Bakan İleri düşüncelerini hayata geçiremedi ve liselerin öğrenim süresi 1956 yılına kadar 4 yıl olarak kaldı. Bununla birlikte Bakanlık liseler hakkında hazırladığı bir anketi ülkenin önemli eğitimcilerine gönderdi. Gelen cevapların büyük çoğunluğu liselerin 3 yıla indirilmesi yönündeydi. Bakanlık bu anketlerden gelen sonuçların da katkısıyla liselerin tekrar 3 yıla indirilmesini prensip olarak kabul etti.⁵¹¹ 1954–1955 öğretim yılından geçerli olmak üzere liseler üç yıla indirildi.⁵¹² Liselerin tekrar üç yıla indirilmesi üzerine 1956 yılında yeni bir lise müfredat programı hazırlandı. Hazırlanan programla birlikte öğrencilerin edebiyat ve fen kollarına ayrılmaları 3. sınıfa alındı. Yeni programda öğrencilere ikinci bir yabancı dil dersi konuldu ve öğrencilerden resim, müzik ya da yabancı dilden birisini seçmesi istendi. Felsefe dersi ise “felsefe, mantık ve sosyoloji” adı altında yeniden gruplandırıldı.⁵¹³ 1 yıl sonra yeni bir lise müfredat programı hazırlandı. Programın getirdiği en önemli değişiklik son sınıfta ayrılan edebiyat ve fen kollarının bu programla ikinci sınıftan itibaren ayrılması oldu.⁵¹⁴

Bakanlık lise müdürlüklerine gönderdiği bir genelgeyle liselerin 3 yıla indirilmesinden dolayı 3. sınıfta olan öğrencilerin sene sonunda sınavları geçtikleri takdirde mezun olabileceklerini açıkladı.⁵¹⁵ Ancak bu durum yeni bir sıkıntıya neden oldu. Hem 3. sınıfların hem de 4. sınıfların aynı anda mezun olmaları lise mezunları sayısında ani bir artışa yol açtı. Bu durum ek zorluklar getirdi.⁵¹⁶

⁵¹⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 20, s. 970.

⁵¹¹ **Vatan** (15 Eylül 1953), s. 1.

⁵¹² **Zafer** (27 Eylül 1954), s. 1.

⁵¹³ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 207.

⁵¹⁴ **Aynı**, s. 207.

⁵¹⁵ **Vatan** (13 Kasım 1954), s. 2.

⁵¹⁶ **Vatan** (16 Eylül 1954), s. 1.

Bakan Yardımcı, liselerin 3 yıla indirilmesi kararını mecliste bütçe encümeninde yaptığı konuşmada şu sözlerle savundu:

“...memleketimizde liselerin dört yıla çıkarılması, üniversite profesörlerinin, büyük ilim adamlarının, maarif erkânının ve tek kelime ile Türk maarif camiasının kanaati hilafına ve zorlama bir usul ile vaki olmuştur. Eski iktidar zamanında yapılan bu icraat tatbikatta da hiçbir fayda vermemiş ve devlet için, millet için zararlı görülen bu hata sonradan düzeltilmiştir...”⁵¹⁷

Bakan Yardımcı'nın yukarıdaki sözleri gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü liselerin 4 yıla çıkarılması kararı CHP tarafından alınmasına rağmen uygulamaya koyan DP idi. Dolayısıyla da asıl siyasi sorumluluk DP'ye aitti. Bu nedenle de liselerin 4 yıla çıkarılması kararını eğitim camiası tarafından zorla uygulatıldığı iddiası doğru değildir.⁵¹⁸

Liselerin süresinin kısaltılmasıyla birlikte liselerde yaşanan bir diğer önemli sıkıntı da lise olgunluk sınavıydı. Bakan Yardımcı bu konuyla da ilgilenecek lise olgunluk imtihanını kaldırarak yerine “Devlet lise İmtihanı” adı verilen yeni bir sınav sistemi getirdi. Liselerin sınav sistemini Prof. Rufi hazırladığı raporunda istenilen verimi veremediği gerekçesiyle eleştirmişti.⁵¹⁹ Mevcut sistemde son sınıfta derslerin birisi Türkçe olmak üzere dört dersten kalan öğrenci sınıfta kalmış kabul ediliyordu.⁵²⁰ Öğrencilere kaldıkları dersten yeni bir sınav hakkı verilmediği için öğrenci mağdur oluyor bir sene zaman kaybı oluyordu. Bakan Yardımcı başkanlığında yapılan çalışmalar neticesinde 19 Mart 1955 tarihinde lise olgunluk imtihanı kaldırılarak yerine “Devlet Lise İmtihanı” adında yeni bir sınav sistemi getirildi.⁵²¹ Yeni sınav sisteminde öğrenciler lise son sınıf derslerinden yazılı ve sözlü olarak iki aşamalı sınavdan geçirileceklerdir. Yazılı sınavlar edebiyat kolu için kompozisyon, Türk dili ve edebiyatı, felsefe veya tarih, fen kolu için kompozisyon, matematik, fizik veya tabiyeden olmak üzere üç dersten yapılacaktı ve soruları Bakanlık gönderilecekti. Sözlü sınavlar ise okul yönetimleri tarafından yapılacaktı. Yeni sistemde öğrencilerin sınavlardan en 5 notunu alması gerekiyordu. Eğer öğrenci sınavlardan 7 notunu alırsa sözlü notu almasına gerek kalmayacaktı.⁵²²

⁵¹⁷ **Zafer** (13 Şubat 1955), s. 2.

⁵¹⁸ **Başar, a.g.e.**, s. 588.

⁵¹⁹ **Rufi, a.g.e.**, s. 17.

⁵²⁰ **Cicioğlu, a.g.e.**, s. 230.

⁵²¹ **Vatan** (20 Mart 1955), s. 1.

⁵²² **Aynı**, s. 2.

Yeni sınav sisteminin getirdiği en önemli yenilik ise devlet lise imtihanını veremeyen öğrencilere ilk dört dönem sınıfta kalmaksızın sınavlara giriş hakkı tanınmasıydı. Eğer öğrenci dördüncü dönem sonunda kaldığı sınav sayısını bire indirebilirse tek ders için her dönem sınava girebilecekti. Ancak bire indiremezse devlet lise bitirme sınavındaki tüm derslerden tekrar sınava girmek zorunda kalacaktı.

Olgunluk sınavını veremediği için kalan öğrencilere de yeni sınav sistemiyle mezun olma hakkı tanındı. Yeni sınav sistemine göre olgunluk sınavında bir dersten kalarak üniversiteye kabul edilen öğrencilerin lise bitirme sınavları mayıs ayı içinde okudukları sınıfın konularından yapılacaktı.

Olgunluk sınavında birden fazla dersten kalan öğrenciler ise kaldıkları derslerin son sınıf konularından yazılı olarak devlet lise sınavına gireceklerdi. Olgunluktan kalarak sınav hakkını kaybeden öğrenciler 1955 yılında haziran ve eylül aylarında iki sınav hakkına sahip olacaklardı. Bu iki sınavda geçemeyen öğrenciler bir yıl sonraki devlet lise sınavında tüm derslerden sınava gireceklerdi.⁵²³

Yeni sınav sistemi liselerde var olan önemli bir yükü kaldırmış oldu. Ancak eski sınav sisteminin neden olduğu bazı sıkıntılar devam etmekteydi. Bu sıkıntıların en önemlisi de lise son sınıfta tek dersten kalan öğrencilerin üniversiteye alınması konusuydu. Liselerin 1954–1955 öğretim yılında tekrar 3 yıla indirilmiş olması sonucu hem 3. sınıflar hem de 4. sınıflar birlikte mezun oldular. Bu durum lise mezunlarında önemli bir artışa neden oldu. Ancak üniversitelerin kontenjanlarının yetersiz olması nedeniyle lise mezunlarının üniversiteye girmesi zorlaştı. Durum böyle iken Bakanlığın birde lisede tek dersten kalanlarında üniversiteye kabul edilmesi yönünde bir karar alması durumu iyice karmaşık bir hale getirdi. Üniversiteler, Bakanlığın bu kararına sıcak yaklaşmadılar ve tek dersten kalan öğrencileri kabul etmekte oldukça isteksiz davrandılar. Örneğin İstanbul Üniversitesi, tek dersten kalan mezunları sadece Edebiyat Fakültesine kabul etme kararı aldı.⁵²⁴ Bu duruma tek dersten kalan öğrenciler tepki gösterdi. Bakanlığın tek dersten kalan öğrencileri üniversiteye alma kararı eleştiri

⁵²³ **Ayn**, s. 2.

⁵²⁴ **Vatan** (13 Kasım 1954), s. 2.

konusu da oldu. Kemal Aydar, Vatan Gazetesi'nde yazdığı yazıda Bakanlığın aldığı kararı “Maarif politikasının plansız, programsız idare edildiğine” işaret olduğunu iddia etti.⁵²⁵ Kemal Aydar Bakanlığın aldığı kararı şu sözlerle eleştirdi:

“...Olgunluktan kalan öğrencinin Üniversiteye kabul edileceğini karar altına alıp ilan etmek, normal müfredatları karşılayamamış yüksek tahsil müesseselerin bina kifayetsizliğini tetkik etmemiş olmak bakımından basiret ile uzağı görmek ile telif edilir bir hareket değildir. Rast gele alınmış bir karardır. Her yıl artan yüksek tahsil talebesini okutacak imkân ve vasıtaları evvelden temin edememek ise geleceğe ait plan ve tasavvurların mevcut olmadığını ifade eder. Okumak isteyen adama okutamıyorum diyemezsiniz...”⁵²⁶

1954 yılında başlayan tek dersten kalan öğrencilerin sıkıntısı 1955 yılında da devam etti. 1955 yılında Bakan Celal Yardımcı, gazetelere verdiği bir demeçte tek dersten kalan öğrencilerin üniversiteye alınmasına taraftar olduğunu söyledi.⁵²⁷ Ancak üniversiteler yine tek dersten kalan öğrencilerin büyük kısmını kabul etmediler.⁵²⁸ Tek dersten kalan öğrenciler, 1956 yılından itibaren üniversite kontenjanlarının artması sonucu üniversitelere kabul edilmeye başladılar ve bu sorun zaman içinde ortadan kalktı.

DP'nin, ortaöğretim kademesinde yaptığı değişikliklerden biri de yabancı dilde eğitim yapan ve Amerikan kolejlerinden esinlenen “Maarif Kolejleri” açılmasıdır. Maarif Koleji açılması için ilk olarak Ankara, İzmir ve İstanbul illerinde çalışmalara başlandı. Bakan Celal Yardımcı, kolejlerin açılma nedeninin yabancı ülkelerin bilim, teknoloji ve kültürlerinden yararlanmak olduğunu, belirtti.⁵²⁹ Ancak Bakan Yardımcı'nın açılacak olan kolejlerde okutulacak yabancı dilin İngilizce olduğunu açıklaması⁵³⁰ göz önüne alındığı zaman yabancı ülkelere kastın Amerika olduğu söylenebilir.

İlk açılan Maarif Koleji 8 Eylül 1955 tarihinde Eskişehir'de açıldı.⁵³¹ Bu koleji 22 Ekim 1955 tarihinde açılan İzmir Koleji izledi.⁵³² DP döneminde toplam altı kolej

⁵²⁵ Kemal Aydar, “Maarif Politikası”, **Vatan** (13 Kasım 1954), s. 2.

⁵²⁶ **Ayn**, s. 2.

⁵²⁷ **Vatan** (11 Ekim 1955), s. 1.

⁵²⁸ **Vatan** (12 Ekim 1955), s. 2.

⁵²⁹ **Zafer** (23 Ağustos 1954), s. 1.

⁵³⁰ **Zafer** (26 Eylül 1955), s. 4.

⁵³¹ **Zafer** (7 Eylül 1955), s. 1.

⁵³² **Zafer** (23 Ekim 1955), s. 1.

açıldı. Bu kolejler İstanbul, İzmir, Ankara, Eskişehir, Konya ve Diyarbakır Maarif Kolejleriydi. Açılan Maarif Kolejleri Türkiye’de devlet tarafından yabancı dilde eğitim veren ilk liselerdi. DP döneminde başlayan bu yeni okul sistemi günümüzde öğretim veren Anadolu Liselerinin temelini oluşturdular. Maarif Kolejleri öğretime başladıktan sonra bazı sıkıntılar ortaya çıktı. DP’ni ortaöğretim kademesinde yaptığı diğer çalışmaları gibi Maarif Kolejleri de gerekli alt yapı oluşturulmadan açılarak faaliyete geçti. Bu nedenle de kolejlerin bir takım önemli eksikleri vardı. Kolejlerdeki fen derslerini yabancı dille öğretmeğe yeterli öğretmen sayısı oldukça azdı ve bu durum kolejlerin amaçlarına uygun olarak çalışmasına engel oluyordu.⁵³³

DP iktidarı süresince ortaöğretim kademesinde belki de başarısız olduğu en önemli konu ortaöğretimin bina ihtiyacını karşılayamaması oldu. Öyle ki neredeyse iktidarı süresince artan ortaöğretimin bina ihtiyacını karşılayamadı. Bina ihtiyacının karşılanamaması beraberinde başka sorunları da getirdi. Özellikle hızla büyüyen İstanbul’da okul ihtiyacı her geçen gün artarak büyüdü. 1954 yılında öğretim dönemi başlamasına rağmen bina yetersizliği yüzünden İstanbul’daki ortaokul ve liselerde sınıflardaki öğrenci mevcudu 80 kişiye kadar çıktı.⁵³⁴ Bina sıkıntısını gidermek için liselerde çift tedrisat sistemine geçildi. 1957 yılından itibaren okul sıkıntısı daha da arttı. Öyle ki bina sıkıntısı yüzünden yeni açılan Tophane Sanat Enstitüsüne yer bulunamadı. Yine İstanbul Üniversitesi ile Atatürk Kız Lisesi okul binasını kullanma konusunda anlaşmazlığa düştüler.⁵³⁵

Okul sıkıntısının yanında DP’nin ortaöğretim kademesindeki asıl sıkıntısı iktidarları süresince kalıcı, belirli bir program ve hedefleri olan bir politika izleyememiş olmasıdır. Eğitim Milli Komisyonu’nun raporu DP’nin ortaöğretim politikasının sonuçlarını çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Komisyon raporuna göre eğitim alanındaki çeşitli derecelerdeki eğitim kademelerinden en fazla üzerinde durulması ve süratle ıslah edilmesi gerekeni

⁵³³ MEB, **Milli Eğitim Plânın Hazırlığı İle Görevli Komisyonun Raporu** (Ankara: MEB, 1960), s. 28.

⁵³⁴ **Vatan** (29 Eylül 1955), s. 7.

⁵³⁵ **Vatan** (9 Temmuz 1957), s. 2.

ortaöğretim kademesidir.⁵³⁶ Ortaöğretim okullarının çoğu, bina, eşya, tesisat ve öğretim araç gereçleri bakımından yetersiz bir durumdadır. Özellikle bu okullarda görev yapan öğretmen idarecilerin büyük çoğunluğu istenilen yetenekte değildir. Yine rapora göre mevcut kadroların bir kısmına asil öğretmen tayini mümkün olmadığı için okullarda yetersiz kişilerin görevlendirildiği, bu nedenle de okulların asıl görevlerini yapmaktan çok uzak kaldıkları, yetersiz öğretmenler öğrencilerin başarısızlığa sürüklenmesine ve ülke gençliğinin büyük bir kısmının tahsilden uzak kalmasına neden olmaktadır.⁵³⁷

Komisyon raporunda ortaöğretim kurumlarının başarısızlığında etkili olan bir diğer sebebinde ilk ve ortaöğretim müfredat programları ve öğretim metotları arasında bir uyumun kurulamamış olması gösterilmektedir.⁵³⁸

Komisyon raporunda ortaokullar ve liseleri durumları ayrı ayrı incelenerek sorunlar tespit edilmiştir. Komisyona göre ortaöğretim kademesinde iki büyük sorun vardır. Bu sorunlar:

“Bir yandan büyük yurttaş külesini, imkânlarımızın bahsettiği en geniş ölçüde ortaöğretim sahasına sevk etmek suretiyle, daha medeni, daha anlayışlı, daha kaliteli bir topluluk haline getirmek; bir yandan da milletin muhtaç olduğu fikir, teknik ve ilim sahalarında Batı memleketlerindeki emsalinin seviyesine ulaşmış seçkin ve ileri bir zümre yetiştirmek...”⁵³⁹

Belirlenen sorunlar DP'nin iktidarı süresince çözümüne çalıştığı fakat iktidarının sonuna kadar ciddi bir çözüm bulamadığı sorunlardı. Özellikle ortaöğretimin yaygınlaşmasında DP, büyük bir başarısızlığa uğradı. Komisyon raporu yaşanan okul sıkıntısına değinerek ilkokulu bitirip orta tahsile devam etmek isteyen her çocuğa ortaokulda bir yer bulunması gerektiğine işaret etmektedir. Komisyon ayrıca liselerin yeniden gözden geçirilmesini, öğretmen ve idareci açısından yetersiz olduklarını bu nedenle bu alanlarda takviye yapılmasını istemektedir.⁵⁴⁰

DP'nin ortaöğretim politikasına ait sayısal veriler, DP'nin ortaöğretim kademesindeki başarısını ya da başarısızlığını anlamak için oldukça önemlidir. DP'nin iktidarı süresince 298 ortaokul yaptırıldı. 1950–1951 öğretim yılında 364 ortaokul

⁵³⁶ MEB, **Türkiye Eğitim Milli ...**, s. 48.

⁵³⁷ **Aym**, s. 48.

⁵³⁸ **Aym**, s. 48.

⁵³⁹ **Aym**, s. 49.

⁵⁴⁰ **Aym**, s. 50.

varken 1960–1961 öğretim yılında %81’lik bir artışla 662’ye yükseldi.⁵⁴¹ Ortaokul öğretmenlerinin artış yüzdesinde ise DP’nin büyük bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. DP döneminde 6.876 öğretmen göreve başladı. 1950–1951 öğretim yılında 3.871 olan öğretmen sayısı 1960–1961 öğretim yılında %177’lik bir artışla 10.747’e yükseldi.⁵⁴² Öğrenci artışında da DP’nin büyük bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. DP iktidara geldikten sonra ortaokul öğrencilerinin sayısının büyük bir hızla arttığı görülmektedir. 1950–1960 yılları arasında ortaokul öğrencisi 211.580 kişi arttı. 1950–1951 öğretim yılında 61.847 olan öğrenci sayısı 1960–1961 öğretim yılında %342’lik bir artışla 273.847’e yükseldi.⁵⁴³ DP’ye ait verilerin ortaya koyduğu en önemli sonuç DP döneminde okul-öğrenci artışlarında büyük bir orantısızlığın meydana çıktığıdır. Verilerden de anlaşılacağı üzere okul binalarının artışı öğrenci ve öğretmen artışının çok gerisinde kalmış, bu durum okullarda ikili, üçlü hatta dördü tedrisatın yapılmasına ve eğitimde verimin düşmesine neden olmuştur. DP döneminde kız öğrencilerin sayısında artış yaşanmadığı hatta 1–2 puanlık düşüşün yaşandığı görülmektedir. 1940–1950 yılları arasında ortaokullarda okula devam eden kız öğrencilerin ortalama %26 civarındaydı. DP döneminde ise ortaokula devam eden kız öğrencilerin tüm öğrenciler içindeki oranı ortalama %24’dü.⁵⁴⁴

Liselerdeki sayısal verilerde ortaokullara benzemektedir. 1950–1951 öğretim yılında ülkede 60 lise vardı. DP döneminde ise 69 lise yaptırıldı. 1960–1961 öğretim yılında ülkedeki lise sayısı %115’lik bir artışla 129’a yükseldi.⁵⁴⁵ Öğrenci artışında da DP döneminde önemli bir artış olduğu görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında öğrenci sayısı 19.022 idi. DP döneminde öğrenci sayısı %250’lik bir artış gösterdi. 1960–1961 öğretim yılına gelindiği zaman öğrenci sayısı 66.593’e yükseldi.⁵⁴⁶ 1950–1951 öğretim yılında liselerde 1.424 öğretmen vardı. DP 1523 yeni lise öğretmeni atadı. 1960–1961 öğretim yılına gelindiği zaman liselerde görev yapan öğretmen sayısı %106’lık bir artışla 2.947’ye yükseldi.⁵⁴⁷ DP döneminde liseye giden öğrenci sayısında ciddi bir artış yaşanmasına rağmen okul sayısındaki artışın öğrenci sayısındaki artışı

⁵⁴¹ MEB, *Cumhuriyetin 50. ....*, s. 92.

⁵⁴² *Aym*, s. 92.

⁵⁴³ *Aym*, s. 92.

⁵⁴⁴ *Aym*, s. 94.

⁵⁴⁵ *Aym*, s. 134.

⁵⁴⁶ *Aym*, s. 134.

⁵⁴⁷ *Aym*, s. 134.

yakalayamaması öğrencilerin ciddi okul sıkıntısı çekmesine ve öğretimin kalitesinin düşmesine neden oldu. 1950–1951 öğretim yılında bir liseye ortalama 317 öğrenci düşerken 1960–1961 öğretim yılında bu sayı ortalama 516’ya yükseldi ve bu durum ortaokullarda olduğu gibi ikili, üçlü ve dörtlü tedrisatın yapılmasına yol açtı.⁵⁴⁸

3.3. Mesleki ve Teknik Öğretim Politikası

DP döneminde sanayi ve tarım alanlarında yaşanan büyüme ve gelişme nitelikli elemana duyulan ihtiyacı artırdı. Bu durum mesleki ve teknik okulların önem kazanmasına neden oldu. DP’nin ilk hükümet programında eğitim politikasına ait genel çerçeve çizildiği için mesleki ve teknik öğretimle ilgili herhangi bir somut hedef ve politika yoktur. Ancak DP’nin mesleki ve teknik öğretimde izleyeceği politikayı Milli Eğitim Bakanı İleri, 1951 yılı bütçe görüşmelerinde açıkladı. Bakan İleri, mesleki ve teknik öğretim kademesinde CHP döneminde açılan mesleki ve teknik okulların ülkenin ihtiyaçları dikkate alınmadan açıldığını söyledi. Bakan İleri’ye göre her yerde aynı alanda ve dalda eğitim veren sanat okullarının açılması sonucu bu okulu bitiren gençler işsiz kalmaktaydı.⁵⁴⁹

Bakan İleri, Kız Enstitüleri ve gezici köy kurslarından memnun olduklarını söyleyerek buralara daha fazla önem vereceklerini açıkladı. Erkek Sanat Enstitüleri ile ilgili olarak ise her memleketin mahalli sanatlarının program içine ve kurslar halinde okulların içine sokulmasına çalıştıklarını, böylece hem mahalli sanatlar için ehil insan yetişmesi hem de bu okullardan mezun olan gençlerin iş bulmasını sağlayacaklarını belirtti.⁵⁵⁰ DP’nin kurduğu ikinci hükümet programında mesleki ve teknik öğretimle ilgili daha net hedefler yer aldı. Programda teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine paralel olarak bölge ihtiyaçlarına gerekli ustaları yetiştirmek için kurslar ve şubeler kurulacağı belirtildi.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ **Aynı**, s. 134; Ayşegül Dilek Nakkaş bu konuda farklı rakamlar vermektedir. Nakkaş’a göre 1950–1951 öğretim yılında liselerde 1 okula 251,9 öğrenci düşerken, 1959–1960 öğretim yılında 1 okula 328 öğrenci düşmektedir. Bkz. Ayşegül Dilek Nakkaş, “Demokrat Parti Dönemi’nde (1950–1960) Milli Eğitim Politikalarında Değişmeler”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), s. 93.

⁵⁴⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 5, s. 837.

⁵⁵⁰ **Aynı**, s. 837.

⁵⁵¹ Dağlı, **a.g.e.**, s. 176.

Hükümet programında da belirtildiği gibi özellikle tarım alanında yaşanan hızlı makineleşme nitelikli teknik eleman ihtiyacının artmasına neden oldu. Yurt dışından ithal edilen tarım makinelerinin ve traktörlerin bakım ve onarım işlerini yapabilecek teknik elemanları yetiştirmek amacıyla Tarım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı ortaklaşa çalışmaya başladılar. Yapılan ortak çalışmaları 1952 yılının Haziran ayında mecliste yaptığı bir konuşmasında değerlendiren Bakan İleri, bakanlıktan bir kısım personelin Tarım Bakanlığı'nda tarım aletleri üzerinde staj yaparak birçok enstitüde kurslar açıldığını açıkladı. Bakan İleri, ilk olarak Adana'da tarım aletleri şubesi açtıklarını, gelecek senede beş okulda daha tarım aletleri şubesi açacaklarını söyledi.⁵⁵² Tarım Bakanlığı ile yürütülen ortak çalışma sonucunda üç yıllık bir plan hazırlandı. Bu plan kapsamında bazı Sanat Enstitüleri içinde motor bölümleri açılacaktı.⁵⁵³ Plan doğrultusunda tamamıyla motor üzerine eğitim verecek iki Sanat Enstitüsü'nün temeli Adana ve İzmir'de bizzat Bakan İleri tarafından atıldı.⁵⁵⁴

Yine orman bölgelerinde yaşayan köylülerin israfa kaçmadan nasıl konut üretebilecekleri üzerinde çalışacak ve bu konuda eleman yetiştirmek amacıyla 1953 yılında Adana, Antalya, Balıkesir, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kars, Muğla ve Sinop illerinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı "Gezici Köy Yapı Kursu" açıldı.⁵⁵⁵

Tarımsal gelişmeyle birlikte DP, karayolu ağının ayılması için büyük çaba sarf etti. Karayolu ağının hızla artması bu alanda görev yapacak nitelikli eleman ihtiyacının da artmasına neden oldu. Milli Eğitim Bakanlığı bu konuda da Bayındırlık Bakanlığı ile birlikte çalıştı. Bakan İleri Haziran 1952 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada Bayındırlık Bakanlığı ile yapılan ortak çalışmalar sonucunda ondan fazla sanat öğretmenin altı ay yol makineleri üzerinde staj yaptığını, birçok okulda bu aletlerin tamiri için kurslar ve şubeler açıldığını söyledi.⁵⁵⁶

⁵⁵² **T.B.M.M. Tutanak dergisi**, Devre 9, Cilt 13, s. 941.

⁵⁵³ Başar, **a.g.t.**, s. 547.

⁵⁵⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 20, s. 974.

⁵⁵⁵ **Aym**, s. 974.

⁵⁵⁶ **T.B.M.M. Tutanak dergisi**, Devre 9, Cilt 13, s. 941; Bakan İleri'nin açıkladığı şubelerin ilki 1953 yılında Karayolları genel Müdürlüğü ile yapılan işbirliği sonucu Elazığ Erkek Sanat Enstitüsü'ne bağlı olarak açılan Yol Makineleri Tamirciği ve Operatörlüğü Sınıfı oldu. Bkz. MEB, **Erkek Teknik Öğretim Komitesi Raporu** (Ankara: MEB, 1961), s. 54.

Bakan İleri, mesleki ve teknik öğretimin sanayi kuruluşlarının ihtiyacı olan teknik elemanları yetiştirecek yüksek düzeyde okulların kurulması ve mevcut olanlarında kapasitesinin artırılması içinde ciddi çalışmalar yaptı. Bu konuda somut adımlar atılabilmesi için ilgili devlet dairelerinin temsilcilerinin de katıldığı 29 kişilik bir komisyon kuruldu.⁵⁵⁷

10 Temmuz 1953 tarihinde Sanat Enstitüsü mezunu yapı ustalarına yedek subay olma imkânının tanınmasından⁵⁵⁸ sonra erkek mesleki ve teknik okulları daha cazip bir hale gelmeye başladı. DP'nin farklı alanlarda ihtiyaç duyulan eleman ihtiyacını karşılama politikasını kararlılıkla sürdürdüğü görülmektedir. 1954 yılı bütçe görüşmelerinde dönemin Milli Eğitim Bakanı R. Salim Burçak, mesleki ve teknik öğretim kademesinde ilerlemenin devam ettiğini belirterek izledikleri politikayı şu sözlerle açıkladı:

“...Teknik tedrisatta vekâletimizin görüşü ve politikası şöyle tespit edilmiştir: Bugün mevcut olan müesseseleri geliştirmek ve günün ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek. Memleketin son senelerde gösterdiği zirai ve sınaî kalkınmanın ihtiyaç hissettirdiği personeli süratle ve bol miktarda yetiştirmek için yeni sanat şubeleri ihdas ettik. Yol, makineli ziraat, elektrifikasyon işlerinde çalışacak olan elemanları süratle ve yine bol miktarda yetiştirmek, hükümetimizin teknik öğretimde takip ettiği politika ana görüşü budur. Bu görüşten hareket eden Vekâletimiz, teknik tedrisatı son senelerde sadece marangozluk, demircilik ve tesviyecilik gibi sahalara tekâsüf etmiş iken son zamanlarda büyük bir tenevvü arz etmeye başlamıştır...⁵⁵⁹

Bakan Burçak'ın konuşmasında verdiği bilgiler, mesleki ve teknik öğretimde yaşanan ilerlemeyi göstermesi açısından önemlidir. Bakan Burçak, 1953 yılında 71 Sanat Enstitüsü'nde 27.803 parça pulluk, mibzer, biçer-döver, traktör gibi tarım aletlerinin onarımının yapıldığını açıkladı.⁵⁶⁰

DP'nin mesleki ve teknik öğretim kademesindeki en önemli çalışması Milli Eğitim Bakanlarının meclis konuşmalarında sık sık dile getirdikleri farklı amaçlar için farklı mesleki ve teknik okulların açması oldu. Bu kapsamda açılan okullardan ilki İzmir'de açılan Motor Makine Okulu'dur. İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü içinde 1953–1954 öğretim yılında bağımsız bir Motor Makine Okulu açıldı.⁵⁶¹ 1955–

⁵⁵⁷ Başar, **a.g.t.**, s. 547.

⁵⁵⁸ **Cumhuriyet Ans...**, Cilt 2, s. 242.

⁵⁵⁹ **T.B.M.M. Tutanak dergisi**, Devre 10, Cilt 5, s. 853.

⁵⁶⁰ **Aym**, s. 853.

⁵⁶¹ Cicioğlu, **a.g.e.**, s. 276.

1956 öğretim yılında okul Motor Sanat Enstitüsü adını aldı. Okulun amacı motorlu taşıt, araç ve gereçlerin kullanım sürelerini artırmak, bakım ve onarımlarını tekniğe uygun şekilde yapabilmek için nitelikli elemanları yetiştirmektir.⁵⁶² Okulun süresi iki yıldır. Bu okulu bitiren öğrencilerin eksik kalan konuları öğrenmeleri ve bir konuda da uzmanlaşmaları için bu okulun devamı olan iki yıllık Motor Tekniker Okulu açıldı. Daha sonra Adana, İzmir ve Ankara'da açılan motor sanat enstitülerinin en büyük özelliği Amerikan Spring Garden Enstitüsü programlarına göre faaliyet göstermeleridir.⁵⁶³ Bu kapsamda açılan bir başka okul da matbaacılıkla ilgili teknisyenleri yetiştirmek için 1952 yılında İstanbul'da açılan Matbaacılık Okulu oldu. Matbaacılık Okulu'nun öğrenim süresi üç yıldır.⁵⁶⁴

DP iktidarı döneminde sanayide ve tarımda yaşanan gelişme ve büyüme sonucu nitelikli eleman ihtiyacını artırdı mesleki ve teknik öğretimin sanayi ve tarımla uyumunun sağlanması, sorunların tespit edilerek giderilmesi ve mesleki ve teknik öğretimin gelişimi için bir planın hazırlanması gerekmektedir. Özellikle 1955 yılından itibaren büyüyen ve gelişen sanayiyle mesleki ve teknik öğretimin uyumu için Bakanlığın yeni bir çalışma yapması zorunlu hale gelmişti. Bu nedenle 18–23 Mart 1957 tarihinde mesleki ve teknik öğretim sorunlarını görüşmek üzere VI. Milli Eğitim Şûrası toplandı. Şûrada erkek ve kız mesleki ve teknik öğretim konuları ayrı ayrı ele alındı.

Şûrada erkek mesleki ve teknik öğretimle ilgili olarak yapı ve sanat enstitülerinin 1. devrelerinin ilk iki sınıfında atölye çalışmalarının azaltılmasını ve enstitü kısımlarının öğrenim süresinin üç yıla çıkarılarak sanat lisesi haline getirilmesi,⁵⁶⁵ ilkökul mezunları için çırak okulları açılması, teknikerlerin sorumluluk ve görevlerini tespit eden mevzuatın yeniden ele alınması, tekniker okullarının öğretim süresinin gündüz tekniker okulları için iki, akşam tekniker okulları için üç yıl olması ve bu okullarda günün ihtiyaçlarına göre yeni şubeler açılması kararlaştırıldı.⁵⁶⁶

⁵⁶² Aym, s. 276.

⁵⁶³ MEB, *Erkek Teknik...*, s. 38.

⁵⁶⁴ Aym, s. 46.

⁵⁶⁵ MEB, *VI. Milli Eğitim...*, s. 202–203.

⁵⁶⁶ Aym, s. 205–206.

Kız mesleki ve teknik öğretimiyle ilgili olarak ise kız enstitülerinin iki devreli olarak mütalâa edilmesi, birinci devrede genellikle ortaokul kültürü verilmesi, ikinci devrenin daha çok sanat ve meslek bölümleri karakterini taşımasını ve haftalık ders saatinin 36 saate düşürülmesi kararlaştırıldı.⁵⁶⁷ Ayrıca Kız Teknik Öğretimin üç temel amacı olduğunu belirtti. Buna göre Kız Teknik Öğretimin amacı; “genel eğitim, ev kadınlığı eğitimi ve fertlerin, ailelerin, toplumun ve memleketin ihtiyaçlarına göre mesleki eğitim vermek olarak belirlendi.⁵⁶⁸

VI. Milli Eğitim Şûrası’ndan sonra hazırlanan Eğitim Milli Komisyonu Raporu, DP’nin mesleki ve teknik öğretim kademesinde var olan sorunları çözmede yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Komisyon hazırladığı raporunda, yurdun çeşitli bölgelerindeki mesleki ve teknik öğretim okullarında yaptığı incelemeler sonucunda bazı okulların bina, atölye, laboratuvar, özellikle öğretmen, ders araç ve gereçleri bakımından iyi durumda olmadıkları, mevcut idareci ve öğretmenlerin istenilen vasıfta ve sayıda bulunmadıklarını tespit ettiklerini belirtmektedir.⁵⁶⁹

Komisyon raporunda okullarında öğrenci mevcutlarının çok kabarık olduğu, atölyelerdeki izdiham sebebiyle öğrencilerin istenilen derecede mesleki yetenek kazanamadıkları, genel bilgi dersleriyle mesleki dersler arasındaki karşılıklı ilişkinin sağlanamadığı, müfredat programlarının yetersiz olduğu ve programlara uygun ders kitaplarının ve yardımcı kitapların bulunmadığı söylenmektedir.⁵⁷⁰

Komisyon, mesleki ve teknik okullarda verimin artması için mesleki ve teknik öğretim okullarının ortaokula dayalı ve en az üç yıl süreli okullara dönüştürülmesini istemektedir.⁵⁷¹

DP, komisyonun mesleki ve teknik öğretimin ortaokuldan sonra başlaması önerisini benimseyerek mesleki eğitime başlayan gençlerin hem fiziksel hem de

⁵⁶⁷ **Aym**, s. 296–308.

⁵⁶⁸ **Aym**, s. 296–308.

⁵⁶⁹ **MEB, Türkiye Eğitim Milli ...**, s. 53–54.

⁵⁷⁰ **Aym**, s. 54.

⁵⁷¹ **Aym**, s. 54.

zihinsel olarak daha hazır bir hale gelmesi için erkek ortaokullarını 1959–1960 öğretim yılından itibaren düz ortaokullara dönüştürdü.⁵⁷²

DP'nin mesleki ve teknik öğretim kademesinde başarısız bir politika izlediği 27 Mayıs İhtilali'nden sonra hazırlanan "Erkek Teknik Eğitim Komitesi Raporu"nda da vurgulandı. İhtilalden bir yıl sonra hazırlanan bu raporda erkek sanat enstitüleri ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

"... Bina durumu; mevcut sanat şubelerine göre 31 enstitünün atelye ve öğretim binaları tamdır. 38 okulun yalnız atelye binaları mevcuttur. Öğretim: atelye müşkülâtı olan odalarda yapılmaktadır. 18 okulda ise, sanat okulu maksadı ile yapılmamış bulunan binalarda ders ve atelye öğretimi yapılmaktadır.

Teçhizat durumu: bugün için en iyi teçhiz edilmiş bulunan ve sayıları 10'u geçmeyen okullarımızda bile ders ve atelye teçhizatı ehemmiyetli derecede noksandır.

Normal öğretim dikkate alındığı takdirde diğer okullarımızdaki teçhizat en az % 50 arasında eksiktir.

Müfredat programları: mevcut programlar oldukça yüklü olup, dersler arasında gerçek bir kurulamamıştır. Hayati olmayan konulara bir hayli yer verilmiş olup aynı konuları muhtelif derslerde ve sınıflarda tekrarlanmaktadır.

... Okullarımızdaki genel bilgi ve meslek dersleri öğretmenlerinin %50 oranında eksik olduğu ve öğretmenlerimizin çoğunun, yeni öğretim metotlarını benimseyip uygulamadıkları, okumakla kendilerini yetiştirmek ihtiyacını duymadıkları, ilgili merciler tarafından da bu hususa tam olarak ehemmiyet verilmediği, yetiştirici ve teşvik edici tedbirlerin düşünülmediği... tespit edilmiştir.⁵⁷³

Komisyunun hazırladığı rapora göre Matbaacılık Okulunun da durumu pekiyi değildir. Rapora göre Matbaacılık Okulunun mevcut makineleri eksiktir ve çoğu eskimiştir. Okulda öğretmenlik yapmak üzere yetiştirilmiş eleman yoktur. Öğretmen kadrosu oldukça zayıftır.⁵⁷⁴

Her iki raporda da görülen ortak yön DP'nin mesleki ve teknik öğretim okulların altyapısını güçlendirmede pek başarılı olamadığıdır. Var olan okulların birçoğu öğrenim altyapısı açısından yetersizdir. Birçoğunda ciddi bina eksikliği vardır ve bu eksiklik öğrencilerin okuldan istenilen verimi almasına engel olmaktadır. Diğer bir sıkıntı da yetişmiş ve nitelikli öğretmen eksikliğidir. Özellikle erkek sanat enstitülerinde nitelikli öğretmen açığı vardır. Bu durum okulların kalitesini düşürmektedir. DP döneminde yaşanan bu sıkıntı sayısal veriler incelendiği zaman da görülmektedir.

⁵⁷² Cicioğlu, a.g.e., s. 268.

⁵⁷³ MEB, **Erkek Teknik...**, s. 26–27.

⁵⁷⁴ Aym, s. 46.

DP döneminde mesleki ve teknik öğretim, önemli gelişme gösterdi. DP döneminde mesleki ve teknik okulların sayısında önemli bir artış oldu

Mesleki ve teknik öğretim kademesi cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren iki kısımda gelişme göstermiştir. Birinci kısım ilkokula dayalı orta sanat okulları, ikinci kısım ise ortaokula dayalı sanat enstitüleridir. 1950–1951 öğretim yılında orta sanat okullarının sayısı 80 idi. Öğrenci sayısı ise 11.619'du. Öğretmen sayısı ise 1950–1951 öğretim yılında 148 idi.⁵⁷⁵ DP döneminde orta erkek sanat okullarında istikrarsız bir gelişim yaşandığı dikkati çekmektedir. DP'nin ilk beş yıllık döneminde okul, öğretmen sayısındaki azalmaya karşın öğrenci sayısında önemli bir artış oldu. 1955–1956 öğretim yılında okul sayısı 79'a, öğretmen sayısı ise 118'e düştü. Ancak aynı dönemde öğrenci sayısı ise büyük bir artış göstererek 20.779'a yükseldi.⁵⁷⁶ 1960–1961 öğretim yılına gelindiği zaman okul sayısı 84'e, öğretmen sayısı ise 221'e yükseldi. Ancak öğrenci sayısı ise önemli ölçüde azalarak 16.581'e düştü.⁵⁷⁷ Öğrenci sayısında yaşanan bu ciddi düşüşün sebebi 1959–1960 öğretim yılından itibaren orta erkek yapı ve sanat okullarının düz ortaokula çevrilmesidir.

DP döneminde erkek sanat enstitülerine devam eden öğrenci sayısı düşük düzeyde kalmıştır. 1950–1951 öğretim yılında erkek sanat enstitülerinin sayısı 70 idi. Aynı dönemde öğretmen sayısı 1.669, öğrenci sayısı ise 7.200 idi.⁵⁷⁸ 1950–1960 arasında DP, 31 erkek sanat enstitüsü yaptırdı. 1960–1961 öğretim yılına gelindiği zaman ülke genelindeki erkek sanat enstitüsü sayısı %44'lük bir artışla 101'e yükseldi. Bu enstitülerde görev yapan öğretmen sayısı ise %17 gibi oldukça düşük bir artış göstererek 1.953'e yükseldi. Okul ve öğretmen sayısındaki düşük artışa rağmen öğrenci sayısında büyük artış görülmektedir. 1960–1961 öğretim yılına gelindiği zaman %185'lik bir artış göstererek 20.532'ye yükseldi.⁵⁷⁹ Orta erkek sanat okulları ve erkek sanat enstitüleri genel olarak değerlendirildiği zaman 1960–1961 öğretim yılında bu okulların sayısı 185'e yükselirken bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da 37.113'e

⁵⁷⁵ MEB, *Cumhuriyetin 50. ....*, s. 114.

⁵⁷⁶ *Ayn*, s. 114.

⁵⁷⁷ *Ayn*, s. 114.

⁵⁷⁸ *Ayn*, s. 192.

⁵⁷⁹ *Ayn*, s. 192;

yükseldi.⁵⁸⁰ DP döneminde ortaya çıkan Okul-öğrenci ve öğretmen-öğrenci oranlarındaki dengesizlik sonucu okullardaki öğrenci sayısı hızla artmış, bu durum Eğitim Milli Komisyonu raporunda da belirtildiği gibi eğitim öğretim üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır.

DP döneminde yapı sanat enstitülerinde ise bir gerileme yaşandığı görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında 8 yapı sanat enstitüsünde 119 öğretmen görev yapmakta ve 731 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁵⁸¹ DP döneminin ilk beş yılında yapı sanat enstitülerinde bir gerileme göze çarpmaktadır. 1955–1956 öğretim yılında okul sayısı 6’ya, öğrenci sayısı da 515’e düştü. Buna karşın öğretmen sayısı 150’ye çıktı.⁵⁸² DP iktidarının ikinci yarısında ise yapı sanat enstitülerinde gelişme yaşandığı görülmektedir. 1960–1961 öğretim yılında okul sayısı 7’ye yükseldi. Öğretmen sayısı 218’e, öğrenci sayısı ise 1.389’a yükseldi.⁵⁸³

DP döneminde açılarak eğitim öğretime başlayan motor sanat enstitüsü, tekstil sanat enstitüsü ve matbaa sanat enstitüsünde de 1960–1961 öğretim yılına kadar düzenli öğrenci alındı. 1960–1961 öğretim yılında bu üç enstitüde 88 öğretmen görev yapmakta ve 437 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁵⁸⁴

Kız mesleki ve teknik öğretimi de DP döneminde mesleki ve teknik öğretime göre daha istikrarlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir. 1949–1950 öğretim yılında okul sayısı 50, öğrenci sayısı ise 6.962 idi. DP döneminde kız sanat ortaokulları %82’lik bir artışla 1960–1961 öğretim yılında 91’e yükseldi. Bu okullarda okuyan kız

⁵⁸⁰ DP döneminde faaliyet gösteren orta erkek sanat okulları ve erkek sanat enstitülerine ait sayısal verilere ait farklı kaynaklarda farklı rakamlar vardır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayınladığı Mesleki ve Teknik Öğretim adlı kaynağa göre 1960–1961 öğretim yılında orta erkek sanat okulları ve sanat enstitülerinin sayısı 94’dü. Aynı öğretim yılında bu okullarda okuyan toplam öğrenci sayısı ise 33.109’dü. Bkz. MEB, **Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim** (Ankara: MEB, 1962), s. 12; Erkek Teknik Öğretim Komitesi Raporu’na göre ise 1960–1961 öğretim yılında orta erkek sanat okullarının sayısı 83, erkek sanat enstitülerini sayısı 87 idi. Bu okullarda okuyan öğrenci sayısı ise toplam 33.810’dü. Bkz. MEB, **Erkek Teknik...**, s. 21–24.

⁵⁸¹ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 196.

⁵⁸² **Ayni**, s. 196.

⁵⁸³ **Ayni**, s. 196; Yapı sanat enstitülerine ait verilerde de farklılıklar vardır. Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim adlı kaynaktan 1960–1961 öğrenim yılında ülkede 9 yapı sanat enstitüsü olduğu ve bu okullarda 3.117 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bkz. MEB, **Türkiye’de Mesleki...**, s. 18; Erkek Teknik Öğretim Komitesi Raporu’na göre ise 1960–1961 öğretim yılında 8 yapı enstitüsü vardı ve bu okullarda 2.759 öğrenci öğrenim görmektedir. Bkz. MEB, **Erkek Teknik...**, s. 35.

⁵⁸⁴ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 197–201.

öğrenci sayısı ise %236'lık bir artışla 23.422'ye yükseldi.⁵⁸⁵ Kız enstitülerinde de DP döneminde önemli bir gelişme yaşandığı görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında okul sayısı 48 idi. Öğretmen sayısı 974, öğrenci sayısı ise 9.236 idi. DP döneminde öğrenci sayısının artışında gözle görülür bir azalma dikkati çekmektedir. DP iktidarı süresince kız sanat enstitüleri %112,5'luk bir artışla 102'ye ulaştı. Öğretmen sayısı ise %104'lük bir artışla 1.989 oldu. Öğrenci sayısındaki artış ise çok düşük bir düzeyde kaldı ve %34'lük artışla 12.640'e ulaştı.⁵⁸⁶

DP döneminde ticaret ortaokullarında önemli bir gerileme yaşandığı görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında 23 ticaret ortaokulu vardı. Aynı öğretim döneminde 114 öğretmen görev yapmakta ve 2.027 öğrenci öğrenim görmekteydi. DP döneminde ticaret ortaokullarının sayısı bir azalarak 22'ye düştü. Ancak öğretmen ve öğrenci sayılarında istikrarlı bir artış gözlenmektedir. 1960–1961 öğretim yılında 22 okuldaki öğretmen sayısı %140'lık bir artışla 274'e yükseldi. Öğrenci sayısı ise %172'lik bir artışla 5.519'a yükseldi.⁵⁸⁷

Ticaret Liselerinde de DP döneminde gözle görülür biçimde bir duraklama yaşandığı dikkati çekmektedir. 1950–1951 öğretim yılında ülke genelinde 20 ticaret lisesi vardı. Bu liselerdeki öğretmen sayısı 249, öğrenci sayısı ise 1.947 idi.⁵⁸⁸ DP iktidarı boyunca sadece 5 ticaret lisesi açıldı. 1960–1961 öğretim yılında ülkede 25 ticaret lisesi vardı. Bu liselerde görev yapan öğretmen sayısı ise %26'lık bir artışla 315'e yükselirken öğrenci sayısı da %151'lik bir artışla 4.895'e çıktı.⁵⁸⁹

3.4. Dini Eğitim Politikası

DP'nin dini eğitim politikasını daha net anlaşılabilmesi için iki noktanın belirtilmesi gerekir. Birinci nokta, DP'nin dini eğitim politikasında komünizmle mücadelenin önemli bir rol oynadığıdır. DP, iktidarı boyunca her alanda komünizmle

⁵⁸⁵ **Aym**, s. 112.

⁵⁸⁶ **Aym**, s. 112.

⁵⁸⁷ **Aym**, s. 115.

⁵⁸⁸ **Aym**, s. 170.

⁵⁸⁹ **Aym**, s. 170; Ticaret ortaokulları ve liselerinde okuyan toplam öğrenci sayısı 1960–1961 öğretim yılında 10.414'dü. Ancak Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim adlı kaynağın verdiği verilere göre 1960–1961 öğretim yılında toplam 26 ticaret ortaokulu ve lisesinde 11.972 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bkz. MEB, **Türkiye'de Mesleki...**, s. 19.

amansız bir mücadele içinde oldu. DP içinde komünizmle mücadele etmede en etkin yöntemin din olduğuna inan milletvekili ve üyeler vardı. Bu düşüncüyü savunanlara göre komünizmle mücadele edebilmek için gençlere dini eğitim verilmeliydi. Böylece dini eğitim almış olan gençler komünizm tehlikesinden kurtulmuş olacaktı. Bu düşüncüyü savunan DP'liler zaman zaman düşüncelerini dile getirerek dini eğitimin verilmesini hatta liselere kadar yayılmasını istedikleri görülmektedir. Örneğin Mayıs 1951'de DP meclis grubunda ortaokullarla liselere de din dersi konulması istendi. Yapılan görüşmelerde din derslerinin okullarda mecbur tutulmasıyla komünizm tehlikesinin önlenebileceği ileri sürüldü.⁵⁹⁰ Yine DP'li Burhanettin Onat dinin komünizmle mücadelede en önemli faktör olduğunu iddia etti.⁵⁹¹

Dikkate alınması gereken ikinci ve asıl önemli nokta ise DP'nin laiklik politikasıdır. DP'nin izlediği dini eğitim politikası laiklik politikasıyla doğrudan ilgilidir. Daha öncede belirtildiği üzere DP, din hürriyetini de diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından sayıyor ve dini eğitimin verilmesi isteğini benimsiyordu. Bu da partiye önemli bir destek sağlıyordu. DP, bu politikasıyla büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan halktan büyük destek gördü. Dindar halk kitlelerinin yanı sıra DP'nin dini eğitim politikasının belirlenmesinde cemaatlerde etkili oldu. DP döneminde iyice açığa çıkan bu cemaatlerden bazılarıyla DP çok iyi ilişkiler kurdu. Öyle ki Nur Cemaatinin "Üstadı" DP'nin yurt gezilerine katıldı.⁵⁹² Bu durum DP'ye önemli bir oy potansiyeli kazandırdı. Bu nedenle dini eğitim konusunda DP'nin istekli olması, önemli adımlar atması birazda bu cemaatleri hoş tutma isteğinden kaynaklanmaktaydı.

DP, iktidarı süresince ülke genelinde ortaya çıkan irticai akımları ve olayları önemsemedi. Zira DP'ye göre ülkede irtica tehlikesi yoktu. Bu düşüncüyü Başbakan Adnan Menderes bizzat dile getiriyordu.⁵⁹³ Menderes'e göre varsa bile bunun arkasında komünist hareketler ve tahrikler vardı.⁵⁹⁴ Başbakan Menderes, DP'nin laiklik anlayışının din vicdan hürriyetine dayandığını, DP'nin iktidara gelmesinden sonra tüm

⁵⁹⁰ **Vatan** (4 Mayıs 1951), s. 2.

⁵⁹¹ **Vatan** (4 Mayıs 1951), s. 1.

⁵⁹² Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Akımı** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 205.

⁵⁹³ **Vatan** (18 Ocak 1953), s. 1.

⁵⁹⁴ **Ayn**, s. 5.

diğer hürriyetler gibi vicdan hürriyeti üzerindeki baskıların da tamamen kaldırılmış olduğunu söylüyordu.⁵⁹⁵ Vicdan hürriyeti üzerindeki baskı kalktığına göre yurttaşların, çocuklarına dini eğitim verilmesi önünde herhangi bir engel de kalmamıştı. Bu noktadan hareket eden DP, dini eğitim konusunu oy kaygısı nedeniyle politik bir malzeme yapmaktan çekinmedi. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri 25 Mayıs 1952’de DP Samsun kongresinde yaptığı bir konuşmada “bizim için yol, köprü, mektep yapmak nasıl sırf bu millete hizmet için yapılan işlerse din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müspet şekilde vermekte tamamıyla politikadan uzak bir millet hizmetidir” sözleriyle DP’nin bakışını ortaya koydu.⁵⁹⁶

3.4.1. İlk ve Orta öğretime Zorunlu Din Dersi Konulması

DP, iktidara gelmesinden kısa bir süre dini eğitim ile ilgili hemen çalışmalara başladı. DP’nin yaptığı ilk değişiklik ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarına zorunlu din dersi koyması oldu. Halkın dini eğitime karşı gösterdiği olumlu ilginin DP’nin iktidarın hemen başında bu alanda çalışmasını etkilediği söylenebilir. 1949–1950 öğretim yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okuyan 414.477 öğrenciden din derslerine devam etmeyen öğrencilerin sayısı 2.797 Müslim ve 3002 gayrimüslim olmak üzere 5.799’du ve bu sayı toplam öğrenci sayısının sadece %1’ni oluşturmaktaydı.⁵⁹⁷ Bu durum halkın büyük çoğunluğunun dini eğitimden memnun olduğunu göstermektedir.

DP, iktidara geldikten kısa bir süre sonra 7 Kasım 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı’nın bir genelgesiyle, köy okullarının ilgili sınıflarından (ilkokul 4. ve 5. sınıflar) tarım, şehir okullarının ilgili sınıflarında da Türkçe derslerinden birer saat alınarak din derslerine ayrılması istendi. Genelgeye göre çocuğunun din dersi almasını istemeyen velilerin bu isteklerini dilekçeyle okul yönetimlerine bildirmeleri durumunda çocuklarının din derslerinden muaf tutulmaları öngörüldü.⁵⁹⁸ Ancak din dersi için Türkçe derslerinden birer saatin alınması düşündürücüdür.

⁵⁹⁵ **Vatan** (20 Ocak 1953), s. 6.

⁵⁹⁶ **Vatan** (26 Mayıs 1952), s. 1

⁵⁹⁷ İsmet Parmaksızoğlu, **Türkiye’de Din Eğitimi** (Ankara: MEB, 1966), s. 31.

⁵⁹⁸ Ayhan, **a.g.e.**, s. 125; **Zafer** (4 Kasım 1950), s. 1.

DP'nin dini eğitimi zorunlu hale getirmesi tepkileri de beraberinde getirdi. Tepkilerin temelinde dini eğitimin zorunlu hale getirilmesinin hem laikliğe hem de din, vicdan ve öğretim hürriyetine aykırı olduğu görüşü yatmaktaydı. Prof. Bülent Nuri Esen, zorunlu din dersinin anayasaya aykırı olduğu iddiasıyla Danıştay'a dava açtı.⁵⁹⁹ İki yıl süren dava 1953 yılında Danıştay'ın reddiyle sonuçlandı.⁶⁰⁰

DP, ilkokullara konan din dersleri nedeniyle ilkokul öğretmenlerinin bu derse hazırlamak amacıyla öğretmen okulu ve köy enstitülerine din dersi koydu.⁶⁰¹ Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 1952 yılında mecliste yaptığı konuşmada ilkokullardaki zorunlu din eğitimine değinerek şunları söyledi:

“...din dersleri mekteplerimizde seneden seneye artan bir randımanla öğretilmektedir. Çocuklarımıza lüzumu kadar din Müslümanlık bilgileri verilmektedir. Türk öğretmenleri bu mevzuda büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle çalıştıklarına inanıyorum. Eksikliklerin başında bugün muallim olarak vazife alan arkadaşlarımızın muallim çıkarken din dersi görmemiş olması geliyor. Vatandaş inanmıyor. Kendisi görmemiş, nasıl okutur diye bir şüphe içindedir... bu hususta aldığımız tedbir geçen seneden beri bizzat öğretmen yetiştiren müesseselere din dersi koyduk. Muallim mekteplerinde haftada iki saat din dersi okutmaktayız...”⁶⁰²

İlkokullara zorunlu din dersi konulmasının tartışmaları V. Milli Eğitim Şûrası'nda devam etti. İlkokullarda zorunlu din dersi konulmasını anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Danıştay'a dava açan Şûra üyesi Prof. Esen ilkokullarda zorunlu dersi konulmasının din ve vicdan özgürlüğüne, anayasa aykırı olduğunu söyleyerek zorunlu din derslerinin kaldırılmasını istedi. Bakan İleri ise söz alarak din derslerinin bir ihtiyaçtan doğduğunu, hükümet olarak milletin arzusunun önüne çıkmayacaklarını ve din derslerinin başkalarının eline kalması halinde daha vahim sonuçların çıkacağını söyledi.⁶⁰³ Özel Şahingiray'da Vatan Gazetesi'nde yazdığı makalesinde ilkokullara zorunlu din dersi konulmasını eleştirdi. Şahingiray, ilkokullara zorunlu dersi

⁵⁹⁹ **Vatan** (30 Haziran 1951), s. 1.

⁶⁰⁰ **Vatan** (27 Kasım 1953), s. 1.

⁶⁰¹ Kaya, **a.g.e.**, s. 327. Halis Ayhan bu konuda farklı bir tarih vermektedir. Ona göre ilk öğretmen okullarında zorunlu din dersi 1953 yılında konulmuştur. İlk öğretmen okullarının 9. ve 10. sınıflarına haftada birer saat zorunlu din dersi konulmuştur. Bu dersleri de İlahiyat Fakültesi'nden ilk mezun olanlar okutmuşlardır. Bkz. Ayhan, **a.g.e.**, s. 127.

⁶⁰² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 17, s. 220.

⁶⁰³ **Ulus** (16 Şubat 1953), s. 3.

konulmasının sebeplerini açıklayacak güçlü gerekçelere Milli Eğitim Bakanlığı'nın sahip olmadığını düşünmektedir. Şahingiray'a göre zorunlu din dersi konusu V. Milli Eğitim Şûrası'nda esaslı bir şekilde tetkik ve münakaşa edilmeliydi. Öğrencilere verilecek kitapların nasıl hazırlanacağı, hazırlanan kitaptaki bilgilerin topluma uygunluğu gibi konular Şûra'da tartışılmalı sonra uygulanmalıydı.⁶⁰⁴

İlkokullarda zorunlu din dersinin okutulmasından sonra DP tabanından ortaokullarda da din dersi okutulması için baskı gelmeye başladı. Ortaokullara din dersi konulması daha 3 Mayıs 1951 tarihinde DP parti grubunda gündeme geldi. Milli Eğitim Bakanı Tefvik İleri ortaokullarda da din derslerinin konulması için bir araştırma yaptırdığını belirtince bazı vekiller itiraz etti. Görüşmeler sırasında bazı üyeler ortaokullarda din dersi verilmesine karşı çıkarak ve resmi okullarda din verilmesinin yanlış olduğunu belirttiler. Bazı vekiller ise tam aksi görüş savunarak okullarda haftada hiç olmazsa iki üç gün Arapça ders okutulmasını savundular.⁶⁰⁵ 1955 yılında yapılan DP'nin dördüncü büyük kongresinde yine ortaokullara din dersi konulması istendi.⁶⁰⁶ 1956 yılında DP dini eğitimi ortaokullara da yaymak için harekete geçti. 7 Ocak 1956 tarihinde Konya'da konuşan Başbakan Menderes, ortaokullara da din dersi konulacağını açıkladı. Başbakan Menderes konuşmasında şunları söyledi:

“...vicdan hürriyetine gelince, Tük milleti Müslüman'dır ve Müslüman kalacaktır. Evladına ve gelecek nesillere dinin telkin edilmesi, onun esasını kaidelerini öğrenmesi ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Hâlbuki mekteplerde din dersi olmayınca evladına kendi dinini telkin etmek ve öğretmek isteyen vatandaşlar bu imkândan mahrum edilmiş olurlar. Müslüman çocuğu dinini öğrenmek gibi pek tabii bir haktan mahrum etmemek icap eder. Böyle mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur denilemez. Bu itibarla orta mekteplerimize din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz.”⁶⁰⁷

Mustafa E. Elöve, 14 Ocak 1956 tarihinde çıkan makalesinde Başbakan Menderes'in Konya'da yaptığı konuşmayı eleştirerek devlet okullarında din dersi okutulmasının laiklik ilkesine aykırı olduğunu savundu.⁶⁰⁸ Elöve, vatandaşın alınan vergiler yaptırılan devlet okullarının bir dinin inancını yaymada kullanılmayacağını, farklı dinlere mensup vergi mükelleflerinin olabileceğini belirtti. Elöve ayrıca devlet

⁶⁰⁴ Özel Şahingiray, “Milli Eğitim Şûrasının Vardığı Acı Neticeler”, **Vatan** (21 Şubat 1953), s. 2.

⁶⁰⁵ Albayrak, **a.g.e.**, s. 371-372.

⁶⁰⁶ **Vatan** (18 Ekim 1955), s. 1.

⁶⁰⁷ **Vatan** (8 Ocak 1956), s. 7.

⁶⁰⁸ Mustafa E. Elöve, “Din Dersleri”, **Vatan** (14 Ocak 1956), s. 2.

okullarında din dersi verilmesinin anayasaya da aykırı olduğunu, devlet eliyle din işinin görülemeyeceğini dile getirdi.⁶⁰⁹

Gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra 8 Eylül 1956 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, bir basın toplantısı yaparak ortaokullara da din dersi konulacağını açıkladı. Bakan açıklamasında 1956–1957 öğretim yılından itibaren ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına din dersi konulacağını, İstemeyen velilerin çocuklarına din dersi verilmeyeceğini söyledi.⁶¹⁰ Okutulacak ders programında; iman, ibadet ve ahlaka ait dini ünitelerle birlikte Türklerin İslamiyet'in intişarına, İslam sanatına hizmetleri gibi konular yer alacaktı.⁶¹¹ Milli Eğitim Bakanı'nın demecinden 5 gün sonra 13 Eylül 1956 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla ortaokullarla dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına din dersi konuldu.⁶¹² Ekim ayında Bakanlık okullara bir genelge gönderdi. Genelgeye göre yeni din dersi kitapları yazılıncaya kadar ilkokul din dersi kitaplarından yararlanılacaktı. Din dersleri zorunlu olacak ve sınıf geçmede etkili olacaktı. Derslerde okutulan terimler ifade mümkün olduğu kadar Türkçe olacaktı.⁶¹³

Çift öğretim yapan okullarda din derslerinin işlenmesinde sıkıntı yaşanması üzerine Bakanlık yeni bir genelge yayınlarak çift öğretim yapan okullarda din derslerinin teneffüs sürelerinde yapılacak kısıntılarla haftada bir saat yapılmasını istedi.⁶¹⁴

3.4.2. İmam-Hatip Okullarının Yeniden Açılması

Şubat 1951'de Milli Eğitim Bakanlığı içinde dini eğitim konusunu görüşmek üzere bir komisyon oluşturuldu. Oluşturulan komisyon çalışmalarını tamamladı ve 1951–1952 öğretim yılından itibaren öğretime geçecek imam-hatip okullarının kurulmasına karar verdi.⁶¹⁵ Alınan kararı takiben 13 Ekim 1951 tarihinde 1948'de açılan 10 aylık İmam – Hatip kursları, kültürlü din adamı yetiştirmek amacıyla ilkokula dayalı, birinci devresi 4 yıl, birinci devreye dayalı ikinci devresi 3 yıl olmak üzere 7 yıl

⁶⁰⁹ Aynı, s. 2.

⁶¹⁰ **Ulus** (9 Eylül 1956), s. 1.

⁶¹¹ **Vatan** (9 Eylül 1956), s. 2.

⁶¹² Ayhan, **a.g.e.**, s. 128.

⁶¹³ **Vatan** (11 Ekim 1956), s. 5.

⁶¹⁴ **Vatan** (10 Kasım 1956), s. 2.

⁶¹⁵ Başar, **a.g.e.**, s. 548.

sürelî İmam – Hatip okullarına dönüştürüldü.⁶¹⁶ İlk olarak İstanbul, Ankara, Adana, Isparta, Kayseri, Konya ve Maraş olmak üzere 7 ilde açıldı.⁶¹⁷ İmam-Hatip okullarının açılmasıyla birlikte bu okullarda çalışacak öğretmenler için yeni bir kanun çıkarıldı. Çıkarılan kanunla birlikte İmam-Hatip okulları İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlandı.⁶¹⁸ İmam-Hatip okulları ilk mezunlarını 1954–1955 öğretim yılında verince bu mezunlara bağlı olarak ikinci devresi de açıldı.⁶¹⁹ İmam – Hatip okullarının sayısı Eylül 1958’de 19’a kadar çıktı. İmam – Hatip Okullarının öğrenci sayısı açıldıkları 1951–1952 öğretim yılında 889 iken bu sayı 1959–1960 öğretim yılında 4101’e çıkarak yaklaşık dört buçuk katı bir artış gösterdi.⁶²⁰

3.4.3. Yüksek İslam Enstitüsü’nün Kurulması

DP ortaokullara din dersi koyduktan sonra bu sefer dikkatini İlahiyat Fakültesi’ne çevirdi. İmam – Hatip Okulu 1957–1958 öğretim yılında ilk mezunlarını vermeye başlamıştı. Ancak mezunların gidebileceği bir yüksek öğretim kurumu yoktu. İlahiyat Fakültesi ise sadece düz lise mezunlarını alıyordu.⁶²¹ Bu durum üzerine Milli Eğitim Bakanlığı çalışmalarına başladı. Talim ve Terbiye Heyeti 24 Eylül 1959 tarihinde orta dereceli ve dengi okullara yeteri kadar din dersi hocası yetiştirmek için İmam-Hatip Okulu mezunlarını kabul edecek bir “Yüksek İslam Enstitüsü”nün 1959–1960 öğretim yılında İstanbul’da açılması kararını aldı.⁶²² Alınan karardan sonra 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü törenle açıldı.⁶²³

DP’nin izlediği ve uyguladığı dini eğitim politikası Türk siyasi tarihinde önemli izler bıraktı. Hem kendi döneminde hem de günümüzde hâlâ tartışma konusu olmaktadır. DP’nin izlediği dini eğitim politikası, plansız olarak ve oy kaygısıyla uygulandığı için ciddi sakıncalara yol açtı. DP’nin dini eğitim politikasının başarısız olduğu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan iki raporda ortaya kondu.

⁶¹⁶ Duman, a.g.e., s. 155-156.

⁶¹⁷ Ayhan, a.g.e., s. 166.

⁶¹⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 33, s. 1613–1615.

⁶¹⁹ Ayhan, a.g.e., s. 166.

⁶²⁰ MEB, **Grafiklerle Din eğitimi Okulları (1951–1970)** (Ankara: MEB, 1970), s. 23.

⁶²¹ Ayhan, a.g.e., s. 224.

⁶²² Başar, a.g.e., s. 623.

⁶²³ **Zafer** (20 Kasım 1959), s. 1.

Bu raporlardan birincisi DP'nin kendisinin hazırlattığı Eğitim Milli Komisyonu raporudur. Komisyon raporunda okullardaki din derslerinin yanı sıra kaçak Kur'an kurslarının sayısında hızlı bir artış olduğu belirtilmektedir. Komisyon Raporuna göre;

“Okullarımızda din öğretimi dışında köylere kadar uzanan sivil bir öğretim faaliyeti, son yıllarda gittikçe artan bir hızla yayılıyor. Bu faaliyet Kur'an-ı Kerim kursları ile yürütülüyor. İlmî mânada din bilgisi vermekten tamamen ayrı bir mahiyet taşıyan bu öğretim, Kur'an-ı Kerim'i tecvit dediğimiz usule göre mânasını anlamadan okumayı ve ezberlemeyi hedef tutuyor. Kur'an okumak ve dinlemek, dinimizin gelenekleri arasında hususi bir değer ifade ettiği için, söz konusu kurslar bu ihtiyaca cevap vermek üzere çalışıyorlar. Ancak, Arapçayı ve hususiyle Kur'an'ın dini muhtevasını öğretmek bakımından ilmî bir değer taşımadıkları da meydandadır. Bu kurslarda vazife alanlar ise gelişigüzel seçilmiş kimselerdir. Kurslar bina, iâşe, ibate şartları gayrimedenî bir manzara arz ediyor... Hele kurslarda cehalet, pislik ve uyuşukluk gibi Kur'anı Kerim'in nehyettiği hallere ve irticai temayüllere imkân vermeme hususu en önemli problemlerimizden biri olarak görülmelidir.”

Komisyon çalışması boyunca ülke genelinde çeşitli İmam – Hatip okullarını gezmiş ve şu tespitlerde bulunmuştur:

“İmam – Hatip okullarında dinle ilgili dersleri okutan öğretmenlerin behemehal İlâhiyat Fakültesi mezunu olmasını şart koşmak, bu evsafa öğretmen bulunamayan yerlerde okul açılmasından katiyen kaçınmak lüzumuna ehemmiyetle işaret etmek isteriz. Bugün bu okullarda, dinle ilgili dersler, ekseriyetle, medrese döküntüsü bir öğretim kadrosunun elindedir. Diğer taraftan meslek okulu olarak açılmış bulunmakla beraber, İmam – Hatip okulları bir meslek okulu olmaktan ziyade, orta dereceli herhangi bir okul olarak çalışmaktadır. Çünkü mezunlarının büyük bir çoğunluğu din adamı olarak vazife görmüyor.”⁶²⁴

DP dönemi dini eğitim politikalarını daha detaylı olarak mercek altına alan rapor 1961'de hazırlandı. “Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu” adı ile bilinen bu belgede çok önemli tespitler vardır. Din eğitimi raporda başlıklar halinde incelenmiştir. Ortaokullarda Din Öğretimi başlıkla bölümde, ortaokullara din dersi konulmasına karşın bu dersi okutacak uzman öğretmenlerin yetiştirilmesi için tedbir alınmadığı belirtilerek, hala öğrenciler ve öğretmenler için özel ders kitaplarının Bakanlıkça hazırlanmamasının neden olduğu sıkıntıya dikkat çekildi.⁶²⁵

Raporda ortaokullarda okutulan din derslerinin içeriğinin ve işlenme şeklinin bir metoda bağlanmadığı belirtilerek bu durumun, dersi veren öğretmenlerin kişisel görüş ve anlayışlarına terk edildiği tespit edildi.⁶²⁶ Ortaokullardaki din derslerine ait bakanlıkça bir kitabın basılmaması, dersi verecek uzman öğretmenlerin yetiştirilmemesi, din dersine yönelik özel bir ders anlatma metodunun olmaması, din

⁶²⁴ MEB, **Türkiye Eğitim Milli ...**, s. 111–113.

⁶²⁵ MEB, **Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu** (Ankara: MEB, 1961), s. 6.

⁶²⁶ **Aynı**, s. 7.

eğitimi derslerinin tamamen dersi anlatan hocanın görüşlerinin etkisine girmesine neden olduğu belirtilmektedir.

Hazırlanan raporun önemli konu başlıklarından biri de İmam – Hatip Okullarıdır. Bu bölümde İmam – Hatip Okullarına çok ciddi eleştiriler getirilmekte ve ‘‘Bugün Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yönetilen 19 İmam – Hatip Okulu vardır. Türkiye’de dinî öğretimin plansız bir şekilde yürütüldüğünü bu okulların durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır’’⁶²⁷ denilmektedir.

Raporda okullar açılırken Türkiye’nin dini hizmet bakımından ne gibi personele ihtiyaç duyduğuna bakılmadığı, okulların sadece imamet ve hitabet hizmetinin dikkate alındığı söylenmektedir. İhtiyaçların dikkate alınmaması neticesinde meslek mensupları arasında eşitsizliğin doğduğu söylenerek bunun neticesinde de ilkokuldan sonra düzenli eğitim alan İmam – Hatip mezunlarının ilkokul diploması olan ve hiçbir düzenli eğitimi olmayan müftülerin emrinde çalışmak zorunda kaldığına dikkat çekilmektedir. Rapora göre, İmam – Hatip mezunlarının Diyanet İşleri Başkanlığı’nda hiçbir ayrıcalıkları yoktur. Müftülük veya vaizlik hizmetine başvurdıkları takdirde ilkokul mezunlarıyla birlikte sınava girmeye zorlanmışlardır.⁶²⁸

Raporda belirtilen bir diğer nokta da İmam – Hatip Okulları açılırken ülkenin ihtiyaçlarının ve mezunların hizmete alınma şekli üzerinde hiç durulmamasıdır. Rapora göre vakıf camileri de dâhil Türkiye’de 7000–7500 imamet kadrosu vardır. Ancak bu kadrolar gelişgzel dağıtmıştır. Mevcut 19 okuldan her biri, her sene ortalama 25 mezun verse her yıl 525 mezun kadroya girmeye hazır hale gelecektir. Ancak okulların ilk mezunları bile daha kadroya atanamamıştır.⁶²⁹ Bu durumda da mezunların büyük çoğunluğu işsiz kalacaktır.

Rapora göre kadro aılsa bile İmam – Hatip mezunlarının yurt genelinde nasıl görev alacakları da belli değildir. Çünkü mezunlar mecburi hizmete tabi değillerdir. Masrafları karşılanan mezunlar ihtiyaç duyulan yerlere gitmemektedir.

⁶²⁷ Aym, s. 10.

⁶²⁸ Aym, s. 11.

⁶²⁹ Aym, s. 11.

Rapora göre İmam – Hatip okullarının fiziki şartları da çok kötüdür. Okulların durumu “Bazı yerlerde talebelerin en basit temizlik ihtiyaçlarının bile sağlanamadığı görülmektedir. Bu şartlar altında okul açmağa karar vermek, açmamaktan çok daha zararlıdır.”⁶³⁰ Şeklinde belirtilmektedir.

Rapor, İmam – Hatip mezunlarının statüsünün de belirlenmediğine dikkat çekmektedir. Devlet bir taraftan 7 senelik eğitim almış İmam – Hatip mezununa imamlık verirken, diğer taraftan ilkokul mezunu bile olmayan kişileri de aynı vazifeye atamıştır. Bu sistem yüzünden İmam – Hatip mezunları hiç mesleki tahsil görmemiş kimselerle bir tutulmuştur.⁶³¹

Rapora göre İmam – Hatip okullarının eğitim kalitesi de çok düşüktür. Okullarda “birçok mühim dersler, ya meslek formasyonundan mahrum öğretmenler tarafından yürütülmekte yahut yetişme ve yetiştirme imkânları mahdut mahalli unsurların uhdesine bırakılmaktadır. Bugün Milli Eğitim Bakanlığının idaresindeki bazı imam hatip okullarında aynı tedrisat en az 200 yıl eski metot ve araçlarla yapılmaktadır. Buna göre başarı derecesi kolaylıkla tahmin edilebilir.”⁶³²

Komisyonun İmam – Hatip Okulları ile ilgili tespit ettiği önemli bir nokta da okullar için bir talimatnamenin hazırlanmamış olmasıdır. Komisyon raporuna göre; hem yöneticileri hem öğretmenleri hem de talebeleri bağlayıcı özel bir disiplin talimatname yoktur. Bu nedenle de bazı okullarda talebenin ancak sopa ile namaz kılmağa zorlanabildiği, bazı hocaların ise şaâir-i İslamiyeye aykırı harekette buldukları belirtilmiştir.⁶³³ İmam – Hatip okullarının ders kitaplarının da 12 yıldan beri hazırlanmamış olduğu belirtilerek ve bu durumun tedrisatın her yerde aynı şekilde ve ölçülerle yürütülmemesine neden olduğu söylenmektedir.

---

⁶³⁰ Aynı, s. 12.

⁶³¹ Aynı, s. 12.

⁶³² Aynı, s. 12.

⁶³³ Aynı, s. 13.

Komisyonun İmam – Hatip okulları ile ilgili en önemli tespiti ise okulların kuruluş amacıyla ilgilidir. Komisyona göre:

“Her yerin İmam – Hatip ihtiyacının muayyen ölçülere bağlı olduğunu bilmesine imkân olmayan bazı çevreler, pek çok İmam – Hatip Okulu’nun açıldığını görünce Türkiye’de lise seviyesinde dini tedrisatın başladığına zâhip olmuşlar, birçok veliler çocuklarını bu okullara gitmeğe, sırf dini tedrisat görsünler diye zorlamışlardır. Bu durumda Okulların çoğu bir meslek okulu mahiyetini kaybetmiş, ilk ve ortaokullardaki dini tedrisatı kâfi görmeyen bazı velilerin, masrafsız bir şekilde çocuklarına dini tedrisat gördürmelerine vasıta haline gelmiştir.”⁶³⁴

Raporun Yüksek İslâm Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi başlık bölümünde İlahiyat Fakültesi’nin eksiklikleri de tespit edilmiştir. Komisyon Raporuna göre fakültenin ilk eksiği öğretim üyesi sıkıntısıdır. Diğer önemli sıkıntı ise fakülteyi kazanan öğrencilerin bilgi eksiğidir. İlahiyat Fakültesi’nde Arapça, Farsça, Batı Dilleri okutulmaktadır. Fakülteye giren bir öğrencinin örneğin Tefsir alanında kendisini yetiştirebilmesi için Arapçayı çok iyi bilmesi gerekmektedir. Ancak bir öğrencinin bir iki senede Arapçaya hâkim olması çok zordur. Bu durum öğrencilerin zorlanmasına ve yeterince eğitimden faydalanamamalarına neden olmaktadır. İlahiyat Fakültesi’nin önemli sorunlarından biri de fakülte mezunlarının iş sorunudur. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın İlahiyat Fakültesi mezunlarını bünyesine alacak şekilde teşkilatlanmadığı görülmektedir. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı kadroları şişirilmiş ancak kadrolara verilen maaşlar çok düşük tutulmuştur.⁶³⁵

DP’nin iktidara gelmesinden sonra dini eğitim alanında yapılan açılımların Milli eğitim Sistemine, Laik ve demokratik rejime en çok zarar vereni kaçak Kur’an kurslarının denetlememesi olmuştur. DP iktidara geldikten bir yıl sonra 1951 de kaçak Kur’an kursu sayısı 237’ydi. 27 Mayıs 1960’da darbeyle iktidardan indirildiklerinde ise bu sayı yaklaşık 5 kat artarak ve 1117’ye çıkmıştı.⁶³⁶ Sayıları hızla artan bu kaçak Kur’an kursları DP döneminde etkinleşen tarikatların adeta taraftar yetiştirme alanı olmuştur. Bu kurslardan; dini bakımdan gerici, politik bakımdan cumhuriyet düşmanı elemanlar yetiştirilmiştir. Pek çok kursun; mali bakımdan, tarikatlar tarafından desteklendiği ve öğrencilerin, destekleyenlerin amacına uygun yönde yetiştirildikleri

⁶³⁴ Aynı, s. 14.

⁶³⁵ Aynı, s. 19.

⁶³⁶ Ahmet N. Yücekök, **Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946–1968)**, Ankara, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971, s. 144.

saptanmıştır. Bu kursların binlercesinin, politik amacı olan ve Atatürk'ten “tek gözlü deccal” diye bahseden Nurcular tarafından kontrol edildiği dikkati çekmektedir.⁶³⁷

DP döneminde dini eğitim alanında uygulanan Politikanın başarısız olmasının temel nedeni, DP'nin tüm diğer politikalarında olduğu gibi dini eğitim politikasında da olaya popülist yaklaşması ve plansız hareket etmesidir. Yukarıdaki raporlardan da anlaşılacağı üzere DP, dini eğitim politikası, uzun vadeli ve plânlı bir politika değildir. Amaç dini duyguları yoğun olan muhafazakâr kesimin oylarını almaktır. Özellikle İmam – Hatip okullarında uygulanan politika, bu popülist anlayışını en önemli örneğidir. Din adamı yetiştirme gibi çok önemli bir konuda uygulanan dağınık, düzensiz ve bir sistemden yoksun politikalar sonucunda devletin gereksinim duyduğu nitelikli, rejime sahip çıkacak din adamları yetişememiş, yetişenler de sistemdeki sorunlar nedeniyle göreve başlayamamıştır. Ayrıca bu dönemde kontrolü sağlanamayan kaçak Kur'an kursları da adeta rejim aleyhtarı tarikatların arka bahçesi durumuna gelmiştir. Bunun sonucunda da Tevhid-i Tedrisat derin yara almış ve bugün hala devam eden rejim aleyhtarı hareketlerin tohumları atılmıştır.

3.5. Öğretmen Yetiştirme Politikası ve Öğretmenlerin Özlük Haklarında Yapılan Düzenlemeler

DP, öğretmen yetiştirmek için önemli adımlar attı. İlköğretimin ve ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirmek için bir yandan gerekli alt yapı düzenlemelerini tamamlarken diğer taraftan da öğretmen yetiştirmek için yeni okullar açtı. Ancak DP'nin uygulamaları içinde en fazla tartışma konusu olanı Köy Enstitüleri'nin kaldırılması oldu. Köy Enstitüleri bugün bile tartışılmaya devam etmektedir.

3.5.1. Köy Enstitüleri'nin Kaldırılması

DP, parti programında ilköğretimin maarifin temelini teşkil ettiği belirtilerek tüm ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları gerektiği, öğretmenler arasında farklı zümrelerin oluşmasına izin verilmemesini istedi. Böylece kapalı bir şekilde Köy Enstitüleri hakkındaki düşüncesini ortaya koydu. DP, iktidara

---

⁶³⁷ Kaya, a.g.e., s. 329.

geldikten sonra Köy Enstitüleriyle ilgili yapmak istedikleri değişikliği en üst düzeyde dile getirdi.¹ Kasım 1950 tarihinde TBMM'nin 1950 yılı açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Köy Enstitülerine değinerek şunları söyledi:

“...Evvel emirde bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruh ve aynı seviyede bilgiye sahip olmalarını sağlamalıyız. Aranan vasıfta mürebbi yetiştirme teşkilâtımız geliştirilmeli; zaman zaman tadilâta uğrayan köy enstitüleri, elde edilen tecrübelerle göre daha elverişli bir hale getirilmeli...”⁶³⁸

DP'nin Köy Enstitüleri hakkındaki esas eleştirisi ve itiraz ettiği nokta komünizmin enstitülerin içine sızdığı, öğrencilerin komünist düşünceyle beyinlerinin yıkandığı ve enstitülerden yetişen öğrencilerden çok fazla şey beklendiği iddialarıydı. Köy Enstitülerinin kaldırılmasında önemli bir rol oynayan ve milliyetçi düşünceleriyle bilinen Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Köy Enstitülerine en sert eleştirileri yapan isimdi. İleri, Milli Eğitim Bakanı olduktan kısa bir süre sonra yaptığı ilk açıklamalarında Köy Enstitülerini komünistlerden temizleyeceğini açıkladı.⁶³⁹ 1951 yılında Malatya Akçadağ Köy Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada ise Köy Enstitülerine değinerek “Moskova'nın Türk'ü ikiye bölmek istediğini, ancak kendilerinin bu tahrikleri bitleri kırar gibi kıracaklarını” söyledi.⁶⁴⁰ Bakan İleri, 25 Şubat 1951 tarihinde bakanlığın bütçe görüşmelerinde mecliste yaptığı konuşmada Köy Enstitülerine değindi. İleri, 1950 yılında bir Köy Enstitüsü öğrencisi tarafından bakanlığa gönderilen mektubu okudu. Mektupta öğrenci, okul yapımlarında amele olarak çalıştırıldıklarını, birçok arkadaşının ağır işlerde çalışmaktan fitik ve benzeri hastalıklara yakalandığını, okul inşaatlarında çalışmaktan düzenli ders görmeden mezun olduklarını, bu yüzden çok sıkıntı çektiklerinden şikâyet etmekteydi.⁶⁴¹ Bakan İleri, mektubu okuduktan sonra sözlerini şöyle sürdürdü:

“Arkadaşlar bu çocukları bu memlekete kazandırmak bize borç olarak gelmiştir. Bütün köy enstitülerinin bu şekilde tarif edilen, eksik yetiştirilmiş çocuklarını muayyen bir sıra tahtunda kurslardan geçirmek suretiyle memlekete daha hayırlı öğretmenler yapmak yolunu tutuyoruz...”⁶⁴²

Bakan İleri, ayrıca bundan sonra Köy Enstitülerinde sadece köy çocuklarının değil uygun bir oranda şehir ve kasaba çocuklarını da alacaklarını açıkladı. İleri'ye göre

⁶³⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 2, s. 5.

⁶³⁹ Vatan (15 Ağustos 1950), s. 4.

⁶⁴⁰ Niyazi Altunya, Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış (İstanbul: Kelebek Matbaası, 2005), s. 105.

⁶⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 5, s. 836.

⁶⁴² Ayn, s. 837.

böylece ülkedeki köylü ve şehirli ikiliğini kaldırmış olacaktır.⁶⁴³ İleri'nin açıklamasında belirttiği gibi bu tarihten sonra belirli bir oranda enstitülere şehirli ve kasabalı öğrencilerde alınmaya başlandı.

İleri'nin Köy Enstitülerine yönelik eleştirileri bununla sınırlı kalmadı. Birçok defa mecliste Köy Enstitülerinden duyduğu memnuniyetsizliğini dile getirdi. 26 Şubat 1952 tarihinde bir milletvekilinin Köy Enstitüleri ile ilgili sorularını cevaplandırırken Enstitüdeki komünist faaliyetlere değindi. Bakan İleri, konuşmasında CHP'yi suçlayarak tanınmış bir komünistin ve karısının Köy Enstitülerinden birisine öğretmen olarak atandığını, öğrencilerin şikâyetine rağmen bu kişilerin görevine devam ettiğini, bu komünistlerin zehirlediği öğrencilerin de okuldan atılmak yerine öğrenimlerine devam ettirilerek mezun edildiğini söyledi.⁶⁴⁴ İleri, Köy Enstitülerinde serbest okuma saatlerinde öğrencilere solcu neşriyatların incelettirildiğini, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün yüksek kısmında okuyan öğrencilerinin “arkadaşlar köle olarak yaşayan köylüyü kurtarmak bize kalmıştır. Bunun yerine getirilmesi için tek çare komünistliğin ilan edilmesidir” ve “Aile kutsiyeti bir saçmadan başka bir şey değildir. Senin karın benim karım diye tabiat bir şey ayırt etmemiştir. Bu insan egoizmasının meydana çıkardığı bir şeydir. Bunu ortadan kaldıracak elemanlar biziz” şeklinde konuşmalar yaptıklarını iddia etti.⁶⁴⁵ İleri, ayrıca Komünist Partisi'nin manifestosunun teksir edilerek öğrencilere dağıtıldığının tespit edildiğini açıkladı.⁶⁴⁶

Yukarıdaki eleştirileri yaptıktan sonra İleri, sözlerini şöyle sürdürdü:

“Köy Enstitüleri, bütün milli eğitim müesseselerimiz gibi ve onlara paralel olarak inkişaf etmektedirler. Bunlar, aelûmum ilkokullar için öğretmen yetiştiren müesseseler olarak vazifelerini yapmakta devam edeceklerdir. Köylerimizin muhtaç bulunduğu sanat erbabını yetiştirmek gibi munzam bir vazifeyi de yapabileceği zannedilmiş olan bu müesseseler, böyle bir hedefi daha önceden terk etmiş, müstahsil ve sanatkâr öğretmen tipi, mucitlerinin hayali olmaktan ileri geçememiştir.”⁶⁴⁷

Yukarıdaki sözlerden de anlaşıldığı üzere Bakan İleri, Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin hem öğretmen hem de iyi bir çiftçi olamayacağını düşünmektedir. Aynı gün yapılan görüşmelerde DP Tokat Milletvekili Ahmet Gürkan, Hasanoğlan Köy

⁶⁴³ Aym, s. 837.

⁶⁴⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 18, s. 441.

⁶⁴⁵ Aym, s. 442.

⁶⁴⁶ Aym, s. 443.

⁶⁴⁷ Aym, s. 443.

Enstitüsü'nün müzik salonun orak şeklinde yapıldığını, oranın sapını oluşturan kısmın kızıl kiremitle, madeni kısmını oluşturan bölümünde çinko ile örtülmüş olduğunu belirterek Bakan İleri'den bu kısmın düzeltilmesini istedi.⁶⁴⁸ Bakan İleri bu konuya verdiği cevabında Milletvekili Gürkan'ın söylediği olayın doğru olduğunu, bu olayın şeytanın bile aklına gelmeyecek bir hadise olduğunu ve aslında okul planında böyle bir şeyin olmadığını orak şeklindeki bölümün sonradan eklendiğini açıkladı.⁶⁴⁹ Köy Enstitüleri, Bakan İleri ve DP'liler tarafından eleştirilirken basında Köy Enstitülerini savunan yazıların çıktığı görülmektedir. Bakan İleri'nin Köy Enstitülerini komünistlerden temizleyeceğiz açıklamasından iki gün sonra Ahmet Emin Yalman Vatan Gazetesi'nde çıkan makalesinde ülkenin ilerlemesine karşı çıkan gericilerin Köy Enstitülerini tam kalbinden vurduğunu, Köy Enstitüsü gibi akıncı hamleleri yadırgayan geri ve dar ruhun enstitülere karşı bir taarruza geçtiğini, Köy Enstitülerine toptan komünist damgasının vurulduğunu yazdı.⁶⁵⁰ Yalman, dürüst idealistler yetiştiren eski geniş ruhun budandığını, enstitülerin eski usul muallim yetiştiren mektepler haline geldiğini belirttikten sonra Köy Enstitülerini şu sözlerle savundu:

“... Bilhassa köy enstitüleri gibi mühim bir terbiye sahasını bir an evvel vehim ve şüphe havasından kurtarmak, kusurları varsa düzeltmek, bu kıymetli müesseseleri komünizme karşı; cebir ve tethişe değil, bilgi, kanat ve milli imana dayanır en mükemmel ve tesirli bir sed haline koymak, milli bir gayemiz olmalıdır.”⁶⁵¹

İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ise 8 Ocak 1951 tarihinde Ulus Gazetesi'nde çıkan makalesinde “şimdiye kadar bu enstitülerde meydana gelmiş, sayılı uygunsuz olaylara bakıp da bütün enstitüleri suçlu gibi görmek yalnız ihtiyatsızlık değil doğrudan doğruya haksızlık olur” diyerek enstitüleri savundu.⁶⁵²

Enstitüler üzerindeki tartışmalar devam ederken DP, Köy Enstitülerine yönelik önemli adımlar atmaya başladı. İlk olarak Köy Enstitülerinde okumakta olan kız öğrenciler İzmir'deki Köy Enstitüsüne toplandı. Bu Enstitü 1950–1951 öğretim yılından itibaren Kız Köy Enstitüsü haline getirildi.⁶⁵³ 29 Şubat 1959 tarihinde Bakan

⁶⁴⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 13, s. 938.

⁶⁴⁹ **Aym**, s. 943.

⁶⁵⁰ Ahmet Emin Yalman, “Köy Enstitüleri Dâvası”, **Vatan** (17 Ağustos 1950), s. 3.

⁶⁵¹ **Aym**, s. 3.

⁶⁵² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Köy Enstitüleri Davası”, **Ulus** (8 Ocak 1951), s. 2.

⁶⁵³ Başar, **a.g.t.**, s. 555.

İleri, radyoda yaptığı konuşmasında Kız Enstitülerine değinerek aldıkları kararı şu sözlerle savundu:

“...Her köy enstitüsüne dağılmış ve ıstırapları Türk milletine mal olmuş kız çocuklarımızı, bu enstitülerden alarak bir kız enstitüsü halinde evvela İzmir’de bilâhare Bolu’da topladık. Buna Beşikdüzü’nde bir ikincisini ilave ettik. İlave etmeye mecbur kaldık. Çünkü eski haliyle bu yatılı okullara kızlarını vermeyen asil Türk köylüsü bizim icraatlarımızdan sonra yani kız köy enstitülerini müstakilen kurmamızdan sonra kızlarını büyük bir iştiyakla bu okullara göndermek istediler ve gönderdiler.”⁶⁵⁴

Milli Eğitim Bakanlığı Köy Enstitüleri ile ilgili esaslı bir değişiklik yapmak için çalışmalarına başladı. Bakan İleri’nin 1951 yılında mecliste yaptığı konuşmada verdiği bilgilere göre Bakanlık Köy Enstitüleri’nde yapılacak düzenleme için bir anket çalışması yaptı. Bunun yanı sıra bütün Köy Enstitüleri incelenerek durumları tespit edildi. Bakanlık bünyesinde oluşturulan bir komisyon gerekli çalışmaları yaptıktan sonra bir kanun tasarısı hazırladı. Talim ve Terbiye Kurulu’nun incelemesinden sonra tasarı tamamlanarak görüş için Bakanlıklara gönderildi. Tasarıya göre Köy Enstitüleri ilkokula dayalı ve altı yıl süreli ilköğretmen okulları haline dönüştürülecekti.⁶⁵⁵

Talim Terbiye Kurulu gerekli çalışmaların yapılmasından sonra 11 Nisan 1952 tarihinde Köy Enstitülerinin süresinin altı yıla çıkardı. Kararın 1952–1953 öğretim yılından itibaren başlaması ve 1951–1952 öğretim yılından sonra beşinci sınıfı bitirecek olan öğrencilere diploma verilmemesi kararlaştırıldı.⁶⁵⁶ Alınan kararı takiben 1952 yılında yeni bir İlköğretmen ve Köy Enstitüleri Programı hazırlandı. Hazırlanan programla birlikte İlköğretmen okullarında ve Köy Enstitülerinde aynı ders programı okutulmaya başlandı. Programdaki tek fark Kız ve Erkek Köy Enstitülerinde tarım dersleri birinci sınıftan itibaren haftada altı saat gösterilirken şehir Kız ve Erkek İlköğretmen Okullarında dördüncü sınıftan itibaren haftada üçer saat olarak gösterilmesidir.⁶⁵⁷ Program 1952–1953 öğretim yılında uygulamaya kondu.

Köy Enstitülerinin ilköğretmen okullarıyla aynı programa geçmesine rağmen tatmin olmayan DP, ilköğretime tek tip öğretmen yetiştirme hedefine ulaşabilmek için

⁶⁵⁴ MEB, **Maarifimiz Nafia ve Maarif Vekâleti Vekili Tevfik İleri’nin 29.2.1959 Tarihinde Yaptığı Radyo Konuşması** (Ankara: MEB, 1959), s. 11.

⁶⁵⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 11, s. 330.

⁶⁵⁶ Başar, **a.g.t.**, s. 555.

⁶⁵⁷ MEB, **Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı (Taslak)** (Ankara: MEB, 1952), s. 32–34.

1954 yılında Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarını birleştirerek Köy Enstitülerini kapattı. 1950 yılından sonra işlevini kaybetmeye başladı. Kız öğrencilerin ayrı enstitülere alınması ve şehirli ve kasabalı çocuklarında enstitülere alınmaya başlamasıyla Köy Enstitüleri özelliğini yavaş yavaş kaybetmeye başladı. 1952 yılında İlköğretmen okullarıyla aynı programa geçmesiyle birlikte özelliklerini ve özgünlüklerini tamamen kaybettiler. Bu durum Köy Enstitülerinin sonunun gelmesini hızlandırdı. 1954 yılı Ocak ayında İlköğretmen Okullarıyla Köy Enstitülerinin birleştirilmesine dair kanun tasarısı meclise geldi. 27 Ocak 1954 tarihinde mecliste kabul edilen 6234 sayılı Kanun ile Köy Enstitüleri ile İlköğretmen okulları birleştirildi. Kanunun ikinci maddesine göre İlköğretmen okullarının eğitim süresi ilkokul mezunları için altı yıl, ortaokula mezunları içinse üç yıl olacaktı. Üçüncü maddesine göre ise okullara öğrenciler sınavla alınacak ve her yıl alınacak öğrencilerin %75'i köy ilkokullarından mezun olması şart olacaktı.⁶⁵⁸

Köy Enstitüleri Türkiye'nin kendi şartlarından ortaya çıkmış ve tamamen özgün eğitim kurumlarıydı. Atatürk ilkelerinin ve devrimlerin köylülere anlatılması, köylülerin topyekûn kalkınması idealiyle kurulmuş olan Köy Enstitüleri, haklarında yapılan tüm olumsuz eleştirilere rağmen görevlerini büyük bir başarı ile yerine getirmiş, Türk köylüsünün kalkınmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

3.5.2. İlköğretime Öğretmen Yetiştirme

DP, Köy Enstitüleri ile İlköğretmen okullarını birleştirerek ilkokullara öğretmen yetiştiren kurumlar arasında birlik ve eşitlik sağlayarak parti programında koyduğu hedefe ulaşmış oldu. Ancak ilkokul öğretmeni yetiştirmek için çalışmalarına devam etti. DP, ilkokullara bayan öğretmen yetiştirmek için Edirne'de bir kız ilköğretmen okulu açtı. Okul 1952–1953 öğretim yılında öğretime başladı.⁶⁵⁹

3.5.3. Ord. Prof. Roben J. Maaske'nin Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Raporu

Milli Eğitimin tüm kademelerinde olduğu gibi daha iyi öğretmenler yetiştirmek için Amerika'dan bir uzman çağrıldı. 1953 yılının başında ülkeye gelen Oregon

⁶⁵⁸ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 274.

⁶⁵⁹ Başar, **a.g.t.**, s. 555.

Öğretmen Koleji Rektörü Prof. Roben J. Maaske, 1953 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarında Türkiye’de öğretmen yetiştiren kurumları gezerek yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporu Milli Eğitim Bakanlığı’na sundu.⁶⁶⁰

Prof. Maaske’nin raporunda öğretmen yetiştirme ile ilgili önerileri özetle şunlardır:

- İlköğretmen okulları ve Köy Enstitülerinde öğrenciler sadece kompozisyon tarzı sınavla seçilmektedir. Seçme sınavında derslerdeki başarının yanı sıra bir öğretmende olması gereken niteliklere de bakılmalıdır.
- İlköğretmen Okulları ve Köy Enstitülerinde görev yapacak öğretmenlerin seçimine özen gösterilmeli ve iyi vasıfta öğretmenler seçilmelidir.
- Köy öğretmenin özel işleri göz önünde bulundurularak pratik ve fonksiyonel tatbikata önem verilmeli, lüzumsuz teorik bilgiden kaçınılmalıdır.
- İlkokula öğretmen yetiştiren okullarda fen derslerinden daha çok sosyal bilimler derslerine ağırlık verilmelidir. Çünkü fen dersleri her ne kadar önemli iseler de, ilkokul seviyesinde verilen konuların çoğu çocukların yaş ve olgunluk seviyelerinin üstündedir.
- Tüm ilkokula öğretmen yetiştiren okullarda kitaplıkların eksiklikleri giderilerek daha aktif hale getirilmelidir.
- Ders dışı faaliyetler artırılmalıdır.
- Köy Enstitülerinin binaları yetersizdir. Her Köy Enstitüsünde en kısa zamanda birer toplantı ve spor salonu açılmalıdır.
- İlkokul öğretmenliğine kızların daha elverişli olmaları nedeniyle gelecek yıllarda Köy Enstitülerine ve öğretmen okullarına daha fazla sayıda kız öğrencinin alınmasını teşvik etmek için gayret sarf edilmelidir.
- İlkokul öğretmenlerini yetiştirme süresi 11 yıldan 12 yıla çıkarılmalıdır.⁶⁶¹

Prof. Maaske’nin raporundaki tespitleri ve önerileri Bakanlıkça dikkate alındı ve sonraki yıllarda bu öneriler göz önünde bulunduruldu.

⁶⁶⁰ Roben J. Maaske, **Türkiyede Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor** (Ankara: MEB, 1956), s. 9.

⁶⁶¹ Aym, s. 16–36.

DP döneminde altı yıllık İlköğretmen Okullarının sayısında ciddi bir durgunluk yaşanırken üç yıllık İlköğretmen Okullarının sayısında ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. DP döneminde Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okulları dâhil toplam ülkede 21 altı yıllık İlköğretmen Okulu vardı. DP iktidarı süresince bu okulların sayısında bir artış olmadı. Üstelik öğretmen ve öğrenci sayılarında düşüş yaşandığı görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında Köy Enstitüleri ve İlköğretmen okulları toplam 21 okulda 597 öğretmen görev yapmaktaydı ve bu okullarda 14.095 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁶⁶² 1955–1956 öğretim yılına gelindiğinde okul sayısı aynı olmakla birlikte öğretmen sayısı 486’ya öğrenci sayısı 12.067’ye düştü.⁶⁶³ Ancak 1960–1961 öğretim yılında öğretmen sayısı 4 artarak 490’ çıktı. Öğrenci sayısı ise 14.463’e yükselerek 1950–1951 seviyesine tekrar yükseldi.⁶⁶⁴

Altı yıllık İlköğretmen Okullarındaki bu duraklamaya karşın ortaokula dayalı üç yıllık İlköğretmen Okullarında önemli bir gelişme yaşandığı görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında 10, üç yıllık İlköğretmen Okulu vardı. Bu okullarda 145 öğretmen görev yapmakta ve 2.211 öğrenci öğrenim görmekteydi.⁶⁶⁵ 1954–1955 yılına kadar okul sayısı yavaş bir artış göstererek 13’e yükseldi.⁶⁶⁶ 1955–1956 öğretim yılından itibaren üç yıllık İlköğretmen Okullarında büyük artış yaşandığı görülmektedir. 1955–1956 öğretim yılında okul sayısı yaklaşık %50 artarak 19’a bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 222’ye, öğrenci sayısı ise 3.253’e yükseldi.⁶⁶⁷ 1959–1960 öğretim yılında ise okul sayısı %63’lük bir artışla 31’e çıktı. Bu okullarda görev yapan öğretmen sayısı 423’e, öğrenci sayısı ise 7463’e ulaştı.⁶⁶⁸ Yaşanan artışta dikkat çekici

⁶⁶² Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1973 yılında yayınladığı Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz adlı kaynakta 6 yıllık İlköğretmen Okullarına ait verilen sayılar, 7 yıllık İlköğretmen Okullarına ait sayılar olarak verilmektedir. Bkz. MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 157; Ancak kaynakta verilen okul, öğretmen ve öğrenci sayıları Erdoğan Başar’ın tezinde verdiği 6 yıllık İlköğretmen Okullarına ait sayılarla aynıdır. Bkz. Başar, **a.g.t.**, s. 560.

⁶⁶³ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 157.

⁶⁶⁴ **Aym**, s. 157.

⁶⁶⁵ Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1973 yılında yayınladığı Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz adlı kaynakta 3 yıllık İlköğretmen Okullarına ait verilen sayılar, 4 yıllık İlköğretmen Okullarına ait sayılar olarak verilmektedir. Bkz. MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 157; Ancak kaynakta verilen okul, öğretmen ve öğrenci sayıları Erdoğan Başar’ın tezinde verdiği 4 yıllık İlköğretmen Okullarına ait sayılarla aynıdır. Bkz. Başar, **a.g.t.**, s. 560.

⁶⁶⁶ Başar, **a.g.t.**, s. 560.

⁶⁶⁷ MEB, **Cumhuriyetin 50. ....**, s. 157.

⁶⁶⁸ **Aym**, s. 157.

gelişme ise kız öğretmen adaylarındaki artıştır. 1950–1951 öğretim yılında 2.211 öğrencinin 754’ü kızdı. 1959–1960 öğretim yılına gelindiğinde ise 7.463 öğrencinin 4.048’i kız öğrencilerden oluşmaktaydı.⁶⁶⁹ Üç yıllık İlköğretmen Okullarındaki kız öğrencilerin sayısındaki artış DP döneminde yaşanan olumlu bir gelişmedir.

3.5.4. Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme

Ortaöğretime öğretmen yetiştirme DP’nin en fazla uğraştığı konu oldu. Öyle ki DP, iktidarı süresince ortaöğretimin öğretmen ihtiyacını karşılayacak kesin bir çözüm bulamadı. DP’nin iktidarı süresince göreve gelen Milli Eğitim Bakanları ortaöğretimde yaşanan öğretmen sıkıntısını çözmek için genelde kısa vadeli ve kalıcı olmayan çözümler buldular. Ancak buldukları çözümler her geçen yıl artan öğretmen ihtiyacını karşılamaktan uzak kaldı. Bunun yanı sıra öğretmen açığını kapatmak için alınan ve birçoğu pedagojik formasyonu olmayan öğretmenler ortaokul ve liselerde eğitim kalitesinin düşmesine neden oldu.

DP iktidara geldikten sonra İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu’nu ve yine Bakan Banguoğlu tarafından kapatılan İstanbul Eğitim Enstitüsü’nü tekrar açtı.⁶⁷⁰ İki okulun açılmasından sonra ortaöğretimin öğretmen ihtiyacı Yüksek Öğretmen Okulu, Ankara, Balıkesir ve İstanbul Eğitim Enstitüleri ile karşılanmaya çalışıldı.⁶⁷¹ Ancak öğretmen ihtiyacının artması üzerine zaman zaman yeni çözümler denendi. Bu çözümlerden biri Üniversitelerin Fen ve Edebiyat Fakültelerinden mezun olan gençlerden uygun olanların ortaokul ve liselere öğretmen olarak atanması oldu. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Rıfki Salim Burçak, 24 Şubat 1954 tarihinde mecliste yaptığı konuşmada Öğretmen açığını kapatabilmek için Üniversitelerin Fen ve Edebiyat Fakültelerinden mezun olanlardan öğretmenlik yapmaya istekli ve uygun olanlarını orta dereceli okullara öğretmen olarak atadıklarını açıkladı.⁶⁷² Ancak geçici bir çözüm olarak görülen bu atamalar ortaöğretim okullarında eğitim kalitesinin düşmesine neden oldu. Üniversitelerden mezun olan öğretmen adaylarının pedagojik eğitim almamaları ve mesleki tecrübesizlikleri ortaöğretim kurumlarında eğitimin kalitesini düşürdü.

⁶⁶⁹ Başar, a.g.t., s. 560.

⁶⁷⁰ Aynı, s. 559.

⁶⁷¹ Tayyip Duman, *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme* (İstanbul: MEB, 1991), s. 95.

⁶⁷² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 28, s. 853.

DP, ortaöğretim kurumlarının ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirmek için ciddi önlemleri ancak iktidarının son yılında alabildi. 3 Temmuz 1959 tarihinde Talim ve Terbiye Heyeti Ankara'da bir Yüksek Öğretmen Okulu'nun kurulmasını kararlaştırdı.⁶⁷³ Alınan karar gereğince 28 Ekim 1959 tarihinde düzenlenen bir törenle Ankara Yüksek Öğretmen Okulu açıldı.⁶⁷⁴

Ortaöğretimin öğretmen ihtiyacını çözmeye yönelik bir diğer adım da İzmir Buca Eğitim Enstitüsü'nün açılması oldu. Buca Eğitim Enstitüsü 6 Kasım 1959 tarihinde öğretime başladı.⁶⁷⁵ DP'nin iktidarının sonuna doğru açılan bu iki okul kuşkusuz ortaöğretimin ihtiyaç duyduğu öğretmen açığını kapatmada önemli birer adımdı.

DP döneminde mesleki ve teknik öğretim okullarına öğretmen yetiştirmek için çeşitli okullar açıldı. Bu okullardan ilki Ocak 1956'da açılan Ankara Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu oldu.⁶⁷⁶

1960 yılında Öğretmen Okulları ayrı bir müdürlük haline getirildi. Çıkarılan 7439 sayılı kanunla Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü kuruldu.⁶⁷⁷ Kanuna göre Öğretmen okulları Umum Müdürlüğü, öğretmen yetiştirme işlerini ihtiyaca göre belirleyecek, mesleki ve teknik okullar dışında öğretmen yetiştiren her derecedeki okullarla, Yüksek İslâm Enstitülerinin, eğitim, öğretim ve yönetim işlerini düzenleyerek yürütecek ve Öğretmenlerin meslek içinde yetişmelerini sağlamak için gerekli tedbirleri alacaktı.

3.5.6. Öğretmenlerin Özlük Hakları ve Sosyal Durumlarında Yapılan Düzenlemeler

DP döneminde öğretmenlerin özlük hakları ve sosyal durumlarında önemli düzenlemeler yapıldı. Yapılan düzenlemelerin önemli kısmı Köy Enstitüsü mezunu

⁶⁷³ Başar, a.g.t., s. 624.

⁶⁷⁴ Zafer (29 Ekim 1959), s. 1.

⁶⁷⁵ Başar, a.g.t., s. 625.

⁶⁷⁶ Aym, s. 597.

⁶⁷⁷ Düstur, 3. Tertip, Cilt 42, s. 259.

öğretmenlerin statülerini diğer ilkokul öğretmenlerinin statülerine çıkarmaya yönelik oldu.

DP döneminde öğretmenlerin özlük haklarına yönelik ilk düzenleme 2 Mayıs 1952 tarihinde Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlerin zorunlu hizmet sürelerini 20 yıldan öğrenim gördükleri sürenin bir buçuk katına indirilmesi oldu.⁶⁷⁸ Bakan İleri'nin Yaptığı diğer bir düzenleme ile de Köy Enstitüsü mezunu öğretmenlere yedek subay olarak askerliklerini yapma hakkı tanındı.⁶⁷⁹

DP, ilkokul öğretmenlerinin kadrolarında bir düzenleme yaparak ilkokul öğretmenlerinin sayısını önemli ölçüde artırdı. 1952 yılında yapılan kanun değişikliği ile 1952–1955 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'na kullanmak üzere 14.464 ilkokul öğretmeni kadrosu verildi.⁶⁸⁰

DP, 1953 yılında yaptığı bir düzenleme ile ortaokula dayalı üç yıllık İlköğretmen Okullarından mezun olmuş ilkokul öğretmenlerine doğrudan lise bitirme sınavlarına girme hakkı verdi. Böylece öğretmenlerin eğitim düzeyinin yükselmesi için önemli bir fırsat sağlanmış oldu.⁶⁸¹

DP, CHP döneminden beri süregelen ilkokul öğretmenlerinin kadrosuzluk yüzünden terfi edememeleri sorunu da çözmeye çalıştı. 1954 ve 1956 yıllarında çıkarılan kanunlarla yeni kadrolar oluşturularak kadrosuzluk yüzünden terfi edemeyen ilkokul öğretmenlerinin terfi ettirilmeleri sağlandı.⁶⁸²

⁶⁷⁸ **Düstur**, 3 Tertip, Cilt 33, s. 1369.

⁶⁷⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 20, s. 973.

⁶⁸⁰ Başar, **a.g.t.**, s. 558.

⁶⁸¹ **Aym**, s. 559.

⁶⁸² 1954 yılında çıkarılan 6331 sayılı kanun ve 1956 tarihinde çıkarılan 6728 sayılı kanunlarla yeni kadrolar oluşturulmuş ve terfi edemeyen öğretmenlerin terfi ettirilmesi sağlanmıştır; 6331 sayılı kanun için bkz. **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1434; 6728 sayılı kanun için bkz. **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 37, s. 1256.

Öğretmenlerin yaşadıkları sıkıntılarında birisi ayrı yerlerde görev yapan öğretmen çiftlerdi. 1955 yılında Milli Eğitim Bakanlığı prensip kararı olarak ayrı yerlerde görev yapan öğretmen çiftlerin aynı ile nakil edilmelerini kararlaştırıldı.⁶⁸³

1 Eylül 1956 tarihinde yapılan kanun değişikliği ile ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin zorunlu, zorunlu ücretli ve isteğe bağlı ders ücretleri yeniden düzenlendi. Yeni çıkarılan 6837 sayılı kanuna göre liselerde görev yapan öğretmenlerin alanlarında maaş karşılığı 15 saat ders okutmaları, 6 saat zorunlu 3 saat de isteğe bağlı olarak ders vermeleri⁶⁸⁴ ortaokul öğretmenlerinin ise 18 saat maaş karşılığı, 6 saat de zorunlu ücretli olarak ders vermeleri koşulu getirildi.⁶⁸⁵

DP döneminde öğretmenleri ilgilendiren önemli bir düzenleme de öğretmenlere özel okullarda, özel dershanelerde ve özel öğrenci yurtlarında çalışabilmelerine izin verilmesi oldu. 1958 yılında çıkarılan 7174 sayılı kanunla birlikte öğretmenlere asli görevlerinin yanı sıra özel okul, dershane ve öğrenci yurtlarında çalışma imkânı tanındı.⁶⁸⁶

3.6. Yükseköğretim Politikası

DP döneminde Yükseköğretim kademesinde önemli gelişmeler yaşandı. DP, iktidarı süresince üç üniversite, çok sayıda Enstitü, Yüksek Okul ve Akademi açtı. Yükseköğretimin gelişmesi için yoğun çaba sarf etti. Ancak aynı zamanda üniversiteleri kontrolü altına almaya çalışmak için de mücadele etti. DP'nin izlediği yükseköğretim politikasında da Amerika'nın etkisi görülmektedir. DP, açtığı Atatürk ve Orta Doğu Teknik Üniversitelerin açılışı sırasında Amerika ile sıkı bir işbirliği içinde oldu ve iki üniversitede Amerikan sistemine göre açıldı.

DP'nin parti programında yükseköğretimle ilgili olarak üniversitelerin ilmi ve idari olarak muhtariyete sahip olmasını, çeşitli bilim alanlarında çalışmak üzere üniversitelerin içinde araştırma enstitüleri kurulmasını ve Doğu Anadolu'da her

⁶⁸³ **Vatan** (18 Haziran 1955), s. 3.

⁶⁸⁴ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 37, s. 2501.

⁶⁸⁵ **Ayn**, s. 2501.

⁶⁸⁶ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 57.

derecede okullar açmak, bunları tamamlayan fakülte ve enstitüler oluşturarak burada bir kültür merkezi yaratmak istiyordu.

DP'nin iktidarı süresince yükseköğretimde karşılaştığı en önemli sorun üniversitelerin muhtariyetinin korunması oldu. DP, iktidarı süresince üniversitede öğretim üyelerinin iktidarına yaptığı eleştirilerden rahatsızlık duydu ve üniversiteleri kontrol altına almak için çaba harcadı. Ancak DP'nin üniversiteleri kontrol altına alma çabası hem üniversitelerden hem de CHP'den büyük tepki gördü.

DP iktidarının ilk yılından itibaren üniversitelerin muhtariyeti tartışma konusu oldu. 1951 yılında mecliste Bakanlık bütçesi görüşülürken Halide Edip Adıvar üniversite muhtariyetine değindi ve “üniversite muhtariyeti Cumhuriyet devrinin en hayırlı bir işidir” diyerek üniversite muhtariyetinin kısılmamasını tam tersine genişletilmesini istedi.⁶⁸⁷ Bakan İleri ise yaptığı konuşmada Halide Edip'e cevap vererek üniversite muhtariyeti ile ilgili şu açıklamayı yaptı:

“...Hâlîde Edip Hanımefendi bir noktaya temas ettiler, üniversite muhtariyetine dokunmayınız, dediler. Bunu niçin söylediler? Bunu hangi korku söyletti, bilmiyorum. Üniversitenin muhtariyeti keyfiyeti Demokrat Parti programında başlıca yer almaktadır. Esasen bu parti programında yer aldıktan sonra üniversite muhtariyetine kavuşmuştur. Bu itibarla Üniversite Kanununun üniversiteye vermiş olduğu ve gayet keskin çizgilerle tarif etmiş olduğu vazifeyi üniversite yaptıkça, yapmakta devam ettikçe elbette ki biz üniversite muhtariyetinin üzerine titreyeceğiz. Ona hiçbir zaman dokunmayacağız. Böyle bir şey mevzu bahis değildir...”⁶⁸⁸

Ancak DP'nin uygulamaları Bakan İleri'nin yukarıdaki sözlerinin tam aksi yönde oldu. Öğretim üyelerinden hükümete eleştiriler gelmeye başladıkça DP üniversite muhtariyeti kısıtlamak ve öğretim üyelerini kontrol altına almak için harekete geçti. DP'nin üniversitelerin muhtariyetini kısıtmaya yönelik ilk adımı 21 Temmuz 1953 tarihinde üniversitede görevli profesörlerin partilerde fiili çalışmalarını, yazı ve sözlü günlük politika ile uğraşmalarını yasaklayan bir kanun çıkarması oldu. Çıkarılan 6185 sayılı kanuna göre siyasi oluşumlarda yer alanlar veya siyasi yayınlarda ve beyanlarda bulunanlar öğretim üyeliğinden çıkarılacaklardı. Öğretim üyeliğinden çıkarma yetkisi üniversitelerin senatolarına verildi.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 5, s. 760.

⁶⁸⁸ Aynı, s. 838

⁶⁸⁹ Düstur, 3. Tertip, Cilt 34, 1693.

Kanunun görüşülmesi sırasında mecliste sert tartışmalar yaşandı. Muhalefet milletvekilleri kanun tasarısının üniversite muhtariyetine ve ilim adamlarının düşünme hürriyetlerine engel olduğunu ve Türkiye’de demokrasinin tehlike sokulduğunu iddia ederek tasarıya karşı çıktılar. Eleştirilere cevap veren Bakan R. S. Burçak, Üniversite muhtariyetinin bir yandan üniversite mensuplarına fikir hürriyeti, diğer taraftan da üniversitelerin kendi işlerini düzenlemek ve idare etmek hürriyeti şeklinde anlaşılması gerektiğini belirterek mevcut kanunların bu açıdan üniversite muhtariyetini garanti altına aldığını söyledi.⁶⁹⁰ Bakan Burçak bununla birlikte öğretim elemanlarının demagojik bir tarzda siyasi faaliyetlerin içine girmesinin ise kesinlikle üniversite muhtariyeti ilişkisinin olmadığını belirtti.⁶⁹¹ Ahmet Emin Yalman 23 Temmuz 1953 yazdığı makalesinde çıkarılan kanunun üniversitelerin muhtariyetini hiçbir surette bozmadığını, profesörlerin kendi meslek icabına ve memleketin umumi menfaatine uygun münakaşa mevzularındaki söz ve tenkit hürriyetini hiçbir tahdide uğratmadığını ancak bir takım suiistimalleri önlediğini, bunun da üniversiteler için gerekli ve hayırlı olduğunu yazarak kanuna açık destek verdi.⁶⁹²

Bakan Burçak her ne kadar üniversite muhtariyetine herhangi bir zarar vermediklerini söylese de 5 Temmuz 1954 tarihinde çıkarılan 6435 sayılı kanun Bakan Burçak’ın sözlerinin tam aksi yönde bir adımdı. 6435 sayılı kanuna göre daha önce üniversite senatolarına verilmiş olan öğretim üyelerini meslekten çıkarma yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmekteydi. Kanunla birlikte üniversite öğretim üyeleri bağlı buldukları üniversitenin senatosunun görüşü alındıktan sonra atamalarındaki usule bakmaksızın Bakanlık emrine alınabileceklerdi.⁶⁹³ Bu kanunla üniversitelerin muhtariyeti önemli ölçüde kısıtlanmış oldu. Nitekim kanunun çıkarılmasından kısa bir süre sonra dini eğitim konusundaki karşı çıkışıyla dikkati çeken Prof. Bülent Nuri Esen, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görevinden uzaklaştırıldı.⁶⁹⁴

DP, 1956 yılının başından itibaren üniversitelerle bir çatışma içine girdi. Özellikle öğretim üyelerinin yazılı basında makaleler yazarak hükümeti ve hükümetin

⁶⁹⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 20, s. 959–963.

⁶⁹¹ **Aynı**, s. 963.

⁶⁹² **Vatan** (23 Temmuz 1953), s. 7.

⁶⁹³ **Düştür**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1995–1996.

⁶⁹⁴ **Vatan** (3 Eylül 1954), s. 1.

ekonomi politikalarını eleştirmeye başlaması üzerine DP, üniversitelere karşı tavrını sertleştirdi. DP'nin sözcüsü olan Zafer Gazetesi, 1956 yılının başında üniversitelere ağır eleştiriler getirmeye başladı. Zafer Gazetesi üniversitelerin senatolarının milletvekillerinin düşüncelerine müdahalede buldukları, kamuoyunu milletvekilleri aleyhinde kışkırttıkları yönünde arka arkaya haberler yapmaya başladı.⁶⁹⁵ Zafer Gazetesi'nin üniversitelere yönelik ağır hücumları üzerine Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görev yapan Prof. Yavuz Abadan, Prof. Turhan Feyzioğlu, Prof. Ahmet Şükrü Esm'er'in aralarında bulunduğu bir grup öğretim üyesi cevap verdi. Profesörler kanunların ve mebusların faaliyetinin Anayasaya uygun olup olmadığını bütün vatandaşlar tarafından tartışılabileceğini, bu konunun ilmini yapan üniversitelerin ise öncelikle tartışabileceğini açıkladılar.⁶⁹⁶

26 Ocak 1956 tarihinde üniversitelerin bütçelerinin görüşmesi sırasında konuşan Bakan Ahmet Özel, öğretim üyelerine cevap vererek üniversitelerin günlük politika ile uğraşmamaları gerektiğini, muhtariyetin bağımsızlık olmadığını söyledi.⁶⁹⁷ Tartışma meclise de taşındı. 25 Şubat 1956 tarihinde Bakanlığın bütçe görüşmeleri sırasında üniversitelerin muhtariyeti mecliste sert tartışmalara yol açtı. CHP Meclis Grubu sözcüsü Fethi Ülkü, üniversite muhtariyetini savundu. Ülkü, çıkarılan kanunların üniversite üyelerini fiilen olmasa bile verdiği korku nedeniyle etkisi altına aldığını söyledi. Ülkü sözlerini şöyle sürdürdü:

“...Bir profesör bir toplantıda kendisine sorulan herhangi bir meseleyi ilmin ışığında tahlil ederken, onun ilmî esaslar derecesini tespit ederken ve bu hususta bir tarafa mensup olmadan fikri ve vicdani kanaatini izhar ederken siyasetle uğraşmakta değildir...
...Büyük Millet Meclisinde konuşulan herhangi bir mesele üniversite camiası içinde mevzubahis edilebilir. Şu konuşulan mesele kendi ilim mihenklerine göre doğru mudur, yanlış var mıdır ve bu mesele ne dereceye kadar ilimle bağdaşır diye düşünebilir...”⁶⁹⁸

DP'nin görüşünü ise Başbakan Menderes açıkladı. Başbakan Menderes, biçimsel muhtariyetten yanaydı. Başbakana göre öğretim üyeleri günlük olaylar hakkında basın organlarında görüş bildirmemeliydi. Başbakan DP'nin bakışını şöyle açıkladı:

“...Tarih huzurunda zapta geçecek kayıtlarıyla tekrar edeyim; nasıl ki, dini siyasete karıştırmamak kararındayız, nasıl ki orduyu siyasete karıştırmamak kararındayız tıpkı onun gibi üniversiteyi de günlük politika dışında bırakacağız... Bir ilim müessesesi olan üniversitenin günlük işlere, bizim kavgalarımız arasına karışmamaları icap eder. Çünkü hem

⁶⁹⁵ **Zafer** (22 Ocak 1956), s. 1.

⁶⁹⁶ **Vatan** (24 Ocak 1956), s. 1.

⁶⁹⁷ **Vatan** (27 Ocak 1956), s. 1.

⁶⁹⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 10, Cilt 17, s. 808.

maksadı tesisleri başkadır, hem de politikayı ayrıca bizim elimizde, herhangi bir vatandaşın elinde olmayan başka bir silahla politikaya iştirak etmiş oluyorlar. O da şudur; profesör üniversite namına konuşuyor o halde efkârı umumiye de ilmin mahzû hakikatı budur, bunlardan ibarettir gibi bir ayrı telkin kuvvetini nefsinde, zatında cemetmiş olması bakımından bu tıpkı ordunun, dinin siyasete karıştırılmaması gibi, üniversitenin de günlük siyasete karıştırılmamasını da mukabil bir icap olarak kabul etmek lâzımdır.”⁶⁹⁹

Başbakan Menderes üniversite muhtariyetinden ne anladığını ise şöyle dile getirdi:

“Şimdi üniversite muhtariyeti aslen niçin lazımdır? Üniversite muhtariyeti aslen terbiyelerini ellerine tevdi ettiğimiz vatan çocuklarının hiçbir tesire tâbi tutulmadan, ilmin esaslarına göre, hiçbir tesir altında kalmadan talim ve terbiye edilmelerini temindir. Acaba üniversitenin içinde, üniversite profesörlerinin tedris tarzları üzerinde sen şunu söylüyorsun, sen bunu söylüyorsun, diye en küçük bir müdahalede bulunulmuş mudur? Böyle bir şey akıldan, fikirden geçmiş midir?”⁷⁰⁰

Görüldüğü üzere Başbakan Menderes, üniversite muhtariyetini öğretim üyelerinin derslerin istedikleri gibi anlatmaları olarak algılamaktadır. Öğretim üyelerinin düşüncelerini özgürce açıklamalarını ise politik hayata karışmak olarak görmektedir.

Tartışmanın giderek şiddetlenmesi üzerine tekrar kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes, “Üniversiteleri yeni bir kanuna tabi tutmak zarureti ortaya çıkmıştır, bunda asla tereddüt etmeyeceğiz, Üniversitelerdeki klikleri temizleyecek hükümler getiriceğiz” diyerek üniversitelere karşı açık cephe aldı.⁷⁰¹ Başbakan Menderes’in dediği yeni bir kanunun hazırlıkları Ağustos ayında tamamlandı. Hazırlanan yeni kanun tasarısına göre dekanlar tayinle göreve başlayacaklar, Profesörler ve Doçentler ancak izin alarak yazı yazabileceklerdi.⁷⁰² Üniversitelerle DP arasında başlayan gerilim Aralık 1956’da Ankara Üniversitesi Siyasal bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Turhan Feyzioğlu’nun Bakanlık emrine alınmasıyla iyice artı.⁷⁰³ Prof. Feyzioğlu’nun Bakanlık emrine alınması üzerine Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğrenciler derslere girmeyerek hükümeti protesto etti.⁷⁰⁴ Daha önce öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklayan ve yasağa uymayanları senato kararınca görevden alan kanuna açık destek veren A. Emin Yalman, bu sefer Prof. Feyzioğlu’nun bakanlık emrine alınmasına karşı

⁶⁹⁹ **Aynı**, s. 834.

⁷⁰⁰ **Aynı**, s. 834.

⁷⁰¹ **Vatan** (27 Şubat 1956), s. 1.

⁷⁰² **Vatan** (1 Ağustos 1956), s. 1; tasarı hazırlanmasına karşın kanunlaşmadı.

⁷⁰³ **Vatan** (2 Aralık 1956), s. 1; Dekan Turan Feyzioğlu, ders yılı açılışında söylediği “nabza göre şerbet vermeyiniz” sözleri DP tarafından siyaset yapmakla suçlanmasına neden oldu ve bu nedenle Bakanlık emrine alındı. Eroğul, **a.g.e.**, s. 193.

⁷⁰⁴ **Vatan** (4 Aralık 1956), s. 1.

çıktı. 5 Ocak 1957 tarihinde çıkan makalesinde üniversitelerin muhtariyetiyle ilgili şunları yazdı:

“...tenkit hürriyetinin bir topluluk için en büyük nimet olduğuna inanıyorsak, beğenmediğimiz fikirleri de tahammül ve anlayışla karşılamağa mecburuz. Çünkü tenkidin pürüzsüz bir nimet, dikensiz bir gül olduğu hakkında kimsenin bir iddiası yoktur. Totaliterliğin hulûskârlığına ve karanlığına tenkidin hayırlı ve mücerrep yolunu tercih ediyorsak, hürriyetin pürüz ve mahzurlarına da seve seve katlanmamız zaruridir.
...üniversitelerin muhtariyeti budanırsa ve hükümetten gelen baskılar, herkesi emir kulu etmeğe göre ayarlı bulunursa, üniversitenin asıl ruhu kalmaz, kuru bünyesi kalır. Serbest tenkit ruhu canlı bir halde kalmadıkça üniversitenin hakikati aramak yolundaki vazifesini göremez, meziyet ve fazilet istikametinde bir istifa temin edemez.”⁷⁰⁵

Üniversitelerle DP arasında yaşanan gerilim 1957 yılında azalır gibi görünse de 10 Ocak 1958 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Nail Kubalı'nın Bakanlık emrine alınmasıyla tekrar arttı.⁷⁰⁶ Prof. Kubalı, DP'nin 27 Aralık 1957 tarihinde meclis iç tüzüğünde yaptığı değişiklikle meclis üzerindeki denetimini artırmasını eleştirince DP'nin tepkisini çekti. Prof Kubalı'yı politika yapmakla suçlayan Bakan İleri, Prof Kubalı'yı Bakanlık emrine aldı.

Yukarıda belirtilen olaylarında gösterdiği üzere DP, iktidarının sonuna kadar üniversitelerle bir mücadele çekişme içinde oldu. Öyle ki 27 Mayıs İhtilali'ne giden süreçte İstanbul'da yapılan ve binlerce öğrencinin katıldığı DP'yi protesto gösterisi bu çekişmenin en somut örneğidir.⁷⁰⁷

3.6.1. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşu

DP, bir yandan üniversitelerle sürekli bir gerilim yaşarken diğer yandan da yeni üniversitelerin kurulması çalışıyordu. Doğu'da bir Üniversite kurulması DP'nin parti programında yer alıyordu. Doğu'da bir üniversite kurulması fikri ilk defa Atatürk tarafından dile getirilmişti. 1 Kasım 1937 tarihinde meclisin açılış nutkunda Atatürk, “Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde her şubeden ilkokulları ile ve nihayet üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden fiiliyata geçilmelidir” demişti.⁷⁰⁸ DP, iktidara gelir gelmez Atatürk'ün isteği olan Doğu'da bir üniversite kurulması için harekete geçti. Üniversitenin hangi ilde kurulacağı belli olamamasına rağmen Ocak 1951'de Üniversitenin kurulması için

⁷⁰⁵ Ahmet Emin Yalman, “Üniversitelerimizde Söz Hürriyeti”, **Vatan** (5 Ocak 1957), s. 1

⁷⁰⁶ **Vatan** (10 Ocak 1958), s. 1.

⁷⁰⁷ Eroğul, **a.g.e.**, s. 245.

⁷⁰⁸ K. Ömer Çağlar, “Doğu Üniversitesi Kurulurken”, **Vatan** (9 Şubat 1953), s. 2.

çalışmalara başlandı.⁷⁰⁹ 1 Kasım 1953 tarihinde meclisin açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Doğu’da kurulacak olan yeni üniversitenin adının Atatürk Üniversitesi olacağını açıkladı.⁷¹⁰

Üniversitenin adının belirlenmesinden bir yıl sonra 1954 yılında Atatürk Üniversitesinin kanunu çıkarıldı.⁷¹¹ Cumhurbaşkanı Bayar’ın 1954 yılında ABD’ye yaptığı ziyaret sırasında ABD Nebraska Üniversitesi’nin Atatürk Üniversitesi’nin kuruluşunda Türkiye ile işbirliği yapması kararlaştırıldı.⁷¹² Varılan anlaşma gereğince dönemin Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı ve iki kişi Nebraska Üniversitesi’nde inceleme yapmak üzere ABD’ye gitti.⁷¹³ Bakan Yardımcı ve beraberindeki heyet çalışmalarını tamamlayarak ülkeye döndü.⁷¹⁴ Bakan İleri’nin ABD ziyareti sırasında alınan karar gereği Nebraska Üniversitesi’nden bir heyet incelemelerde bulunmak üzere Türkiye’ye geldi.⁷¹⁵

Nebraska Heyeti Doğu illerinde yaptıkları incelemeleri tamamladıktan sonra Atatürk Üniversitesi’nin Erzurum’da kurulmasının uygun olacağını bakanlığa bildirdi. Bu öneriyi değerlendiren İcra Vekilleri Heyeti teklifi uygun bularak Atatürk Üniversitesi’nin Erzurum’da kurulmasını kararlaştırdı.⁷¹⁶

Üniversitenin yerinin belli olmasından sonra gerekli hazırlıklar tamamlanarak 31 Mayıs 1957 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi’nin kuruluş kanunu mecliste kabul edildi.⁷¹⁷ Bakan İleri, mecliste yaptığı konuşmada:

“...kabul buyuracağınız bu kanunla üniversitelerin temelini atacağız ve yine inanınız ki beş sene, on sene, yirmi sene içinde dünyanın her tarafında olduğu gibi Erzurum’un ihtiyacına cevap verecek muazzam bir üniversite haline gelecektir.”

Atatürk Üniversitesi’nin kuruluş kanununun kabul edilmesinden sonra temeli 23 Temmuz 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes’in de bulunduğu

⁷⁰⁹ **Vatan** (2 Ocak 1951), s. 4.

⁷¹⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Devre 9, Cilt 25, s. 6.

⁷¹¹ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 35, s. 1653.

⁷¹² Başar, **a.g.t.**, s. 590.

⁷¹³ **Vatan** (23 Ağustos 1954), s. 1.

⁷¹⁴ **Zafer** (13 Eylül 1954), s. 1.

⁷¹⁵ **Zafer** (28 Eylül 1954), s. 1.

⁷¹⁶ Başar, **a.g.t.**, s. 594.

⁷¹⁷ **Vatan** (23 Ağustos 1954), s. 1.

bir törenle atıldı.⁷¹⁸ Atatürk Üniversitesi, 17 Kasım 1958 tarihinde Fen, Edebiyat ve Ziraat fakülteleri ve bu fakültelerde okuyan 300 öğrencisi, 19'u Türk öğretim görevlisi ve 5'i Amerikalı olmak üzere 24 öğretim elemanı ile öğretim hayatına başladı.⁷¹⁹

3.6.2. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Kuruluşu

Amerika ile işbirliği içinde açılan bir diğer üniversite Orta Doğu Teknik Üniversitesi'dir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi bizzat Başbakan Menderes'in talimatı doğrultusunda ABD Pensilvanya Üniversitesi ile işbirliği yaparak kuruldu.⁷²⁰

ODTÜ'nün ilk nüvesi Ankara'da 15 Kasım 1956 tarihinde kurulan “Orta-Doğu İleri teknoloji Enstitüsü” oldu.⁷²¹ Enstitü, ilk olarak şehircilik ve mimarlık bölümleriyle öğrenime başladı. 2 Ekim 1957 tarihinde Üniversitenin temeli atıldı ve Orta-Doğu İleri Teknoloji Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne dönüştü. Tören sırasında konuşan Bakan İleri, Şubat 1957'de Makine Mühendisliği Bölümünün, 1 Eylül 1957'de İnşaat Mühendisliği Bölümünün, İdare Fakültesinin, Atom Fakültesi ve Nükleer Araştırma Enstitüsünün faaliyete başladığını açıkladı.⁷²² Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin diğer Üniversitelerden ayrılan en önemli farkı 27 Mayıs 1959 tarihinde çıkarılan bir kanunla yeni bir yönetim modelini benimsemesidir. Yeni kanuna göre Üniversitenin sevk ve idaresi 9 kişilik bir “Mütevelli Heyeti” tarafından yerine getirilecekti. Üniversitenin rektörü de yine Mütevelli Heyeti tarafından seçimle işbaşına getirilecekti.⁷²³

3.6.3. Ege Üniversitesi'nin Kuruluşu

DP, ülkenin hem doğusunda hem batısında hem de merkezinde yeni üniversiteler açarak yükseköğretimin gelişmesini sağlamaya çalıştı. Bu kapsamda kurulan üniversitelerden birisi de Ege Üniversitesi'dir. İzmir Ege Üniversitesi, 27 Mayıs 1955 tarihinde çıkarılan bir kanunla kuruldu.⁷²⁴ Ege Üniversitesi, 5 Aralık 1955 tarihinde

⁷¹⁸ **Zafer** (24 Temmuz 1957), s. 1.

⁷¹⁹ **Vatan** (17 Kasım 1958), s. 1.

⁷²⁰ Başar, **a.g.t.**, s. 595.

⁷²¹ **Zafer** (16 Kasım 1956), s. 1.

⁷²² **Zafer** (3 Ekim 1957), s. 1.

⁷²³ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 1208–1215.

⁷²⁴ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 36, s. 1500.

açıldı. İlk yıl Tıp ve Ziraat Fakülteleri kuruldu.⁷²⁵ İlerleyen yıllarda yeni fakülteler eklenerek üniversite büyütüldü.

Ege Üniversitesi ile birlikte Trabzon'da da Karadeniz Teknik Üniversitesi Kuruldu.⁷²⁶ Ancak kuruluş kanunu çıkarılmasına rağmen DP, Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin açılışını yapamadı.

3.5.4. Açılan Diğer Yüksek Öğretim Okulları

DP, çeşitli ihtiyaçlara yönelik nitelik elemanlar yetiştirmek için çeşitli Yüksek okullar açtı. Bu yüksek okulların ilki nitelikli ticaret elemanlarına duyulan ihtiyaç üzerine Ankara'da açılan ve gece eğitimi yapan Yüksek Ticaret Okulu oldu. Yüksek Ticaret Okulu Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi binasında 2 Aralık 1955 tarihinde açıldı.⁷²⁷ Bu okulu 6 Kasım 1958 tarihinde açılan Eskişehir Yüksek Ticaret Okulu izledi.⁷²⁸

DP'nin açtığı önemli okullardan biri de devletin ihtiyaç duyduğu üst düzey devlet memurlarını yetiştirecek ve devlet mekanizması üzerine araştırmalar yapan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü oldu. 25 Haziran 1958 yılında kabul edilen kanunla kurulan Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, kanuna göre gelişen kamu idaresi gelişimine göre yararlı çalışmalar yapmak suretiyle idare sanatında eleman yetiştirmek ve memurların olgunlaşmasını sağlamakla görevliydi.⁷²⁹

DP döneminde açılan İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, yüksek öğretimde önemli görevler üstlendi ve sonradan Üniversiteler dönüşerek Türk Yükseköğretiminin gelişmesinde önemli rol oynadı. DP döneminde iki İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi kuruldu. Bunlardan ilki 1955 yılında kurulan Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve ikincisi de 1958 yılında Eskişehir'de kurulan Yüksek Ticaret Okulu'dur. 15 Haziran 1959 tarihinde çıkarılan İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri Kanunu ile birlikte Eskişehir Yüksek Ticaret Okulu da İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine

⁷²⁵ Başar, a.g.t., s. 595.

⁷²⁶ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 36, s. 1499.

⁷²⁷ Başar, a.g.t., s. 595.

⁷²⁸ **Aym**, s. 617.

⁷²⁹ **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 39, s. 1244.

dönüştürüldü. Kanunla birlikte akademilerin kuruluşu ve işleyişi bir düzen altına alındı.⁷³⁰ Kanuna göre İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, üniversiteler gibi bilimsel muhtariyete sahip, yüksek eğitim, öğretim ve araştırma yapan akademik kurumlardı.⁷³¹

Akademilerin yanı sıra DP, Yüksek İslam Enstitüsü, Yüksek Öğretmen Okulu, Eğitim Enstitüleri, Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu, Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ve Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu'nun da aralarında bulunduğu 13 Yüksek Okul açarak yüksek okul sayısını 23'e çıkardı.

DP döneminde Yükseköğretim önemli bir sıçrama yaşadı. Ancak yaşanan sıçramanın tam olarak boyutunu görmek için yükseköğretime devam eden öğrenci ve görev yapan öğretim görevlisi sayısında yaşanan gelişmeye bakmak gerekir. 1950–1951 öğretim yılında ülkede 3 üniversite ve 18 fakülte vardı. Bu fakültelerde görev yapan öğretim üyesi 1.407, öğrenim gören öğrenci sayısı ise 19.871'di. 1960–1961 öğretim yılına gelindiğinde ise 6 üniversitede 27 Fakülte vardı. Bu fakültelerde görev yapan öğretim üyesi sayısı %100'lük bir atışla 2.807'ye yükseldi. Öğrenci sayısı ise 44.461'e yükseldi.⁷³² Ülkedeki 23 yüksek okulda okuyan öğrencilerle birlikte 1960–1961 öğretim yılında yükseköğretimde okuyan öğrenci sayısı 65.297 idi.⁷³³

Yukarıda verilen verilere bakıldığı zaman üniversite ve fakülte sayısında hızlı artışa karşın özellikle yükseköğretime devam eden öğrenci sayısındaki artış oldukça düşük kaldığı görülmektedir. 1950–1951 öğretim yılında fakülte başına ortalama 1.104 öğrenci düşerken, 1960–1961 öğretim yılında 27 fakülteye ortalama 1646 öğrenci düşmektedir. Öğrenci sayısındaki artışın beklenenin altında olmasının sebepleri arasında öğrencilerin yükseköğretime devam etmede zorlanması, biran önce iş sahibi olma isteği ve üniversiteyi bitirdikten sonra işsiz kalma korkuları gibi sebepler sayılabilir. Öğretim üyelerinin sayısının artışının düşük düzeyde kalmasının nedenleri arasında ise, fakültelerin kurulmasına rağmen binaların tamamlanması, bütçe yetersizlikleri, kadro sıkıntısı gibi nedenler sayılabilir.

⁷³⁰ **Düstur**, 3. Tertip, Cilt 40, s. 1289.

⁷³¹ **Ayn**, s. 1289.

⁷³² **Cumhuriyetin 50. ...**, s. 270.

⁷³³ **Ayn**, s. 233.

SONUÇ

Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasından ulus-devlet temeli üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir anlayışın, yeni bir felsefenin temsilcisiydi. Yorgun Anadolu topraklarında yapılan devrimin ardından kurulan yeni devlet, mirasçısı olduğu Osmanlının aksine ulus temeline dayanan, çağdaş, laik ve bağımsız bir devlettir. Başta Atatürk olmak üzere genç Cumhuriyetin kurucuları, devletin yaşayabilmesi için ulusun yapılan devrimi benimsemesi ve ona sahip çıkması gerektiğini biliyorlardı. Emperyalist güçlere karşı kazanılan zaferden sonra en önemli sorun ulusun devrimi ve Cumhuriyeti benimsemesiydi. Ancak çok uzun yıllar ümmet halinde yaşamış bir toplumun ümmet anlayışını terk ederek ulus haline gelmesi ve bu ulusun teokratik anlayıştan laik bir devlet anlayışına geçmesi kolay değildi. Bu sorun ancak eğitimin laikleştirilmesi ile çözülebilirdi o nedenle de Atatürk ve Devrimin lider kadrosu, devrimleri ulusa benimsetebilmek ve yeni devletin ihtiyaç duyduğu nesilleri yetiştirebilmek için eğitime büyük önem verdiler. Yeni kurulan devletin fertleri aklı hür, vicdanı hür, irfanı hür olarak yetiştirmek isteyen Atatürk, bunun ilk adımını 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile attı. Eğitimde birlik sağlanarak laik bir eğitim sistemi benimsendi. Tevhidi Tedrisat Kanundan sonra tekke ve zaviyelerin kapatılması, medeni kanunun kabulü, Latin harflerine geçiş gibi devrimler devletin ve ulusun çağdaşlaşmasını ve laikleşmesini hızlandırdı. Devrimler yapılırken Cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu eğitim felsefesi de olgunlaşmaya başladı. Cumhuriyetin eğitim felsefesi, yüreklerinde tam bağımsızlık aşkıyla yanan, çağdaş, her türlü dinsel taassuptan arınmış, bilime önem veren ve çalışkan nesiller yetiştirmektir. Özellikle büyük çoğunluğu köylerde yaşayan ulusa bu eğitim felsefesinin benimsetilmesi için yoğun çaba sarf edildi. CHP'nin iktidarda kaldığı 27 yıl boyunca devlet, bu eğitim felsefesiyle çalışarak tüm ulusun eğitilmesi için kararlılıkla çaba sarf etti ve büyük başarı sağladı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçilmesinden sonra CHP'nin bu kararlılığı büyük yara aldı.

CHP'den ayrılan Celal Bayar önderliğindeki muhalif bir grup 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti adında yeni bir parti kurdular. DP, CHP gibi Atatürk İlkerlerine ve devrimlere sahip çıktığını açıklasa da özellikle izlediği ılımlı laiklik politikası nedeniyle CHP'den ayrılıyordu. DP, CHP'nin aksine Köy Enstitülerine

karşıydı. Daha da önemlisi ise dini eğitimin serbest bırakılmasını savunuyordu. Atatürk döneminde o günkü koşulların etkisiyle dinin eğitim üzerindeki etkisi kırılmıştı. Aşırı dinci ve muhalif gruplar bu duruma tepki duyuyorlardı. Ancak tepkilerini dile getirecek cesareti de gösteremiyorlardı.

DP, dini eğitimin tekrar serbest bırakılması gerektiğini dile getirince toplumun çeşitli kesimlerinden büyük destek aldı. DP'nin aldığı desteği gören CHP her ne kadar dini eğitim alanında bazı adımlar atsa da yeterli olmadı. Halkın büyük desteğini alan DP, 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı CHP'den aldı. DP'ni iktidara gelmesiyle birlikte Milli Eğitim Politikası büyük bir değişim yaşadı. DP'nin zira iktidara gelmesinin hemen ardından devrim ve laiklik karşıtlarını cesaretlendiren adımlar atıldı. Önce ezan tekrar Arapçalaştırıldı. Ardından ülke genelinde türbeler tekrar açılmaya başlandı. DP'nin imam-hatip okulları açması, önce ilkokulların programına sonrada ortaokulların programına din dersi koymasıyla birlikte ülkede Cumhuriyet ve laiklik karşıtı çevreler daha da güçlendi. Plansız olarak atılan bu adımlar ve denetim eksikliği imam-hatip okullarında aşırı dinci tarikatların egemen olmasına ve buralarda gençlerin Cumhuriyet aleyhinde yetiştirilmelerine yol açtı. Tarikatların birer eğitim merkezi haline gelen bu okullar sonraki dönemlerde laik Cumhuriyet aleyhinde halk gruplarının oluşmasında etkili oldu. Bu durum hem öğretim birliğine hem de laik eğitim anlayışına büyük darbe vurdu.

DP'nin Milli Eğitim Politikasında yaptığı en önemli değişiklik eğitim sistemini Amerikan etkisi altına girmesi oldu. Cumhuriyetin kuruluşundan DP iktidarına kadar Türk Eğitim Sistemi tüm etkilerden uzak ve bağımsızdı. Karşılaştığı sorunları Köy Enstitüleri örneğinde olduğu gibi kendi yapısı içinde bulduğu özgün çözümlerle aşıyordu. Gelişmiş ülkelerden zaman zaman yardım destek almasına rağmen Türk Eğitim Sistemi hiçbir ülkenin etkisi altına girmemişti. Ancak DP iktidarıyla birlikte eğitimin her kademesinde Amerikalı uzmanlar etkin olmaya başladılar. Bakanlık bu uzmanları kendisi çağırıyordu. Ülkeye gelen Amerikalı uzmanlar eğitim sistemiyle ilgili incelemelerde buluyorlar ve raporlar hazırlıyorlardı. Çoğu zaman uzmanların hazırladıkları raporlar çok etkili oluyor ve Bakanlık raporlardaki değişikliklerin hepsini yapıyordu. Konunun daha ilginç tarafı ise ülkeye gelen yabancı uzmanların Bakanlıkta

danışmanlığa kadar yükselerek Türk eğitiminde büyük söz sahibi olmalarıydı. Örneğin Amerikalı Prof. Beals Bakanlıkta danışman olarak görev yapmıştı.

Eğitim Sistemi üzerindeki Amerikan etkisi liselerde ve yükseköğretimde açıkça görülmektedir. DP döneminde başlatılan çok programlı pilot lise uygulaması ve yabancı dilde eğitim yapan Maarif Kolejlere Amerikan eğitim sisteminden alınmıştır. Yükseköğretimde ise Amerika daha fazla etkili olmuş ve Atatürk Üniversitesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi Amerikan Nebraska ve Pensilvanya Üniversitelerinin desteğiyle kuruldu.

DP döneminde izlenen politika ile Türk Eğitim Sistemi, kuruluş dönemindeki ülke ve ulusun gerçek ihtiyacını karşılamaya yönelik üretkenliğini, yaratıcılığını kaybetmiş, Amerikalı uzmanların da etkisiyle Amerika'nın taklit edilmesine dayanan bir sisteme dönüşmüştür.

DP, laik eğitimin yara almasını sağladığı gibi izlediği plansız Milli Eğitim Politikasıyla ilköğretimden yükseköğretime kadar eğitim kademelerini duraklama dönemine soktu. İktidarı süresince dokuz kez Milli Eğitim Bakanı değiştiren DP, iyi planlanmış adımları acelece atarak eğitimin bekleyen önemli sorunlarını çözmekte yetersiz kaldı. DP çeşitli eğitim kademelerinde attığı birçok adımı kısa bir süre sonra ya değiştirmek ya da geri almak zorunda kaldı.

DP, muhalefette olduğu dönemde okul yapımında ve eğitimin yurt çapına yayılmasında CHP'yi sürekli eleştirmişti. Ancak kendi iktidarı döneminde zaman zaman CHP'nin bile gerisinde kaldı. DP, ilkokul yapımında CHP'yi sert şekilde eleştirirken kendi iktidarı döneminde ilkokul yapımında CHP ile yaklaşık aynı miktarda okul yaparak ülkenin okul ihtiyacını karşılayamadı. DP'nin okullaşma hızının düşük olmasının en önemli nedeni köylülerin okul yapımında çalışma zorunluluğunun kaldırılması oldu. Okul yapımını üzerine alan DP, gerekli kaynağı bulmakta zorlanınca ihtiyaç duyulan yeni okulları yapmada başarısız oldu. Öyle ki DP iktidarının son yılında ülkede hâlâ yaklaşık 17.000 köyde okul yoktu. DP'nin ilköğretimdeki bir diğer başarısızlığı da ilköğretimin ihtiyaç duyduğu birçok önemli yapısal değişikliği içeren

İlkokul Kanununu çıkaramamış olmasıdır. Mecliste yeterli çoğunluğa sahip olmasına rağmen DP, kanun tasarısını çıkaramadı.

Ortaöğretimde de başarısız bir grafik çizen DP, hem ortaokullarda hem de liselerde uyguladığı politikalarla büyük sıkıntıya neden oldu. Ortaokullarda denenen Amerikan tarzı “Çok Amaçlı Ortaokullar” yeterli altyapı çalışmaları yapılmadığı ve Bakanlık tarafından yeterince izlenmediği için başarısız oldu. Liselerde uygulanan yine Amerikan tarzı “Deneme Okulları” da yeterli ilginin gösterilememesi nedeniyle beklenen verimi veremedi. Liselerin 4 yıla çıkarılıp kısa bir süre sonra tekrar 3 yıla indirilmesi ise lise öğrencilerini büyük sıkıntıya soktu. DP’nin ortaöğretim alanında yaptığı tek olumlu değişiklik ise liseden mezun olunmasında büyük sıkıntı yaratan lise bitirme sınavını değiştirerek öğrenciler üzerinde büyük bir baskıyı kaldırması oldu.

DP, tüm iddialarına rağmen ortaöğretimde okul ve öğrenci artışında gerekli dengeyi sağlayamadı. Hızla artan nüfusla aynı oranda okul yapamayan DP, ortaöğretimde öğrencilerin okul sıkıntısı çekmesine ve yer yer 2’li, 3’lü hatta 4’lü tedrisat yapmalarına neden oldu.

DP, mesleki ve teknik öğretime büyük önem verdi. DP, Sanayinin ve tarım ve sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak için ilgili bakanlıklarla işbirliği yaparak farklı meslek gruplarında eleman yetiştirecek yeni okullar açtı. Ancak hem var olan okulların hem de yeni açılan okulların teknik ve altyapı ihtiyaçlarını karşılayamadı. Birçok meslek okulunun atölyeleri ve ders araçları yoktu. Birçok eksiği bulunan ve sayıları yetersiz olan mesleki ve teknik okulların öğrenci sayısının her yıl artması sonucu okullardan yeterli mesleki eğitimi alamayan birçok öğrenci mezun oldu. Bu durum mesleki ve teknik öğretimde büyük sıkıntıya yol açtı.

İktidara geldiği zaman öğretmen yetiştirme konusunda olukça iddialı olan DP, iktidarda kaldığı süre boyunca öğretmen yetiştirme konusunda beklenenin oldukça uzağında kaldı. Kurulduğunda açıkça Köy Enstitülerine karşı olduğunu açıklayan DP, iktidara geldikten sonra Köy Enstitülerini komünist yuvası olmakla suçlamaya başladı.

Köy Enstitüleri aleyhinde oluşan ortam sonucunda 1954 yılında Köy Enstitüleri kapatıldı. Köy Enstitülerinin kapatılmasından sonra yeni yetişen ilkokul öğretmenlerinin sayısında azalma oldu. Bununla beraber DP döneminde bayan öğretmenlerde ve öğretmen adaylarının sayısında önemli bir artış yaşanması olumlu bir gelişmedir. Ortaöğretim de ise DP öğretmen yetiştirmekte büyük sıkıntı çekti. Eğitim Enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okulu açmasına rağmen ortaöğretimin öğretmen ihtiyacını karşılayamadı. Bu durum üzerine Üniversitelerin fen ve edebiyat fakültelerinden mezun olanları öğretmenliğe alarak açığı kapatmaya çalıştı. Ancak yeterli pedagojik eğitimleri olmayan üniversite mezunu öğretmenler istenilen verimi sağlayamadılar ve eğitimin kalitesinin düşmesine neden oldular.

Üniversitelerle de sürekli bir gerilim içinde olan DP, 3 yeni üniversite açmasına rağmen üniversitelerdeki öğretim üyeleriyle sürekli bir kavga içinde oldu. Çıkardığı yasalarla üniversite muhtariyetini büyük ölçüde kısıtlayan DP, kendisini eleştiren profesörleri bakanlık emrine alarak baskı yaptı. Sürekli baskı altında olan öğretim üyelerinden başarılı fakat DP'ye muhalif olanları üniversitelerden istifa etti. Bu durum üniversitelerin kan kaybetmesine yol açtı. Ayrıca sürekli baskı altında kalan öğretim üyelerinin bilimsel çalışmaları da olumsuz yönde etkilendi.

Sonuç olarak DP, iktidarı süresince uyguladığı Milli Eğitim Politikası nedeniyle CHP'nin Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uyguladığı devrimci ve bağımsız Milli Eğitim Politikasını terk etti. DP döneminde Türk eğitimi her kademedede büyük bir duraklama içine girdi ve Türk Eğitim Sistemi ciddi yara aldı.

KAYNAKÇA

I- KİTAPLAR

- AHMAD, Feroz. **Modern Türkiye'nin Oluşumu**. Ankara: Doruk Yayıncılık, 2002.
- _____. **İttihat ve Terakki 1908–1914**. İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.
- AKŞİN, Sina. **100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**. İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990.
- _____. **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**. C. 2, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004.
- AKYÜZ, Yahya. **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- ALBAYRAK, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004.
- ALPKAYA, Faruk. **Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923–1924)**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- ALTUNYA, Niyazi. **Köy Enstitüsü Sistemine Toplu Bir Bakış**. İstanbul: Kelebek Matbaası, 2005.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal. **Nutuk Söylev**. C. 1-2-3, Ankara: TTK, 1999
- ATAÜNAL, Aydoğan. **Cumhuriyet Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**. Ankara: MEB, 1993.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya. **Tek Adam**. C. 1, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1976.
- AYHAN, Halis. **Türkiye'de Din Eğitimi**. İstanbul: M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- BAŞGÖZ, İlhan. **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- BEALS, Lester. **Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor**. İstanbul: MEB, 1955.
- BERKES, Niyazi. **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. İstanbul: YKY Yayınları, 2004.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. **Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi**. İstanbul: MEB, 1995.
- BORATAV, Korkut. **Türkiye'de Devletçilik**. Ankara: Savaş Yayınları, 1982.
- CİCİOĞLU, Hasan. **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.
- ÇAVDAR, Tevfik. **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

- _____. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839–1950**). Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- ÇEVİK, Zeki. **Millî Mücadele'de “Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na” Geçiş (1918–1923)**. Ankara: ATAM, 2002.
- DAĞLI, Nuran ve Belma Aktürk. **Hükümetler ve Programları (1920–1960)**. Cilt 1. Ankara: TBMM Basımevi, 1988.
- DUMAN, Doğan. **Demokrasi Sürecinde Türkiye'de İslâmcılık**. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 1997.
- DUMAN, Tayyip. **Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme**. İstanbul: MEB, 1991
- EKİNCİ, Necdet. **II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997
- ERMENCE, Cem. **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- EROĞUL, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- GEDİKOĞLU, Şevket. **Kemalist Eğitim İlkeleri Uygulamaları**. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1978
- GÜNEŞ, İhsan. **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920–1923)**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- _____. **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci**. C. 1, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1997.
- GÜRKAN, Nilgün. **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945–1950**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- KALAYCI, Nurdan. **Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar**. İstanbul: MEB, 2004.
- KAPLAN, İsmail. **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- KAPLAN, Mevlüt. **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.
- KARAL, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi**. C. IX, Ankara: TTK, 1996.
- KARPAT, Kemal H. **Türk Demokrasi Tarihi**. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.
- KİLİ, Suna ve A. Şeref Gözübüyük. **Türk Anayasa Metinleri**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

- KOÇAK, Cemil. **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938–1945)**. Cilt 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- KODAMAN, M. Nuri. **Türkiye’de Eğitim (1923–1960)**. Ankara: MEB, 1964.
- LEWIS, Bernard. **Modern Türkiye’nin Doğuşu**. Ankara: TTK, 2004.
- MAASKE, Roben J. **Türkiyede Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor**. Ankara: MEB, 1956.
- MERAY, Seha L. -Osman Olcay. **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.
- MERAY, Seha L. **Lozan Barış Konferansı**. C. 1–2, İstanbul: YKY, 1993.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI. **1923–1982 Öğretim Yılları Okul, Öğretmen, Öğrenci Sayıları**. Ankara: MEB, 1982.
- _____. **Altıncı Maarif Şûrası, Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar**. Ankara: MEB, 1957.
- _____. **Beşinci Milli Eğitim Şûrası, Çalışma Esasları, Komisyon Raporları, Konuşmalar**. İstanbul: MEB, 1954.
- _____. **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**. Cilt 1. Ankara: MEB, 1946.
- _____. **Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz**. İstanbul: MEB, 1973.
- _____. **Cumhuriyetin 75. Yılında Yükseköğretim**. Ankara: MEB, 1998.
- _____. **Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu**. Ankara: MEB, 1961.
- _____. **Erkek Teknik Öğretim Komitesi Raporu**. Ankara: MEB, 1961.
- _____. **Grafiklerle Din eğitimi Okulları (1951–1970)**. Ankara: MEB, 1970.
- _____. **İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plân**. İstanbul, MEB, 1961.
- _____. **Maarif Çalışmaları (1950–1959)**. Ankara: MEB, 1959.
- _____. **Maarifimiz Nafia ve Maarif Vekâleti Vekili Tefvik İleri’nin 29.2.1959 Tarihinde Yaptığı Radyo Konuşması**. Ankara: MEB, 1959.
- _____. **Milli Eğitim Plânının Hazırlığı İle Görevli Komisyonun Raporu**. Ankara: MEB, 1960.
- _____. **Milli Eğitimle İlgili Kanunlar**. Cilt 1. Ankara: MEB, 1953.
- _____. **Ortaöğretim Programındaki Yönelmeler**. İstanbul: MEB, 1972.

- _____. **Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri Programı (Taslak)**. Ankara: MEB, 1952.
- _____. **Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu**. İstanbul: MEB, 1960.
- _____. **Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim**. Ankara: MEB, 1962.
- ÖZALP, Reşat ve Aydoğan Ataüinal. **Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı**. İstanbul: MEB, 1977.
- ÖZALP, Reşat. **Rakamlarla Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim I**. Ankara: MEB, 1956.
- ÖZBUDUN, Ergun. **1921 Anayasası**. Ankara: ATAM, 1992.
- ÖZODAŞIK, Mustafa. **Cumhuriyet Dönemi Yeni Bir Nesil Yetiştirme Çalışmaları 1923–1950**. Konya: Çizgi Kitabevi, 1999.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet. **Türkiye’de Din Eğitimi**. Ankara: MEB, 1966.
- RAMSAUR, Ernest J. **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**. Çev: Nuran Ülken, İstanbul: Sander Yay. 1972.
- RUFİ, John. **Türkiye’de Ortaöğretim Müşahedeler, Problemler ve Tavsiyeler**. Ankara: MEB, 1953.
- SELVİ, Haluk. **Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923)**. Ankara: ATAM, 2000.
- TİMUR, Taner. **Türk Devrimi ve Sonrası (1919–1946)**. Ankara: Doğan Yayınları, 1971
- _____. **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- TOKER, Metin. **Tek Partiden Çok Partiye**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- TOLON, Ahmet Hurşit. **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol**. Ankara: ATAM, 2004.
- TOMPKİNS, Ellswort. **Türkiye Cumhuriyeti Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş**. İstanbul: MEB, 1954.
- TUNAYA, Tarık Zafer. **İslamcılık Akımı**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- _____. **Türkiyede Siyasi Partiler 1859–1952**. İstanbul: Arba Yayınları, 1995.
- TURAN, Şerafettin. **Türk Devrim Tarihi**. Cilt 1, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- _____. **Türk Devrim Tarihi**. Cilt 2, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- _____. **Türk Devrim Tarihi**. Cilt 4, Bölüm 1. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.
- WOFFORD, Kate. **Türkiye İlkokulları Hakkında Rapor**. Ankara: MEB, 1952.

- YETKİN, Çetin. **Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi Serbest Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
- YETKİN, Çetin. **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930–1945**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- YÜCEKÖK, Ahmet N. **Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı (1946–1968)**, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971.
- YÜCEL, Hasan Âli. **Türkiye'de Ortaöğretim**. İstanbul: MEB, 1938.
- ZÜRCHER, Erik Jan. **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1992.

II- MAKALELER

- ALBAYRAK, Mustafa. “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no 10, Sayı no 29, Temmuz 1994, s. 478.
- ALKAN, Cevat “Türk Milli Eğitim Sisteminin Teknik Eğitim Boyutu”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 226.
- ALTUNAYA, Niyazi. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Din Eğitimi”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 216.
- AYDAR, Kemal. “Maarif Politikası”, **Vatan** 13 Kasım 1954, s. 2.
- BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı. “Köy Enstitüleri Davası”, **Ulus**. 8 Ocak 1951, s. 2.
- _____. “Ortaokul Nedir, Ne Değildir?”, **Ulus**. 25 Aralık 1950, s.
- BİNBAŞIOĞLU, Cavit. “Cumhuriyet Döneminde İlkokul Programları”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 132.
- BORATAV, Korkut. “İktisat Tarihi (1908–1980)”, **Türkiye Tarihi**. C. 4, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, s. 306.
- ÇAĞLAR, Adil. “75. Yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 131.
- ÇAĞLAR, K. Ömer. “Doğu Üniversitesi Kurulurken”, **Vatan**. 9 Şubat 1953, s. 2.
- ÇAVDAR, Tefik. “Demokrat Parti”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, ... s. 2065.
- DOĞAN, Hıfzı, “Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim Programlarının Şekillenmesinde Etkili Olan Görüşler”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 198.

- ELÖVE, Mustafa E. “Din Dersleri”, **Vatan**. 14 Ocak 1956, s. 2.
- EVİRİMER, Rifat Necdet. “Orta Okullara Dair”, **Ulus**. 30 Ağustos 1950, s. 2.
- FENİK, Mümtaz Faik. “Din ve İrtica”, **Vatan**. 21 Şubat 1948, s. 2.
- GÖK, Fatma. “75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 5.
- GÜNEŞ, İhsan. “Atatürk Döneminde Seçimler (1919–1938)”, **Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan**. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2004, s. 221–222.
- _____. “Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinden Halk Fırkasına Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. C. 3, S. 8, Ankara: Mart 1987, s. 440.
- ILGAZ, Deniz. “Köy Enstitüleri”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 327.
- İNÖNÜ, İsmet. “İlköğretimde Çalışmalarımız”, **Ulus**. 17 Nisan 1946, s. 1.
- KAYIRAN, Mehmet. “Atatürkçü Düşünce Işığında: Çağdaş Eğitim”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no 14, Sayı no 42, Kasım 1998, s. 817.
- KOCATÜRK, Utkan. “Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**. Cilt no 1, Sayı no 1, Kasım 1984, s. 9–10.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. “Üniversiteye Muhtariyet II”, **Vatan**. 23 Şubat 1946, s. 3.
- _____. “Üniversiteye Muhtariyet IIP”, **Vatan**. 26 Şubat 1946, s. 2.
- OKUTAN, Ömer. “Din Eğitimi”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: MEB Yayınları, 1983, s. 416.
- ÖZEN, Haldun, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Yüksek Öğretimin ve Üniversitenin 75 Yılı”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 265
- ÖZTÜRK, Cemil. “Cumhuriyet Döneminde Öğretmen Yetiştirme”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 288.
- SAKAOĞLU, Necdet. “Milli Eğitim Bakanlığı’nın Merkez Örgütü”, **75 Yılda Eğitim**. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999, s. 111.
- SU, Kamil. “Milli Eğitimde Teftiş”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**. İstanbul: MEB Yayınları, 1983, s. 178.
- ŞAHİNGİRAY, Özel. “Milli Eğitim Şûrasının Vardığı Acı Neticeler”, **Vatan**. 21 Şubat 1953, s. 2.

TOPSES, Gürsen. “Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Gelişimi”, **75 Yılda Eğitim**.
İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999. s. 11.

VARIŞ, Fatma. “Program Geliştirme Çalışmaları”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**.
İstanbul: MEB, 1983, s. 203–204.

YALMAN, Ahmet Emin. “Köy Enstitüleri Dâvası”, **Vatan**. 17 Ağustos 1950, s. 3.

_____. “Maarifte Hedefsizlik”, **Vatan**. 3 Ocak 1955, s. 1.

_____. “Üniversitemizde Söz Hürriyeti”, **Vatan**. 5 Ocak 1957, s. 1.

III- TEZLER

NAKKAŞ, Ayşegül Dilek. “Demokrat Parti Dönemi’nde (1950–1960) Milli Eğitim Politikalarında Değişmeler”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000)

BAŞAR, Erdoğan. “Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcraatlarının Değerlendirilmesi (1920–1960)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988)

IV- BELGESEL KAYNAKLAR

Düstur, 3. Tertip, Cilt 29.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 32.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 33.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 34.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 35.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 36.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 37.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 39.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 40.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 42.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 3.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 6.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 12.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 8. Devre, Cilt 24.

- T.B.M.M. Tutanak dergisi**, Devre 9, Cilt 2.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 3.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 5.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 11.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 13
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 16.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 17.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 18.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 20.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 25.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 9, Cilt 28.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Devre 10, Cilt 5.

V- GAZETELER

- Ulus.** 12 Haziran 1946.
Ulus. 19 Eylül 1946.
Ulus. 29 Kasım 1946.
Ulus. 3 Aralık 1946.
Ulus. 11 Aralık 1946.
Ulus. 25 Aralık 1946.
Ulus. 3 Şubat 1947.
Ulus. 3 Temmuz 1947.
Ulus. 22 Temmuz 1947.
Ulus. 4 Ekim 1947.
Ulus. 5 Ekim 1947.
Ulus. 28 Kasım 1947.
Ulus. 3 Aralık 1947.
Ulus. 11 Aralık 1947.
Ulus. 20 Şubat 1948.
Ulus. 27 Temmuz 1948.
Ulus. 24 Ekim 1948.
Ulus. 19 Kasım 1948.

- Ulus.** 14 Aralık 1948.
Ulus. 8 Mart 1949.
Ulus. 23 Ağustos 1949.
Ulus. 5 Haziran 1949.
Ulus. 24 Ağustos 1949.
Ulus. 25 Ağustos 1949.
Ulus. 6 Eylül 1949.
Ulus. 3 Ekim 1949.
Ulus. 5 Ocak 1950.
Ulus. 4 Kasım 1952.
Ulus. 16 Şubat 1953.
Ulus. 28 Aralık 1954.
Ulus. 9 Eylül 1956.
Ulus. 10 Mayıs 1958.
Vatan. 13 Haziran 1946.
Vatan. 6 Aralık 1946.
Vatan. 28 Ocak 1947.
Vatan. 3 Temmuz 1947.
Vatan. 18 Şubat 1948.
Vatan. 6 Eylül 1949.
Vatan. 9 Eylül 1949.
Vatan. 6 Nisan 1950.
Vatan. 15 Ağustos 1950.
Vatan. 16 Aralık 1950.
Vatan. 2 Ocak 1951.
Vatan. 23 Nisan 1951.
Vatan. 28 Nisan 1951.
Vatan. 4 Mayıs 1951.
Vatan. 28 Haziran 1951.
Vatan. 30 Haziran 1951.
Vatan. 26 Mayıs 1952.
Vatan. 18 Ocak 1953.

- Vatan.** 20 Ocak 1953.
Vatan. 23 Temmuz 1953.
Vatan. 15 Eylül 1953.
Vatan. 27 Kasım 1953.
Vatan. 28 Kasım 1953.
Vatan. 23 Ağustos 1954.
Vatan. 3 Eylül 1954.
Vatan. 16 Eylül 1954.
Vatan. 13 Kasım 1954.
Vatan. 12 Ocak 1955.
Vatan. 20 Mart 1955.
Vatan. 18 Haziran 1955.
Vatan. 29 Eylül 1955.
Vatan. 11 Ekim 1955.
Vatan. 12 Ekim 1955.
Vatan. 18 Ekim 1955.
Vatan. 8 Ocak 1956.
Vatan. 24 Ocak 1956.
Vatan. 27 Ocak 1956.
Vatan. 27 Şubat 1956.
Vatan. 1 Ağustos 1956.
Vatan. 9 Eylül 1956.
Vatan. 16 Eylül 1956.
Vatan. 25 Eylül 1956.
Vatan. 11 Ekim 1956.
Vatan. 10 Kasım 1956.
Vatan. 2 Aralık 1956.
Vatan. 4 Aralık 1956.
Vatan. 8 Eylül 1957.
Vatan. 25 Ağustos 1957.
Vatan. 9 Temmuz 1957.
Vatan. 10 Ocak 1958.

- Vatan.** 17 Kasım 1958.
Vatan. 6 Kasım 1959.
Zafer. 4 Kasım 1950.
Zafer. 27 Kasım 1950.
Zafer. 14 Ekim 1951.
Zafer. 23 Ağustos 1954.
Zafer. 13 Eylül 1954.
Zafer. 27 Eylül 1954.
Zafer. 28 Eylül 1954.
Zafer. 13 Şubat 1955.
Zafer. 7 Eylül 1955.
Zafer. 26 Eylül 1955.
Zafer. 23 Ekim 1955.
Zafer. 22 Ocak 1956.
Zafer. 15 Eylül 1956.
Zafer. 16 Kasım 1956.
Zafer. 24 Temmuz 1957.
Zafer. 3 Ekim 1957.
Zafer. 25 Kasım 1958.
Zafer. 15 Eylül 1959.
Zafer. 29 Ekim 1959.
Zafer. 20 Kasım 1959.

VI-ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Ansiklopedisi. Cilt 1-2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.